

Kadınların En Güzel Tarihi

Françoise Héritier

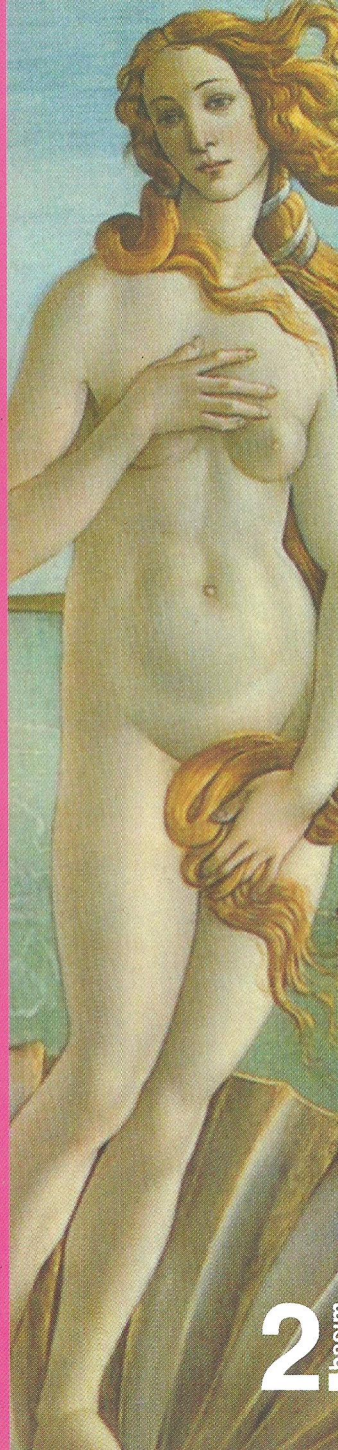
Michelle Perrot

Sylviane Agacinski

Nicole Bacharan

Çeviren: Yonca Aşçı Dalar

TÜRKİYE BANKASI
Kültür Yayınları

2

Genel Yayın: 2791

TARİH

FRANÇOISE HÉRITIER, MICHELLE PERROT,
SYLVIANE AGACINSKI, NICOLE BACHARAN
KADINLARIN EN GÜZEL TARİHİ

ÖZGÜN ADI
LA PLUS BELLE HISTOIRE DES FEMMES
COPYRIGHT © EDITIONS DU SEUIL, 2011

ÇEVİREN
YONCA AŞÇI DALAR

© TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI, 2012
Sertifika No: 29619

GÖRSEL YÖNETMEN
BİROL BAYRAM

EDİTÖR
CUMHUR ÖZTÜRK

DÜZELTİ
ASLI YALKUT

GRAFİK TASARIM UYGULAMA
TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI

I. BASIM, TEMMUZ 2013, İSTANBUL
II. BASIM, NİSAN 2014, İSTANBUL

ISBN 978-605-360-887-5

BASKI
YAYLACIK MATBAACILIK
LİTROS YOLU FATİH SANAYİ SİTESİ NO: 12/197-203
TOPKAPI İSTANBUL
(0212) 612 58 60
SERTİFİKA NO: 11931

Bu kitabın tüm yayın hakları saklıdır.
Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak kısa alıntılar dışında
gerek metin, gerek görsel malzeme hiçbir yolla yayınevinden izin alınmadan
çoğaltılamaz, yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI
İSTİKLAL CADDESİ, MEŞELİK SOKAK NO: 2/4 BEYOĞLU 34433 İSTANBUL
Tel. (0212) 252 39 91
Fax. (0212) 252 39 95
www.iskulttur.com.tr

Tarih

*kadınların
en güzel tarihi*

Françoise Héritier

Michelle Perrot

Sylviane Agacinski

Nicole Bacharan

Çeviren

Yonca Aşçı Dalar

TÜRKİYE BANKASI
Kültür Yayınları

İÇİNDEKİLER

Önsöz.....	vii
------------	-----

1. BÖLÜM

İNSANLIĞIN ŞAFAĞINDA.....	1
1. Kısım: Farklılıktan Hiyerarşiye.....	3
2. Kısım: Zorbalığın Getirdiği Güç.....	23
3. Kısım: Batı Dünyasının Kökenlerine Bakış.....	43

2. BÖLÜM

KADININ YAŞAMINDA İKİ BİN YIL.....	53
1. Kısım: Gizli Düzen.....	55
2. Kısım: Dik Kafalı ve Uçarı.....	111
3. Kısım: Çalışma Dünyasının Fethi.....	143
4. Kısım: Söz Hakkı.....	163

3. BÖLÜM

KARMA BİR DÜNYAYA DOĞRU.....	187
1. Kısım: Düşüncenin Yeniden Ele Geçirilişi.....	189
2. Kısım: Eşitliği Sağlamak.....	209
3. Kısım: Çiftin Yeniden İcadı.....	229

ÖNSÖZ

Pervasız bir genç kız değildim. Yirmi yaşındayken, toy genç kızları bekleyen ilk tuzağa düşmüş, kadın özgürlüğünün herkesçe kabul edilen bir gerçek, artık üstü kapanmış bir sorun olduğuna inanmıştım. Kadın erkek eşitliği mi? Bu zaten annemin kuşağı tarafından halledilmiş bir sorundu; annem on sekiz yaşında yaşam mücadelesine atılmış, reşit olduğunda oyunu kullanmış, hiç durmadan çalışmıştı. Kuşkusuz evde “her şeyi” yapan annemdi ama ben bunun tek suçlusunun, bu işleri yapmaya pek de gönüllü olmayan babam olduğuna inandırmıştım kendimi. Eğitime ve mesleklere erişim eşitliği mi? Sözünü bile etmeye gerek yoktu, zaten kendiliğinden olan bir şeydi. “Eşit işe, eşit ücret mi?” Kanuni bir zorunluluktuk. İnsanın kişisel, manevi veya dini görüşlerine göre çocuk sahibi olup olmamaya karar vermesi mi? Zaten başka nasıl olabilirdi ki? Bütün bunlar artık üzerinde tartışılmaya bile gerek duyulmayacak şeylerdi bana göre. Sağduyu, bu tür olumlu gelişmelerin benim senmesini gerektirmiyor muydu? Benim kuşağımdaki kızlarla oğlanlar arasında bu konuda bir görüş birliği yok muydu?

Bugün geriye dönüp de genç kızlığımda yürüdüğüm yola baktığımda, kendimi bir mayın tarlasını boydan boya geçen; saflığından dolayı savunmasız; aile içi çelişkilerden, eğitimle ilgili üstü kapalı gerçeklerden, hiyerarşilerin değiştirilemeyen kalıcılığından, dinlerin saptırılmış dayatmalarından ve maçoğun yeni giysilerinden habersiz, kabuksuz küçük bir yaratığa benzetiyorum.

Yazılı ve resmi kuralları biliyordum ama cam tavanlardan, konformizmin ağlarından veya bazen aldatıcı olabilen özgürleşme kavramının kaygan zemininden habersizdim. Genç bir kadının bedeninin, kadınsı şeklini aldığı andan itibaren, erkekler arasında ateşli kavgalara neden olan bir ganimet haline geldiğini; aile, kilise, devlet, okul kurumlarını, hatta ticaret ve tıbbi karşı karşıya getiren acımasız bir mücadelenin nesnesi olduğunu ve hep öyle kaldığını bilmiyordum...

Kızlarım büyüyüp birer yetişkin olurken bakıp anlamaya çalışıyorum... Bir kuşakta ne kadar yol kat ettik? Peki ya, bir kez daha yanılıp kazanım olarak görme gafletine düştüğümüz hak ve özgürlükleri tehdit eden yeni riskler neler? Annelerimizin ve anneannelerimizin, geçmiş zamanların nam salmış veya sessiz kalmış bütün kadın kahramanlarının, bize bu yolu açan milyonlarca kadının uzun mücadelesini aktarmanın gerekliliğine her zamankinden de çok inanıyorum.

Bu kitabın amacı, modern insanın ilk örneği olan Cro-Magnon insanından günümüze kadınlığın hikâyesini anlatmak. Bunu yaparken, bir yandan zihniyetlerimizin ve kadınlara bakışımızın evrimini gözler önüne sererken, diğer yandan kadının gündelik yaşamının nasıl değiştiğini, çağlar boyunca yaşamının farklı evrelerinde ne gibi muamelelere maruz kaldığını ele almak. Bir de tabii ki kadınların, yüzyıllar boyunca krallar, din adamları ve kocalar tarafından dayatılan binduruktan kurtulmak için yürüdükleri uzun, upuzun yolun izini sürmek. Siz de her sayfada fark edeceksiniz; bu hikâye günümüz dünyasının anlaşılmasında da büyük önem taşıyor ve 21. yüzyıl toplumunun temel tartışmalarına ışık tutuyor.

Akıllara durgunluk veren bu macerayı yeniden kurgulamaya, kadınlar dünyasından üç önemli uzmanın yardımıyla giriştim: Françoise Héritier, Michelle Perrot ve Sylviane Agacinski. Her biri kendi alanında birer otorite olan bu üç kadın, kitap boyunca bayrağı birbirlerine devrederek söz alacaklar. Üçü de bütün sorularıma yanıt vermeyi; bilgi birikimlerini, keskin zekâlarını ve bazen de kuşkularını, sıcak, cömert ve sabırlı bir şekilde, sınırsızca paylaşmayı kabul ettiler. Kendi alanlarında

birer öncü olan bu kadınlar, bilim ve düşünce dünyasının bilinmeyen sularını keşfettiler. Evlerinin salonunda, kitaplar ve yazmakta oldukları taslak metinler arasında, dostluk gösterip bana da bir yer açtılar ve bizleri atalarımıza bağlayan yolda hep birlikte yürüdük. Bu uzun görüşmelerden, entelektüel ve insancıl paylaşımların, hoş duyguların ve hatta coşkulu kahkahaların anısı kaldı bende. Kadınların hikâyesi de aynı böyle çünkü: Zorlu, çoğunlukla trajik, bazen de komik.

Sezar'ın hakkı Sezar'a... Bu kitabın yazılması fikri yine bir erkekten, Dominique Simonnet'den çıktı. Kadınların tarihini araştırma ve aktarma arzumu gerçek bir projeye, “En Güzel Tarihler” serisi kitaplarından birine dönüştüren kişi odur. Kendisine hem bunun için hem de kadın onurunun yılmaz ve tutkulu bir savunucusu olduğu için sonsuz teşekkürler.

Bu görüşmeleri hazırlarken Bağımsızlık Savaşı'nın kahraman annelerinin mirasçıları olan Amerikalı feministlerin mücadeleleri üzerinde düşündüm. Bunların başında Abigail Adams geliyor. 1776'da İngilizlerin zulmüne karşı verilen savaş sırasında kocasına (geleceğin ABD başkanı John Adams) “kadınları unutmaması” için yalvarmıştı. Benimsenen kanunlar karşısında, kadınların da “söz söyleme veya temsil edilme hakkından yoksun” kalmamaları gerekiyordu. Bilge bir kadın olan Adams, “Kocalarımızın eline sınırsız bir güç vermemeli, çünkü erkeklerin doğuştan zorba oldukları yadsınamaz bir gerçektir,” diyordu. Aslında saygılı bir eş olan kocası John Adams ise bu iddiaları çok gülünç bulmuştu.

Evlerine kapanmaya yönlendirilen kadınlar, Amerikan rüyasından kendi paylarını talep etmekte gecikmediler. Onlar da diğerleri gibi bir yurttaş olarak, “yaşam, özgürlük ve mutluluğu arama hakkına” sahip olmak istiyorlardı. Gerçek birer Amerikalı olmak siyah kölelerin de düşüydü. Ancak Siyahlar gibi kadınların da “doğaları gereği” toplum içinde sorumluluk isteyen bir görevi yürütmekten âciz olduklarına inanılıyor-du: Onların da “doğaları gereği” itaatkâr, mantıksız ve saf oldukları her hallerinden belli değil miydi? Amerikan İç Savaşı öncesinde köleliğin kaldırılması taraftarları arasında birçok

feministin de bulunması ve “kadınların köleleştirilmesine” karşı çıkmak, “köleliğin sonlandırılması” ve “kişinin kendi bedeniyle ilgili devredilemez hakkı” için bu fırsattan yararlanmaları hiç de şaşırtıcı değildi.

Amerikalı feministler, kölelere özgürlük hakları verildikten sonra da Siyahların eşitlik mücadelesiyle kendilerini özdeşleştirmeye devam ettiler, hatta –sayıca olmasa da– sosyal konum bakımından, kendilerini ezilen bir azınlık olarak kabul ettiler. Kadınların seçme ve seçilme hakkını savunan, “doğum kontrolü” (Hemşire Margaret Sanger’in türettiği bir terim) için mücadele veren, sutyenleri ve jartiyerleri yakan bu kadınlar, yine de laf dokundurmalarından ve baskılardan kurtulamadılar. Erkekler, “doğru dürüst” hanımlar ve –beylerin gönüllerini hoş etme ve kilisenin gereklerine harfiyen uyma gayretleriyle tanınan– “gerçek kadınlar” tarafından alaya alındılar. “Diğerleri” tam olarak kadın gibi görünmüyorlardı. Amerikalı feministler aşırıya mı kaçıyorlardı? Çoğu zaman evet. Sert ve saldırgan mıydılar? Evet, hiç kuşkusuz. Ancak bu azimli öncü kadınlara borçlu olduğumuz öyle çok zafer var ki!

Hikâyemize başlamak için daha da gerilere, Amerikalı, Fransız veya İngiliz feministlerin çok daha öncesine gitmem, kadınların çok yakın zamana kadar altında ezildiği ikincil konuma ne zaman düştüğünü bulabilmek için, insanlığın şafağına kadar gerilemem gerekiyordu. Yaşamı veren kadın gerçekten de ikinci cins miydi, yoksa birinci cins mi? Tarihöncesi dönemdeki büyük büyük anneannelerimiz aşklarını ve anneliklerini nasıl yaşıyorlardı? İçinde bulundukları toplumun yaşamını sürdürmesinde nasıl bir rol oynuyorlardı? Ya erkekler? Soylarının, dünyadaki varlıklarının devam etmesinin tek teminatı olan kadın karnını daha o zamandan denetimleri altına almaya çalışmışlar mıydı? Kadın “doğasının” özgürce yaşanabildiği huzurlu bir dönem olmuş muydu hiç? Peki gerçekten bir “kadın doğası” var mı? Ya da başka bir şekilde ifade edersek “Kadın nedir?”. Doğa nerede biter, kültür nerede başlar?

Bu temel soruları hiç kuşkusuz Françoise Héritier’ye sordum. Afrika toplumları ve özellikle de evlilik ve akrabalık

ilişkileri alanında uzman bir antropolog olan H  ritier, Claude L  vi-Strauss'un   ğrencisi. Fransa Ulusal Bilim Araştırmaları Merkezi CNRS'te araştırma direktörü, Sosyal Bilimler Yüksekokulu'nda eēitim sorumlusu, Coll  ge de France'ın onursal profesörü. Titiz bilimsel çalışmalarıyla tanınan H  ritier, ilk feministlerden ve bütün haksızlıkların karşısında duran tam bir hümanist. Erkeklerin, eşlerinin inanılmaz yeteneēini, H  ritier'nin deyiimiyle "  ocuk doēurmanın saēladığı müthiş ayrıcalığı" nasıl kendilerine mal ettiēini anlatacak bizlere. Anaerkilliēin hiçbir zaman bir mitten öteye ge emediēini; "cinsiyetler arası deēer ayrımcılıēının" her dönemde ve her yerde baskın olduēu dünyamızda, çirkin, aptal, sevimsiz bile olsa bir erkeēin, ne kadar akıllı, cömert,   alışkan ve eēitimli olsa da bir kadından daha deēerli sayıldıēını açıklayacak. Françoise H  ritier, fahiřeliēin hiçbir zaman bir meslek –"en eski meslek"– olmadıēını, kadınların uēradıēı ayrımcılıēın yok sayılamayacaēını, bu ayrımcılıēın tüm dünyada ve tarih boyunca kadınların bedenini ve ruhunu zedelediēini, hatta ölüme kadar vardıēını da hatırlatacak.

Michelle Perrot bizleri Antik  aē'ın kapısında karşılayacak ve kadının farklı yaşlardaki (bebek, köşk kız, evlenme   aēındaki genç kız, yeni evli kadın, çok sık gebeliklerden yorulan, canına tak eden anne, genellikle yalnız ve korumasız kalan anneanne olarak) gündelik yaşamını birlikte gözden ge ireceēiz. Üniversitede başarılı bir   ēretim görevlisi olan Michelle Perrot, önce işçi hareketi alanında uzmanlaşmış, ardından oldukça bakır, gerek arşiv belgeleri gerekse tanıklıklar ve dolaylı veya dolaysız anlatılar açısından fakir bir alan olan kadın tarihine atılmış. Eve hapsolup sessizliēe mahkûm edilen kadınların kıyıda köşede kalmış izlerini sürerek, onlara yeni bir ses ve tarih içindeki yerlerini kazandırmak için çabalıyor yıllardan beri. Tutku, merak, mizah, ahlaki ve entelektüel duyarlılık, zarafet... Michelle'in olumlu özelliklerini saymakla bitiremem. Tarihimiz hayli uzundu ve ne mutlu ki ben de bu sayede onunla uzun bir süre ge irebildim...

Michelle bizlere, kadının yaşamının hemen her zaman kötü başladığını anlatacak. Daha doğar doğmaz anne baba-da hayal kırıklığına yol açan kız bebek, çoğu zaman annenin ikinci sınıf bir mahlukat doğurduğu için suçluluk duymasına neden oluyor çünkü. Kız çocukların nasıl eğitimden mahrum bırakıldığından; en iyi ihtimalle, ancak ileride iyi bir eş ve anne olmak için eğitim hakkına sahip olabildiklerinden; evlenmeyi reddeden, manastırlara kapatılan ve bir erkeğe ait olmadıkları için herkese ait olan ve “kötü yola düşen” kızların korkunç kaderlerinden bahsedecek. Kadınların “çalışan kesime” dahil olmadan çok önce de her zaman –ve oldukça ağır şartlarda– tarlalarda, evde, atölyede, dükkânda çalıştıklarını hatırlatacak. Michelle Perrot ayrıca, kadınların okuma, mesleklerini seçme, yeteneklerini gösterme, toplum içinde söz alma, seçme seçilme ve –önemli bir dönüm noktası olarak– doğurganlıklarını kontrol altına alma –ve böylelikle binlerce yıldır süregelen istenmeyen gebelik kaygısından kurtulma– mücadelelerini gözler önüne serecek. Tabii burada şu soruyu da sormalıyız: Hangi kadınlar, hangi ülkelerde yaşayan kadınlar ve ne süreliğine?

Ardından bugünü ve geleceği konuşmak için Sylviane Agacinski’yle bir araya geleceğiz. Sylviane Agacinski için felsefe, bir çıkış noktası, doymak bilmez merakını besleyecek ve dünyanın şifresini çözecek malzemeyi bulduğu bir meslek olmuş. Ancak kahramanlarının, bütün o ermiş ve düşünürlerin hepsinin, kadınları kendi üstün dünyalarının dışında bırakan erkekler olduğunu görmek düş kırıklığı yaratmış onda. Nesnel olduğu varsayılan felsefe eserlerinin, çoğunlukla bir erkeğin bakış açısından, belirli bir özelliğe yazıldığını fark etmiş. Bu nedenle kadınların, düşünürlerin “birincil aracı” olan dili daha eleştirel bir gözle incelemeleri ve kadın/erkek ilişkilerini kavramsal olarak yeniden değerlendirmeleri gerektiğini anlatacak bizlere.

Peki günümüzde cinsiyet ayrımcılığını nasıl değerlendirmeliyiz? Agacinski, bunun ne tanımlanabildiğini ne de ortadan kalktığını anlatıyor ve bizleri bu konuyu özgürce tartışmaya

davet ediyor. Kadınlara kamusal yaşamda eşit bir konum sağlamak adına fiilen katıldığı eşitlik mücadelesinden de bahsedecek bize. Cinsiyet farklılığı (bir dişi bir de erkek cinsin varlığı) evrensel bir gerçek, dolayısıyla da nötr değil, kadın ve erkeğin bir arada olduğu karma bir dünya anlayışının benimsenmesi gerekiyor. Peki ya birlikteliklerde, aile içinde durum nasıl? Özel yaşamda ev işlerinin paylaşılması idealine yaklaşan “eşitlikçi bir kültür” yaratmak için ne yapmalıyız? Tıbbi yardımla gebe kalma, eşcinsel çiftlerin evlat edinmesi, sperm ve yumurta hücresi bağışı, anonim doğum hakkı, taşıyıcı annelik gibi bilimsel gelişmelerin anne babalık rollerinde yarattığı karmaşayı nasıl çözümleyeceğiz? Soy ilişkilerini etik değerlere nasıl uyduracağız? Her şeyden önemlisi, bütün bunları tartışırken işin esasını, insanlık onurunu, insanın arzu etme, sevmeye özgürlüğünü gözden kaçırmamak için ne yapmalıyız?

Burada gözlerinizin önünde yeniden kurgulamaya çalıştığımız kadınların tarihi, henüz bitmemiş bir mücadeledir. Bizler, hepimiz, insanlığın kaderinde ortaya çıkan en büyük devrimin mirasçlarıyız: Doğum kontrolü sayesinde kadınların karnı nihayet erkek egemenliğinden kurtulabildi. Ancak bu özgür kadınların alanı henüz çok dar! Dünyanın birçok bölgesinde, hatta çok yakınımızda, aramızda, erkekler kadınları bilgisizliğe ve boyun eğmeye mahkûm ediyor; bunu hâlâ ve her zaman “çocuk doğurmanın sağladığı müthiş ayrıcalığı” denetleyebilmek için yapıyorlar. Erkekler namuslarını kızlarının, kız kardeşlerinin, eşlerinin bedeniyle özdeşleştirdikleri için, bugün bile kadınlar dövülüyor, hatta öldürülüyor. İçinde bulunduğumuz “gelişmiş toplumlarımız” bile bu tür geriye dönüşlerden kurtulabilmiş değil.

Kadın özgürlüğünün henüz çok yeni ve kırılgan olduğunu hiç akıldan çıkarmamalıyız. Kendi kaderlerine sahip çıkmak; günbegün haklarını savunmaya devam etmek; kadının erkeklerle eşit şartlarda bulunacağı, özetle “gerçek bir insan” olarak var olabileceği karma bir dünya yaratmak yine kadına düşüyor.

Nicole Bacharan

I. BÖLÜM

İNSANLIĞIN ŞAFAĞINDA

I. KISIM

FARKLILIKTAN HİYERARŞİYE

BU DOĞADA MI VAR?

— Nicole Bacharan: *Bir antropolog ve etnolog olarak, insanların toplum içindeki davranışlarını inceliyorsunuz. “Arkaik” olarak adlandırılan etnik grupların arasına karışıp gündelik yaşamlarına katıldınız ve bu sizi uzak geçmişe, insanlığın kökenlerine kadar inmeye itti. Yalnız öncelikle şunu sormak istiyorum: Afrika’da, Asya’da, Avustralya’da hâlâ varlığını sürdüren bu ilkel toplumların gerçekten de eski atalarımıza benzeyip benzemediklerini nereden bileceğiz?*

— Françoise Héritier: Burada temel ölçüt, yaşamını sürdürme (geçinme) şeklidir. Tarım yapmayan, hayvan yetiştirmeyen, madencilik konusunda bilgi sahibi olmayabilen “avcı toplayıcı” toplumlardan bahsettiğimizde, Yontma Taş Devri’ne dayanan bir yaşam şeklini sürdürdüklerini kabul ediyoruz. Gereksinimlerini doğadan alarak karşılamakla yetiniyorlar. Avlanıyorlar, balık tutuyorlar, sebze ve meyve topluyorlar. Bunlar göçebe topluluklar ve bazen çok uzak mesafeler kat etmek zorunda kalabiliyorlar. Afrika’da Pigmeler ve Buşmanlar görece daha sabit yerleşim yerlerine sahip olsalar da, yaşadıkları bölgenin verimi azaldığında ve gereksinimlerini başka yerden karşılamaları gerektiğinde, bir günden diğerine yer değiştirebilirler. Yaşam şekilleri, Cilalı Taş Devri öncesi atalarımıza büyük olasılıkla çok benzemektedir. Ama onların da bir tarihi vardır ve zaman

içinde evrim geçirmişlerdir. Dolayısıyla burada benzerlikler söz konusudur ama bire bir aynılıktan söz edilemez.

— *Bu arkaik toplumlar, “insanlığın şafağında” kadınlar ile erkekler arasındaki ilişkilerin nasıl olabileceği konusunda size bilgi sağlayabildi mi?*

— İnsan toplumları, kadın erkek ilişkisi hakkında sabit ve özdeş bir imge sunmazlar. Temelde büyük bir birlik olsa da, çeşitlilikler, uyuşmazlıklar vardır. Ancak, gözlemleyerek, analiz ederek, karşılaştırarak, kuruluş efsanelerini dinleyerek —çünkü bizim toplumumuz da dahil olmak üzere bütün toplumların “her şeyin nasıl başladığını” anlatan kuruluş efsaneleri vardır—, çıkarım yaparak, ilkel insanlığın nasıl olması gerektiğini yeniden biçimlendirmeye cüret ettim. Kuşkusuz ben yalnızca varsayımlar formüle ediyorum, çünkü elimizde herhangi bir kanıt yok; insan zihni maddi izler bırakmıyor. Yine de uzak geçmişimizin ve dolayısıyla da geçmişte kadınlarla erkekler arasında var olan ve arkadan gelenlere bir model oluşturan ilişkilerin nasıl olabileceği konusunda bir fikir edinmemiz mümkün oluyor.

— *Peki şu kadim soruya, “Anatomik özelliklerin dışında bir kadını kadın yapan nedir?” sorusuna karşılık bulabildiniz mi? Kökenlerimize inildiğinde “kadın doğası” diye bir şeyin var olup olmadığını belirlememiz mümkün mü?*

— Bu hep sorulan bir soru. Bütün toplumlarda karşımıza çıkan evrensel inanış, bir erkek doğası olduğu gibi, bir kadın doğasının da olduğunu kabul ediyor. Bu, bir cinsiyetin bütün üyelerinin, anatomik veya fizyolojik özellikleri dışında, kendi cinsiyetlerine özgü yatkınlıklara, davranışlara, niteliklere ya da kusurlara sahip olması demek.

— *Buna göre kadınlar...*

— Zayıf, aptal, meraklı, pek güvenilir olmayan, geveze, kiskanç, akli havada, mantıksız ve histerikler! Yahut da, o kadar olumsuz olmayan bir nitelendirmeye, kırılgan, yumuşak, fedakâr, saf, utangaçlar... Bütün bu özellikler “doğalarında var”. Dolayısıyla da —“doğası gereği” güçlü, mantıklı, iradeli, cesur vb. olan— erkek cinsinin, kadın doğasında bulunan olum-

suzlukları denetim altında tutmak için egemen konumda olması uygun olacaktır. Bir kadın doğasının ve bir erkek doğasının bulunduğuna yönelik bu inanış şüphesiz kültürel ve kültürel olarak aktarılır. Bence, her iki cinste de kişiyi kıskanç, müsrif, akli havada veya aksine hoşgörülü, tutumlu, ciddi vb. olmaya yatkın hale getiren bir şey yoktur. Yatkınlığı ve davranışların aktarılmasını sağlayan, bir cinsin diğerine üstünlüğünü haklı çıkaracak biyolojik bir özellik yoktur. Farklılıklar bireyseldir. Cinsiyetlerden biri veya diğeri için tipik olduğu düşünülen farklılıklar ise, büyük ölçüde kültür tarafından nesilden nesile aktarılmıştır.

NE ANNEN NE KIZ KARDEŞİN

— “Doğası gereği” erkeklere veya kadınlara özgü olduğu düşünülen bu özellikler, bir toplumdan diğerine değişiyor olmalı?

— Evet değişiyor ama ben yine de şu sonuca vardım: Dünyanın dört bir yanında, her yerde ve her zaman, erkeğin kadından üstün olduğu kabul ediliyor. Benim “cinsiyetler arası değer ayrımcılığı” olarak adlandırdığım şey, insanlığın başlangıcında yerleşmiş bir kavram: İki cins eşit değere sahip değildir, biri diğerinden daha “değerlidir” ve dolayısıyla da erkeğin “değeri” kadından yüksektir.

— Bu sonuca nasıl ulaştınız?

— Claude Lévi-Strauss’la birlikte yürüttüğümüz çalışmalar beni bu sonuca ulaştırdı. Bu çalışmalarda, yaşanabilir bir toplum oluşturmak için gereken temel şartın ensest yasağı olduğunu saptadık. İnsanlığın şafağında, *Homo sapiens sapiens*’e ve Neandertal insanına ilerleyen dallar ana soyağacından ayrıldı. Farklı “insanlaşmalar” oldu ve bu iki tür başarıya ulaştı. Sonunda yalnızca bizim türümüz, yani *Homo sapiens sapiens* kaldı. İlk insan gruplarında toplumun oluşabilmesi için, babaların kendi kızlarıyla ve erkek kardeşlerin kız kardeşleriyle çiftleşmekten vazgeçmeleri gerekti.

— *Toplumun oluşabilmesi için bu neden gerekliydi?*

— İlk *Homo sapiens* topluluklarını gözünüzün önüne getirin: Bütün bireyler birbiriyle akraba, kendi grupları içinde yaşıyorlar, kendi aralarında üreyorlar ve yabancıları kabul etmiyorlar. Bu durumda ister istemez hepsi birbiriyle akraba üyelerden oluşan, yırtıcı, doğada yaşayan ve bazı şeylerin etkisiyle başka gruplarla karşı karşıya gelen birimler oluşacaktır. Kazara bazı gruplar birdenbire üreyemez hale gelebilirler: Kadınlar ölebilir veya kızlardan daha çok erkek çocuk doğabilir vb. Dolayısıyla bu gruplar, kadın çalmak için başka gruplara saldıracaklardır.

— *Pek sakın bir başlangıç sayılmaz...*

— Kesinlikle. Ensest yasağı düzenleyici bir rol oynamış, birbirini öldürmek yerine, işbirliği yapılmasını sağlamıştır. Lévi-Strauss, bu kararın evrensel olduğunu, insanlığın var olduğu her yerde alındığını söyler: Erkekler –artık çiftleşmedikleri– kızlarını ve kız kardeşlerini takas edilecek akçe olarak kullanmaya karar vermişlerdir. Onları, diğer gruplardaki erkeklerin kızları ve kız kardeşleriyle takas ederler. Böylece erkekler “kayınbirader” haline gelir. Kayınbiraderler arasında bazen saldırganlık olabilse bile, yardımlaşma da söz konusudur. Dölleme güçleri gruplar arasında dağıtılmış olur. “Diğeri”, yabancı, tanınmış olur ve üstüne üstlük onunla bir ilişki de kurulur.

— *Nasıl bir ilişki bu?*

— Bireylerin arasında resmi bağlar kurulmuş olur; dolayısıyla bunu daha o zamanda bir tür evlilik olarak adlandırabiliriz. Bu evlilik iki soy arasında sosyal bir sözleşme olarak kaydedilir, bölgede kolektif barışı sağlar ve kadınlar üzerinde cinsel bir tahakküm oluşturur. Soylar arası evliliğin ve sözleşmenin mümkün olabilmesi için, erkeğin de kadının da kendilerini birbirlerine bağımlı hissetmeleri gerekir. Genellikle birisi avlanır, diğeri toplayıcılık yapar. Erkekler, büyük hayvanları avlama ve grubu yırtıcı hayvanlardan koruma görevini üstlenirler. Kadınlar ise barınılan yerin yakınında kalır, süttten kesilmemiş çocukların gözetiminden sorumlu olurlar. Bu görev dağılımı nesnel sınırlamalardan kaynaklanıyor olabilir: Gebe veya emziren bir kadın daha az hareket edebilir; bu hiçbir entelektüel ya da fiziksel eksiklik doğurmaz. Ancak

asıl sınırlamalar ideolojik kaynaklıdır. Ayrıca görev dağılımı kültürler arasında da değişiklik gösterir. Örneğin Doğu Afrika'da yakın zamanlara kadar dikiş ve dokumacılık erkeklere ayrılmış görevlerdi.

— *Evlilik, soy, görevlerin dağılımı... Bütün bunları cinsiyet ayrımcılığı yapmadan, herkesin yararına olacak şekilde düzenlemek mümkün olabilirdi.*

— Aslında bu yapılandırmada bir şeyin eksik olduğu geldi aklıma. Erkeklerin kızlarını ve kız kardeşlerini başka erkeklere vermeye karar verebilmesi için, öncelikle kendilerinde bu hakkı görmeleri gerekiyordu. Etnolojik veriler, erkekler arasındaki bu sözleşme şeklinin dünyanın dört bir yanında geçerli olduğunu ortaya koymuştur. Bütün enlemlerde, birbirinden çok farklı gruplarda kadın değiş tokuşu yapan erkekleri görüyoruz ama bunun tersine hiç rastlanmıyor. Hiçbir zaman erkek değiş tokuşu yapan kadınlara veya aralarında kadın ve erkek değiş tokuşu yapan karışık gruplara rastlamıyoruz. Hayır; yalnızca erkekler bu hakka sahip ve bu durum dünyanın her yerinde geçerli. Cinsiyetler arası değer ayrımcılığının Yontma Taş Devri'nden, ta insanlığın başlangıcından beri süregeldiğini öne sürmemin altında yatan olgu da işte bu.

— *Cinsiyetler arası değer ayrımcılığı ensest tabusundan da mı önce geliyor?*

— Daha önce geldiğini söylemiyorum ama en azından eşzamanlı olduklarına eminim. Cinsiyetler arası değer ayrımcılığı, sosyal yapılanmanın temel unsurlarını birleştiren bir bağ görevi görür. Bu unsurlar da, soylar arası sözleşme, bireyler arasındaki evlenmeler ve görevlerin dağılımıdır. Bütün bunlar cinsiyetler arası değer ayrımcılığına göre işler.

ERKEK KADINA AĞIR BASAR

— *Ama neden? Komşularla barış içinde veya en azından işbirliği yaparak yaşamak için alınan ensest yasağı kararından, erkekler kadar kadınlar da yararlanabilirdi. Bu karar yalnızca*

erkeklerin kadınları değiş tokuş etme hakkına sahip olmasını gerektirmiyordu. Kadınlar neden bu durumu kabullendiler?

— Bunu anlayabilmek için atalarımızın dünyasını gözümüzün önünde yeniden oluşturmaya çalışmamız gerekiyor. Onlar da aynı bizim gibi, çevrelerini gözlemleyerek sonuçlar çıkarmaya çalıştıkları bir ortamda yaşıyorlardı. Doğayı, mevsimleri, geceyi ve gündüzü, vücutlarını, doğumu ve ölümü vb. inceliyorlardı. Üstünde hiçbir yaptırımları olmayan bu değişmez kavramları yorumlamaya çalışıyorlardı. Buna “dünyayı anlamlandırmak” diyoruz. Bu sınavda da ancak ellerinde ne varsa ondan, yani beş duyardan yararlanabilirlerdi. Mikroskop, kızılötesi ışınlar ve buna benzer sofistike cihazlardan yoksundular. Ve neyi fark ettiler dersiniz? Değişmez kavramların en önemlisini; insan da dahil olmak üzere hayvanlar âleminin tamamı için geçerli olan cinsiyet farklılığını! Türler arası ve bireyler arası farklılıkların ötesinde, her yerde karşımıza çıkan bu farklılığı fark etmemek mümkün değildi. Her yerde erkekler ve dişiler vardı. Bütün türlerde, erkeklerle ve dişilere özgü organlar bulunuyordu: Erkeklerde penis, kadınlarda vulva. Tabii burada böceklerden veya denizatlarından değil de, bu farkın ilk bakışta ayırt edilebileceği memelilerden (“gerçek hayvan” modelinden) söz ediyorum!

— Dişilik ve erkeklik organları... Bunlar dişiler ile erkekler arasındaki kesin ve tartışmasız tek farkı oluşturuyor değil mi?

— Evet, anatomik ve fizyolojik bir fark. Bu organlar, tamamen kendilerine özgü nitelikte salgılar üretirler: Erkekler sperm sıvısı (meni) çıkarırken, kadınlar düzenli aralıklarla kan kaybeder ve süt salgırlar. Bu fark gözle görülür niteliktedir ve atalarımız da şüphesiz bunları gözden kaçırmamışlardır. İşte ilk gözlemlerin temeli buna dayanıyor.

— Daha sonra ne oldu?

— Bence insan düşüncesi bu gözlemden yola çıkarak yapılandı: “Dünyada birbirinin aynı ve birbirinden farklı şeyler vardır.” Ardından her şey incelendi ve bu iki başlık altında sınıflandırıldı: Birinci grupta birbirinin aynı olan şeyler; ikinci grupta ise, yine kendi arasında aynı olan ama birinci gruptan

farklı olan şeyler yer aldı. İşte insanlığın düşünce şekli budur. Bu kurala uymayan hiçbir toplum bulamazsınız. Bütün dillerde, sıcak ile soğuğu, kuru ile ıslağı, sert ile yumuşağı, aydınlık ile karanlığı, yüksek ile alçağı, etkin ile edilgeni, sağlıklı ile sağlıksız birbirinden ayıran ikili kategoriler vardır. Düşünürken yararlandığımız soyut kategoriler de söz konusudur (soyut ve somut, kuramsal ve deneyimsel, kültürel ve doğal gibi) ve bence bu kategoriler de aynı ile farklı arasındaki bu karşıtlığı temel alırlar. Bunların hepsi, dişi ile erkeği karşı karşıya getiren bu açık ayırmadan doğmuştur.

— *Peki, bu “iki büyük kategori halinde sınıflandırma” ne zaman cinsiyetler arası değer ayrımcılığına yol açtı?*

— Bütün dillerde bu ikili kategoriler eril veya dişil olarak ifade edilir. Örneğin, Yunan düşüncesinde sıcak ve kuru eril, soğuk ve nemli dişildir. Aynı sınıflandırmaya gelenekçi toplumların çoğunda da rastlarız, çünkü somut gözlemlere dayanmaktadır. Bir hayvan öldürüldüğünde kanı akıtılır ve hayvan kanını kaybettiğinde soğuk, hareketsiz ve ölü hale gelir. Demek ki yaşam hareket ve sıcaklık, ölüm hareketsizlik ve soğukluktur. Peki neden sıcak ve kuru olan erkek oluyor? Çünkü erkek her ay kan kaybetmez. Oysa kadın âdet dönemlerinde düzenli olarak kan kaybeder ve bunu engellemek için elinden hiçbir şey gelmez.

— *“Sıcak ve kuru”, yani erkeklere atfedilen özellikler “soğuk ve nemliden” daha mı üstün tutuluyor?*

— Hiyerarşi bu ikili gözlemler arasına sızmıştır: Her zaman bir olumlu bir de olumsuz; bir üstün bir de aşağı kategori vardır. Etnolojik gözlemler, olumlunun her zaman erkek tarafında, olumsuzun da dişi tarafında olduğunu ortaya koymaktadır. Bu, kategorinin kendisinden bağımsızdır. Dünyanın her yerinde belirli bir özelliğe aynı değer verilmez. Verilen değer, özelliğin erkek cinsiyetine veya kadın cinsiyetine atfedilmiş olmasına göre değişir.

— *Yani?*

— Örneğin bizde, Batı’da, maddeye etki etmenin sembolü olan “etkinlik” daha değerlidir ve dolayısıyla da erkeğe atfedilir.

Öte yandan pek takdir edilmeyen bir özellik olan “edilgenlik” kadına atfedilir. Hindistan’da ise tam aksi geçerlidir: Edilgenlik dinginliğin sembolüdür ve dinginliğe ancak bir dizi çile sonrasında ulaşılabilir. Burada edilgenlik eril bir özelliktir ve değeri yüksektir. Buna karşılık her zaman biraz düzensiz bulunan etkinlik dışıldır ve takdir görmez. Farklı ülkelerde ve farklı zamanlarda bakış farklılıkları olabilse de, erillğe yüksek değer biçilmesi değişmeyen, evrensel bir nitelik taşır.

— *İki cinsiyetin birbirini tamamladığı hiçbir zaman düşünülmemiştir mi?*

— Şu veya bu bölgesel teoride bazen bu şekilde sunulsa da, gerçekte her zaman bir güçlü bir de zayıf cinsiyet, bir majör bir de minör cinsiyet var. Bir diğer örnek: Avcı toplayıcı topluluklarda erkekler yayları ve mızraklarıyla avlanarak et getirir. Et, çok beğenilen bir yiyecek olmasına rağmen grubun yiyecek gereksiniminin yalnızca yüzde 20’sini karşılar. Kadınlar ise daha az prestijli olan sebze meyve toplama rolünü üstlenmişlerdir ama bu şekilde yiyeceğin yüzde 80’ini karşılarlar. Bu halklarla ilgilenen bütün etnologlar aynı şeyi söyler, bu oran sabittir. Dolayısıyla aslında kadınlar grubun yaşamını sürdürmesinde çok önemli bir role sahiptirler. Oysa bu, dünyanın her yerinde avcılığın toplayıcılıktan çok daha fazla önem verilen bir etkinlik olmasını engellemez. Dünya genelinde cinsiyete göre rol dağılımı erkeklerin lehinedir ve ön planda erkeğin çalışmasının ürününe önem verilir.

“ÇOCUK DOĞURMANIN SAĞLADIĞI MÜTHİŞ AYRICALIK”

— *Demek ki cinsiyetler arası değer ayrımcılığı, bir bakışta göze çarpan anatomik farklılıklardan veya görevlerin dağılımından farklı bir şeyden kaynaklanıyor...*

— Kesinlikle. Ben bunun altında başka bir gözlemin yatığına inanıyorum: Çocuk doğuranlar kadınlardır. Eril bakış açısından bakarak ben bunu “çocuk doğurmanın sağladığı

müthiş ayrıcalık” olarak adlandırıyorum. Burada anlaşılmasın olan bir şey var!

— *Açıklar mısınız?*

— Atalarımızın zekâsını zorlayan sorun şuydu: “Nasıl oluyor da şekli diğer dişi bedenlerle bire bir aynı olan dişi bir bedenden –bir kadından– farklı şekilli bir beden çıkıyor?” Kadının kendisiyle aynı şekli taşıyan bedenler üretmesi akla yatkındı, kadının kız çocuklar doğurmasında şaşılacak bir şey yoktu. Peki, kadınların kendilerinden farklı olanı üretmelerine, yani erkek çocuklar doğurmalarına ne demeli? Ve neden erkekler de kendileriyle aynı şekli taşıyan bedenler üretemiyorlar, neden onların erkek çocukları olmuyor?

— *Bu gerçekten de çok esrarengiz görünmüş olmalı. Eski toplumlarda bu gizem nasıl çözülmüş peki?*

— Bu soruya verilen yanıt her yerde aynıdır. Eğer kadınlar kendilerinden farklı olan bir şey üretebiliyorlarsa, bu bir güçten, onlara ait bir yetenekten kaynaklanmaz. Hayır; bu farklı şey onların içine dışarıdan yerleştirilmiştir. Çocukları kadınların içlerine yerleştiren erkeklerdir. Zaman zaman, cinsel ilişkide kadın baskın hale geçer ve bir kız çocuk doğar ki bu da yararsız sayılmaz, çünkü o da büyüyünce anne olacaktır. Ancak söz konusu erkek çocuklar olduğunda, onları kadınların içine yerleştirenler kesinlikle erkeklerdir. Kadınlar yalnızca birer döl yatağı, birer araç ya da Afrika’da denildiği gibi birer “tencere”den ibarettir.

— *Yine de böylece erkek çocuklar üretiyorlar. Bu tencere rollerinde saygı görececeklerini düşünebiliriz öyleyse...*

— Bazen saygı görmüşlerdir ama bu yine de kadına daha az değer verilmesini engellemez. Çünkü erkeklerin çözümlemeleri gereken pratik bir sorun vardır: “Çocuk doğurmanın sağladığı bu müthiş ayrıcalıktan” yoksun olan erkekler, erkek çocukların kendilerinin olduğundan nasıl emin olacaklardır? Bunun için kadınları sahiplenmeleri gerekir. Bir çocuğun yetiştirilmesi zaman alır: Gebelik, ardından bazen 5 yaşına kadar sürebilen emzirme dönemi. Hatta 5 yaşında bile çocuğun beslenmek için annesine gereksinimi devam eder. Dolayısıyla erkek çocuk doğuran bu kadını alıkoymak ve sahiplenmek gerekir.

— *Nasıl? Güç kullanarak mı?*

— Güç –veya güçle korkutmak– bazen bunda rol oynayabilir ama bu şart değildir. İşin özü, kadınların özgürlüğünü çocukluklarından itibaren ellerinden almakta yatar. Kadınlar birey olma, diğer bir deyişle kendileriyle ilgili kararları kendileri alma hakkından yoksun bırakılırlar. Kendi yazgıları hakkında söz sahibi olamazlar; birer üretici, erkeklerin erkek çocuk sahibi olmak için gereksindikleri basit bir araç gibi verilirler. Bilgiye erişimleri de engellenir, çünkü erkeklerin bilgilerine erişmelerine izin vermek, onlara potansiyel olarak bağımsızlaşma imkânı sunmak anlamına gelecektir.

— *Bilginin bir bağımsızlaşma aracı olduğu bilinci bütün kültürlerde var değil mi?*

— Evet, yazının, kitapların, doğrulanmış bilimsel bilgilerin bulunmadığı kültürlerde bile, her zaman “bilen” ve saygı duyulan kişiler olur. Bu kişiler efsaneler, bitkiler, gizemler vb. hakkında bilgi sahibidirler. Soruları yanıtlayabilirler. Samo* topraklarında buna ben de şahit olmuştum: Kadınlar şunu veya bunu yiyip yiyemeyeceklerini, hangi bitkiyi ne zaman toplayacaklarını danışmak için yağmur üstadına ya da toprak üstadına danışmaya geliyorlardı. Bu sorulara, yanıtı bilen kişi karşılık veriyordu. Kuşkusuz kadınlar yaşamları süresince öğreniyorlardı ama bazı sorular için mutlaka bir bilene danışmak gerekiyordu. Doğal olarak, bilgiye erişimin engellenmesi, yazının bulunması ve bilgilerin kitaplara kaydedilmeye başlamasından sonra daha belirgin bir hal aldı. Özgürleştirici nitelik taşıyan bu bilgiye erişim, Batılı toplumlarda bile uzun süre kadınlara yasaklandı (Batı toplumlarında bilginin herkese açık hale gelmesinin ancak yüz yılı biraz aşan bir geçmişi vardır).

— *Özel bir bilgiye sahip olan kadınlar da yok mu?*

— Evet, şaman kadınlar, ebeler var tabii... Ancak burada sınırlı, belirli bir konuyla ilgili bilgiler söz konusu. Daha genel anlamıyla bilgi erkeklerin tekelindedir. Kadınların, kapatıldık-

* Burkina Faso'nun kuzeybatısında Mali sınırına yakın yaşayan etnik grup. (ç.n.)

ları ev yaşamının dışında kalan bu bilgiye ulaşması istenmez. Kadın cahil bırakılır, vesayet altında tutulur ve onun için biçilen yazgıyı kabul etmeye zorlanır. Kaderinde çocuk –özellikle de erkek çocuk– doğurmak, sonra da bu çocukları besleyip büyütme vardır.

— *Demek kadınları tahakküm altına almada yararlanılan araçlar şunlar: Bağımsızlığın kısıtlanması, bilgiden yoksun bırakma, ev hizmetine mahkûm etme.*

— Dolayısıyla güçten ve otoriteden de yoksun bırakma. Bütün bunlara bir de aşağılama durumu ekleniyor.

— *Aşağılamaya varacak kadar ileri gidilmesinin nedeni ne peki?*

— Bu bariz bir zorunluluk! Dişi cinsiyeti aşağılamadan, kadını kendisiyle ilgili kararları almaktan, bilgiye erişimden, güçten yoksun bırakmak nasıl haklı gösterilebilir ki? Elbette, aşağılama şarttır. Kadınları kendilerinin daha aşağı seviyede olduğuna inandırmak; eğer bağımsız değillerse, bunun özgürlüklerini yanlış kullanacak olmalarından ileri geldiğini onlara hatırlatmak gerekir. Bilgiye erişemiyorlarsa, bunun nedeni akıldan ve yargılama yeteneğinden yoksun olmalarıdır; güce sahip değillerse, akılları bir karış havada ve kendiliğinden histerik olduklarındandır.

— *Özetle, sonunda bu “doğal” duruma boyun eğmeleri için onları yeterince aşağılamak gerekiyor.*

— Evet. Cinsiyetler arası değer ayrımcılığının temelini oluşturan bu ilkel gözlemlerin tümüne, “arkaik egemenlik modeli” adını veriyorum ben. Bizler de hâlâ bu modele göre yaşıyoruz. Günümüzde küçük bir çocuğa yeni bir kız veya erkek kardeşin gelişinin nasıl açıklandığını düşünün. Benim gençliğimde çocukları ya leylekler getirirdi ya da lahanalardan veya güllerden çıkarlardı o ayrı! Bugünse biyolojik gerçeğe uygun açıklamalar yapmaktan yanayız. Peki ne diyoruz? “Baba, annenin içine küçük bir tohum koyar, küçük tohum büyür ve bir gün bebek annenin karnından dışarı çıkar.” Bu açıklama önemsiz görünebilir ama aslında arkaik egemenlik modelini tekrarlamaktadır. İlkel topluluklardaki gibi, kadın yine tencere konumundadır!

Üstelik bu tencere örneği, barışçıl bir örnektir. Oysa bu arkaik egemenlik modeli ceza olarak da kullanılmaktadır. Savaş zamanlarındaki zorlama gebelikleri buna örnek gösterebiliriz.

— *Erkeklerin kadınlara tecavüz edip, düşük yapamamasınlar diye onları bir süre rehin tutmalarından bahsediyorsunuz...*

— İspanya İç Savaşı'nda, Francocular Cumhuriyetçi kadınlara “Karnında bir Francocu taşıyacaksın,” diyorlardı. Aynı duruma –ne yazık ki– eski Yugoslavya’da da şahit olduk. Müslümanlar Hristiyan kadınlara “Karnında bir Müslüman taşıyacaksın!” dediler, Hristiyanlar da Müslüman kadınlara tam tersini söyledi. Bu, bireyin bütün kimliğinin, politik ve dini kimliği de dahil olmak üzere, babanın sperminden geldiği anlamını taşıyor. Oysa tecavüz sonucu bile doğsa, doğacak çocuğun, eğitim ve içinde yetiştiği ortamın şekillendireceği bir birey olacağını herkesin bilmesi gerekir.

— *Özellikle de politik ve dini kimlik açısından...*

— Bu cezalandırma davranışları, uzak atalarımızın düşünce ve ifade şekli olan arkaik egemenlik modelinin günümüzde bizler arasında da hâlâ oldukça canlı olduğunu gösteriyor.

ERKEKLER ARASI REKABET

— *Peki, erkeklerdeki bu kadınları aşağılama ve savaş zamanlarında her anlamda “işgal etme” isteği nereden geliyor? Burada kadınlar ile erkekler arasında bir rekabet mi söz konusu? Erkekler “çocuk doğurmanın sağladığı müthiş ayrıcalıktan” mahrum oldukları için öç mü alıyorlar? Yoksa bu erkekler arasında bir mücadele, düşman kampındaki erkekleri yenme ve aşağılama arzusu mu?*

— Burada erkekler arasında bir rekabet söz konusudur. Aynı durum, kadınların eşitçi olmayan dağılımı için de geçerlidir. Çokeşliliğin yaygın olduğu toplumlarda bazı erkeklerin kendilerine bir eş edinmeden önce uzun süre beklemesi gerekir, çünkü daha güçlü, daha zengin olan diğer erkekler birden fazla eş alma ayrıcalığına sahiptir. Ancak iş bu kadarla da kalmaz.

Erkeklerin cinselliği, diğer erkekler tarafından kendileri açısından tehditkâr ve zararlı görülür; buna telegoni* düşüncesiyle ilgili inanışları da eklemek gerekir. Bu nedenle, tecavüz sonucu gebe bırakılan kadınlar, içinde yaşadıkları topluluk tarafından dışlanırlar. Artık onları kimse istemez. Diğer erkeklerin cinselliğinin erkekler için yarattığı tehlike, kendini cinayet ve kadını “yalnızca kendine” saklama arzusuyla da kendini gösterebilecek kadar ileri gidebilir.

— *Burada erkeklerin erkek cinselliğinden iğrenmesi, korkması mı söz konusu? “Bir başka erkek karımın, kızımın, kız kardeşimin ırzına geçerse”, o artık lekelenmiş bir kadın olur, uzaklaştırılması ve hatta öldürülmesi gerekir diye mi düşünüyor?*

— Bu durumda erkek de en az kadın kadar lekelenmiştir; hem lekelenmiştir, hem de kadın aracılığıyla tehdit altında kalmıştır. Bunu antropolojik olarak analiz edebilirim; bu durum bizim zihniyetimize ilk başta yabancı gibi görünse de, aslında bize pek de uzak sayılmaz. Eski toplumlarda bir kadının kocasından başka bir de sevgilisi varsa, koca yalnızca lekelenmekle kalmaz, aynı zamanda tehlike altında da kalır. Burada vajina içinde iki gücün karşılaşması söz konusudur. Bu iki güç eşit olarak tanımlanmaz, çünkü erkeklerden biri rakibinin varlığından haberdar değildir. Aldatılan bir koca aldatıldığını bilmez ve bir başka erkek karısının vücuduna kocanın koyduğuyla aynı olan bir madde koyar. Bazı Afrika topluluklarında, bu iki maddenin karşılaşması çok tehlikeli bulunur: Erkeklerden daha zayıf olanın bu nedenle öleceği düşünülür.

— *Nasıl?*

— Çünkü kendi sıvısı artık normal olarak akamayacaktır. Ya üreme organlarına geri kaçacaktır (çok değişik hastalıkların, örneğin testisleri tutan fil hastalığının bu nedenle ortaya çıktığına inanılır) ya da kan dolaşımına geçecek ve kan tükürmeye

* Kadının ilk cinsel ilişki yaşadığı erkeğe ait spermlerin, daha sonra beraber olduğu erkeklerle ilişkisinden doğan çocuklar üzerinde de etkisinin olabileceğini ileri süren görüş. (ç.n.)

neden olacaktır. Bazı verem olguları, doğrudan doğruya eşin sadakatsizliğine bağlanır: Eşin vajinasında erkeği hasta eden bir madde bulunmaktadır. Burada iki güç, iki erkek arasında bir çarpışma söz konusudur. Zayıf olan, ilişkiden haberdar olmayan taraftır. Sevgili, hatta tecavüzcü, bilen kişidir. Eş ise zayıf konumdadır.

— *Zinanın tehlikeleriyle ilgili bu arkaik düşünceler günümüzde nasıl kendini gösteriyor?*

— Bazı erkeklerin tecavüz sonrasında eşleriyle cinsel ilişkiye girmekten tiksinnmelerinde mesela. Kadın ne kadar masum olursa olsun, artık tehlikeli hale gelmiştir. Bazı toplumlarda, koca karısını reddedebilir, boşayabilir, hatta öldürebilir.

— *Buna, uzun yıllar kabul gören “erkeğin karısının sevgilisi-ni öldürme hakkına sahip olduğu” düşüncesi de eşlik ediyor mu?*

— Evet, ikisinden birinin ölmesi gerekir. Koca kendi bölgesini, “namusunu” korumakta ve böylelikle kendini korumaktadır. Sevgiliyi öldürürse rekabet ortadan kalkar. Hatta “yüz karasını kanla temizlediği” bile söylenir. Bu şaşırtıcı bir ifadedir aslında, çünkü kan temizlemez, aksine lekeler! Ancak burada unutulmaması gereken bir başka nokta var ki o da eskiden spermin kan olduğuna inanılmasıdır. Erkek “kanla yıkayarak”, kendi sperminin başka birinin spermiyle karşılaşmasından doğan tehlikeyi ortadan kaldırır. Rakibin spermini vücudundan (ve dolayısıyla karısının vücudundan) akmaya mecbur eder.

— *Çok beylik bir saptamayı hatırlatıyor: İki aygır aynı çayıra salınmaz veya iki boğa aynı ahıra konmaz! Erkeklerin davranışı hayvanlarınkine bu kadar yakın olduğuna göre, belirli bir kadın doğası yoktur ama –bir dereceye kadar– bir erkek doğası vardır diyebilir miyiz?*

— Materyalist söylemi reddetmiyorum, testosteronun varlığını yadsıyamayız! Diğer taraftan, iki boğayı aynı ahırda gördüm ben; eğer hayvanlar birbirine alışkınsa ve ortalıkta bir dişi yoksa bu mümkün olabilir. Ancak bir dişi varsa düşmanlık kaçınılmaz olur. Ayrıca hormonların etkisi hiçbir şeyin kontrol edilemeyeceği anlamına gelmez. Özellikle de insanlar hayvan olmadıkları için bu böyledir. Kültür ve mantık, insanın kendini,

güdülerini kontrol etmesini de içerir. Erkekler kızışma döneminde bağırıp boynuzlarını tokuşturan geyiklere benzemezler.

“ERKEK YÜREKLİ KADINLAR”

— *Yine de... Ne olursa olsun, kadınların doğurganlığının ve “çocuk doğurmanın sağladığı şu müthiş ayrıcalıklarının” erkekler tarafından sahiplenilmesi için bütün şartlar uygun gibi görünüyor.*

— Kadının doğurganlığı ile erkek hâkimiyeti arasında çok sıkı bir ilişki vardır. Doğurgan olmayan kadınlar hiçbir şekilde bu tür sorunlara yol açmazlar. Hatta hemen hemen bütün toplumlarda menopozla birlikte kadınların konumu radikal bir şekilde değişir ve neredeyse erkeğin konumuna yaklaşır. Kuşkusuz, tadını çıkaracakları saygı etraflarındaki erkeklere bağlıdır. Oscar Lewis’in çalışmalarından öğrendiğimize göre, Kanada’da yaşayan Kızılderililerden Pigeonlar’da, güçlü bir adamın en sevdiği kızı zengin bir adamla evlenir ve oğulları olursa, bu kadın menopozdan sonra “erkek yürekli kadın” mertebesine yükselebilir. Bu konumdaki kadınlar neredeyse bir erkeğin özgürlüğüne sahip olabilir, diğer kadınlara yasak olan davranışlarda ve etkinliklerde bulunabilirler; örneğin, yemin edebilir, herkesin içinde söz alabilir, alkollü içki içebilir, kutlamalar düzenleyebilir, adaklarda bulunabilir ve hatta... Ayakta işeyebilirler!

— *Ne şans... Bu durumda, kadın saygı görüyor ama ancak bir erkek taslağı olarak... Erkek her zaman için dişiye karşı üstünlüğünü korumuş oluyor!*

— Evet doğru, zaten menopoza giren kadının özgürlüğüne kavuşması veya erkeğin konumuna yaklaşması her yerde söz konusu da değil. İlkel toplumların çoğunda menopoz, kadının kadın olarak görülmesinin sonlanmasına neden oluyor. Eğer kadın yaşlıysa, fakirse, onu koruyacak bir kocası veya oğulları yoksa dışlanıyor. Çoğunlukla böyle kadınlar kuşku çekiyor, büyücülükle suçlanıyorlar ve bir tehlike oluşturmuyorlar.

— *Yani, artık erkek çocuk doğurma yaşını geçmiş olan kadını elde tutmak için dövüşmeye gerek kalmıyor. Peki ya kısır genç kızlara ne oluyor? Onların yazgısı da öteden beri korkunç olmadı mı?*

— Kısırlık öteden beri ve dünyanın her yerinde, yalnızca kadınlara özgü bir sorun olarak algılanmıştır. Eski zaman toplumları bu konuda, bizim de ancak kısa süre önce edindiğimiz bilgileri değil, yalnızca somut gözlemleri temel almışlardır. Erkeklerle ilgili olarak, yalnızca iktidarsızlık bir çiftin kısırlığının somut nedeni olarak görülmüştür. Aslına bakılırsa ne kadar ilkel görünürse görünsün hiçbir toplum, cinsel ilişki olmadan kadının çocuk sahibi olamayacağını bilir.

— *Yontma Taş Devri'nde bile bunun anlaşılmış olduğunu mu düşünüyorsunuz?*

— Kesinlikle, zaten etnolojik gözlemler de bunu doğruluyor. Belki de atalarımız kadının içine bir ruh girmesi gerektiğini düşünüyorlardı ama bu ruhun dünyaya gelebilmesi de ancak kadının cinsel ilişkiyle açılması ve “sulanması” sonucu mümkündü. Bu inanış pek de tuhaf sayılmamalı aslında; bizim toplumumuzda da buna benzer şeyler düşünenler, örneğin Bakire Meryem Ana'ya dua ettiği için kendisine bir çocuk bağışlandığına inananlar yok mu? Ancak Meryem'in bağışladığı çocuğun doğabilmesi için yine de cinsel ilişki gerekecektir! Yine de eğer erkek iktidarsız değilse ve cinsel ilişkilerde bulunulmasına rağmen çocuk hâlâ gelmiyorsa, o zaman suç her zaman kadında bulunur. Kısır bir kadın eksik, tamamlanmamış bir mahluk olarak görülür. Bazen kısırlığının kendi suçu olduğu, bunun istemli veya istemsiz günahlarının bir sonucu olduğu kabul edilir. Bu durumda dışlanır, boşanır ve yerine yeni bir eş alınır.

— *Ya yalnızca kız çocuk doğuran kadınlar, onlar da eksik sayılmıyorlar mı?*

— Gerçekten de kısır olmamalarına rağmen onlar da pek makbul sayılmazlar. Dünyanın pek çok toplumunda ve bölgesinde, yalnızca erkek çocuklara önem verilir. Oğlu olmayan bir erkeğe, hiç çocuğu yokmuş gözüyle bakılır. Beklediği bu oğlu kendisine vermeme kötülüğünden sorumlu olan da yine karısı-

dır. Kadın görevini yerine getirmemiştir ve bu kadın da kolayca gözden çıkarılabilir veya yerine yeni eş alınabilir.

— “*Kadımdan sayılmayan*” kadınların böyle dışlanmasına bütün ilkel toplumlarda rastlanıyor mu gerçekten?

— Genel olarak böyle ama bunun istisnaları da yok değil. İngiliz antropolog Evans-Pritchard’a göre, Batı Afrika’daki Nuerler’de, kısır olduğu anlaşılan evli kadınlar bir oğul veya erkek kardeş olarak ailelerine geri dönerler. Bundan böyle bir erkek olarak kabul edilirler; kendilerine ait bir hayvan sürüsü kurup, bir veya birden fazla eş edinebilirler. Bir kocanın bütün imtiyazlarına sahip olurlar ve eşleri ona hizmet edip, saygı gösterir. Başka bir kavimden bir hizmetkâr edip, onu eşlerini döllemede kullanabilirler ama bu dölleyici adam hiçbir babalık hakkına sahip olmaz. Baba kendisidir, “kocalık yapan kadındır” ve çocuklar da bu kadınlara “baba” derler.

— *Diğer pek çok toplumdakine göre daha imrenilecek bir yazgı, buna rağmen yine kadımdan sayılmıyor.*

— Çok doğru; kadını kadın yapan doğurganlığıdır. Erkek egemenliği, doğurgan olduğu çağda kadının doğurganlığına sahip çıkma arzusuna karşılık gelir.

ERKEKLERİN HİZMETİNDE

— *Erkeklerle göre kadınlar yalnızca çocuk doğurmazlar, aynı zamanda birer zevk kaynağıdır da... Bir kadına sahip olmak ve onu diğer erkeklerin arzulu bakışlarından uzaklaştırmak istemelerinin bir başka nedeni de bu değil mi?*

— Evet, kadınlar erkeklerle, onlara hizmet etmeleri ve oğullar doğurmaları için verilir (doğan kız çocuklar da gereklilikten dolayı oradadırlar). Bunun yanında kadınlar erkeklerle zevk de verirler. Hatta bazı toplumlarda (örneğin Yunanistan’da, Japonya’da, Hindistan’da, eski Yahudilikte), bu farklı görevler farklı kadın bedenlerine paylaştırılırdı. Evlilikte nikâhlı eşle cinsel ilişkinin tek amacı çocuk yapmaktı; zevk verme görevinden sorumlu başka kadınlar vardı. Bu

“zevk verici” kadınlardan doğan çocuklar meşru sayılmazdı. Eski Yunan’da şehirlerdeki varlıklı erkeklerin, *gynaecium*’da* yaşayan, saygı gören ve yalnızca erkek çocuk sahibi olmak için cinsel ilişkiye girilen eşleri vardı. Ayrıca evde yaşayan ve evdeki konforu sağlayan, gündelik yaşamın gerekleriyle, yemek ve çamaşır gibi işlerle uğraşan nikâhsız eş vardı. Daha sofistike cinsel ve entelektüel eğlenceler *hetaira*** olarak adlandırılan kadınların alanına giriyordu. Bu kadınlar ev işi yapmazlardı; ziyafetlerde erkeklere eşlik eder, felsefe hakkında konuşur ve tabii ki onlarla yatarlardı. *Hetaira* dışında, yalnızca cinsel zevkler için yararlanılan, entelektüel yetenekleri olmayan gerçek fahişeler de bulundurulabilirdi.

— *Tek bir erkeğin hizmetinde ne kadar çok kadın... Kadınlara verilen rollerdeki bu ayrışmayı arkaik toplumlarda da gözlemlediniz mi?*

— Hayır. Toplumların çoğunda bu roller ayrılmaz. Erkek karısını hem oğullarının anası, hem evde rahatını sağlayan, hizmetlerini gören kişi, hem de cinsel zevk aracı olarak kullanır!

— *Eski çağlarda yaşayan farklı toplumlarda hangi formül benimsenmiş olursa olsun, kadınların bedeni erkeklere ait ve erkeklerin farklı gereksinimlerini karşılamaktan başka bir işlevi yok...*

— Ensestin yasaklanması ve cinsel ilişkilerin erkeğe bir oğul dışında zevk de vermesinin önemli sonuçları olduğunu iyice anlamak gerek. Bu şu anlama gelmektedir: Teorik olarak bütün erkekler istedikleri kadını, kendilerine sunulan kadınlardan herhangi birini alma hakkına sahiptir. Bunun tek istisnasını, zaten başka bir erkeğin sahip olduğu ve koruduğu kadınlar oluşturur. Koruma altında olmayan bir kadın alınabilir. Erkek güdüsü her zaman haklı ve meşru görülür, böyle olması normal

* Eski Yunan’da zengin erkeklerin evlerinde kadınlar için ayrılan ve yalnızca evin erkeğinin girebildiği yer; bir çeşit harem. (ç.n.)

** Hetairalar (eski Yunancada “eş” anlamında) kültürlü fahişelerdi. İyi bir eğitim verilerek yetiştirilen bu kadınların hizmetleri cinsellikle sınırlı değildi. Çoğu bağımsız ve zengindi. Düşünörlere, siyasetin önde gelen isimlerine ilham veren ünlü hetairalar vardı. (ç.n.)

karşılır. Bunu ben “erkek güdüsünün mutlak meşruluğu” olarak adlandırıyorum.

— *Bu güdü hep böyle, meşru ve bastırılmaz olarak mı kabul edilmiştir?*

— Evet. Bu bize atalarımızdan gelen arkaik egemenlik modelidir; bizler de bu kabullenmenin dışına çıkamamışızdır. Erkek güdüsünün meşruluğu hiçbir zaman sorgulanmaz. Bu güdü doğal kabul edilir—ama yalnızca erkekler için. Tabii şunu da eklemeliyiz: Doyurulması için kadınlara gereksinim vardır. Bunun aksine, kadın libidosu her zaman sıkı bir şekilde denetlenir. Birçok toplumda kızların evleninceye kadar bakireliklerini korumaları, sonra da kocalarına sadık kalmaları şart koşulmuş, zina şiddetle cezalandırılmıştır. Evlilik bu anlamda bir “cinselliğin tekelleştirilmesi anlaşması”dır.

— *Erkek güdüsünün bastırılmayacağı kabul edilse bile, bunun bir kadın bedeninde doyurulması neden meşru olarak görülüyor?*

— Gerçekten de neden? Bence bu belirgin gereksinimin mükemmel bir şekilde baskılanması mümkün. Sadakat, hatta bekâret yemini eden birçok erkek bunu gayet güzel başarıyor. Diğer yandan, bu taşan enerjiyi boşaltmanın başka yolları da var! Ama hayır, toplumlar bunun için bir kadın bedeni gerekmesini doğru buluyor gibidirler, hatta bazı toplumlarda bir çocuk bedeninin de “iş görebileceği” kabul edilir.

— *O zaman burada aslında aranan şey haz mı yoksa hâkimiyet kurmak mı? Belki de kadın bedenine veya kendinden zayıf olan bir bedene uygulanan şiddet/zorbalık da erkeğin hazzının bir parçası oluyor...*

— Penetre eden/penetre edilen (içine giren/içine girilen) ilişkisinde de şiddetle/zorbalıkla ilişkili bir yön var zaten. Erkeğin edilgenliğinin yüceltiildiği Hindistan’da bile, penetre eden erkektir, ona şiddet/zorbalık uygulanamaz. Hem Freud hem de Gandhi, şiddetin/zorbalığın ilk modelinin cinsel penetrasyon olduğunu söylemişlerdir. Bu erkekler arasında da gerçekleşebilir. Paul Veyne, eşcinselliğin ve oğlancılığın yaygın olduğu Eski Roma’da, penetre edilenlerin radikal bir küçümsemeyle

karşılaştıklarını belirtir. Özgür bir erkeğin bir köle tarafından penetre olmayı kabul etmesi, korkunç bir utanç kaynağı olarak görülür ve statüsünü kaybetmesine yol açardı! Oysa bunun tersi önemsizdi: Bir Romalı tatmin olmak için kadınların bedenleri yerine genç erkeklerin bedenlerini kullandı diye eşcinsel sayılmazdı.

2. KISIM

ZORBALIĞIN GETİRDİĞİ GÜÇ

ANAERKİLLİK MİTİ

Nicole Bacharan: *Demek ki önemli olan bir erkeğin rolünü oynamak: Seçen kişi, denetimi elinde tutan kişi olmak. Peki ama hiç kadınların baskın konumunda olduğu eski bir topluma rastlamadınız mı? Hep “ilkel anaerkil topluluklardan” bahsedilmez mi?*

Françoise Héritier: Bu eski anaerkil toplum kavramının tarihsel bir gerçek gibi sunulduğunu görüyoruz kimi zaman; burada zamanında bir dönem ünlü olmuş ama günümüzde artık inandırıcılığını yitirmiş olan yazarların çalışmaları temel alınıyor. Aklıma özellikle 19. yüzyıl antropologlarından Johanın Jakob Bachofen geliyor. Bachofen’e göre, eski zamanlarda iktidarın annelerin elinde olduğu bir dönem yaşanmıştı. Daha sonra bu kadınlar bu güçlerini yitirdiler –kuşkusuz bu gücü ellerinde tutma kapasitesine sahip olmadıkları için. Sonra da anaerkil yapının yerini, iktidarın babaların elinde bulunduğu ataerkil yapı aldı. Bu durum her yerde gerçekleşti.

— *Bachofen kuramını hangi öğelere dayandırıyor?*

— Herhangi bir tarihsel tanıklık sunamadığı için, tezlerini Yunanlar aracılığıyla barbar toplumlara ulaşan eski mitlere dayandırıyor (Yunanlar tüm yabancıları, Yunan olmayan herkesi “Barbarlar” olarak tanımlıyorlardı). Bu mitlerde kadınlar tarafından yönetilen toplumlardan bahsedilir. Burada, gerçeklikten çok uzak efsaneler de söz konusu olabilir;

gerçekten olmuş ama Bachofen'in tanımladığı düzeyde önem taşımayan durumlar da. Çünkü Bachofen yalnızca Yunanların komşularına bakışını temel alır ve bu bakış büyük olasılıkla bir küçümseme içermektedir. Yunanların yabancılara baktıklarında gördükleri şey, tuhaflık ve acınası geleneklerdir. En barbarca buldukları da, kadın egemenliğinin hüküm sürdüğü bir toplumun uyandırdığı kuşku olmalı.

— *Ama bazı mitler dünyanın geçmişteki halinin bir yansıması değil midir?*

— Aslında iki temel mit türü var. Claude Lévi-Strauss'a göre hayvan mitlerinde insanlığın temelinde yatan olaylar anlatılıyor olabilir. Bu mitler insanlar ile hayvanların henüz aynı grup içinde bulunduğu zamanlardan ve dilin sahneye çıkışıyla gerçekleşen ayrılmadan bahsederler. İnsan böylece kendisini hayvan dünyasından kesin olarak ayırmıştır. Bunun yanı sıra bir de, mevcut sosyal yapıyı doğrulama amacını taşıyan mitlerin yer aldığı kategori vardır. Bu mitlerde, işlerin yolunda gitmediği bir “önceki” dünya düzeni vardır ve bu düzen alaşağı edilerek daha iyi bir dünya kurulur.

Bu mitlerde kaybolmuş bir cennetten söz edilmez mi?

Hayır, aksine daha kötü bir eski dünyadan dem vurulur. Bu kategoriye giren çok sayıda mit vardır ve bunlar dünyanın dört bir köşesinde karşınıza çıkarlar. Örneğin, Martin Gusinde ve Anne Chapman'ın çalışmalarından alıntılacak olursam, Ateş Toprakları'nda erkeklerin önceleri boyunduruk altında aşağılık konumda yaşadıkları anlatılır. Mite göre bu dönemde kadınlar kadın evlerinde yaşıyor ve her türlü maddi endişeden uzak cennet gibi bir yaşam sürüyorlardı. Erkekler yerde sürünerek onlara yemek getiriyor ve evin yakınına bırakıyorlardı. Kadınların doğaüstü güçlerinden çok korktukları için, asla evlerin içine girmiyorlardı. Kadınlar *rhombus** adı verilen müzik aletleriyle hayvan kükremesine benzeyen hırıltılı sesler çıkarıyorlar, bu

* Havanın sürtünmesinden yararlanarak kükremeye benzer sesler çıkaran ve törenlerde kullanılan ilkel bir müzik aletidir. Yontma Taş Devri'nden bu yana ilkel kavimlerce kullanıldığı bilinmektedir. (ç.n.)

sesleri duyan erkekler tanrısal varlıkların kadınlarla birlikte yaşadığına ve güçlerini artırdıklarına inanıyorlardı. Bu durum, diğerlerinden daha gözü pek bir erkeğin yine sürünerek daha yakına kadar gelmesine ve kadınların konuşmalarına şahit olmasına kadar devam etti. Kadınlar erkeklerin aptallığına ve saflığına gülüyor, çok iyi hizmet gördükleri için birbirlerini kutluyorlardı. Casus olanları diğer erkeklerle anlatınca, onlar da bu gidişatı tersine çevirmeye karar verdiler. Kadınların evine bir baskın düzenlediler ve en küçük kız çocukları dışında (mevcut modelin kız çocuklar tarafından çok erken yaşta benimsendiğini anlamışlardı) kadınların hepsini öldürdüler. Bu küçük kızlar, erkeklerden daha aşağı düzeyde olduklarına ve onların emrine amade, sadık eşler olmaları gerektiğine inandırılarak büyütüldüler. Böylece yeni ve mutlu bir dünyanın temelleri atılmış oldu: Artık güç erkeklerin elindeydi ve kadınlar onlara hizmet etmek zorundaydılar.

— *Sonuçta bu mevcut olan yazgıyı pekiştirmeye yönelik bir mit...*

— Doğru. Kadınlar ile erkekler arasındaki rol dağılımını haklı çıkaran bir başka mit örneği daha verebiliriz: Maurice Godelier'nin aktardığı bir Yeni Gine miti. Buna göre, dünyanın işlerin pek de yolunda gitmediği ilk hali, bir nevi müsvedde gibiymiş. Kadınlar bir çeşit kaynamaya benzeyen bir yaratma gücüne sahipmiş ve bu sayede türlü türlü şeyler icat ediyorlarmış. Ancak bu güçten pek de iyi yararlanamıyorlarmış. Avlanmak için ok ve yayı icat etmişler ama dosdoğru önlerine nişan almak yerine, okları geriye doğru atıp onları izleyen erkekleri öldürüyorlarmış. Erkekler başka şekilde nişan almaları gerektiğini anlatmaya çalışacak yerde ok ve yayı kadınların elinden almış, doğru şekilde kullanmayı becermişler. Bu tür mitlerde, buna benzer aksilikler farklı icatlara uyarlanmıştır. Örneğin Dogonlar'da* ruhlarla iletişimde kullanılan tören flütleri veya

* Mali Cumhuriyeti'nde yaşayan, Sirius Takımyıldızı'ndan geldiklerine inanan ve bu konudaki bilgileriyle bilim dünyasını hayrete düşüren bir kabile. (ç.n.)

tanrılara adak sunma törenlerinde giyilen kıyafetlerle ilgili mitler buna örnek gösterilebilir. Burada da kadınlar tarafından icat edilen bu objeleri ancak erkekler doğru kullanabilmişlerdir. Bu mitlerde kadınlar, aynı çocuk doğurmada olduğu gibi, düşünüp anlamadan objeler yaratırlar; “ne mutlu bize ki” kadınların bu düzensiz güçlerini denetim altına alacak erkekler oradadır...

— *Gerçekten de hiçbir kadın grubu bu erkek egemenliğinden kaçamamış mı? Daha iyi ok atabilmek için bir göğüslerini kesen Amazonlar mesela? Bu, insanın tüyleri diken diken olmadan üzerinde bile konuşamayacağı bir işlem!*

— Rivayete göre Amazonların kendi kendilerine (veya bir kadının diğerine) uyguladığı bu işlemi, hatta işlem sonrasında oluşacak yara izini düşünmek bile insanda şok etkisi yaratıyor! Bu da bize, burada gerçeklikten uzak bir mitin söz konusu olduğunu kanıtlıyor. Burada, –bu örneklerde Yunanların– kendilerinde olmayan ama komşularında olduğundan şüphelendikleri aykırı bir duruma karşı büyülenmeyle karışık bir his duyduklarına inanıyorum: Öyle bir dünya ki, seçimi kadınlar yapıyor! Çünkü kuşkusuz Amazonlar da çocuk doğuruyorlar ve çocuklarının babası olacak erkekleri kendileri seçiyorlar. Dolayısıyla da eril bir davranış sergiliyorlar; hatta bu ünlü “göğsü kesip atma” operasyonu, dişiliklerinin simgesi olan göğüslerinden bile vazgeçebiliyorlar.

— *Peki gerçek savaşçı kadınların olduğu toplumlar yok mu?*

— Örneğin Galyalılar’da savaşçı kadınlar vardır. Dahomey Krallığı’nda da. Bunlar genellikle prestij birlikleri veya eşlikçi birlikler niteliğindeydi, ancak çoğunluğu yine erkek askerler oluşturuyordu.

— *Bu kadınlar savaşmıyorlar mıydı?*

— Savaşıyorlardı ama ancak bazı durumlarda. Burada çok önemli bir noktaya değinmekte fayda var: Galyalı şeflerin birliklerinde, –aynı durum bazı Afrika toplulukları ve Kızılderililer için de geçerlidir– yalnızca bakire, ergenliğe girmemiş kızlar veya yaşlı, menopoza girmiş kadınlar savaşa katılabilirlerdi. Doğurganlık çağındaki kadınlar savaşmazlardı. Burada çok genç kızların ve menopoza girmiş kadınların erkeğe yaklaştığı

toplumlar söz konusu. Bu bize, eskinin kan ve sıcaklıkla ilgili sınıflandırmasını çağrıştırıyor. Henüz veya artık kan kaybetmeyen kadın, aynı erkek gibi ısı depolayabilir. Oysa doğurganlık çağındaki kadın serindir çünkü kan kaybeder ve dolayısıyla da içinde daha az canlılık ve erillik barındırır. Bu kadının işi savaşmak değil çocuk doğurmaktır.

— *Savaşçı kadınların varlığı kadın gücünün bir kanıtı olarak yorumlanamaz mı?*

— Galya toplumu hiçbir zaman anaerkil bir toplum olmadı! Ancak bu savaşçı kadınlar doğal olandan bir sapma olarak da görülemez. Aksine iyi yapılanmış ve yaygınlaşmış bir düşünce şekline sahiplerdi. Erkek egemenliğinin temeli, her zaman kadınların doğurganlığına sahip çıkma arzusunu esas alır. Çocuk doğuramayan kadınlar aynı şekilde denetim altına alınmaz.

— *Yine de kadınların daha özgür olduğu bir dönemin izini sürme isteğinden kendimi alıkoyamıyorum... Tarihöncesi dönem uzmanlarının bulduğu iri memeli kadın heykelcikleri mesela... Bunlar büyük büyük anneannelerimizin daha seçkin bir konumun keyfini sürdüklerini gösteriyor olamaz mı?*

— Bu heykelcikler analığın sembolüdürler ve öyle görünüyor ki bu kadın bedenleriyle doğurganlığın gizemli gücü vurgulanmak istenmiştir. Bu heykelciklerin küçük olması, büyük bir olasılıkla insanların üzerinde taşıdıkları anlamına gelir. Belki hastalıklardan korunma, belki doğurganlığa övgü, belki de etli butlu ve sağlıklı kadın bedenine duyulan hayranlık nedeniyle, kim bilir... Öte yandan, tam olarak anlaşılamayan doğurganlığa saygı gösterme, yalnızca ana tanrıçalara yönelik bir kült değildir. Bu heykelcikler kadınların ve anaların erkekler üzerindeki güçlerinin bir ifadesi değildir.

ERKEK KARDEŞ VE KOCANIN OTORİTESİ ALTINDA

— *Bu abartılı ana figürlerinin Yontma Taş Devri'nin gerçek kadınlarına benzeme olasılığı pek yok gerçekten de... O kadın-*

ların daha ziyade kaslı ve sportif olmalarını bekleriz ne de olsa... Bununla beraber egemenliğin kadınlarda olduğu toplumlara örnek olarak, daha yakınımızdan, soyun ve mirasın kadından kadına aktarıldığı Afrikalı veya Kızılderi kabilelerden örnekler veriliyor.

— Bunlar “anasoylu” olarak adlandırılan toplumlar. Fildişi Sahilleri’nde anasoyluluğun kökenleriyle ilgili bir mite rastlandı. Burada yine mitin işlevinin, daha önceki kötü durumdan bahsederek mevcut sosyal yapıyı haklı çıkarmak olduğunu görüyoruz. Marc Augé tarafından derlenen bu mite göre, başlangıçta anneler ve babalar çocukları üzerinde eşit haklara sahiptirler. Sonra bir gün topluluk, düşman tehdidi nedeniyle topraklarından ayrılmak zorunda kalır. Kaçarken takipçilerinden kurtulmak için bir ırmaktan geçmeleri gerekir. Irmak, geçmelerine izin vermeden önce, bir kız bir de oğlan çocuğun kurban edilmesini ister. Şef eşine kızlarını ve oğullarını vermesini söyler; böylece onları kurban verip topluluğu kurtarabileceklerdir. Eşi bunu kabul etmez. Bu arada şefin kız kardeşi araya girip “Kurtulabilmemiz için, benim oğlumu ve kızımı al!” der. Şef yeğenlerini kurban eder ve o günden sonra, mirasın artık erkekten oğluna değil, erkekten kız kardeşinin oğullarına kalmasına karar verir.

— *Demek bu durumda çocuklara babalarından değil, dayılarından miras kalıyor.*

— Evet, doğru. Bu anasoylu toplumlar eskiden de vardı, şimdi de varlıklarını sürdürüyorlar. Statü, topraklar ve tüm diğer kaynaklar babadan oğula değil, dayıdan yeğene miras kalıyor. Ancak bu toplumlarda da kadınlar daha fazla nüfuza sahip değildir! Diğer yandan babanın kendi çocuklarının soyu üzerinde bir otoritesi yoktur; çocukları dayılarına bağlıdır. Ancak o da kız kardeşinin çocukları üzerinde otorite sahibidir.

— *Kız kardeşlerinin üzerinde de otoriteleri var mı?*

— Evet. Ayrıca bu durum, eşler arasında kocanın karısı üzerinde daha fazla otorite sahibi olmasına da engel değildir.

— *Kız kardeşler ve karılar, her yönden “kazançlılar”!*

— Gerçekten de çok bahtsızlar! Erkek kardeşin kız kardeş üzerinde otorite sahibi olması demek, erkeklerin evlenmek için

aralarında kız kardeşlerini değiş tokuş edebilmeleri demektir. Diğer yandan kız kardeşlerine buyruk da verebilirler, örneğin savaşı veya ava giderken kendilerine yolluk hazırlamalarını isteyebilirler.

— *Bütün anasoylu toplumlar bu ikili “erkek kardeş ve koca” otoritesi temeline mi dayanıyor?*

— Evet, bazı varyantlar olsa da ve kadınlara uygulanan tahakkümün derecesi değişebilse de çoğunlukla bu temele dayanıyor. İrokualar gerçek anaerkilliğe en yakın toplum gibi görünüyor. Judith Brown’ın aktardıklarına göre, İrokua kabilesinde soy zinciri, kocası ve çocuklarıyla birlikte kendi ailesinin yanında oturan kadınlardan geçiyordu. Geniş ailelerin oturduğu büyük evlerde, kadınların yapacakları işleri ve yemek dağıtımını “hanımağalar” (ailenin yaşını almış kadınları) yönetiyorlardı. Üstelik bu kadınlar savaş tasarıları konusunda bile söz sahibiydiler. Hanımağalar gerçek bir güce sahiptiler ama gücün burada da yine ileri yaşıta, dolayısıyla da menopoza girmiş kadınların elinde olduğu dikkatinizi çekmiş olmalı. Aslında bu “güç” değildir. Kadının doğurganlığının erkekler tarafından kontrol edilmesi kuralı hiçbir zaman ve hiçbir yerde çiğnenmemiştir.

— *Demek oluyor ki doğurganlığın sahiplenilmesi ve bunun haklı gerekçesi olarak gösterilen cinsiyetler arası değer ayrımcılığı her yerde, bütün ilkel toplumlarda mevcut...*

— Bu temel kuralı bir kez ortaya koyduktan sonra, avcı toplayıcı, göçebe veya tarım yapan topluluklardaki farklı yapılar irdelenebilir. Buşmanlar’da gündelik işler büyük oranda kadınların omuzlarına binmiş olsa da, kadınların konumu hemen hemen erkeklere eşittir. Bazı toplumlarda ise, her şeyden tamamen mahrum bırakılan, erkeklerin isteklerine göre davranmaya mecbur edilen kadınların üzerindeki bütün söz hakkı erkeğe aittir.

AYRIMCILIK ÖLDÜRÜR...

— *Cinsiyetler arası değer ayrımcılığı cinayete kadar varabiliyor. Üstelik bu çok erken yaştan itibaren geçerli. Kadınları*

bekleyen ilk tehdit, doğar doğmaz öldürülmek. Bugün bile Asya'nın bazı bölgelerinde aileler kız bebeklerden kurtulmaya bakıyor ve yalnızca erkek bebekleri büyütüyorlar. Yeni doğmuş bebeklerin böyle terk edilmesine ve hatta öldürülmesine arkaik toplumlarda da rastlanıyor mu?

— Bu öteden beri var olan bir uygulama ama çok şükür ki gözlemlediğim toplumlar, bunun her yerde geçerli olmadığını gösterdi bana. Eskiden bazı toplumlarda genellikle biri erkek biri kız çift yumurta ikizleri sorun oluşturunmuş; bazı kültürlerde bunların tehlikeli yaratıklar olduğu inancı hâkim olduğundan, ikizlerden biri, genellikle de kız olan öldürülüyormuş. Bununla birlikte kız çocuklarına iyi davranılan toplumlarda bile ayrımcılık kendini gösterir. Yaşamı boyunca ortaya hiçbir şey koymamış olsa bile, erkeğin üstünlüğü, zorbalığı, kendinden eminliği, ne kadar başarılı olursa olsun bir kadından daha değerli bulunur. Bütün bunlar çocukluktan itibaren, en azından manevi düzeyde, insanı yok eder, öldürür. Tabii daha sonra ayrımcılık daha da ileri gider, fiziksel şiddete ve hatta sizin de dediğiniz gibi ölüme kadar varabilir. Kadının maruz kaldığı ve “otorite sahibi” bir erkek tarafından uygulanan bu zorbalıklar, açıkça meşru sayılmasa da belirli bir müsamahayla karşılanmıştır.

— *İlkel toplumlarda bile mi?*

— Yontma Taş Devri'nin avcı toplayıcı topluluklarına benzeyen ve bugün de varlığını sürdüren toplumlarda bile... Tabii bazı istisnalar var. Kalahari Çölü'nde yaşayan Buşmanlar'dan bahsetmiştim. Buşmanlar'da kadın/erkek ilişkisinde yumuşaklık, tatlılık hâkimdir. Aynı durum Pigmeler için de geçerlidir. Ancak diğer gruplarda –özellikle Ateş Toprakları'nda yaşayan topluluklar veya bazı balıkçı Kızılderililer aklıma geliyor– erkeklerin kadınlar üzerindeki baskısı çok kaba olabilir. Bence bu tür zorbalıklar öteden beri vardı ama kuşkusuz derecesi toplumdan topluma değişiyordu. Aynı kültür içinde bile farklılıklar gözlenebilir; bazı kadınlar özel bir konumun sefasını sürüyor olabilirler ama bu cinsiyetler arasında eşitlik olduğu anlamına gelmez. Michelle Perrot,

bizim Batı tarihimizden İsveç Kraliçesi Kristina'yı, İngiltere Kraliçesi I. Elizabeth'i ve Rusya Çariçesi Büyük Yekaterina'yı örnek verecektir.

— Gerçek “erkek yürekli kadınlar”...

— Bu kadınlar kadın olarak değil, bir erkeğin yerine geçtikleri için takdir ediliyorlar. Üstelik zaten servetleri nedeniyle doğuştan şanslı konumdalar. Bu tür istisnaları örnek göstererek, “Diğer kadınlar böyle bir konuma gelemiyorlarsa, bunun nedeni doğuştan gelen eksiklikleridir,” gibi bir görüş iddia edilebilir.

— *Kadınlara uygulanması gelenekselleşmiş zorbalıkları incelemeye devam edelim... Arkaik toplumlardan öğrendiklerinize göre, Yontma Taş Devri'nde yaşayan büyük büyük annelerimiz o çağda bile “işyerinde” cinsel tacize veya tecavüze maruz kalıyorlar mıydı sizce? Sonuçta ormanlardaki çalılıklarda bitki toplama işi de, çiftlikte, fabrikada veya büroda çalışmak kadar tehlikeli olabilir!*

— Bu tür tacizlere maruz kalan kadınlar, her zaman için erkek korumasından yoksun olan kadınlardır. Geleneksel ilkeye göre “bir erkek tarafından korunmayan kadın herkese aittir”. Oysa böyle bir duruma eski toplumlarda pek rastlanmaz. Erkeklerin koruması soyun bütün kadınlarını kapsar; yetim bir kızın bile amcası, ağabeyleri, kuzenleri vardır. Bu kız soya aittir ve diğer bir soyun kadınlarıyla takas edilebileceği için erkekler onu gözetirler. Eş almak istiyorlarsa, karşılığında verecek kız kardeşleri, kuzinleri olmalıdır. Bakireliğe önem verilen toplumlarda, kızlar daha da fazla korunur.

— *Hangi dönemde olursa olsun, ancak bir erkek tarafından korunmak engel oluşturuyor.*

— Evet. Bir erkeğe ait olan bir kadına tecavüz edilirse, öcünün alınabileceği biliniyor.

— *Tabii eğer bu olaydan kadın sorumlu tutulmuyorsa...*

— Ne yazık ki doğru. Koruyucuları, kadını karşı tarafı “kışkırtmakla” suçlayıp, ona sırtlarını da dönebilirler. Eskiden beri, bir saldırının kurbanı olmalarına rağmen, babaları, ağabeyleri veya kocaları tarafından öldürülen kadınlar olmuştur.

... VE SAKAT BIRAKIR

— *Sözlü tacizler, fiziksel tacizler ülkeye ve topluma göre değişiklikler gösterebilir. Peki ya kadın sünneti uygulamaları? Öteden beri gerçekleştirilen bir uygulama mıdır bu?*

— Dış cinsel organların bir kısmının kesilip çıkarılmasına pek çok toplumda rastlıyoruz ve bu uygulama çok eskilere dayanıyor. Yine de kimse bu uygulamaların tam olarak ne zaman ortaya çıktığına dair geçerli bir hipotez öne süremedi.

— *Ne tür uygulamalar yapıyor? Eksizyon,* infibülasyon... Bunlar farklı uygulamalar.*

— Evet, doğru. Eksizyonun da farklı türleri var: Dudakların bir kısmının kesilmesi, klitoris prepüsünün** çıkarılması veya küçük dudaklarla birlikte klitorisin tamamının kesilip alınması gibi. En uç uygulama olan infibülasyonda yalnızca klitoris değil, küçük dudaklar da kesilir. Büyük dudakların üzerine kesikler atılır ve bunlar birleştirilerek dikilir. Dikilirken de sadece idrar ve regl kanının akabileceği küçük bir açıklık bırakılır. Gerdek gecesinde kadının kocası bir bıçakla dikilmiş kısmı açarak genişletir. Bazı bölgelerde bu açıklık, doğumlardan sonra veya kadının kocası yanında olmadığında tekrar dikilir.

— *Bu Amazon mitinden bile daha ürkütücü... Düşünün anestezi yok, antibiyotik yok –ki bu nedenle birçok kız enfeksiyondan ölüyor–, o yaranın kapanıp nedbeleşmesi gerekiyor ve kadınlar bu uygulamaya bağlı acıları yaşamları boyu çekiyorlar... Bu uygulamaların gerekçesi nedir peki?*

— Size şimdi bu uygulamaların “nedenini” anlatacağım ama tabii ki bunların haklı birer gerekçe olduğunu düşünüyorum değilim. Bununla birlikte bu uygulamalar gerçekleştirildikleri toplumlarda eziyet olarak görülmezler. Hepsinin mantıklı bir açıklaması vardır ve hep benzer gerekçelere hizmet ederler. Öncelikle belirtmekte fayda var; bu uygulamalar erkeklerin de

* Bir organın/dokunun tümünün veya bir kısmının kesilip çıkarılması. (ç.n.)

** Küçük dudakların ön uçlarının, klitorisin üzerinde –onu üstten örtecek şekilde– birleşmesinden oluşan deri kıvrımı. “Bızır başlığı”, “bızır kılıfı” olarak da adlandırılır. (ç.n.)

sünnet edildiği toplumlarda gerçekleştirilir. İkisi aynı şey değil kuşkusuz; erkek sünnetinde yalnızca penisin ucundaki deri kesilir. Bunun acısı ve temsil ettiği şey, içeride ve saklı duran bir şeyin kesilmesiyle hiçbir şekilde aynı olamaz. Ancak bu uygulamaların gelenekselleştiği toplumlarda bu ikisi birleştirilmektedir. En sık yapılan açıklama, her cinste de diğer cinse benzer olan kısmın çıkarılmasıdır: Kızlarda klitorisin erekte olan kısmı, erkeklerde de bir nevi vajinaya benzeyen sünnet derisi kesilip çıkarılır.

— *Erkeklerle uygulanan sünnet, erkek cinsel organlarının “değerini artırma” olarak da görülüyor mu?*

— Evet bazen görülür ama tersi hiçbir zaman geçerli değildir; kadın sünneti bir değer artırma uygulaması olarak görülmez.

— *Ya infibülasyon? Onun meşru açıklaması nedir?*

— Yerel açıklamalardan biri gerekliliktir. Sıcak ve kuru ülkelerde, kadın vücudunun nemini içeride tutarak doğurganlığı artırmak amaçlanır. Bütün bu uygulamalar, kadına ve erkeğe, her iki cinse özgü özellikler atfeden bir ideolojiye hizmet eder. Kadın ve erkeği temsil eden bu sistemler çoğunlukla çok bilgece ve toplumun bireylerinin çoğu bunları pek bilmez.

— *Çoğunluğun bihaber olduğu bilgece söylemleri bir yana bırakırsak, burada erkeğin karısının vücudunun kullanımını kendi tekeline alma arzusu da söz konusu değil mi? Eğer cinsel ilişki kadına acı veriyorsa, başka kişilerle birlikte olmak istemeyecektir...*

— Bu infibülasyon için çok belirgin. Erkek, karısının evliliğin dayattığı cinsel ilişkilere boyun eğmek zorunda olduğunu, daha farklı bir beklentisi olamayacağını düşünebilir. Eksizyonda ise durum daha farklı olabiliyor. Samo topraklarında, küçük dudaklar üzerine küçük kesiklerin yapıldığı bir eksizyon türü var. Burada çok sayıda kadınla görüştüm ve farkına vardım ki kadınların cinsel yaşamlarıyla ilgili gerçek kaygıları var (örneğin çokeşliliği beğenmiyorlar) ve cinsel hazzı tanıyorlar.

— *Klitorisi alınmış kadınlar için bu pek de kolay görünmüyor...*

— Doğru ama bu konuda yapılmış ciddi bir çalışma yok.

— *Yine de ısrarla soruyorum— bu uygulamalar erkeklerin klitorisle bir “alıp veremediği” olduğunu göstermiyor mu? “İyi” bir kadın, haz duymayan ve yalnızca cinsel eylemde (birleşmede) erkeği doyuma ulaştıran kadın olarak görülüyor mu? Üremede hiçbir işe yaramayan bu fazladan organ onları rahatsız etmiyor mu?*

— Evet, bu organ görünür olduğunda rahatsızlık veriyor, çünkü dışı bedeninde erkeksi bir şekil olarak karşımıza çıkıyor. Ancak burada kadının cinsel hazzının ortadan kaldırılmasının söz konusu olduğunu söyleyecek kadar ileri gitmek, olaylara içinde bulunduğumuz yüzyılın bakış açısından bakmaktır.

— *Klitoris kadınlar için üremeden ayrı bir hazzı ve dolayısıyla da tehlikeli bir özgürlüğü temsil ediyor olabilir mi? Neden anneler kendi kızlarına eksizyon ve infibülasyon yapılmasını dayatarak tahakküm altına girmelerine izin veriyorlar?*

— Söz konusu toplumlarda erkekler hep “Bizim bu işle bir ilgimiz yok, bunu kadınlar yapıyor,” derler. Bu pratikte doğrudur da. Ancak diğer taraftan bu söylemle, bu tür uygulamaların kendileri zorunlu kıldıkları için yapıldığını da reddetmiş olurlar. Annelerin kendi kızlarını sünnet ettirmelerinin nedeni onlara acı çektirmek değil, gelecekte iyi bir evlilik yapabilmelerini garanti altına almaktır. Erkeklerin sünnetsiz bir kadını istemeyeceğini bilirler. Sünnet edilmeyen kızlar “temiz” değildir, koca bulamazlar ve kötü yola düşme riskiyle karşı karşıya kalırlar. Böyle bir kız ne olursa olsun dışlanacaktır. Dolayısıyla, gerçekte erkekler eksizyonu dayatmaktadırlar ama kendi ellerini de kirletmemektedirler. Burada da erkeklerin tatminine yönelik bir uygulama söz konusu ve yine erkeğin kadına üstünlüğü çıkıyor karşımıza.

— *Burada kadın sünnetinin hâlâ uygulandığı günümüz dünyasına bir parantez açalım: Sizce bu alanda “müdahale hakkı” yasal mı?*

— Müdahale hakkının erkek haklarıyla ve özel olarak bu olguda, kadın haklarıyla ilişkili olduğunu düşünüyorum. Batılıların eksizyon ve infibülasyona itirazları, eskiden beri Afrikalı

kadınlar tarafından hoş karşılanmamıştır. “Bize karışmayın, bu bizim sorunumuz, bizim kültürümüz,” demişlerdir. Uzun süre geçtikten sonra bu kadınlar söylemlerini değiştirmişler ve “Sizin yardımlarınızı reddetmekten başka çaremiz yoktu, başka türlü davranamazdık ama yine de bize yararınız dokundu; ülkelerimizdeki erkeklerin ve hükümetlerin bu sorunun gerçekliğinin bilincine varmalarına yardımcı oldunuz,” demeye başlamışlardır.

— “*Bu bizim kültürümüz” savı pek de kabul edilebilir gelmiyor yani size?*

— Hayır, çünkü hiçbir zaman “otonom”, yani diğer kültürlerden ayrılan, farklı, özel değerlerle ve kültürlerle karşı karşıya değiliz. Hep tek ve değişmez bir soruyla ve yanıtıyla karşı karşıyayız: “Kadınlar erkeklerle eşit mi?” Yanıt da hep aynı: “Hayır.” Bu yanıt, Avrupa’da, Asya’da, Afrika’da, Endonezya’da vb. hangi toplum söz konusu olursa olsun hiç değişmiyor. Burada sorun farklı kültürlerle değil, kadın erkek eşitliğiyle ilgili. Batı’da 18. yüzyıldan sonra cinsiyet eşitliği düşüncesine ulaştık ama bu eşitlik hâlâ tam olarak gerçekleşmiş değil. Sağduyu açısından önemli bir yol kat ettik ve diğer ülkelere, onların da bu yolu kat edebilecekleri konusunda örnek olmalıyız.

HAYIR, “DÜNYANIN EN ESKİ MESLEĞİ” BİR MESLEK DEĞİLDİR!

— *Günümüz dünyasına açtığımız parantezi kapayalım ve eski çağlardan beri kadınlara uygulanan zorbalıklara geri dönelim. “Dünyanın en eski mesleği” olarak adlandırılan fahişelik, öteden beri bazı kadınlar için kaçınılmaz bir yazgı olarak mı görülüyor?*

— Öncelikle şunu söyleyeyim, bu “dünyanın en eski mesleği” ifadesini kabul etmiyorum ben! Bu bir meslek değil. Eğer bir meslek olsaydı, çocuklarımıza sunduğumuz gelecekteki iş olanakları arasında yer alıyor olurdu. Modern toplumumuzda

insanlar kızlarına, “İleride CEO, sekreter, hostes veya fahişe olabilirsin,” demiyor. Fahişeliğin diğer meslekler arasında bir seçenek olarak görüldüğü bir toplum hiçbir zaman var olmamıştır. Bununla birlikte kimi zaman, bir meslek olmasa da bir sosyal statü olarak kabul edilmiştir. Bizans’ta özel mahallelerde yaşayan bir fahişe çocuk doğurduğunda, eğer çocuk kıyza fahişelik yapmaya yazgılı olurdu. Erkek çocuklar ise öldürülürdü.

— *Cinsiyetlerinin kurbanı olan erkek çocuklar!*

— Bizans genelevlerinin hamamlarında, kanalizasyona atılmış yüzlerce yeni doğmuş erkek bebek iskeleti bulunmuştur. Kızlar ise öldürülmez, onlara erken yaşta fahişelik öğretilirdi. 9-10 yaşlarından itibaren, anneleriyle nöbetleşe işe başlarlardı. Bu özel durumda, erkek bebeklerin öldürülmesi, yine ama bu kez *a contrario* (tam tersi yönde), erkek egemenliğini ortaya koyuyor. Erkekler kadın fahişeler istiyorlar; dolayısıyla da burada erkek bebeklerin öldürülmesi pahasına erkek libidosuna hizmet ediliyor!

— *Bir meslek değil ama bir statü dediniz... Yine “en eskisi” mi? Fahişeliğin öteden beri var olduğunu söyleyebilir miyiz?*

— Elimizde bu konuda bir yargıya varmamızı sağlayacak yeterli veri yok ama ben böyle olduğunu düşünmüyorum. Eski çağlarda yaşayan erkeklerin yaşamında cinsellik serbestçe, her istendiğinde, erkekte cinsel bir istek uyandığında eğer uygun bir partner de varsa yaşanabiliyordu. Biraz *Ateş Savaşı*’ndaki gibi.* Etnologların incelediği bütün avcı toplayıcı topluluk örnekleri, bu topluluklarda fuhşun –bu iş için ayrılmış kadınların para karşılığı verdiği bir hizmet olarak– bulunmadığını ortaya koymaktadır. Hatta ben, tarımla uğraşan bir Afrika kabilesi olan Samolar’da tamamen farklı bir statüye rastladım: “Vahşi” kadınlar. Erkekler gibi özgürce yaşayan bu kadınların geçici cinsel partnerleri olabiliyor ama fahişe değiller; cinsel hizmetleri karşılığında para almıyorlar.

* *La Guerre du Feu*. Jean-Jacques Annaud’nun J.-H. Rosny’nin aynı adlı eserinden (1909) uyarladığı film. (ç.n.)

— Neden “vahşi”ler?

— Çünkü onları kontrol altında tutacak kocaları yok. Tabii bu hiç evlenmedikleri anlamına gelmiyor. Samolar’da doğuştan veya hastalık nedeniyle gözden düşmüş bile olsa bütün genç kızlar bir gün evlenirler. Dul kaldıklarında (ki bu çoğunlukla eşler arasındaki yaş farkı nedeniyle kocanın ölmesiyle olur) veya karşılıklı ayrılma kararı alındığında, bazı kadınlar babalarının ve erkek kardeşlerinin kontrolüne geri dönmek istemezler. Bağımsız kalırlar ve “vahşi kadın” olurlar. Geçimlerini kendileri sağlarlar ve cinselliklerinde de özgürdürler. Çocuk doğururlarsa, onları üzerlerinde hak sahibi olacak bir kocaya değil, sevgililerine verirler.

— Demek Samolar’da veya atalarımıza benzeyen diğer ilkel toplumlarda cinsel özgürlüğün örnekleri var ama fuhuş örneğine rastlanmıyor...

— Evet, kesinlikle. Avcı toplayıcı toplumlar, gereksinimlerini doğadan karşılayan küçük gruplardan oluşur. Oysa ben fahişeliğin ancak bir para biriminin ortaya çıkışı ve daha düzenli üretim sistemlerinin gelişmesiyle başlayabileceğini düşünüyorum.

— Eğer bu doğrusa, hangi dönemden itibaren fahişeliğin açık kanıtlarına rastlanıyor?

— Piramitlerin inşa edildiği şantiyelerle ilgili Mısır papi-rüslerinde. Bu belgelerde işçilerin “zevk kızları” bulunduğu tavernalardan bahsediliyor. O zamanın metinlerinde de bugün kullanılanlara benzer ifadeler yer alıyor: “zevk kızı”, “teselli kızı”, “orta malı” gibi. Tabii burada zevk de teselli de erkeklere yönelik; kadınların para karşılığında bunları erkeklere sağlama-sı gerekiyor. Ancak Mısır toplumunda sıkı bir hiyerarşik düzen hâkim. Firavunun hizmetindeki işçiler ailelerinden, dolayısıyla da karılarından uzaktalar. Devlet, ticaret, esnafılık ve sanayi, daha geniş topluluklar ve şehir yaşamının başlangıcı bir araya geldiğinde, fuhşun gelişmesi için gereken her şeyin hazır hale geldiğine inanıyorum.

— Fuhuş nasıl başlıyor?

— Ödemeye başlıyor. Tabii ki karşılıklı arzuya dayanan ilişkilerde bir kadına yiyecek, mücevher veya maddi değeri olan

her türlü hediye verilebilir. Oysa fuhuşta, ödeme olmazsa cinsel ilişki de gerçekleşmez.

— *Cinsel hizmet almak için ödeme yapma fikri nereden geliyor? Yontma Taş Devri erkekleri akıllarına esince gruptan bir kadınla ilişkiye girdiklerinde kuşkusuz hiçbir maddi karşılık vermiyorlardı...*

— Bu ödemenin çok eskiden beri uygulanan tazminat geleneğinin çarpıtılmış şekli olduğuna inanıyorum. Eskiden bir kız kaçırma veya tecavüz olayı olduğunda ailenin erkeklerine tazminat ödenirdi. Böyle bir olayda kızın kendisinin değil, ailenin zarar gördüğü düşünülürdü, çünkü bir değiş tokuş nesnesi olarak kızın değeri büyük ölçüde azalmış olurdu. Burada yine erkek egemen kültürün ilkel takas anlayışından bahsediyoruz: Kızlar, erkeklerin kendilerinin benzerlerini üreterek oğul sahibi olabilmeleri için birbirlerine alıp verdiği bir mal olarak görülürdü.

— *Öyleyse kız kaçırılır veya tecavüze uğrarsa, ailenin erkekleri, yani kızın babası ya da erkek kardeşleri bir kayba uğruyordu...*

— Evet ve genellikle çok sıkı belirlenmiş kurallar dahilinde zararın karşılanması gerekiyordu. Çoğunlukla tazminat para olarak ödeniyordu. Başka zararların telafisi için de yine tazminat bedelleri saptanmıştı. Örneğin birinin gözünü çıkarmak şu kadar, parmak kesmek bu kadar gibi... Caesar döneminin Germen kökenli barbar kavimlerince uygulanan bu âdetlerin geçmişi aslında çok daha öncelere dayanır; hatta hukukun temellerinden birini oluşturur: Ödeme şikâyeti durdurur, savaş veya öç almayı engeller. Anlaşmazlıkları önlemenin barışçıl bir yolu aranır, bu uygarlaştırıcı bir ilkedir.

— *Tecavüzlerde zararın tazminatının kızın kendisine değil de ailenin erkeklerine verildiğini varsayıyoruz. Peki tazminattan fuhşa geçiş nasıl oldu?*

— Benim bu konudaki tahminim şöyle: Bazı özel durumlarda (erkekler yokken, bir kız çalılıklarda kaybolduğunda veya savaş zamanlarında) ödeme kıza yapılmıştır. Bu ona “Artık şikâyet edecek bir durumun kalmadı,” demenin bir yoludur.

Daha sonra da bu bir alışkanlık haline gelmiş olabilir: Kıza tecavüz edilir, karşılığında bir para verilir ve fahişelik başlamış olur. Yalnız bu ancak şehirlerde, yöneticilerin ve devletin olduğu daha uygar yaşam şartlarında gerçekleşebilecek bir senaryo. Fuhşun yaygın olduğu toplumlar, –bizimki gibi– erkek dürtüsünün meşruluğunun ve erkeklerin bu dürtülerini doyurmak için kadın bedenini kullanma hakkının sorgulanmadığı ülkelerdir. Bunun kadınlara yapılan büyük bir haksızlık olduğunun farkına varmak gerek!

— *Bunun tersi ise geçerli değil. Kadın libidosu hiçbir zaman meşru görülüyor ve bastırılamaz nitelikte olduğu düşünülüyor.*

— Bugün bile, erkeklere biraz fazlaca düşkün bir kadın hemen “erkek delisi” (nemfoman) damgası yiyor, hatta daha da ileri gidiliyor! Evli olup da erkek fahişelere giden bir kadın düşünülemez bile. Yahut hiç tanımadığı bir erkeğin yanına gidip “Çok hoşuma gittin, sen de istersen karşılığını veririm,” diyen bir kadın!

— *Herkes kadın libidosunun daha kolay kontrol edilebileceğini kabul ediyor.*

— Bunu bize kim söylüyor? Erkekler. Oysa bu hiçbir zaman kanıtlanmamış. Diğer taraftan kızlara hep arzularını başka bir yöne yönlendirmeleri, maskelemeleri öğretiliyor. Buna karşılık oğlanlarda bu tür arzular övülüyor, takdir ediliyor. Burada büyük bir çelişki var: Bir yandan erkeklerin mantıklı, özdenetimi yüksek yapısına karşılık “kadın doğasının” yola getirilmesi, düzeltilmesi gerektiği söyleniyor; diğer taraftan, “erkek doğasının” dizginlenmemesi gerektiğini, zaten de dizginlenemeyeceğini kabul etmek gerekiyor. Kimsesiz veya feleğin sillesini yemiş erkeklerin sıkıntılarını teselli etmek için –biraz farklı anlamda– merhamet meleklerine gereksinim var. Ya kimsesiz, feleğin sillesini yemiş kadınlar? Yaşlı, sakat veya yalnız bir kadının cinsel gereksinimleri olabileceği kimsenin aklına gelmiyor; daha da kötüsü alay konusu oluyor. Fahişelikte olduğu gibi tecavüz konusunda da zihinsel ve sosyal engeller devreye giriyor (tecavüzün kocaya veya babaya değil

de kadının kendisine karşı işlenmiş bir suç olduğu bile yakın zamanda kabul edilmeye başlandı).

— *Eski zamanlarda, kadınların kendi istekleriyle bedenlerini satmayı seçtikleri bir dönem oldu mu hiç?*

— Kadınların kendilerini satmaya hakları olduğunu söylemek, erkeklerin onları satın alma hakkı olduğunu maskeleyen bir anlamda. Erkek ödeme yaparak bütün zorunluluklardan veya suçluluk duygusundan kurtulur, kadın ise köleleştirilir. Bu şekilde mantık yürütmek, muhabbet tellallarının rolünü –ki bu da çok eskilere dayanır– göz ardı etmek demektir. Bu, işe bağımsız olarak giren bir kadının bir zaman sonra devam edemeyeceğini, bütün kapıların yüzüne kapanacağını göz ardı etmek demektir. Fahişelerin öteden beri karşı karşıya kaldıkları tehditleri, şiddeti, cinayetleri göz ardı etmek demektir. Hiçbir kadın yaşamı boyunca fahişe olma hayali kurmaz, bu hiç de istenecek bir statü değildir.

KÜÇÜK BİR ÖZGÜRLÜK ALANI

— *Arkaik toplumlarda erkeklerin nikâhlı karıları olmayan bir kadının bedenine erişmelerinin başka yolları var mıydı?*

— *Ad vitam aeternam** tekeşli evlilik ve sadakati zorunlu kılacak sertlikte pek az toplum vardır! Doğru, arkaik sistemlerin hepsi sevimli değildir. Örneğin bazı toplumlarda tecavüz, kadınları “yola getirmenin”, onlara itaati öğretmenin normal bir yöntemi olarak uygulanır. Ancak ne mutlu ki, delikanlılara ve genç kızlara, toplum tarafından onaylanan ve barışçıl şekilde arzularını tatmin etme imkânı sağlayan gelenekler de vardır.

— *Örnek verebilir misiniz?*

— Mesela Samolar’da –vahşi kadınların olduğu toplum!– ve diğer birçok Batı Afrika kabilesinde, evlilik öncesinde cinsel ilişkide bulunmak mümkündür. Kuşkusuz kız eninde sonunda kendisinin söz hakkına sahip olmadığı bir evlilik yapmaya mec-

* Yaşam boyu. (ç.n.)

burdur. Çoğunlukla kız doğduğunda, erişkin veya en azından ergenlik çağında bir erkeğe gelin olarak söylenir ama kendi ailesiyle yaşamaya devam eder. Ergenliğe girmesi ve babasının “ergenlik adağını” yerine getirmesi beklenir. Daha önce cinsel ilişkide bulunabilmesi söz konusu değildir. Baba bu adağı kız ergenliğe girer girmez yerine getirmeyip, daha uzun süre de bekleyebilir. Bu kendisine kalmıştır. Kız ancak adak gerçekleştirildiğinde evlenebilir. Bu arada meşru koca baba için çalışır, ona armağanlar alır. Ancak kızın hemen meşru kocasına verilmek yerine, evlilik öncesi bir eş seçmesi de mümkündür. Bu eşin kendi ailesinden veya kocasının ailesinden olmaması gerekir. Baba evinde oturmaya devam eder ve bu delikanlı her gece kızla buluşmaya gelir. Bu böyle iki üç yıl sürer. Genç kız, ilk çocuğunu doğurduğunda meşru kocasının evine taşınır.

— *Bu geleneğin anlamı nedir?*

— Dini bir gelenek bu. Samolar’da ilk ürünler –cinselliğin ve doğurganlığın ilk ürünleri– sülaleye ait sayılmaz. İlk doğan çocuk bu ürünlerden biridir; toprağa ve göklere yakındır. İnsanların arasındadır ama kutsal kabul edilir, tanrıların bir armağanı gibidir.

— *Bu gelenek, uygulamada bir dereceye kadar özgürlük sağlıyor.*

— Böylelikle kadınlar en azından, kendilerinden çok daha yaşlı ve kendilerinin seçmediği bir adama teslim edilmeden önce aşkın ve cinselliğin hazzını tadabiliyorlar. Daha sonra evlendikleri adam, ilk çocuk da dahil olmak üzere bütün çocukların meşru babası oluyor. Erkekler ise, evli olsalar bile, birkaç kız tarafından evlilik öncesi sevgili olarak seçilebiliyorlar. Bu büyük bir şans, çünkü erkeklerin emzirme dönemi boyunca karılarına dokunmaları yasak!

— *Ama kadınlar açısından eşitlikçi değil.*

— Hayır. İlkel toplumlarda birçok başka model de var ama hiçbirisinde kadın erkek eşitliği gözetilmiyor.

3. KISIM

BATI DÜNYASININ KÖKENLERİNE BAKIŞ

PLATON VE VAHŞİ HAYVANIN ERKEKLİĞİ

Nicole Bacharan: *Erkek ve kadın arasındaki bu arkaik ilişkiler bizim tarihimize kadar uzanmış olmalı. Batılı düşünce-
nin temellerinde Yunan düşünürler, özellikle de Sokrates ve
öğrencisi Platon yer alıyor. Platon, kendi döneminde de var
olan cinsiyetler arası değer ayrımcılığını fark etmiş miydi? Bu
durumu olağandışı bulmuş muydu?*

Françoise Héritier: Platon da, kendisini takip eden diğer
birçok düşünürle aynı çelişkiye düşmüştü: İki cinsin eşitliğini
teorik ve soyut olarak kabul ediyor ama zamanının düşünce
sistemlerinin koyduğu engelleri aşamıyordu. Düşünce yetisi ne
kadar gelişmiş olursa olsun, insan içinde yaşadığı toplumun ve
çağın sınırları içinde kalıyor ve kör noktaları fark edemiyor.
Hepimizin kör noktaları var, bu kaçınılmaz. Diğer yandan,
zamanlarında hâkim olan söylemin tamamen zıddı olan görüş-
leri mantık adına savunan nadir insanlara, savları ne kadar
mantıklı olursa olsun pek kulak asılmamıştır.

— *Yine de Platon kadın erkek eşitliğini onaylıyordu değil
mi?*

— Evet, kadınların erkeklerden daha aşağı görülmesinin
mantıklı bir nedeni olmadığını kabul ediyordu. Ancak bence
diğer düşünürler gibi Platon'da da, soyut “cinsiyetler arası eşit-
lik” düşüncesi ve kişiler/cinsiyeti olan bedenler arasındaki ger-
çek ilişki bağlamında küçük bir ayrım vardı hep. Platon'da beni

en çok şaşırtan, kafasındaki cinsiyetler arası eşitlik düşüncesinin yalnızca belirli bir sosyal sınıftaki kadınlar için geçerli olmasıdır. Yalnızca yurttaş sınıfında yer alan, Yunan ebeveynlerden doğmuş özgür kadınlar eşitlik hakkından yararlanabilirlerdi.

— *Ya diğerleri, diğer sınıflarda yer alan kadınlar, köylüler, köleler?*

— Onlar için erkeklerle eşitlik söz konusu bile değildi. Platon, kendi yurttaşlık vizyonu ile mantığı arasındaki ikilemi çözmemiştir. “Demokrasi” olarak adlandırdığı yurttaşlık vizyonu, aslında “yurttaş” olarak tanımlanan ayrıcalıklılar grubundan oluşan aristokrat bir yönetime bağlıdır. Mantığı ise erkekler ile kadınların gerçekten eşit olduğu bir vizyona ulaştırır.

— *Platon, yalnızca yurttaş kadınlar ile erkekler arasında bile olsa, bu eşitliğin ne şekilde gerçekleştirilebileceğini düşünüyordu?*

— Kadın ile erkeklerin ayrılması yoluyla. Ona göre kadınlar eşittirler eşit olmasına ama farklıydılar da. Erkeklerin görevlerini paylaşmak yerine, kadınlar dünyasında bunlara paralel görevler üstlenmeliydiler. Platon yalnızca kadınların katıldığı, bir araya gelip eğlendikleri ve felsefi konuları tartıştıkları ziyafetler yapılabileceğini düşünüyordu örneğin. Eski Yunan’da kadınların bu şekilde erkeklere paralel işler yaptıkları bir dönemin gerçekten de yaşanıp yaşanmadığını bilmiyorum. Ancak Platon böyle öngörmüştü.

— *Buna rağmen Platon’un kendi zamanının düşünce kalıplarına tutsak kaldığını vurguluyorsunuz. Nasıl, açıklayabilir misiniz?*

— Platon’u okurken, yazdığı metinlerde göze çarpan kadın erkek ayrımcılığı temelli ve hep erkek üstünlüğünü öne çıkaran düşünce kalıpları insanı şaşırtır. Örneğin Platon, ölenlerin ruhlarının hayvan şeklinde yeniden dirilebileceğine ve aynı şekilde bazen de bazı hayvanların insan şeklinde yeniden dünyaya gelebileceğine inanır. Çok cesur bir erkek aslan, bir erkek vücudunda yeniden dirilebilir. Buna karşılık yaşarken cesur olmayan ve dolayısıyla da insan sıfatını hak etmeyen bir erkek, öldükten sonra bir kadın bedeninde geri gelebilir.

— *Bu da o kadar iyi bir şey değil...*

— Kesinlikle iyi bir şey değil! Böylelikle, erkeklik özelliğinin eksik olmasının cezasını çekiyor. Platon'a göre hayvanlar insanlardan daha aşağı düzeydedir ama vahşi hayvan özellikleri (heybetlilik, korkusuzluk, yırtıcılık) bir yönüyle "erkeksi" olan özelliklerdir. Bu özellikler hayvanın insan olarak dirilmesini sağlar. Yine de bu yalnızca bazı hayvanlar için geçerlidir, bütün hayvanların erkekleri için geçerli değildir.

— *Mesela tavşanlar bu kategoriye girmiyordur herhalde!*

— Tavşanların en iyilerinin, erkek olmayı umabilmeleri için önce araf olarak bir kadın bedeninden geçmeleri gerekecektir kuşkusuz! Platon'a göre, vahşi hayvanın erkeksiliği ile erkeğin erkeksiliği arasındaki yakınlık, kadın ile erkek arasındaki yakınlıktan daha fazladır. Bu da bana Platon'un kendi kültürünün tuzağından kurtulamadığını düşündürüyor. Aynı şekilde, insanı insan yapan bütün özelliklerin (yaşam, görünüş, tinsellik) taşıyıcısının, spermin içinde olduğuna inanması... Sonuç olarak, mantiken kadınlara eşitlik hakkı verilmesinden yana olsa da, bunu ancak erkeklerin idealine göre yaratılan toplumun kaymak tabakasını (*nec plus ultra*) temsil edenlere –yurttaşların kızlarına, eşlerine ve annelerine– tanımaktan öteye gidemiyor.

ARİSTOTELES'İN PİŞME KURAMI

— *Spermin insana ait bütün özelliklerin taşıyıcısı olduğu düşüncesi, Platon'un öğrencisi ve Batı düşüncesinin kurucularından biri olan Aristoteles tarafından da benimseniyor.*

— Evet, *De Generatione Animalium* (Hayvanların Gelişimi Üzerine) adlı eserinde bu konuyla ilgili çok önemli pasajlar bulunur. Aristoteles durumu kendi gördüğü şekilde açıklamayı bir borç bilir: Kadınlar ev işleri ve annelik görevine köle edilmiştir. Ardından bunu karmaşık bir felsefi kurguyla açıklamaya girişir ama aslında yaptığı kendi döneminin inanışlarının akademik dille rasyonalizasyonundan başka bir şey değildir. Kendinden önceki yazarların, kendisine oldukça gülünç gelen

dersleri üzerinde düşünür. Bu derslerden birinde, kadının fetüsü solda veya sağda taşımaya göre kız ya da oğlan doğuracağı ileri sürülmektedir. Bir diğerinde cinsiyetin, spermin nereden geldiğine göre değişeceği savunulur; buna göre daha sıcak olan sol testisten gelen spermlerden erkek çocuk, daha soğuk olan sağ testisten gelen spermlerden ise kız çocuk doğmaktadır.

— *Aristoteles bu düşüncelerden nasıl sıyrıldı? O da daha ileri bir bilimsel bilgi birikimine sahip değildi.*

— Gerçekten de öyle. Aristoteles'in aslında oldukça rafine olan felsefi düşüncesi, bütün ilkel toplumlar tarafından *de facto* (fiilen) benimsenen yolu tutmuştur. Eski çağlardan beri değişmeyen açık tespitleri temel alır. Aristoteles'e göre kan çok önemliydi çünkü ısı ve yaşam kaynağıydı. Atalarımız gibi o da, yaşam, sıcaklık, hareketlilik ve kan arasında bir bağıntı kurar. Tam tersine, kanın akması, hareketsizlik, soğukluk ve ölüm için de bir bağıntı söz konusudur. Aristoteles, doğuştan itibaren mevcut olan kanın yaşam süresince beslenme aracılığıyla kendi kendini oluşturduğunu ve bunun bir "pişirme" süreci olan sindirim sayesinde gerçekleştiğini açıklar. Kanın oluşmasını sağlayan bu süreç hem kadınlar hem de erkekler için geçerlidir. Ancak erkekler ek bir ısı üretme gücüne sahiptirler çünkü kadınlar gibi âdet dönemlerinde kan kaybetmezler. Erkeğin sıcak ve kuru, kadının soğuk ve nemli kalmasının temelinde yatan bu ek ısı üretme yeteneği, ikinci bir pişirme işlemine imkân verir. Aristoteles bunu "*coction*"* olarak adlandırır: Erkekler kanı da "pişirirler". Bu içsel *coction* sayesinde, kanın bütünüyle saflaşmış hali, yani meni elde edilir. Kadın ise bu *coction* işlemini gerçekleştiremediğinden, kanı ancak süte çevirebilir.

— *Pek de fena değilmiş...*

— Evet ama Aristoteles sıvıların farklılıklarını gözlemlemekle kalmaz. Bu sıvıları sosyal sınıflamayı doğrulamaya yönelik hiyerarşik bir şekilde düzenler de aynı zamanda. Besin madde-

* Eski dilde kullanılan ve *coctio* (pişirme) ile *digestio* (sindirim) sözcüklerinin birleşmesiyle oluşan bir sözcük. Doğal süreçler aracılığıyla veya sıcaklık gibi dış etkenlerin müdahalesiyle daha mükemmel, olgun ya da makbul bir duruma ulaşma. (ç.n.)

si-kan-sperm zinciri, besin maddesi-kan-süt zincirinden daha üstündür. Aristoteles'e göre, meni mükemmeldir, öyle bir saflık derecesindedir ki neredeyse uçucudur. Bozulmaz ve tamamen buharlaşabilen su gibi tortu bırakmaz. Meninin içinde, yaşamın kaynağı olan *pneuma* bulunur. *Pneuma* bir soluk ve güçtür; yaşamın kadının bedenine aktarılmasını sağlar.

— *Kadın yine her zamanki gibi yalnızca bir hazne/kap niteliğinde mi?*

— Daha ziyade çoğalan, kaotik ve kendi türüne benzeyen bir çocuk doğurabilmesi için *pneuma* tarafından evcilleştirilmesi, nizama getirilmesi gereken bir madde gibi. Erkek, gebelik sırasında tekrarlanan cinsel birleşmelerle fetüsü besler, şekillendirir ve ona insan formu kazandırır. Eğer bunu yapmazsa, kadının ne doğuracağı belli olmaz.

— *Mesela?*

— Aristoteles kendi başına çoğalan dişi maddenin yol açtığı oluşum bozukluklarına birçok “kanıt” gösterir. Bunlardan ilki de bir kız çocuğun doğması. Eğer babanın menisi yeterince kuvvetli olsaydı ve bu kuvvet erkeği erkek yapan üç gücün içinde mevcut olsaydı, yalnızca erkek çocuklar doğacaktı.

— *Üç güç mü? Nedir bunlar?*

— İlki cinsle (genel olarak erkek cinsiyle) ilgili güç, ikincisi bireysel güç (o erkeğin, yaşamının o anındaki gücü) ve üçüncüsü de cinsel ilişkinin hal ve şartlarına bağlı olan güç. İdeal olarak bu üç erkeklik gücü de baskın olursa, kadın dünyaya kocasına benzeyen bir erkek çocuk getirecektir. Cinsle ilgili güç eksik olursa çocuk kız olur, ama eğer babanın bireysel gücü yüksekse, hiç değilse kız babasına benzer. En kötüsü bu üç gücün birden eksik olmasıdır. Üçüncü güç şu durumlarda eksik olabilir: Erkek yaşlıysa veya çok gençse, cinsel ilişki soğuk bir gecede, rüzgârlı bir yerde ya da süt ürünleri yendikten sonra gerçekleşiyorsa...

— *Tabii, hava sıcak olsa ve yemekte av eti yenseydi...*

— Bu durumda bir oğlan doğması beklenebilirdi. Eğer bu üç güç de eksik olursa, kadın anneannesine benzeyen bir kız bebek doğurur ki bu gerçekten de korkunç bir durum olarak

görülür! Bununla beraber Aristoteles, kız çocukların da gerekli olduğunu, dolayısıyla zaman zaman kadının baskın gelmesinin gerektiğini de hatırlatır.

— *Yine de Aristoteles'e göre dişi maddenin yol açtığı oluşum bozukluklarının ilk "kanıtı" bir kız çocuğunun doğuşu, öyle mi?*

— Evet. Eğer kendi başlarına bırakılsalardı, kadınlar kendilerine benzer çocuklar doğurarak çoğalacaklar, yalnızca kız çocuklar doğacaktı. Oluşum bozukluğunun ikinci kanıtı ise ikiz gebeliklerdir. Biz bir seferde tek yavru doğuran bir tür olduğumuzdan, insanlarda çoklu doğumlara nadir rastlanır. Buna karşılık hayvanlar âleminde bir seferde birden fazla yavru doğuran türler de vardır. Aristoteles bir batında bir düzine kadar yavru doğurabilen domuzu örnek gösterir (belki de o zamanlar pek fazla inek görme şansı olmadığından, her sefer tek yavru doğuran inek aklına gelmemiştir). Buradan yola çıkarak, birden fazla bebek taşıyan annelerin, hayvan modeline yaklaştıkları sonucuna varır. Son olarak üçüncü kanıt, anormal bebeklerdir. Bir şeyleri eksik veya fazla olan, dört ya da altı parmağı olanlar veya kuşkusuz bugün de gördüklerimizle aynı doğumsal anomalilere sahip bebekler. Hatta ek olarak, insana bile benzemeyen ve "hilkat garibesi" olarak adlandırılan bebeklerin doğumunu örnek verir. Geçtiğimiz yüzyıla kadar böyle bebeklerin bedenleri cam kavanozlarda saklanıyor ve sınıflandırılıyordu. Daha çok koyuna benzeyenler veya köpeği andıranlar vb. şeklinde. Aristoteles, eğer *pneuma* kadınları denetim altına almazsa, dünyaya gelecek bebeklerin insandan ziyade hayvanlara benzeyeceğini düşünüyordu. Dişiliğin fazlalığı, hilkat garibesinin doğumuyla sonuçlanır!

— *Büyüleyici... Buna rağmen Aristoteles, eski düşünce modellerini ele alıp geliştirerek Batı dünyası üzerinde önemli bir etki oluşturdu.*

— Kadın bedeninin erkek bedeninin tersi olduğu (ters çevrilmiş bir eldiven gibi) ve yalnızca erkek bedenini kabul etmek için yaratılmış şekilde sunulduğu eksiksiz ve mantıksal bir üreme modeli çizer. Bütün pozitif değerler meninin dölle-

yici gücüyle ilişkilidir. Bu model 19. yüzyıla kadar aralarında Galenos'un da bulunduğu birçok hekim tarafından yeniden gündeme getirilmiştir, hatta günümüzde bile izlerine rastlanabilir. Bugün de bir erkeğin çocuğu için “kendi kanından” (veya asil kandan) denilmiyor mu? Ya annenin karnına yerleştirilen küçük tohumcuk hikâyesine ne demeli? Aslında Aristoteles, belirgin biyolojik farklılıklarda, erkeğin ve kadının ebedi yarıdılışının kanıtını bulduğunu sanmıştır. Oysa gerçekte yalnızca kendi zamanının bilişsel ve sosyal düzenini tanımlamaktan öteye gidememiştir.

ANNEDEN KIZA...

— *Sosyal düzen de sürüp gider... Kuşaktan kuşağa, anneler kızlarına, kızlar da kendi kızlarına kadın olarak görevlerini öğretirler.*

— Bütün sistem kadınların kendilerinin daha aşağı olduklarını içselleştirmelerine dayalıdır. Bütün eski toplumlarda kadınlar anne olarak, özellikle de erkek annesi olarak takdir görmüşlerdir. Sadece kızları olmuşsa, çoğunlukla hiç çocukları yokmuş gibi sayılmıştır. Erkek anneleri her zaman kız annelerinden daha üstün bir konumdadır. Günümüzde hâlâ, kendinden emin ve “özgürleşmiş” kadınlar bile kız yerine erkek annesi olmak istemektedirler. Kadınların kendilerinden bekleneni bu şekilde içselleştirmeleri çok eski zamanlardan bugüne kadar gelmiştir ve bu içselleştirme mutlaka çok küçük yaşta kızlara da aktarılır.

— *Nasıl aktarılıyor?*

— Örneğin küçük kızlar uslu olmaları, kavga etmemeleri, sakın kalmaları öğütlenerek “terbiye edilir”. Genellikle kız çocuklarına aktarılan kadın imajı bütünüyle yatıştırıcıdır; kavga olumlanmaz, çocuklarda görülebilen normal şiddet davranışları yalnızca oğlanlara bırakılır. Bir kız fedakâr ve teselli edici olmalı, boyun eğmelidir; erkek çocuk ise kendini kanıtlamalı, mücadele etmelidir. Oysa bırakılsa mücadele isteği kızlarda da vardır!

— *Kadınlar da haşin olabilirler mi?*

— Tabii olabilirler! Hormonlar (özellikle de testosteron) üzerlerine düşen görevleri yerine getirirler de, şiddet cinsiyetlerden birinin tekelinde değildir. Ancak şiddet, dişiliğin tersi veya dişiliğin karanlık yüzü, kadınların hayvansal doğasının ancak erkek otoritesi tarafından denetim altına alınmamışsa ortaya çıkan ifadesi olarak kabul edilir. Kadınlar “doğaları gereği” yumuşak, merhametli ve edilgindirler. Aynı zamanda kadınlardan, erkekleri kemiren mantık ötesi, vahşi ve frenlenemez cinselliği yaşama geçirmeleri beklenir.

— *Erkeklerdeki şiddet davranışının mantıklı olduğu mu düşünülüyor?*

— Erkeklerde şiddet meşrudur ve erkeklik özellikleri arasında yer alır! Aynı çelişkiyi hep yaşıyoruz: Bize erkeklerin akılcı oldukları ve bu yüzden de kadınları hale yola getirip uslandırmalarının yerinde olduğu söyleniyor, buna karşılık diğer taraftan erkeksi güdüler (şiddet ve özellikle de cinsellik güdüsü) kontrol edilemiyor ve ortaya çıkar çıkmaz giderilmesi gerekiyor.

— *“Her şeyin nasıl başladığını” öğrenebilmek için atalarımızın düşüncelerine girmemize imkân verdiniz. Kuşaktan kuşağa aktarılan bu evrensel sistemi tanımladınız bize... Bu sistemden çıkmanın bir yolu var mı?*

— Yontma Taş Devri’nden, doğrudan günümüze geçelim. Kadınlar ile erkekler arasında yeni ilişkilerin ortaya çıkabileceğine inanıyorum. Bunun iki nedeni var. Bunlardan ilki, temel itici gücü oluşturan gebelikten korunma hakkı. Burada yalnızca yöntemlerden ve tıptan söz etmiyorum. Asıl önemli olan bu hakkın kanunlara geçmiş olması. Bu hak kadınlara özgür, kendi bedenine sahip olan bir birey konumu kazandırıyor. Doğum kontrolü erkeklerin kadınlar üzerindeki gücünü yıkıyor –birçok toplumda kabul edilemez görülmesinin nedeni de bu zaten.

— *Çocuk isteyip istemediklerine, istiyorlarsa kimden ve kaç çocuk istediklerine kadınlar kendileri karar verdiklerinden,*

babalar artık kızlarını kocaya “veremiyor”, erkekler oğul sahibi olmak için aralarında kadın alışverişi yapamıyor.

— Evet. Ancak bu itici gücün bütün dünyaya yayılabilmesi için zaman lazım. Tabii bir de elde edilmiş olduğu yerlerde kaybedilmemesine dikkat etmek gerek.

— *Kadınlar ile erkekler arasında yeni ilişkiler doğmasını sağlayacağını düşündüğümüz ikinci neden nedir?*

— Üreme ve kalıtım mekanizmalarının bilimsel olarak açıklanmış olması. İzlerini içinde yaşadığımız toplumda bile gördüğümüz arkaik modelin oluşturulması binyıllar aldı ve bu model atalarımızın deneme yanılmayı temel alan gözlemlerine dayanıyordu. Yeni bilimsel gözlemler, erkeğin kadının içine küçük bir tohumcuk yerleştirmediğini ve kadının da erkeğin yerleştirdiği çocuğun büyüdüğü bir tarla olmadığını anlamamızı sağladı. Çocuk iki üreme hücresinin, yumurtanın ve spermin birleşmesinin ürünüdür. Kalıtımsal faktörler hem kadından hem de erkekten gelir ve bunların dağılımı rastlantısaldır. Bu gözlemlerin başlangıcı 18. yüzyılın sonlarına kadar uzanır. Kromozom sistemleri ve genetik aktarımla ilgili daha ayrıntılı bilgiler içinse 20. yüzyılı beklemek gerekmiştir. Soyut bilgilere dayanan bir sistemin, gerçeği temsil eden somut bir sistem haline gelebilmesi için uzun süre gerekir. Yine de sonuç olarak evet, doğum kontrolü hakkı ve bilimsel bilgilerin, dünyayı görme şeklimizi değiştirebileceğine inanıyorum. Yeter ki kadınlar da erkekler de bu yönde somut ve iyi planlanmış eylemlerle çaba gösterme isteğinde olsunlar.

2. BÖLÜM

KADININ YAŞAMINDA İKİ BİN YIL

I. KISIM

GİZLİ DÜZEN

MAALESEF... BİR KIZ!

Nicole Bacharan: *Françoise Héritier, eski çağlardan, ta insanlığın başlangıcından bu yana kadınların kaderini belirleyen olguları, doğal gerçekleri veya kökleşmiş önyargıları açıkladı. Sizinleyse Batı tarihinde ilerleyeceğiz ve doğumdan ölüme bir kadın yaşamının her evresinin farklı çağlarda nasıl yaşandığını ve değiştiğini gözlemleyeceğiz. Yeni doğmuş bir kız çocuğuyla başlayalım... Kız bebeklere bakışın zaman içinde çok değiştiğini düşünüyorum.*

Michelle Perrot: Eski Yunan ve Roma’da bebek bir “kişi” sayılmazdı. Doğum kontrolü yapılmadığından ailelerde çok çocuk olur, bunların büyük bir kısmı küçük yaşta ölürdü. Annelerin çocuklarına bağlılığı büyük olasılıkla bugünkü gibi değildi. Eski çağlarda yaşayan kadınların çocuklarını kaybedince ağladıklarını biliyoruz ama ölen bebekler için geçerli değildi bu durum. Yeni doğan bebek kişiden sayılmasa da, kuşkusuz bir cinsiyeti vardı. Hatta bebek, cinsiyetinden ibaretti de diyebilirim. Bir “çocuk” değil, “bir kız veya bir oğlan” doğurulurdu. Oğlan doğurmak makbul sayılırdı. Kızlara o kadar değer verilmezdi. Françoise Héritier’nin anlattığı çok eski zamanlarda olduğu gibi ilkçağda da, eşitsizlik doğumda başlardı. Kimi zaman bebek cinayetlerine kurban gidebilen kız bebeklerin, bakımsızlıktan ölme riski de erkek bebeklerden daha yüksekti.

— *Bu uzun süre devam etti mi?*

— Bu durum bazı ülkelerde hâlâ devam ediyor. Hindistan'da ve Çin'de bu şekilde öldürülen kız bebeklerin sayısı o kadar yüksek ki soykırımdan bile söz edilebilir. Batı'da "Tanrı önünde ne erkek ne de kadın vardır" (Aziz Paulus) yargısını doğrulayan Hristiyanlığın gelişi bir kapı açmış ama cinslerin en azından Tanrı önünde eşit olması, kadının toplumdaki yeri açısından bir fark yaratmamıştır. Bununla birlikte ortaçağda aristokrat ailelerin kızları doğumdan itibaren değer kazanmaya başlar, çünkü takas edilecek akçe olarak kullanılırlar. Kadınların değiş tokuşu, akrabalık bağlarının değiş tokuşu, *fief*lerin değiş tokuşu: Ortaçağ toplumu bu şekilde işler. Bu nedenle soylu kişiler kızları olunca üzülmezler, hatta çok fazla oğulları olsun istemezler çünkü bu takdirde geleceklerini güvence altına almaları daha zor olacaktır.

— *Neden daha zor oluyordu?*

— Mal mülk doğuştan kazanılmış bir hak olarak en büyük erkek çocuğa geçiyordu ama arazinin bölünmesi istenmediğinden, genellikle küçük kardeşlerin payına hiç toprak düşmüyordu. Buna karşılık kızlar evlenerek ailelerine yararlı akrabalık bağları sağlayabiliyorlardı. Dolayısıyla da kız doğar doğmaz, kimle evleneceğiyle ilgili stratejiler geliştirilmeye başlanıyordu. Asalet düzeyi yükseldikçe, feodal siyaset oyununda rol oynama imkânı arttıkça, daha incelikli stratejilere başvuruluyordu. 2-3 yaşlarındaki kız çocukları sanal olarak evli sayılıyorlardı. Fiziksel bir evlilik söz konusu değildi ama sözler verilmiş oluyordu (Eski Yunan'da bu evliliklerin geçerlilik kazanması için kızın ergenlik çağına gelmesi bile beklenmezdi). Kızlar bu şekilde "değer kazanmış" olsalar da, onları daha mutlu bir yazgının beklediğini söylemek mümkün değil; hiçbir seçim veya söz hakları yoktu. Daha sonraları 17. ve 18. yüzyıllarda kız bebekler daha da değer kazandılar, çünkü bundan böyle kızlar 10 yaşından itibaren çiftliklerde veya hizmetçi olarak çalıştırılmaya başlandılar. Aile atölyeleriyle toplumun sanayileşmeye katılmasıyla birlikte, erkek çocuklar gibi onlar da çok küçük yaşta çalışma hayatına katıldılar. Bir oğlu olduğunu

öğrenince aile reisinin koltukları yine daha çok kabarıyor olsa da, bundan böyle kız bebeklerin doğumuna da farklı bir gözle bakılmaya başlandı.

KIZ BEBEK, ERKEK BEBEK

— *Yeni doğan çocuklara bakışın değişmesi, kız ve erkek bebeklere ilk aylarda farklı muamele edilmesine neden oluyor muydu peki?*

— Uzun yıllar boyunca, doğumu izleyen ilk birkaç yıl cinsiyetler arasında bir ayrım gözetilmedi. Küçük kız ve oğlanlar birbirinden ayrılmadan, bir arada yetiştiriliyorlardı. Daha düşük gelirli kesimde annelerinin yanında kalıyorlar; şartları daha iyi olan ailelerde ise dadılar ve hizmetçiler tarafından büyütülüyorlardı. Çocuklar bir kadınlar dünyası içinde yetişiyordu, erkek çocukların saçları uzatılıyor ve elbiseyle dolaşıyorlardı. Chardin'in *Çamaşırcı* tablosunu gözünüzün önüne getirin. Tabloda iki kadın görülür, biri arkada çamaşır asmakta, diğeri ön planda bir fıçı içinde çamaşır yıkamaktadır. Ön tarafta, bez bebeğini bırakmış, sabundan köpük yapan bir çocuk oturmaktadır. Çocuk kabarık kısa pantolon giymiştir ve saçları pek de kısa sayılmaz. Şimdi bu bir oğlan mı yoksa bir kız mı? Chardin gözlemlediği bir gerçeği mi resmetmişti? Burada bizim için önemli olan, çocuğun cinsiyetinden emin olunamaması.

— *Demek bebeklerin yetiştirilmesinde bir çeşit eşitlik var. Bu ne kadar sürmüştü?*

— Bebekler arasında erkek ve kız ayrımı yapılmaya başlanması için 19. yüzyılı beklemek gerekmiştir. Bu ayrım, “*salles d’asile*” adı verilen ve bugünkü anaokullarının ataları olan çocuk yuvalarının kurulmasıyla başlar. Bu yuvalar, düşük gelirli sınıfların sağlığından endişe duyan yardımsever kadınlar tarafından 1820’li yıllardan itibaren kurulmaya başlamıştır. Esnaf, zanaatkâr ve özellikle de işçi olarak çalışan kadınlar, parasal sıkıntılar nedeniyle ilk çocuklarının doğumundan sonra (çocuk

sayısı arttıkça durum güçleşiyordu tabii) fabrikada çalışmaya devam ediyorlardı. Çocuk yuvalarına, imkânları çok kısıtlı olan ailelerin çocukları 4 yaşından itibaren, bazen de daha küçükken kabul ediliyorlardı.

— *Neler yapıyordu orada?*

— Çocuklara birkaç oyuncak ve öğlen yemeği veriliyordu ama onlarla çok fazla ilgilenilmiyordu. Daha da şaşırtıcı olan, bu yuvaların düzenlenme şekliydi: Yuvaların çoğu amfiteatr şeklindeydi ve çocuklar hiçbir şey yapmadan oturuyorlardı. Zamanla bazı anne babalar bu duruma isyan ettiler. Çocukların bütün gün hareketsiz duramayacaklarını söylediler. Onları oyalamak, onlara oyunlar oynatmak gerekirdi. İşte bu oyunlar nedeniyle kızlar ile oğlanlar yavaş yavaş birbirlerinden ayrılmaya başlandı. Kızlara bebekler, oğlanlara kukalar, askerler verildi. Daha sonra bu amfiteatrlarda çocuklar iki gruba ayrıldı; bir kızlar köşesi bir de oğlanlar köşesi yaratıldı. 19. yüzyılda, her iki cinsin rolleri üzerinde gerçekten düşünölmeye başlandı; eğitimciler, laikler ve dindarlar, kızları ilerideki annelik rollerine hazırlama çabasına girdiler.

“KÜÇÜK KIZ”IN SAHNEYE ÇIKIŞI

— *Uzun bir süre boyunca gerçek bir çocukluk söz konusu olmamıştı. Oyunları, kendine özgü dünyası ve zenginlikleriyle bugün gördüğümüz şekliyle “küçük kızlık” –artık bebek olmayan ama henüz ergenliğe de ulaşmamış kız– ne zaman ortaya çıkıyor?*

— “Küçük kız” imajı yine 19. yüzyıl içinde ama daha geç bir dönemde, yavaş yavaş şekilleniyor. Çocuklara daha farklı bir gözle bakılmaya başlanıyor; erişkinler geçmişe dönüp kendilerinin de çocuk oldukları zamanları hatırlıyorlar. “Küçük kız” imajının gelişip serpilmesinde edebiyatın çok önemli bir rol oynadığını belirtmekte fayda var: Victor Hugo Cosette’i yaratıyor; Lewis Carroll, Alice’i harikalar diyarına gönderiyor. George Sand Küçük Fadette’i resmediyor ve *Histoire de ma vie*

(Hayatımın Hikâyesi) adlı kitabında, kendi kendini bildiği 4 yaşlarından itibaren hatırladığı anılarını, anne babasıyla yaptıklarını, bebeklerini, oyunlarını, isteklerini anlatıyor. Comtesse de Ségur, genç okuyuculara yönelik *Les Petites Filles Modèles*'i (Küçük Örnek Kızlar) yazıyor. Bu dönemde birey kavramı giderek daha fazla kendini kabul ettirmiş ve çocukluğun bir yaşamın kuruluşunda önemli bir rol oynadığı Freud'dan çok önce anlaşılmıştır. Ancak bu, yine de kızların kaderinin sorgulanmasını sağlamamıştır: Kızlara yalnızca eş ve anne olacakları bir gelecek vaat edilmiştir.

— *Çünkü öğretim onlara yönelik değil. Kızlar yüzyıllar boyunca yalnızca aile içindeki rolleri için eğitilmişler ama bilgiye erişimleri engellenmiştir.*

— Evet. Oğlanlara *öğretiliyor*, kızlar ise *eğitiliyor*. Oğlanlar büyüdüklerinde seçkinler arasında yerlerini alacaklar, o yüzden de bilgiye erişmeleri şart. Geleceğin bilim ve din adamlarına akademik ve dini bilgiler; geleceğin askerlerine askeri bilgiler; geleceğin tüccar, zanaatkâr ve sanatçılara mesleki bilgiler öğretiliyor. Kızların geleceği ise zaten baştan çizilmiştir: Onlar geleceğin ev kadınları, eşleri ve anneleridir. Ortaçağın sonlarına kadar kızlar eğitimlerini evde annelerinden almışlardır. Ancak zaman içinde bu durum eğitilmiş erkeklerde (örneğin hekimlerde) şüphe uyandırmaya başlamıştır. Kadınların kötü etkilerinden, cehaletlerinden, batıl inançlarından ve annelerin kızlarına aktarabilecekleri “kocakarı sırlarından” çekinmişlerdir. Ortaçağda, şu gizemli “bedensel bilgilerin” sırrına ermiş güçlü ve tehlikeli kadın figürü olan cadıdan korkuluyordu. Bunun üzerine eğitilmiş kesim, kilisenin şu çocuk işini ele almasında fayda olduğuna karar verdi. Papazların oğlanlarla, rahibelerin kızlarla ilgilendiği okullar böyle açıldı. Artık kızlar 8-9 yaşlarına geldiklerinde din dersi ve dikiş öğreniyorlardı. 17. yüzyıldan itibaren okuma ve yazmaya da başladılar. Rönesans toplumu değiştirmiş, yazı değer kazanmıştı. Yalnız bu dönemde Katolikler ile Protestanlar arasında büyük bir farklılık görülür. Protestanlarda, erkeklere olduğu gibi kızlara da okuma öğretmek önem kazanmıştır.

— *Protestanlar böylelikle daha önce bahsettiğimiz “Tanrı karşısında erkek kadın eşitliğine” mi ulaşmak istemişler?*

— Büyük olasılıkla. Ancak burada daha önemli bir nokta var: Protestanlıkta erkek olsun kadın olsun herkesin İncil’i okuyabiliyor olması gerekir. Böylece kilisenin ilk zamanlarıyla ve Aziz Paulus’la bağlar yeniden kurulmuştur. Kutsal metinlerin okutulması din adamlarının işi olmasa da, pazar ayininde bu görev onlara düşmüştür. Protestan rahip de diğer aile babaları gibi evli bir adamdır. Baba evde olmadığında annenin İncil’i açıp ailesine okuyabilmesi gerekir. İncil’in okunmasının böyle kişisel ve ailesel olarak benimsenmesi, Protestan ülkelerde kızların okuryazar hale gelmesinde büyük önem taşır. Katolik ülkelerle aradaki fark giderek açılmıştır. Elimizdeki istatistikler, 18. yüzyıldan itibaren Almanya ve Prusya’da kız ve erkek çocukların okuryazarlık düzeylerinin hemen hemen birbirine yakın olduğunu göstermektedir. Aynı durum İngiltere, Hollanda ve İskandinav ülkeleri için de geçerlidir. Oysa İspanya, Portekiz, özellikle İtalya, ortalarda yer almak üzere Fransa gibi Katolik ülkelerde, kız ile erkek çocuklar arasındaki fark çok daha büyüktür.

EĞİTİMDEN UZAKTA

— *Yine de Katolik Fransa’da ünlü Héloïse gibi, Rabelais’nin hayali kadınları gibi, çocukluklarından itibaren iyi bir eğitim alan, bilgiye erişimi kısıtlanmamış okuryazar kadınlar da yok mu? Bu örnekler istisna mı, yoksa bir yanılısama mı?*

— Burada temel kriter sosyal sınıf farkı. Soylular sınıfındaki genç kızlar okuryazardılar. Hatta 11., 12., 13. yüzyıllardan itibaren okuryazardılar. *Meryem’e Müjde* tablolarında, önceleri elinde iğle yün eğiren Bakire Meryem figürü, zamanla yerini elinde kitap olan Bakire Meryem’e bırakmıştır. Bu tablolarda Meryem bir odadadır. Oda, ortaçağ imgeleminde örnek bir genç kız odasını temsil edecek şekilde, sade ve mütevazı bir yatak ve açık bir kitapla resmedilir. Bakire Meryem, örnek genç

kız, okumaktadır. O dönemlerde evlilik kızların vazgeçilmez kaderi olmaktan çıkmıştı. Aristokrat ortamda iyi bir koca bulamayan kızlar manastıra kapanabiliyorlardı. Hatta evlenenler bile birkaç yıllarını, kadınların bir araya gelip eğitim aldıkları bu manastırlardan birinde geçirebiliyorlardı. Erkekler manastırındaki keşişler gibi, kızlar da kızlar manastırında dua ediyor, okuyor, elyazmalarını kopyalıyorlardı. Ortaçağın en tanınmış başrahibelerinden Herrad von Landsberg, tamamen kendi düşlerinin ürünü olan *Hortus Deliciarum* (Hazlar Bahçesi) adlı bir eser bırakmıştır.

— *Peki laik toplumda, yani kızlar manastırının dışında da bilgiye erişim imkânı olan ayrıcalıklı kızlar var mıydı?*

— Ortaçağda bu pek mümkün değildi. Bu açılımı ancak Rönesans sağlamıştır. Bu dönemden itibaren manastıra kapanmayan ve yazmakta, ille de yazmakta direten kadınlar görülmeye başlar. Louise Labé erotik şiirler yazar! Günümüzde ilk “feminist” metinlerden biri olarak kabul edilen *La Cité des Dames*’ın (Kadınlar Kenti) yazarı Christine de Pisan, kadınları kültür ve eğlence mekânlarında kendi aralarında zaman geçirirken, hatta odalarına kapanıp yazarken betimler. 17. yüzyılda, kiliseden çıkarılmış bir rahibe (ve eski günlerini anımsamak için yaşamı boyunca başında bir örtüyle gezen) ve bir düşünür olan Gabrielle Suchon, ahlak ve felsefe üzerine çok ileri düzeyde denemeler yazar.

— *Ama kimse onları umursamamış. 17. yüzyılda Molière bu kadınlar için “gülünç kibarlar” ifadesini kullanmış ve onlar entelektüellik tasladıkları için alaya alınmışlar...*

— Molière’in karakterleri aracılığıyla ve “bütün bunlar kadın işi değil” diye düşünen burjuva çevrelerce alaya alınıyorlar. Buna karşılık, kibar, seçkin cemiyetlerde, kadınların dili kullanma gücünün yaman temsilcileri olarak görülüyorlar. Aristokrasinin kızları, feodalite döneminde olup bitenlere paralel olarak eğitiliyor. Mürebbiyeler onlara okuma yazma öğretmek ve müzik, dans, resim gibi güzel sanatlarda eğitim vermek için eve geliyorlar. Kızlara eskrim ve binicilik de öğretiliyor. Aslında, bacaklarını bir yandan sarkıtarak “hanım gibi” at bin-

meye ancak 19. yüzyılda zorlanıyorlar, daha önce erkekler gibi bacaklarını iki yandan sarkıtarak at binmelerine izin veriliyor. Mesela 17. yüzyılda Montpensier düşesi, Fronde Savaşı'nda babasının yanında erkek gibi biniyor ata.

— *Oysa yüksek burjuvazide kızlar geleneksel olarak eğitimden uzak tutuluyorlar.*

— Erkek çocuklar ticaret hayatına, kızlarsa evi çekip çevirmeye hazırlanıyor. Aile yaşamına önem veriliyor. Kadının anne ve evin yöneticisi olarak rolü ikinci derecede görülüyor, hatta bunun tam aksi geçerli. Haliyle, kızların kendilerini tamamen bu işe adanmaları gerekiyor. Hekimlerin öneminin giderek artması da, rollerin kamu yararı için böyle cinsiyete göre dağılımını etkilemiştir. Bedenle ilgili gerçekleri ortaya koyan uzmanlar haline gelen hekimler, kadın bedeninin öncelikle annelik için yaratılmış olduğunu düşünmüş ve buradan bir cinsel farklılık görüşü çıkarmışlardır. Oğlanların gücü ve kızların narinliği gibi çok eski meseleleri, bilimsel bir söylemle ısıtıp tekrar gündeme getirmişlerdir. Buffon, *Histoire Naturelle* (Doğa Tarihi) adlı eserinde dişi hayvanlar ile erkek hayvanlar arasındaki farkı anlatırken, kolayca insanlarda kadın ile erkek arasındaki farka geçirir. Aslanın erkeksiliğini yüceltir.

ERGENLİĞİN İCADI

— *Küçük kızımızı biraz daha büyütelim. İşte genç kız oldu bile. Buluğa ermeyle (puberte) başlayıp olgunlaşmaya kadar süren ve bugün “ergenlik çağı” (adolesans) olarak adlandırdığımız bu kararsız ve karmaşık dönemde genç kıza nasıl bakılıyordu?*

— Eski Yunan'da aslında ergenlik çağı diye bir şey pek yoktu. Yunanistan'da kızlar buluğa bile ermeden evlendiriliyorlardı ve görüldüğü kadarıyla cinsel birleşmeyi de içeren gerçek evlilikler söz konusuydu. Roma'da, evlenme yaşının buluğa erme yaşıyla çakışmasına çalışılıyordu. Buluğa ermiş olsalar bile, evlendirilen kızların yaşları 13-14'ü geçmiyordu

ve çok erken anne oluyorlardı. Bu da ölüm oranını yükseltiyordu tabii. Aslında kadınların ortalama yaşam süresindeki uzama, her zaman evlenme yaşının yükselmesi ve doğum sayısının azalmasıyla doğrudan ilişkilidir. Bu konuya daha sonra değineceğiz.

— *Kilise, kızların daha geç yaşta evlendirilmesi için müdahale etmemiş mi?*

— Evet, etmiş. Evlenme yaşı 14-15'e çekilmiş ve bu bile bir ilerleme sağlamış. Zaman içinde evlenme yaşı daha da ileri çekilmiş. Bu konuda Batılı ile Batılı olmayan kültürler arasında önemli farklar var. “Genç kız” ve “ergen” kavramları, aslında Batı dünyasının yarattığı kavramlar. Kiliselerin cemaat kayıtlarını incelediğimizde, 17. yüzyılda kızların ortalama evlenme yaşının 23-24 olduğunu görüyoruz. 18. yüzyılda bu 26-27'ye yükselmiş. Bu dönemde aile daha fazla güç kazanmış durumdadır. Özellikle de, toplumun yüzde 90'ını temsil eden taşrada, malvarlığının aktarımı büyük önem taşır. Mal varlığını bölmek için doğum sayısı sınırlandırılmaya çalışılmıştır. O dönemde pek fazla doğum kontrol yöntemi de olmadığından, en etkili yol çiftlerin doğurgan olduğu dönemi kısaltmaktır. Daha geç evlenilmiş, bu da bekârlık süresini uzatmış, kızlar daha ileri yaşlarda evlendirilmiştir.

— *Demek burada kızların sağlığı veya büyüyüp serpilimleri değil de, malvarlığının yönetimiyle ilgili kaygılar rol oynamıyor.*

— Serpilip gelişmeleriyle pek ilgilenilmiyor. Aslında genç kızların sağlık sorunlarıyla ilgilenilmeye ancak 18. yüzyıldan itibaren başlanmış. Burada da yalnızca tıbbi açıdan bir yaklaşım söz konusu, kızlar fizyolojik işlevlerine indirgeniyor. Ergenlik, hekimler tarafından “bir cinsel kimlik krizi” olarak tanımlanmış. Erkekler için ergenliğin bir kargaşa olduğunu söylüyorlar: Oğlan çocuğu bir erkeğe dönüşüyor, ereksiyonla, meniyle, kirlenmeyle tanışıyor, kimliğinin bilincine varıyor. Kızlarda ise –yine 18. yüzyıl hekimlerine göre– yumuşak bir geçiş oluyor. Erkekler için şiddetli bir fırtına; kızlar için sakin bir değişim. Pek de bir sorun olabileceği düşünülüyor, dolayısıyla da ilgilenmeye pek gerek görülüyor.

TEHLİKELİ GÜZELLİK

— *Manastıra kapanmayan kızların kaçınılmaz yazgısı: Evlilik ve annelik. Uzun süre aşkın sözü bile geçmiyor, kızların duyguları dikkate alınmıyor, bedenleri kendilerine ait değil.*

— Evlilik ve annelik kadınların görevi ve toplum düzeni bu görevlerden kaçmalarına hiçbir zaman göz yummuyor. Anneler de modellerin aktarımında rol oynuyorlar ve böylelikle toplum içinde kendilerine düşen görevin bu olduğunu doğrulamış oluyorlar. Kadınların karnı erkek egemenliği altında: Önce baba, sonra koca, ardından devlet ve kilise geliyor. Zaman içinde kadının karnı bakışların ve denetimin odak noktası oluyor. Bir anlamda kamusallaşılıyor.

— *Genç kızın evlenmesi gerekiyor, bunun için de ilk görevi güzel olmak.*

— Güzellik meşru ve gerekli. Yunan mitolojisinde, “Kadınlar güzeldir çünkü erkekleri cezp etmeleri gerekir,” diyor. Bununla birlikte, erotizmin daha çok erkekler arasında yaşandığı Eski Yunanların aşkla ilgili görüşleri çok farklı. Eski Yunan’da evliliğin tek amacı çocuk sahibi olmak ve bu Hıristiyan evlilik anlayışından da daha ileri düzeyde. Ancak çocuk sahibi olmak için erkeklere yardımcı olmak adına, güzel olma ve erkekleri baştan çıkarma görevi yine kadınlara düşüyor. Çirkin, güzellikten nasibini almamış bir kadın çok büyük sıkıntı yaratıyor ve sorun kaynağı oluyor. Bu tutum bütün toplumlara yayılıyor. Güzellik evlilik piyasasında bir pazarlık kozu niteliği kazanıyor ve bazı kızların düşük drahomasını telafi edebiliyor. “Mal değiş tokuşu, kadın değiş tokuşu” kuralına, böylelikle bazen “güzellik değiş tokuşu” da eklenebiliyor. Zengin erkek, zamanının ölçülerine göre güzel bulunan kadını almak istiyor.

— *Bu ölçüler zaman içinde değişiyor... Dün çirkin bulunan, belki de bugün güzel bulunabiliyor değil mi?*

— Uzun zaman, gürbüz, büyük göğüslü ve geniş kalçalı kadınlar “güzel kadın” olarak beğenildi. Bütün bu özellikler, ileride anne olması ve güzel çocuklar doğurması beklenen kadının doğurganlığının ölçütleriydi. Halktan kadınlar için sağlığın

belirtisi olan bu özellikler, aynı zamanda çalışma kapasitesinin yüksekliğinin de göstergesiydi. Aristokrat kadınlar ise daha ince olabilirlerdi. Ancak zayıflık çağımıza ait bir takıntıdır. Eş ve anne olan kadın ile daha narin olması tercih edilen genç kız böylece birbirinden ayrılır. Büyük göğüslere kimse hayır demese de, ince, narin bir bel, düz bir karın ve uzun bacaklar; bunlar haz vaat eden özelliklerdir. Kibarlığın, zarafetin göstergesi olan pembe beyaz ve narin bir cilt de takdir edilir. Güneşte bronzlaşmış ten pek beğenilmez, çünkü tarlada çalışan kadınların teni böyledir. Çekicilikte bakışlar da çok önemlidir. Genç kızların gözlerini dikip bakmaları hoş karşılanmaz. Delikanlı kızın bir bakışını yakalamaya çalışır ve eğer yakalar da kızın gözlerinin rengini görebilirse değmeyin keyfine.

— *Erkeğin gönlünü çelmek için azıcık gösterip çokça gizlemek gerekmiyor mu?*

— Hristiyan kültürü, Eski Yunan ve Roma kültürlerinden farklı olarak, cinselliği günahla ilişkilendirir. Kadın güzel olmalıdır ama bu güzellik Havva'nın akıl çelen güzelliği gibi tehlikelidir. Kadın güzelliği hem bir haz nesnesidir hem de ayıplanır. Kilise mensubu din adamları kadınların tehlikeleri üzerine, bugün okuduğumuzda erotik bulabileceğimiz, tuhaf metinler yazmışlardır. Kadınlara hiç bakmamak gerekir, hatta en iyisi kadınların saklanması, örtüler ardına gizlenmesidir. Başörtüsünün gerekliliği üzerine kapsamlı bir teori geliştirmişlerdir: Saçlar, her şeyin ötesinde erotizmin canlı bir simgesi gibidir! Erotik, aşkla ilgili anlatıların çoğunda saçlar başroldedir. Örtülen, bağlanan saçlar, ancak gerdek gecesinde eş için veya sevgili için çözülüp açılır. Saçlar genelevlerde de cömertçe sergilenir. Hem bir şehvet tanrıçası hem de tövbe eden bir azize olan Maria Magdalena, çoğunlukla uzun dalgalı saçlarıyla resmedilir ve kadın güzelliğinin temsilidir. Rahibeler kendilerini İsa'ya adanmış ve ona saçlarını, böylelikle bir anlamda dişiliklerini armağan ederler. "Baş örtme" töreninde saç kesme geleneği giderek daha fazla önem kazanmıştır. Saçlarını kesmeyen sıradan kadınların en azından başlarını başörtüsüyle örtmeleri gerekir. Başörtüsü eski çağlarda da vardı ama Hristiyanlık, erotizmi ve hayal

gücünü kamçıl原因, günahla ilişkili çağrışımları başörtüsüyle birleştirmiştir. Edepliliğin ve bedenın örtünmesinin, ortaçağda kullanılan başörtülerinden, Victoria döneminin şapkasız sokağa çıkmayan kadınlarının tül peçelerine kadar uzun bir hikâyesi vardır. “Kapatın şu memenizi, görmesin gözüüm!”* Oysa cinselliğin günahla ilişkilendirilmesi hovardalığı beslemiş ve edebiyatın, resmin vb. saplantılı motifi haline gelmiştir.

BAŞÖRTÜSÜNDEN PANTOLONA

— *Kadınlar hep nesne konumunda kalıyor ama erkekler burada muazzam bir yaratıcılık kaynağı buluyorlar!*

— Rönesans’tan itibaren yaratıcılıkta bir patlama oluyor. Kadınlar ve cinsellikleri, gizlendikçe düşleri tetikleyen bedenleri, türlü şekillerde sergilenerek arz-ı endam ediyor. Gün geliyor yüksek yakalıklar ve tüllerle boyun kapanıyor, gün geliyor göğüs dekoltesi cömertçe açılıyor. Romantik dönemde saygıdeğer genç kızlar bile balolara çok derin dekolteli elbiselerle gidiyorlar –ama diğer yandan etekler çok uzun tutuluyor ve bacaklar, bilekler çok kışkırtıcı bulunuyor. Ayakkabılar başlı başına bir erotizm kaynağı haline geliyor...

— *Kadınlar sanatın yanı sıra moda aracılığıyla da sergileniyorlar.*

— Moda sürekli bir çatışma sahasıdır. Kadınlar bir taraftan modadan hoşlanırlar; süslenmeyi, gösterişli kumaşlara ve mücevherlere bürünmeyi, az veya çok çarpıcı saç modellerini denemeyi severler. Burada model yüksek sınıftan, en zengin kadınlardır ve halktan kadınlar kısmen de olsa kendilerini modaya uydurmaya çalışırlar. Ancak diğer taraftan moda bir kısıtlamadır, kadın bedeninin sergilenmesidir. Hareketi, hatta nefes almayı zorlaştıran onca şeyi düşünün: Tarlatanlar, korseler, daha sonraları çemberli kabarık elbiseler veya daracık etekler. Bir de saray erkânının günün her saati üst baş değiştir-

* Molière’in *Tartuffe* adlı eserinden. (ç.n.)

me mecburiyeti vardı tabii. XIV. Louis'nin baldızı Pfalz Prensesi Elisabeth Charlotte yazdığı mektuplarda saraydaki kadınların bütün zamanlarını giyim kuşam ve süslenmeye ayırdıklarını, kendi kendilerine eziyet ettiklerini ve kendilerini gülünç duruma düşürdüklerini belirtmiştir. Prenses, birkaç çocukları olmasına rağmen kocasının eşcinsel olduğunun farkındaydı. Şişman ve çirkin olduğu için istediği gibi giyinebileceğini ve istediği kadar yiyebileceğini söyleyerek, bütün bu saray kurallarından kendini azat etmişti. Saray erkânının giyim kuşamla ilgili bu zorunlulukları, daha sonra burjuvalara da yayıldı. 19. yüzyılda, yüksek sosyete mensubu hanımlar sabah onda alışverişe giderken, öğleden sonra ikide Bayan Filanca'yı ziyaret ederken, beşte yardım amacıyla düzenlenen satışlara katıldıklarında, akşam kocalarıyla birlikte operaya giderken aynı elbiseyi giymezlerdi. Zengin erkekler karılarının bu kurallara uymalarını isterlerdi, çünkü uymazlarsa kocanın karısına yeterli imkânı sağlayamadığı düşünülürdü. Bu durum zamanla kadınlar için bıkıtıcı bir zorunluluk haline gelmiş, yazdıkları mektuplarda ve günlüklerde sık sık bu konuyla ilgili şikâyetlerini dile getirmişlerdi.

— *Bu kısıtlamaların dışında, pantolon gibi daha "özgür" giysiler de gerçek mücadelelere neden oldu değil mi?*

— Giysiler hep önemli bir sosyal sorun oluşturmuştur ve kurallara direnip uygulamayan kadınlar, özellikle de saklanması gerekeni sergileyenler, her zaman sıkıntı yaratmıştır. Kadınların erkeklere özgü bir giysi olan pantolonu giymeleri yasaktı. Kadının pantolon giymesi, erkek rolünü gasp etmesi demekti ve bu kabul edilemezdi! 19. yüzyılda Paris emniyet müdürü, pantolon giymeye ihtiyacı olan kadınların emniyet müdürlüğüne yazılı talepte bulunmalarını şart koşmuştu. Bunun üzerine, hayvan resimleri konusunda uzmanlaşmış bir ressam olan Rosa Bonheur, şöalesini dilediği yere koyup doğada resim çizmek istediği için yazılı talepte bulunmuş ve bu talebi kabul edilmişti. George Sand ise izin almadan pantolon giymiş, kuralları çiğneyerek skandal yaratmıştı.

— *George Sand geleneksel rol kalıplarını kırdı ve bir istisna olarak kaldı. Kadınların büyük bir çoğunluğu ise giydikleriyle*

sosyal düzene boyun eğdiler. Bizim konumuz olan “evlilik çağındaki kızlar”ın da pek fazla bir seçeneği yoktu herhalde?

— Aslında babanın kızına iyi bir evlilik ayarlayabilmesi için, genç kızın babasının itibarını koruması gerekiyordu. 19. yüzyılda “iyi” bir genç kızın nasıl olması gerektiği kesin olarak belirlenmişti: Duru, beyaz, saf olmalı, makyaj yapmamalı, parfüm sürmemeliydi. Sessiz, kokusuz, hatta tatsız olmalıydı. Söz dinlemeli ve babasının seçimine boyun eğmeliydi.

EVLİLİK SÖZLEŞMESİ

— *Baba kızının evliliğini ayarlarken, aklında anlaşma stratejileri, ailesinin çıkarları, malvarlığının yönetimi gibi konular var. Kızların kendi özgür kararları ne zaman dikkate alınmaya başlandı?*

— Evlilikte her iki tarafın da rızasının alınması gerektiği fikri kiliseden çıkmıştır. Bunun geçmişi Hıristiyanlık tarihi kadar eski olmasa da, ortaçağa, özellikle de 12. yüzyıla kadar uzanır. Kilise, ileri gelenlerle ilişkilerinde gücünü koruyabilmek için aristokratlar arasındaki evliliklere müdahil olmak istemiştir. Evliliği kutsal ve bozulamaz bir yemin haline getirmiş ve böylelikle birleşmelerin temelini sağlamlaştırmıştır. Dini törende bu yeminin edilebilmesi için eşlerin ikisinin de rızasının alınması gerekir.

— *Kızların evlilik için verdiği bu rıza gerçek mi yoksa yalnızca teoride mi geçerli?*

— Yalnızca teorik olmakla kalmıyor, üstelik çoğu kez zorla alınıyor! Derebeyi, aile reisi –en başta da kral– kızlarının sahibidir, onlara fikirlerini sormaz. Ancak kilise buna rağmen serbest rıza kuralını getirmiş ve güçler çekişmesi çerçevesinde bu kural kiliseye kadınlara arka çıkma imkânı da sağlamıştır. Kadınlar bilgiye, kültüre kavuştukça bu rıza işini daha çok içselleştirmişlerdir. Diğer bir deyişle, zamanla kızları evlendirmek için onlara nazik davranmak, teklifler yapmak, ilk hatta ikinci adayı reddetmelerine göz yummak gerekmiştir –ama üçüncü

reddetmenin ardından manastır yolu gözükmüştür! Yavaş yavaş kızlardan rıza alınması işi daha istikrarlı hale gelmiştir. Tabii seçimi yapan yine kız değildir ama en azından reddetme hakkı vardır.

— *Köylülerde de aynı durum mu geçerli?*

— Derebeyleri, köylülerinin evliliklerini pek kontrol etmemişlerdir. Köylülerde kızlar için önceden “söz kesme” daha azdır, bu nedenle aşka daha çok serbestlik tanınmıştır. Bununla birlikte seçim yine de sınırlıdır. Köylüler kendi aralarında, yaşadıkları yerde evlenirler. Evlilik bu kurala dayanır ve gençleri zorunlu kılar. İstatistiksel incelemeler yapıldığında evliliklerin aynı topluluk ve bölge içinde gerçekleştiği görülmüştür. Diğer yandan, evlilik stratejileri de rol oynar. Mal sahibi olunmasıyla birlikte hesaplar da başlamıştır: “Bizim tarla küçük. Kızı komşunun oğluyla evlendirirsek topraklarımızı büyütmüş oluruz,” gibi. Halk arasındaki bu “evlenerek malı mülkü birleştirme” stratejileri, daha sonra işçiler arasında da görülür. İşçi aristokrasisinde, örneğin bir maden işçisi kızının bir ırgatla evlenmesine hiç yanaşmaz; aynı düzeyde veya biraz daha yüksek düzeyde birisiyle evlensin ister. Anne babalar kızlarının ilişkilerini izler ve uygun görmedikleri kimselerle beraber olurlarsa müdahale ederler. Bazı işçiler kendilerine uygun (bir kenara biraz para koymuş, evi çekip çevirebilecek) bir “hizmetçi kız” bulmak umuduyla danslara giderler.

— *Gerekirse mallar, evlilik sözleşmesi, damadın ailesine verilecek drahoma için pazarlık da yapıyor değil mi?*

— Tabii. Ailelerin malı mülkü yoksa evlilik sözleşmesi es geçiliyor. Aksi takdirde notere gidip sözleşmenin imzalanması kritik önem taşıyor. Eğer baba kızını iyi biriyle evlendirmek ve ailenin yararına olacak bir mal mülk birleşmesi sağlamak istiyorsa, iyi bir drahoma vermek zorunda. Bu para çiftin geçimine bir katkı olarak görülüyor. Eğer toprak veya para olarak verilebilen drahomanın miktarı azsa, bu gelinin kişisel yetenekleriyle telafi edilebiliyor. İşçi sınıfında, etrafta cesur, eli iyi iş tutan, onurlu bir aile içinde iyi yetişmiş bir kız olarak ün salmış olmak da önem taşıyor. Daha önce de değindiğimiz gibi, taşrada

yaşam şartları düzeldikçe, güzellik, iyi bir dış görünüş, giderek daha fazla önem kazanıyor. 18. yüzyılda şehirlerin gelişmesi ve göçler nedeniyle, insanlar evlerinden uzaklaşmak zorunda kalıyorlar ve böylece kıyaslamalar yapıyorlar. Kıyafetleri üzerinde iyi taşıyan güzel bir kız, zengin bir erkeğin statüsünü yükseltiyor. Kişisel özelliklerin önemi arttıkça, evlilik sözleşmesindeki hesaplar da daha karmaşık hale geliyor.

— *Yine de evlilik, bireyler arasında değil de aileler arasında bir mesele olmayı sürdürüyor.*

— Evet, menfaat ne kadar çoksa, mesele de o derecede önem kazanıyor. Ortaçağın asilleri için, derebeylik arazisinin çıkarları söz konusu. Burjuvazide ise ticaret ve işle ilgili çıkarlar ön plana çıkıyor. 18. ve 19. yüzyıllarda, kapitalizmin gelişimi aileler aracılığıyla gerçekleşiyor; kızlar evlendirilerek, maden ocakları, fabrikalar, tekstil atölyeleri arasında birleşmeler yapılıyor. 1880’li yıllarda, son Schneider’lardan* biri âşık olup bir aktrisle evlenince aileden dışlanmıştı! Nedeni de şirketin çıkarlarını gözetmemiş, yakışsız bir davranışta bulunmuş olmasıydı. Tutkular, aşk, bunlar ikinci plana itilmiştir. Zaten erkeklerin evlilik dışı kaçamaklara hakkı vardır; Françoise Héritier’nin de değindiği üzere, erkeklerin cinselliğinin baskılanamaz olduğu düşünülür. Kadınlar ise cinsellik olmadan da “idare edebilirler”. Başka erkeklerle ilişki demek, hamile kalma ve gayri resmi bir çocuk doğurma riski demektir ki, bu nadir görülen bir durum olmasa da ayıplanır. Bu nedenle kadınlar sıkı takibe alınmalıdır. Kadınları en küçük yaşlarından itibaren ele alıp eğitmek ve edep, yetenekli, bedenine, duygularına, düşlerine hâkim bir genç kız, daha sonra da bir eş yaratacak şekilde yoğurmak gerekir. Kızlara yalnızca çocuk doğurup çoğalma görevleri için gerektiği kadar öğretilse yeter. Erkekler ile kadınlar arasındaki bütün eşitsizlikler, roller ve bedenlerle ilgili bu bakış açısından kaynaklanır. Canlı üreten dişi bedeni, hiç kuşku yok ki hayranlık uyandırır ama aynı zamanda korkutucudur da ve bir tehlike

* Schneider ailesi 19. yüzyılda Creusot Çelik Fabrikası’nı kuran güçlü bir hanedanlıktır. (ç.n.)

olarak görülür. Erkeklerin her ne pahasına olursa olsun bu bedeni kontrol altına almaları gerekir.

“GERDEK GECER BİR TECAVÜZDÜ”

— *Evlenme günü geldi çattı. Her şey düşünülüydü, peki ya aşk...*

— Kiliseye göre aşk arkadan gelmelidir. Şiddetli ve gelip geçici niteliğiyle tutku, sonsuza kadar sürmesi planlanan evliliğin temeli olamaz. Eşlerin birbiriyle anlaşması, istenen, takdir edilen bir şeydir ama eşler arası uyum ancak uygun bir evlilikle başlar, birlikte yaşamakla ve çocukların doğumuyla gelişir. Bu da kilisenin, çok çekindiği cinsellik arzusu başta olmak üzere, insani zayıflıklarla uzlaşma şeklidir. Türün devamlılığını sürdürebilmesi için cinselliği kabullenmek gerekir evet, ancak bunun karşılıklı çekim olmadan gerçekleşmesi daha güven vericidir. Aziz Augustinus’un *Confessions* (İtiraf) adlı eserinde, ebeveyn yatak odasıyla ilgili çarpıcı bir pasaj yer alır: Yatak odası kapalı tutulmalıdır, hiç kimse, özellikle de çocuklar içerideki büyük yatağı görmemelidir. Birkaç yüzyılı atladığımızda, aynı fikre Freud’un psikanalizinde de rastlarız. Freud hepimizin sorunlarının temelini araştırırken şu soruyu sorar: “Anne babalarımızın cinselliği hakkında ne biliyoruz?” Bugün bile hâlâ bu Yahudi Hristiyan ahlak anlayışı kalıpları içindeyiz.

— *O dönemlerde masum genç kızımızı gerdek gecesinde nelerin beklediğini düşünmek bile istemiyor insan...*

— George Sand bunu lafı dolandırmadan ifade etmiş, “Gerdek gecem bir tecavüzdü,” diye yazmıştır. Evlilik yasal bir tecavüzdür: Kadının alacağı haz üreme açısından gerekli görülmediğinden, hiçbir önemi yoktur. Eşlerin birbirini sevmiş, kadının da ilişkiden haz almış olmasını umabiliriz ama bunu bilemeyiz. Ortaçağın sonlarına doğru, hekimler cinsel ilişki sırasında kadınların bir sıvı salgıladıklarını fark ettiler. “Çiy” olarak adlandırdıkları bu sıvının, güzel çocuklar doğurmaya yardımcı olsun diye Tanrı tarafından gönderildiğine inanılıyor-

du. Bu nedenle bazı din bilimciler tarafından, kadının kocasıyla ilişkisi sırasında zevk alması iyi ve meşru kabul ediliyordu.

— *Yani artık bu bir günah olarak görülüyor...*

— En azından eskisi kadar değil, daha az kaba cinsel ilişkiler yaşanabiliyor. Bu çok uzun bir yol ama o zamandan bazı işaretlerini görebiliyoruz. Rönesans’la birlikte, Pernette Du Guillet, Louise Labé gibi kadın şairler yazdıkları erotik şiirlerde sevişmeyi, haz almayı, hareketlerin yumuşaklığını ve yavaşlığını anlatıyorlar. Bu şiirlerde kendi deneyimlerini yansıttıkları belli oluyor. İtalya’dan çok etkilenen Fontainebleau okulu tablolarında, saray erkânından kadınlar yıkanırken resmedilir. Çıplaktırlar, birbirlerinin göğüs uçlarını okşamaktadırlar. Bu tabloların kraliyet salonlarında sergilenebilmesi için, hatırı sayılır değişimlerin olması gerekmiştir. Alain Corbin, 18. yüzyılda hekimlerin çiftlerde “haz uyumu” olmasına önem verdiklerini ortaya koymuştur. Hatta bu dönemde hekimler, üremenin temelini bu uyuma dayandırmışlardır.

FRIJİT KADINLAR VEYA DOYUMSUZ KADINLAR

— *Erkekler zevke susamış, doyumsuz kadınlardan çekinmiyorlar mıydı peki? Bu fantezilerinin bir parçası gibi de görünüyordu aynı zamanda...*

— Kadın cinselliğinin temsiliinde hep iki kutup olmuştur. Bir uçta, hiçbir istek göstermeyen, erkeğin bir tarla gibi “sürdüğü”, cinsel yönden soğuk frijit kadın vardır (erkeğin cinsel ilişkideki eyleminin, bir emek isteyen “sürmek” fiiliyle ifade edildiğine dikkatinizi çekerim). Kadının “işi” ise doğurmaktır. Diğer uçta, sonsuz bir kuyuya benzetilen kadın fantezisi yer alır. Kadının rahmi, erkeğin içinde yok olduğu bir yarık, bir uçurumdur. Erkek, kadını hem arzular hem de ondan çekinir, çünkü erkekliği onu hep yeniden ilişkiye girmeye iter ve tüketir.

* Fransızcada doğum olayı “iş” anlamına gelen “travail” sözcüğüyle de ifade edilir. Hatta bu terim Türkçede “doğum travayı” olarak tıp dilinde de kullanılır. (ç.n.)

— *Savaşçının ölümü...*

— Evet. Bu, Eski Yunan ve Roma edebiyatlarında çok rastlanan bir figürdür. Bazı erkeklerin bu yöndeki kaygıları, onları eşcinselliğe iter. Erkekleri yiyen, içine emen ve belki de iktidarsız bırakan bu doyumsuz kadından korkarlar (bu figür sonraları cadıya dönüşecektir). 19. yüzyılda rahim, çekinilen obje olmaktan çıkarak yerini klitorise bırakmıştır. Mastürbasyondan korkulur—hatta bu erkek çocukların öğretmenlerinde bir takıntı haline gelmiştir—ama diğer taraftan kızların da “kendilerini ellediği” anlaşılmıştır. Bazı hekimler kızların değerli sıvılarını kaybedeceklerinden veya seks delisi haline gelip ailelerinin başına türlü belalar açacaklarından çekinmişlerdir. Zambaco adında bir hekim, kız çocuklarının klitorisinin çıkarılması gerektiğini iddia etmiştir! Amerika’da hatta Fransa’da bazı kliniklerde klitorisin kesilip çıkarıldığı operasyonlar yapılmıştır. Bu konuda elimizde çok az bilgi var; bunlar da tıp dergilerindeki birkaç makale ve kenarda köşede kalmış imalardan (Zola’nın *Fécondité* [Döl Bereketi] adlı eserinde olduğu gibi) ibaret.

— “*Düzgün*” kadın olarak görülen *frijit* kadın, her zaman tercih edilmiyor mu?

— Gerçekten de daha saygıdeğer bir kadın olarak görülüyor ve bazı kocalar bunu daha güvenli buluyorlar, “Karım beni aldatmaz, o bu gibi şeyleri aşmış,” diye düşünüyorlar. Ancak bunu deyip, fahişelerle beraber olmaktan da geri kalmıyorlar. Balzac *La Physiologie du Mariage* (Evliliğin Fizyolojisi) adlı eserinde çiftlerin arasındaki sürekli geçimsizliklerin üzerinde durmuştur. İngiltere’de çiftlerin birbirinden ayrı ikiz yataklarda uyumalarına karşılık, Fransa’da iki kişilik bir yatağı paylaştıklarına dikkat çeker. Balzac bunun, erkeğin kadın bedeni üzerindeki sürekli hak iddiasının bir yansıması olduğunu ve kadınların sürekli başlarının ağrımasına şaşmamak gerektiğini belirtir! Cinsel ilişki kadınları sıkıkmaktadır, geceleri geç yatmalarına neden olmaktadır. Balzac, evlilik ile karşılıklı hazzın bir arada bulunması gerektiğini savunanlardandır ve bu düşünce bir dönüm noktasıdır. Kadınların ve bazı erkeklerin istekleri de bu yöndedir. Bu dönemde frengi korkusu büyük önem

taşır. Frengi, tüberküloz ve alkolizmle birlikte 19. yüzyılın üç toplumsal felaketinden biridir. Hastalık fahişeler aracılığıyla bulaşmaktadır. Hekimler ağırlıklarını koyar ve Fransa’da yeterince çocuk olmadığını fark ederler. Neden? Sorumlu frengi hastalığıdır; erkeklere, ardından da karılarına bulaşan hastalık, çiftlerde kısırlığa neden olmaktadır. Bunun üzerine oğlanlara kendilerini korumaları, genelevlere gitmemeleri öğütlenmeye başlar. Sağlıklı evlilik, çiftler arasında hijyen kavramları yaygınlaştırılmaya çalışılır. Nişanlılara tıbbi test uygulamaları da bu yıllarda başlamıştır. Delikanlıda cinsel yolla bulaşan bir hastalık saptanırsa, genç kızın babası evliliği reddedebilir.

“İYİ” EŞ

— *Ancak her çağda, düğün olup da evlilik tamamına erdikten sonra, yeni evli kadının yumuşak başlı olması gerekiyor. Maddi olarak o güne kadar babasının sorumluluğu altında olan kız, bundan böyle kocasının boyunduruğu altına girmiş oluyor, öyle değil mi?*

— Kadınlar gerek miras hakkı gerekse evlilikteki yasal mal rejimi konusunda çok dezavantajlı konumdadır. Yaşanılan çağa, ülkeye ve bölgeye göre âdetler değişmekle birlikte, kadınlar hemen her zaman kaybedenler tarafındadır. Normandiya’da kızlara miras bile kalmaz, yalnızca erkek çocuklar mirastan pay alırlar. Fransız Devrimi miras konusunda kız ile erkek kardeşler arasında eşitlik ilkesini getirdiğinde, köylüler bunu kabullenmekte zorlanmıştı, çünkü bu durumda mülkün bölünmesi gerekmektedir. Bazı kimseler yeni kuralları uygulamayı toptan reddetmiş, devrimi kadınların gücü ele geçirdiği bir felaket olarak görmüşlerdir. Temmuz Monarşisi döneminin ünlü cinayetini işleyen Pierre Rivière (“Annemi, kız kardeşimi, erkek kardeşimi katleden ben, Pierre Rivière...”), annesini gücü eline geçirdiği için öldürdüğünü anlatır. Her halükârda Napoléon, Fransız Medeni Kanunu’yla bütün bunları hale yola koyacaktır. Bu kanunla kadınlar, kendilerine bir miras kalsa bile, en

azından toplum içinde, kendi mallarının yönetim hakkını kaybetmişler, imza yetkileri kalkmıştır. Eğer koca miras kalanları satmak isterse, karısından izin alması bile gerekmez. Kadınların ekonomik güçlerini kaybetmeleri, Fransız Medeni Kanunu'nun en büyük skandalıdır.

— *Kadınlar kendi drahomalarını kullanma hakkını uzun süre ellerinde tutamadılar mı?*

— Hiçbir zaman bu hakka tam olarak sahip olmadılar. Bu konuda da farklı sistemler vardı. Paris bölgesindeki “drahoma sistemine” göre drahoma ikiye ayrılıyor, bunun yarısı kocanın denetimindeki mallara dahil ediliyor, diğer yarı ise bir dereceye kadar kadının denetimine bırakılıyor ve kocanın ölmesi halinde kadına kalıyordu. “Ortak mülkiyetin evlendikten sonra karı ve koca tarafından birlikte edinilen mal ve mülklerle sınırlı olduğu” sistemde, eşlerden her birine ait olan mallar ile kocanın denetimindeki ortak mallar ayrılmıştır. Buna karşılık zaman içinde giderek yaygınlaşan “karı ve kocanın ortak mülkiyeti” sisteminde her şey kocanın denetimi altındadır. Burjuva sınıflarında, işlerin yürümesi için bu ikinci sistem daha çok tercih edilmiştir çünkü daha basittir ve sözleşme gerektirmez.

— *Eşlerin aynı haklara sahip olmamasının evdeki günlük yaşama yansımaları nasıl oluyor?*

— Evli çiftlerde eşler arasında derin bir eşitsizlik var ve bu, kadınların çoğunlukla üstü kapalı veya alenen isyan etmesine neden oluyor. Evlenmeden önce kıza, damat adayını reddetme hakkı tanınıyordu. Bir kez evlendikten sonra ise, üstü kapalı da olsa kadına bir şekilde “kendini geri çekme” hakkı tanınmıştı. Diğer bir deyişle kadın, ortak alanlarda bile, kendinden pek fazla bir şey vermeden kendine ayrı bir yaşam yaratabiliyordu. Kadınların istemedikleri bir ilişkide kendilerini soyutlamalarının birçok yolu vardı: Bedenlerini, sözlerini, düşüncelerini paylaşmayı reddedebilir, hatta bazen tamamen susabilirlerdi. Bazıları kendilerine arkadaş ve komşulardan oluşan bir dünya kurarlardı. Evliliğin yarattığı sıkıntıdan kaçış sağlayan ve bazen gayet de neşe veren bir kadın sosyalliği vardı.

AŞK DÜŞLERİ

— *Eşlerin sonunda birbirlerine alıştıkları “iyi” çiftler de oluyor muydu?*

— Tabii! Birbirlerini seven ve iyi anlaşılan eşler arasında iyi evlilikler de oluyordu. Bu tür evliliklerde kadınlar evlilik kurumunun gereklerini neşeyle yerine getiriyorlardı. Burjuvaların, tüccarların, sonraki yıllarda sanayicilerin eşlerinin sorumluluğu, evle ilgilenmekti. Çocukları yetiştirir, hizmetçileri hırpalar, davetler düzenlerlerdi. Güçlerini evlerinde, kendi alanlarında gösterir ve bundan hoşlanırlardı. Öyle ki akşam işten dönen kocanın evde pek de sözü geçmezdi. Koca “cömert” olsun, gerektiği kadar para versin yeterdi. Bu durumda her şey yolunda giderdi. Yaşamın anlamını böyle ev ve sosyete hayatını yönetmekte bulan tombul, geveze, neşeli burjuva kadınların sayısı çoktu. Victoria dönemi evleri, izlenimci tablolarla resmedilen huzurlu bahçeleriyle mutluluk mekânlarına benziyordu.

— *Siz pek de ikna olmuş gibi görünmüyorsunuz. Bu düzenli hayatlarda işleri karıştıran entelektüeller miydi yani?*

— Evet, bütün bunlardan sıkılan, bu düzeni anlamsız bulan entelektüel kadınlar... Bu kadınları evlendirmek çok zordu! Bazıları günlük tutarak yazıyla tanışmış, beyaz sayfaların büyüüne kapılıp yavaş yavaş bu sayfalara “kendilerini” döker hale gelmişlerdi. Bazıları ise “çok” okuyor (“okuyan kadınlar tehlikelidir”), eğitim almak istiyorlardı. Bazıları “güzel sanatlara” ilgi duyuyor, bu alanda kariyer yapma düşleri kuruyorlardı. Annelerinin “denetleme aracı olarak” görüp yazmaya teşvik ettikleri günlüklerinde, genç kızların bu tür tamamına ermemiş düşlerinin izlerine rastlıyoruz. Kaderleri evlenmek, hem de önceden belirlenmiş birisiyle evlenmek olan kızların günlüklerinde, aşk düşleri ve onları bekleyen geleceğe karşı duyulan korku yer alıyor. Rus kökenli zengin bir ailenin kızı olan ve İkinci İmparatorluk döneminde Paris’te yaşayan Marie Bashkirtseff ise, bu genç kızların çoğundan “farklı” bir tutkuya sahipti. 26 yaşında öldüğünde, ardında dokuz bin sayfaya yaklaşan bir günlük bırakmıştı. Resim yapmayı seviyordu. Bunda bir

sorun yoktu, iyi eğitilmiş bütün genç kızlar suluboya resimler yapıyorlardı zaten! Oysa Marie ünlü bir ressam olmak, eserler yaratmak istiyordu. Ailesi ona deli gözüyle baksa da, sonunda bu kaprisini sineye çektiler. Marie, Paris'teki bir sanat okulu olan Académie Julien'e başladı, resimleri sergilendi, yarışmalar kazandı. Bu sırada, Paul de Cassagnac adlı bir delikanlıya da âşık oldu. Bonapartçı olan ve siyasetle uğraşan bu delikanlı da ondan hoşlanıyor gibiydi ama "doğru dürüst" bir evlilik yapmak istiyordu. Günün birinde Marie, Paul'un kendisine haber bile vermeden başka bir kızla evlendiğini öğrendi...

— *Asilzade ve zengin de olsa, sanatçıya "örnek eş" gözüyle bakılmıyordu demek. Bu genç kadın aile düzenini bozacak zir-zop bir kişilik olarak görüldü!*

— Kesinlikle! Diğer taraftan yazdığı günlükleri okuduğumuzda Marie'nin kendine hayran olduğunu da anlıyoruz. Neredeyse erotik sayılabilecek sayfalar yazmış. Kendisini aynada çıplak olarak seyretmeyi seviyor, kendini güzel buluyor –ki gerçekten de güzel– ve yazdıklarına bakınca, sevilmek, okşanmak istediği anlaşılıyor... Aslında "evlenecek çağa gelmiş" genç kızların çoğunda bulunacak arzu ve çelişkileri bir tutku düzeyinde ifade ediyor.

UNUTULAN KALP

— *Genç kızlar aşkı düşünüyorlar ama kaderlerinde dayatma bir evlilik olduğuna göre, gerçek aşkla karşılaşma şansları var mı ki? Eski çağlarda evliliklerde yürek çarpıntılarına pek yer olmadığını gördük. Ortaçağda ise kadının bir basamak yukarıda durduğu, idealize ve platonik bir ritüel niteliği taşıyan "saray aşkları"** yüceltiliyor. Bu bir mit mi yoksa gerçek mi?

* Soylular sınıfı içinde, daha yüksek sınıftan bir genç kıza daha alt sınıftan, genellikle şövalye düzeyindeki bir delikanlının deli divane âşık olduğu, gizli ve genellikle fiziksel değil de duygu temelli karasevdalar için Batı dillerinde kullanılan ifade. (ç.n.)

— Saray aşklarıyla ilgili birçok teori var. Bazıları bunu, geleneklerde daha çok kadınların etkisiyle ortaya çıkan bir yumuşama olarak görüyor. Haçlı Seferleri yıllarında soylular sınıfında kızlar erkeklere göre daha iyi bir eğitim alıyor, çünkü oğlanlar 14 yaşından itibaren savaşa gönderiliyorlar. Bilgi düzeyindeki bu farklılık, kadınların daha yumuşak, daha kültürlü erkeklere eğilim göstermesine neden olmuş olabilir.

— *Peki ama leydiler tarafından beğenilen bu şövalyeler, savaşta kendini kanıtlamış, dolayısıyla da çok insan öldürmüş gençler değil mi?*

— Birçok düşmanı alt eden kişi bir kahramandır –burada kanın gücünü görüyoruz– ve kadınlar kahramanlara bayılırlar. Ayrıca şövalyelik, savaşçının yok yere kan dökmesine izin vermez. Saray aşklarında ana sahne, savaştan ziyade turnuva, yani kanın dökülmediği daha yumuşatılmış bir çarpışmadır. Öldürme yoktur; yiğitlik ve cesaret ustalıkta ve beceridedir. Burada bir uygarlaşma figürü var. Minyatürlerdeki turnuva sahnelerinde, gölgeliğe çekilmiş kurumlu hanımlar için dövüşen şövalyeler resmedilir. Bütün bunlar mağrur ve kibar görünür. Ancak Georges Duby, turnuvaların önemini yadsımasa da, kadınların aslında akıl çelici bir yem olarak kullanıldığını savunur. Duby'ye göre kadınlar, asilzadeler tarafından şövalyeleri çekmek için öne çıkarılmışlardır. Beyimiz, leydilerin gözüne girmek için dövüşen şövalyeler arasından, birlikleri için en iyi olan delikanlıları seçecektir aslında. Daha sonra bazıları iyi bir izdivaçla da ödüllendirilebilirler, neden olmasın? Nasıl olsa güç beyimizdedir ve kararları o verir. Sergilenen ve bazıları da çekici olan hanımların söz hakkı yoktur. Georges Duby'nin 13. yüzyıl kadınlarıyla ilgili bütün yazdıkları, turnuvalar ve saray aşklarının üzerinde erkek egemenliğinin gölgesi olduğunu ortaya koymaktadır.

— *Peki ya sevdiği kadının önünde diz çökmüş, ona şiirler okuyan, uğruna çetin sınavlardan geçen şövalyeler?*

— Sadık âşığın betimlendiği bu şiirler şarkı şeklinde söyleniyordu, dolayısıyla da asil hanım bunları duyabilirdi. Bunun bir etkisi olabilir ama ya sonrası? Gerçekte yaşanmış olanları kanıtlamak çok zor. Asil hanımların özgürlükleri çok kısıtlı-

dı. Şatodan hemen hiç ayrılamıyorlardı. Geceleri “hanımlar odasında” uyuyorlardı ve odaların dışı da tehlikeliydi, sinsice dolaşan gençler vardı. Bu durumda, gözlerden uzak bir yer, biraz mahremiyet bulmak çok zordu. Kontrol aralıksız bir şekilde devam ediyor, namus kanunu baskısını bir an olsun eksiltmiyordu. Sürekli olarak başkalarının göz hapsinde yaşıyordu. Joinville aktarıyor: Kastilyalı Blanche, ileride kral olan oğlu IX. Louis'nin (Saint Louis) eşiyle odasına çekilmesine katlanamazmış. Ne yapar eder, odasının oğlunun odasının tam altında veya üstünde olmasını ayarlarmış. İşin artık fazla uzadığını düşündüğünde de adam gönderip oğlunu çağdırtmış! Özel yaşam modern bir kavramdır.

— *Haçlı Seferleri sırasında asilzadeler uzağa gidince, asil hanımlar biraz daha fazla özgürlüğe kavuşuyorlar mıydı?*

— Belki de. Yine de, meşhur bekâret kemeri mitinden de anlaşılabilirceği üzere, zina suçunu işlerken yakalanması halinde kadını çok büyük riskler bekliyordu. En hafif ceza boşanma, en ağır ise ölümdü. Evliliğin amacı, soyların/kanın istendiği şekilde birleşmesini garanti altına almaktı. Araya bir yabancı girerse kan bozulacağından, buna izin verilemezdi. Şiirlerin arka cephesinde, tüm keskinliğiyle töre gerçeği durmaktadır aslında. Bu feodal aristokraside, erkekler uzun yıllar kendi aralarında evlenmeden yaşarlar ve eşcinsel ilişkilerde bulunurlar. Kadın aslında onlara yabancısıdır, onları ürkütür. Hristiyanlık da bu korkuyu körüklemiştir; kadın kötüdür, tüketir demıştır. Evlilik cinsel ilişkiyi hemen gerçekleştirmek ve erkeğin iktidarını kanıtlamak için tasarlanmıştır. Gerdek gecesinin ertesi sabahı çarşaf gösterilir; bakire kızı alan erkek kendini kanıtlamıştır. Cinsel birleşmeler, savaşı gerdek yatağına aktarır: Taarruz, fetih ve sahiplenme.

KÜÇÜK HAZLAR...

— *Sonunda kadınlar aşk düşleri kurduklarıyla kalıyorlar...*

— Evet ve değişim yine kadınlardan geliyor. 13. ve 14. yüzyıllardan itibaren kent kültürünün gelişmesi bir dönüşümü

de beraberinde getiriyor: Burjuvazi “doğuyor” kentlerden. Geçimini zanaat ve ticaretle sağlayan gruplarda, kadınlar ile erkekler arasında farklı ilişki türleri ortaya çıkıyor. Trafiğin ve seyahatlerin yaygınlaştığı daha karma bir dünyada, kadın erkek birlikte çalışmaya başlıyorlar. Kadın, handa hoşuna giden bir yolcuyla karşılaşabiliyor ve aralarında bir şeyler geçebiliyor. Yolcu kalıcı olmadığından pek de önem taşıyor bu. Rönesans’ta toplum daha zengin, daha nefesine düşkün ve kilisenin de artık eskisi kadar sözü geçmiyor. Köylüler sınıfında, doğacak çocuk sayısını azaltmak için evlilik yaşının ertelenmesi sayesinde, gençler ciddi ilişkilerden önce yaşanabilecek bir “aşk mevsimi”ne kavuşuyorlar. Geciktirilse bile, artık bilincinde olunan bir cinselliğe zemin hazırlanıyor. Çocuk olmadığı sürece, kilise de bu duruma ses çıkarmıyor. Mahrem ilişkilere (Poitou’da sevgililerin birbirine “Fransız öpücüğü” verdiğinden bahsedilir), yakınlaşmalara rastlanıyor ama “sonuna kadar gidilmiyor”. Kapıda duruluyor, içeri girilmiyor. Cinsel yakınlaşmalar yavaş yavaş ilerliyor, bedenin her bölümü ayrı ayrı keşfediliyor ve en çok da dudaktan dudağa öpüşme erotik bulunuyor, çünkü aslında bu da bir tür penetrasyon. Bu oynamalar, küçük öpücükler, okşamalarla kadınlar avantajlı konuma geçiyor. Talepkâr oluyorlar, istiyorlar, belki de partnerlerinden bile daha fazla zevk alıyorlar ve âşık oluyorlar.

— *Nihayet! Soylu hanımlar kibarlık, zarafet arıyorlar, hatta işi daha da karmaşık hale getiriyorlar. “Carte du Tendre”ın* anlamı da bu değil mi?*

— *Clélie*’nin yanı sıra birçok başka romanın da yazarı olan Madeleine de Scudéry, 17. yüzyıl başlarında daha kibar aşk ilişkilerinin yaygınlaşmasında başı çeken isimlerden biri. Madeleine de Scudéry çok titiz kurallar belirlemiş. Âşıklar başta birbirlerine uzak duracak, yavaş yavaş yakınlaşacaklar. Bazi

* “Tendre Ülkesinin Haritası.” Madeleine de Scudéry’nin, 1654-1660 tarihleri arasında yayımlanan 10 ciltlik *Clélie* adlı eserinde yer alan, Tendre (fr. yumuşak, nazik) adlı hayali bir aşk ülkesinin haritası. Aşk davranışının topografik ve alegorik bir temsili olan bu haritada, aşk yaşamının farklı aşamaları köyler ve yollar şeklinde ifade edilir. (ç.n.)

törensel davranışlar var: İşaretler, dans adımları, mektuplar... İlan-ı aşkta yazı öncelik kazanıyor ve bu süreç ne kadar uzun sürerse o kadar hoş.

— *Saray aşkımdan mı ilham almış?*

— Şövalyelikten, mistik aşktan ve bazı İspanyol, hatta Arap geleneklerinden ilham almış. Haçlı Seferleri sonrasında –Doğulu kadınlar kapalı tutuluyor olsalar da– Doğu’dan gelen etkilerin daha ince aşk âdetlerini, örneğin pencere önü serenatlarını bize kadar taşıdığını söyleyebiliriz. *Carte du Tendre* da neredeyse bir kutu oyunu gibi düzenlenmiş, adım adım ilerleniyor ve kadının görevi karşı koymak, bekleyişi uzatmak. Eğer dayanamazsa, bunun gizli kalması gerekiyor. Bu yenilgi sayılıyor.

AŞK TALEBİ

— *Erkekler yalnızca ilk başlarda, yani vuslata ermeden önce, ilgi, hayranlık, kibarlık gibi kadınları titreten romantik davranışları sergiliyorlar... Dolayısıyla da aşkın müthiş heyecanlarını yaşayabilmek için kadınların direnmeleri şart. Teslim oldukları anda her şey bitiyor.*

— Öyle. Bitiyor, çünkü kadın artık “elde edilmiştir”. Diğer taraftan, bütün bu yaklaşma manevraları sırasında erkeğin amacı zaten hep “son hamledir”, “kadına sahip olmaktır”; sanki bir kale fethedilmektedir. Madeleine de Scudéry, bir kadının fethedildi diye övünmemesi gerektiğini hatırlatır. Madeleine de Scudéry, saray, salonlar ve burjuva çevreleri gibi seçkin ortamlarda bu düşünceleriyle çok etkili olmuştur. Bu varoluş şekli kadınları heyecanlandırmıştır. Evlenmiş ve ev işlerinden bunalmış kadınlar kendilerine tatlı tatlı kur yapan bir sevgili hayali kurmaya başlamışlar, genç kızlar nişanlılarının kalplerini çarptırmasını bekler olmuşlardır. 18. yüzyıl, kimisi hovarda kimisi daha edepli ve nazik çeşitleriyle, aşklar ve âşıklar yüzyılı olmuştur. Romanlarda, anılarda bunların birçok örneğine rastlamak mümkün. Saray erkânının aşırı özgür tavırları –çünkü eşcinsellik, biseksüellik çok yaygın– Saint-Simon’da veya

moda konusunda değindiğimiz Pfalz Prensesi'nin mektuplarında yer alıyor. Bununla birlikte kadın erkek ayrımcılığı hâlâ devam ediyor. Mesela kraliçenin krala sadık olması gerekiyor. XIV. Louis'nin gayri meşru çocukları sarayda tanınıyor, servete boğulup evlendiriliyor ama eşi Marie-Thérèse'in bilindiği kadarıyla hiç sevgilisi yok. Marie-Thérèse ölünce kral, Madame de Maintenon'la evleniyor. Yeni eşi de hep ona çok sadık kalıyor ama bu evlilikte tutku ve cinsel arzu da var gibi görünüyor.

— *Demek artık aşk evlilikleri yapılmaya başlandı... Seçkin kesimin dışında da böyle evliliklere rastlanıyor mu?*

— Mutlu bir evliliğin esası genç kızın namusundan geçiyor. Marivaux bize Marianne'ın yaşamını anlatıyor. Marianne soylu bir aileden gelen ama alçakgönüllü bir şekilde yetiştirilmiş bir genç kız ve türlü çeşitli sapkınlığın kol gezdiği kent yaşamında namusunu korumak için mücadele veriyor. Marianne çok güzel ama onu baştan çıkarmaya çalışanlara direnebiliyor ve sonunda mutluluğa kavuşuyor. Taşrada da genç kızın saygınlığını koruması bekleniyor. Eğer bir oğlan genç kızı hamile bırakırsa, “namusunu temizlemesi” gerekir. Toplum çapkın delikanlının kızla evlenmesi için baskı yapar, böylelikle kız saygınlığını yitirmemiş olur. Aksi takdirde kız dışlanır ve “layığını buldu” denir.

— *Fransız Devrimi döneminde artık âşık olup evleniliyor değil mi?*

— Görüldüğü kadarıyla bu dönem, özellikle varlıklı kesimlerde, oldukça serbest bir dönem olmuş. Bonaparte'ın Joséphine'le yazışmaları çok erotiktir; bu mektuplarda arzu tüm açıklığıyla gözler önüne serilmiştir. Bu sırada kilise gücünü büyük oranda yitirmiş durumdadır; resmi nikâh ve boşanma hakkı uygulamaya konulmuştur. Kadınların yüzde 80'i bunu kendileri istemektedir. Ancak bu rüzgâr kısa sürer. Bunun nedenlerinden biri, devrimin çizdiği ideal cumhuriyetçi çift figüründe cinsiyet hiyerarşisinin çok baskın olmasıdır. Bir diğer neden de, artık I. Napoléon olan Bonaparte'ın her şeyi baştan aşağı değiştirmesidir. 1801 tarihli konkordatoyla kilise yeniden evliliklerde söz sahibi olmuş, karşılıklı anlaş-

mayla boşanma olanaksız hale gelmiştir. Restorasyon’la birlikte boşanma tamamen ortadan kalkmıştır. Sadece, eski bir gelenek olan ve eşlere boşanmadan aynı çatı altında yaşama hakkı veren âdet devam etmiştir. Bu durumda eşler evli kalır, mallarını bölüşmezler, kiliseden ayrılmazlar ve komünyon alabilirler. Teorik olarak cinsel ilişkilerden kaçınmaları gerekir ama bu kural erkeklerden çok kadınlar için bir zorunluluktur. 19. yüzyılda bu uygulama yasal hale gelmiş ve mahkemeye ayrılma gerekçelerini içeren bir dosya sunmak gerekmiştir. Bu dosyalarda kadınlar sıklıkla “kötü muamele görmekten” yakınır. Bu, çoğu zaman doğru olmakla birlikte, bazen de artık dayanılmaz hale gelmiş olan bir evlilikten kurtulmak için bir bahane olarak kullanılmıştır. Bunun en bilinen örneklerinden biri George Sand ile eşi Casimir Dudevant’ındır. Gerçek boşanma içinse 1884 yılını, Yahudi düşmanlarının “Yahudi Kanunu” dediği Naquet Kanunu’nu beklemek gerekecektir. Aslında Naquet de işi sonuna kadar götürmemiştir; karşılıklı anlaşma bu yasada da yer almaz. Dolayısıyla, çok yakın zamana kadar kadınların kocalarına katlanmaktan başka çareleri yoktu diyebiliriz!

EVİN MELEĞİ

— 19. yüzyılda romantik aşk anlayışının ortaya çıkmasıyla, toplum artık evliliği duygularla ilişkilendirmeyi kabulleniyor.

— Aslında bu kabullenme, 18. yüzyılda eşlerin rol ve görevlerinin iyice içselleştirilmesiyle başlıyor. Romantik aşkın, temellerini İngiliz bireyseliğinden aldığını söylemek mümkün. Yabancıların bakışlarından uzak, kendine ait bir yerde sürdürülen özel yaşam giderek daha fazla önem kazanıyor. Duyguların dünyası, ailenin mahremiyeti ve eşler arasındaki meşru arzular bu ortamda gelişebiliyor. 19. yüzyılın büyük İngiliz romancıları, sonsuza kadar sürecektir bir kavuşmayla biten aşk romanları yazmaya başlıyorlar. Rousseau’da evlilikte aşk çok önemlidir, ancak kadının görevi erkeği tamam-

lamak, onun gereksinimlerini karşılamaktır. *Émile ou de l'Éducation*'daki (Émile ya da Eğitim Üzerine) Sophie, saf ve namuslu bir genç kızdır. Hatta özellikle Émile için, Émile'in sevebileceği, çocuklarını gerektiği gibi yetiştirecek iyi bir eş olabilmek için eğitilmiştir. Tutkuyla ve özellikle de kadınlar tarafından okunan bir roman olan *La Nouvelle Héloïse*'daki (Yeni Heloise) Julie, olumlu bir kadın kahraman olarak karşımıza çıkar: Sevgi dolu, yumuşak, itaatkâr bir eş, iyi bir ev hanımı, ilgili bir anne vb...

— *Evin meleği...*

— Evet. Ancak bu çok zorlayıcı bir rol. Fransa'da medeni kanun, toplumu aileyi temel alarak şekillendirmiştir. Aile toplumun en küçük birimi ve devletin muhatabıdır. Birey, devletin ve ailenin güdümündedir. Bu nedenle, babanın ve kocanın otoritesini temel alan evlilik kurumu çok büyük önem kazanır. Kadının pek fazla hakkı yoktur ve kendini yalnızca eve tahsis edilmiş olarak görür. Aşk evinde bulamadığı takdirde, düşsel, şiirsel, kalbini çarptıracak, kaçak olarak, gizlilik içinde yaşanabilecek bir aşk olasılığı kalır geriye yalnızca. Ancak böyle bir aşk kadına sevildiğini, "evlilik görevini yerine getirmenin" ötesinde arzulandığını hissettirebilir.

— *Kadınları eve hapseden bu burjuva yaşam şekli bütün sosyal sınıflar için geçerli mi?*

— Kanun özellikle mal mülk ve miras açısından çekirdek aileyi destekler. Birkaç neslin aynı çatı altında yaşamasına daha sık rastlanan taşrada bile, eş ile çocuklar arasındaki ilişkiler daha sıkıdır. Ancak hizmetçi olarak kente gönderilen kızlar evlilik planlarını kendileri yaparlar. Tabii bu bazen felaketle de sonuçlanabilir ama kızlar yine de komşunun oğluyla evlenmek ve kocalarına hizmetçilik yapmak için geriye dönmekten kaçınmışlardır. Daha iyisini bulmayı, daha romantik, kendi seçimlerine dayanan bir ilişki kurmayı umarak, yeni birileriyle tanışmak için danslara giderler. İşçi kesiminde evlenmeden önce birlikte yaşamak da yaygındır. Resmi nikâh yapmadan beraber yaşama Fransız Devrimi'yle desteklenmiş olsa da, 19. yüzyılda beraber yaşamak, çok küçümseyici bir

şekilde “metreslik hayatı” adıyla yaftalanmıştır. Daha sonraları, Restorasyon döneminde ahlaki nedenlerle, Cumhuriyet döneminde ise düzeni korumak adına, evlilik ve aile kurumunun sağlamlığı desteklenmiştir.

— *Beraber yaşamak, “bohem” sanatçı ortamlarına özgü bir olgu haline geliyor...*

— Sanatçılar, entelektüeller, anarşist militanlar... Öğrenciler, daha düşük gelirli sınıftan gelen ve oğlanların hiçbir zaman kendileriyle evlenmeyeceklerini bilen genç kızlarla birlikte yaşıyorlar. Zamanı geldiğinde öğrenci, ailesinin isteklerine uyup “yola geliyor”, kız da bir işçiyle evleniyor. Böyle kızlar için “hayalini yaşadı” deniyor. Birlikte yaşamada bile değişen bir şey yok, erkek kadın eşitsizliği çok derin. Sanatçıların bulunduğu ortamlarda kızlar çapkınlara kolayca kanıp, yalnız yaşlanma riskiyle karşı karşıyalar. Aynı durum “*demi-mondaine*” olarak adlandırılan kadınlar için de geçerli. Daha az sevgilileri olduğu ve “iş” karşılığında para almadıkları için bu kadınlar fahişe değiller. Cinsel ilişki yaşadıkları bir partnerleri var ve bu adamların kapatması olarak yaşıyorlar. Evli ve namuslu kadınların dünyasına da, fahişelerin dünyasına da ait olmayan, bu iki dünya arasında kalmış kadınlar bunlar.

— *Bütün bu ortamlarda en iyisi, genç ve güzelken bir “yuva kurmaya” çalışmak herhalde... Anarşistlerin birlikte yaşadıkları kız arkadaşları saygınlıklarını koruyorlar mıydı bari?*

— Anarşistlerin sloganı “Ne tanrı ne efendi”ydi; yani ne kilise ne devlet! Ancak görüldüğü kadarıyla, modern ve eşitlikçi olduklarını savunan bu çevrelerde de erkekler genellikle çok hercai gönüllü ve kadınlar bunun çok sıkıntısını çekiyorlar, aslında uzun süreli ilişkiler kurmak istiyorlar.

— *Evlilik her zaman zorunlu bir basamak olmuş...*

— Evet, “kadınlık” mertebesine ulaşabilmek için evlenmek gerekiyor. Kız kalmak, koca bulamamak; bu, yaşamın kıyısından geçmek, muradına erememek demek. Genç kızların büyüyünce eş ve anne olmaları gerekir ve bu zorunluluğu kendi mutluluklarıyla birleştirebilmek için, artık aşk evliliği hayalleri kurmaya başlıyorlar.

KADINI KADIN YAPAN ANNELİKTİR

— *Kadın olabilmek için evlenmek de yetmiyor, anne olmak gerekiyor... Tarihte kadınlığın anne olmaktan geçmediği bir dönem var mı?*

— Sanırım yok. Annelik ezelden beri dünyanın her yerinde kadının kimliğini oluşturmuş, yerini, işlevini, kaderini belirle-miş... Doğum kontrolü yapılamayan dönemlerde, kadınlar ya hamilelermiş veya bebek emziriyorlarmış. Bu yazgı aynı zaman-da bir güç kaynağı da oluşturmuş. Erkekler bu güce saygı göster-miş ve bu güçten çekinmişler. Babalığın tek koşulunun kadının karnından geçtiğini, düşledikleri oğlan çocuğunu yalnızca kadın-ların kendilerine verebileceğini biliyorlarmış. Romalılarda evlili-ğin tek amacı çocuk sahibi olmak gibi görünmektedir; bazı çiftler birbirlerini sevmişlerse bu bir çeşit ikramiye, kişisel tarihte mutlu bir sürprizdir. Toplumsal açıdan, soyun devamlılığını garanti altına almak için bir kadının üç canlı çocuk doğurması gereki-yordu, çünkü bebeklerin çoğu erken yaşta ölüyordu. Bu görevini tamamladıktan sonra evde saygı gören hanımağa konumuna yükseliyor ve cinsel ilişkilerden muaf tutulmayı tercih edebili-yordu. Eşinin kumalarının olması doğal karşılanıyordu. Kadının bu cinsel perhizi, bir tür doğum sayısını azaltma yöntemi-ydi aynı zamanda. Ancak her koşulda evli bir kadının kale alınabilmesi için mutlaka bu üç çocuğu doğurmuş olması gerekiyordu.

— *İlk gebelik gecikirse genç gelin kaygılanmaya başlıyor-du...*

— Evet, kısırlık hep çok büyük bir felaket, bir talihsizlik ola-rak görülüyordu. Çocuk doğuramayan kadın, kadın sayılmazdı. Kocanın böyle bir kadından boşanmaya hakkı vardı. Kraliçeyle evlenmenin tek nedeninin soyun devamlılığının sağlanması oldu-ğu kraliyet ailelerinde, bu çok korkunç sonuçlar doğurabi-liyordu. Napoléon ile Joséphine'i düşünün. Napoléon karısına âşıktı ama devletin çıkarları ağır bastı ve soyunu sürdürmesi gerektiği için Joséphine'den vazgeçti.

— *Kısır bir çift söz konusu olduğunda sorunun erkekte olabileceği hiç akla gelmiyor mu?*

— Eğer erkek iktidarsız değilse, kısırlıktan sadece kadın sorumlu tutulur. Bugün bile çoğu zaman erkeğe uygulanacak testlere geçmeden önce, kadınla ilgili bütün testlerin yapılmış olması gerekir. Sorunun erkekte olduğundan şüphelenmek çok hassas, hatta düpedüz yakışıksız bir durumdur! Bununla birlikte tarihin bütün dönemlerinde erkeğin iktidarsızlığı, çiftin kısırlığının tartışmasız nedeni olarak kabul edilmiştir. Mauro Bolognini'nin 1960 tarihli *Il bell'Antonio* (Acı Nikâh) adlı filmini düşünün. Antonio (Marcello Mastroianni) Sicilya'da yaşamaktadır; yaşlanan anne babası evlenmesini ister ama o pek isteksizdir, hatta bu yüzden eşcinsel olduğu bile sanılır. Oysa hayır, Antonio iktidarsızdır ve bu durum hem kendisi hem ailesi hem de kasabası için bir dramdır çünkü herkesçe bilinmektedir. İntihar edip etmeyeceği hakkında fikir yürütülür. İtalyanlar gibi eski Akdeniz kültürlerinin izinde giden maço bir toplumda iktidarsız olmak en kötü şeydir. Nasıl çocuk doğuramayan kadın kadından sayılmıyorsa, kısır erkek de erkekten sayılmaz.

— Öyleyse mümkünse kısırlığı kadının üzerine atmakta her zaman fayda var! Ya yalnızca kız çocuk doğuran kadınlar, onlara da çok kötü gözle bakılmıyor mu?

— Koca bu durumdan hiç memnun kalmayacaktır ama en azından kadın kısırlık günahından kurtulmuş oluyor böylelikle. Kocasını boşamayacaktır; kadına acınabileceği gibi kadın kınanabilir de, çünkü bir oğul verememiş olmak onun suçudur.

GEBE KADIN

— *Modern çağın gebelik testlerinden önce, genç gelin gebe olduğunu ne zaman anlıyordu?*

— Âdetten kesildiğinde. Bu bağlantının, çok eski zamanlardan beri anlaşılmış olduğu sanılıyor. İlk ay “kirlenmemek” bir uyarı işareti oluyor. Eğer bir çocuk isteniyorsa, bu çok iyi bir haber. Yine de bunun basit bir âdet gecikmesi olabileceği de biliniyor ve emin olmak için ikinci ay bekleniyor... Ancak gebelik her yerde aynı şekilde yaşanmıyor. Aynı çağda bile kadınlık ve

gebelik farklı şekillerde yaşanabiliyor. Kent ile kasaba arasında, zenginler ile yoksullar arasındakinden bile daha büyük bir uçurum var. Kentte daha çok şey biliniyor ama kasabada kadın kendi bedenini pek tanımıyor. Tarihte ve edebiyatta, kızların ne olduğunu anlamadan çocuk doğurmasının pek çok örneği var. Geçmişte –hatta günümüzde– bazı sosyal sınıflardaki bilinçsizliğin derecesini tahmin etmek bile zor.

— *Durumlarının bilincinde olan kadınlar –neyse ki çoğunluktalar– kentte ve kasabada gebeliklerini farklı şekilde mi yaşıyorlar?*

— Çalışmaya bağlı olarak tutumlar çok farklı. Aristokrat, hatta burjuva sınıfında yer alan kadın çalışmazdı, bu çok ayıp sayılırdı. Dolayısıyla da gebeliği sırasında zamanını istediği gibi geçirmesini engelleyecek bir şey yoktu; el üstünde tutulur, her türlü ihtimam gösterilir, gözünün içine bakılırdı. Buna karşılık köylü kadın gebeliğinin son anına kadar çalışır, zamanını yatarak geçirmemeye, evin, bağ bahçenin, çocukların bütün işlerini görmeye devam etmeye gayret ederdi. Sağlam ve dayanıklı bir kadının üzerine yoktu! Gebe kadınların çalışmasıyla ilgili zorluklar daha çok sanayi sektöründe ortaya çıkmıştır. Fabrika, fabrikadaki makineler daha zorlayıcıdır; kadınlardan çok erkeklere göredir. Genç kızlar da fabrikaya giderler ama evleninceye veya ilk bebeklerini doğuruncaya kadar. Böylece, gebe ve anne işçilerin korunmasına yönelik kanunlar, doğum öncesi ve sonrası izinleri çıkmıştır.

— *Gebe kadın farklı çağlarda nasıl giyinmiş? Komplekse kapılmadan karnını göstermiş mi, yoksa saklamaya mı çalışmış?*

— Gebe kadının bedeni pek bir sorun yaratmışa benzemiyor. Örneğin Rembrandt bir tablosunda eşi Saskia'yı gebe olarak resmetmiş, hatta kendi elini de eşinin karnının üzerine koymuş. Bu, aslında gebe kadının bedeninin çok değerli görüldüğü Yahudilikten gelen, Kitab-ı Mukaddes kökenli bir bakış açısı. Sonradan daha mütevazı bir şekilde Hristiyanlığa da geçiyor. Saray erkânından kadınlar korselerini, jüponlarını genişletiyorlar. Bu konuda tabu yok, normal karşılanıyor. “Madam Filanca şişmanladı,” deniyor.

“AĞRILAR ÇEKEREK DOĞUM YAPACAKSIN”

— *Nihayet kaçınılmaz olarak doğum zamanı gelip çatıyor. Doğum olayı öteden beri kaygı, hatta korku yaratıyor muydu? Ağrılar çekiliyor, kadının canı tehlikeye girebiliyor...*

— Gerçekten de tehlikeli bir olaydı ve herkes bu tehlikenin farkındaydı. Eskiden annenin ölüm oranı çok yüksekti ki bu da erkekler ile kadınların beklenen yaşam süreleri arasındaki farkı açıklıyor. Kanamalar, enfeksiyonlar oluyordu... Çocuk ters geldiğinde ne yapılacağı bilinemiyordu. Uzun yıllar boyunca bunlar gizli tutuldu, kadınlarla yine kadınlar ilgileniyordu, bu onların işiydi. Zamanla, uygun yöntemleri belirlemek ve ebeleri eğitmek amacıyla hekimler işe karışmaya başladılar. Sezaryen doğum 15. yüzyıldan itibaren uygulanmaya başladı ve gerçek anlamda cerrahi bir girişimdi. İtalya’da hekimler sezaryeni yoksul kadınlarda bol bol denediler, böylelikle biraz da deneyim kazanmış oldular, çünkü bu girişim genellikle annenin ölümüyle sonuçlanıyor, bebeğin yaşamı kurtarılmaya çalışılıyordu.

— *Kilise ne diyordu bu işe?*

— Kilise bu konuda hiçbir zaman kesin direktifler vermedi ama tercihi bebeğin kurtarılmasından yanaydı. Asıl fikir çatışması hekimler arasında yaşandı. Giderek hekimler de eşler de, tercihin kadının yaşamının kurtarılmasına yönelik olması gerektiğini savunmaya başladılar. Kadın doğacak çocuktan daha yararlıydı. Aydınlanma Çağı’nda kadının kurtarılmasına öncelik verilmeye başlandı.

— *Kadınlar dünyasında gizlilik hatta utanç hüküm sürdüğüne göre, erkeklerin yaptırdığı doğumlar tedirgin etmiyor muydu kadınları?*

— Kadınlar arasında bir tabu ve çok büyük bir tereddüt vardı. Hekimler ile ebeler arasındaki uyuşmazlık da işte bu dönemde başladı. Eski dönemlerde ebeler kadınların namusu üzerinde çok durdular. Ancak hekimin bilimsel bilgi sahibi olması ve daha fazla güven hissi vermesi, yüksek gelirli sınıflardan başlayarak giderek yaygınlaştı. Bugün bile hekimler ebelere

karşı oldukça ataerkil tavırlar takınıyorlar, ebeler de kendi bilgilerini ortaya koymaya çalışıyorlar.

— *Peki ya doğum ağrıları, hekimler bu ağrılarla ilgileniyorlar mıydı?*

— Yo, hiç ilgilenmiyorlardı! Aslında tıp bilimi uzun yıllar boyunca genel olarak acıya ve özellikle de doğum yapan kadınların acısına kayıtsız kaldı. Bunun doğal olduğu, Tanrı'nın böyle istediği söyleniyordu. Kutsal kitapta da “Ağrılar çekerek doğum yapacaksın,” denmiyor muydu? Buna karşılık kadınlar birbirlerine ağrıyı dindirmek için bazı formüller, gizli reçeteler veriyorlardı. Kadınlar arasında, bu ağrı çerçevesinde bir kültür oluşmuştu. Ağrı korku yaratıyordu ama diğer taraftan da bir gurur kaynağıydı: “Çok ağrım oldu, daha güzel olacak,” denirdi. Zorluğa göğüs germek gerekirdi, Hıristiyan ahlakı ağrıya karşı değildi. Daha sonra insan çocuğuna çok zor doğduğunu söyleyebilmeliydi. Ağrısız doğum –deyim yerindeyse!– solcu geçinen kimselerce ortaya atılmıştır ve politik tartışmalara neden olmuştur. Yine de her halükârda doğum yapmak kadınlarda bir kulübe girdikleri hissini doğurur. “İlkinde, ikincisinde, üçüncüsünde...” diye başlayıp, birbirlerine doğumlarını anlatmak bir gelenektir. Komplikasyonlar, kan kayıpları vurgulanır. Bir savaş kazanılmıştır.

SÜTKARDEŞLER

— *Yaşasın epidüral anesteziyle ağrısız doğum! Ancak bu mutlu döneme daha çok var. Biz yine eskiye dönelim. Doğum yapan ve hayatta kalmayı başaran genç annenin bakımını etrafındaki kadınlar üstleniyorlar. Peki “arınma töreni”ni, “âdetin geri gelmesi”ni açıklayabilir misiniz?*

— Arınma, dini bir tören. Doğumdan birkaç hafta sonra kadın bir nevi temizlenmek için kiliseye geliyordu. Kutsanıyor, tekrar kilise cemaatine katılıyor ve karıkoca hayatına geri dönüyordu. Âdetin geri gelmesi, âdet kanamalarının yeniden başlamasıydı. Kadın yeniden doğurgan hale geliyor ve yeniden

gebe kalması pek uzun sürmüyordu. Bu yüzden de, süt veren annenin gebe kalamayacağı bilindiğinden, uzun süre bebeğini emziriyordu.

— *Ne var ki varlıklı sınıflarda yer alan kadınların emzirmesi pek uygun görülüyordu ve sütanneler tutuluyordu değil mi?*

— Evet, ancak bunu yapanlar yalnızca zengin kadınlar değildi. Zanaatkârların, dükkân sahiplerinin eşleri gibi çok yoğun çalışan kadınlar da aynı çareye başvuruyorlardı. Bu kadınlar atölyede veya dükkânda çalıştıkları için çocuklarıyla ilgilenmeye vakit bulamıyorlardı. Hal böyleyken bebekler de “sütanneye” veriliyordu. 18. yüzyıldan itibaren, çok varlıklı kesimde (çünkü gerçekten de bu uygulama çok pahalıydı) eve gelen ve hizmetkârlar arasına katılan “yatılı sütanneler” revaçtaydı. Yahut da çocuk sütannenin yanına köye gönderiliyor, gönderilen yerin çok uzak olmamasına gayret ediliyordu. Paris çevresinde, bu şekilde Normandiya’ya, Burgonya’ya, Morvan’a gönderilen çocuklar vardı.

— *Aynı sütanneye verilen çocuklar da böylece sütkardeş haline geliyordu.*

— Evet ve bu şekilde çok güçlü bağlar oluşuyordu. Aynı memeden emen çocuklar kardeş gibi hissediyorlardı kendilerini. Tabii yasaklar da söz konusuydu: Sütkardeşlerin birbirleriyle cinsel ilişkiye girmemesi gerekirdi.

— *Peki ya “sütanne yanında veya sütanneye götürülürken yolda ölen çocuklarla” ilgili korkunç hikâyelere ne demeli?*

— Gerekli harcamaları yapabilen varlıklı ailelerin çocukları için şartlar görece daha iyiydi. Ancak beslenmesi gereken yetim kalmış kimsesiz bebekler de böyle köye gönderiliyordu. Ölüm oranı gerçekten çok yüksekti, 19. yüzyılda doğan her iki bebekten yalnızca birinin hayatta kalabildiği tahmin ediliyor. Bebekler ya yolda veya sütannenin bakması gereken çok çocuk olduğu için sütü yetmediğinden ölebiliyorlardı. Bu anasız babasız, gayri meşru, terk edilmiş bebekler büyüseler de ne olacakları belli olmadığından, bu ölümler pek de önemsenmiyordu açıkçası.

— *Bu bebeklerin annelerinin de sefalet içinde olduğunu tahmin etmek zor değil...*

— Evet. Hristiyan kültüründe anne suçludur ve gayri meşru bebek yaşamayı pek de hak etmez. Bu bir günah çocuğudur; etraftan gizlenir, anne bebeği başından atıp ondan kurtulmaya bakar. Kilisede vaftiz edilse de, toplum içinde meşru olarak tanınmaz, hiçbir hakkı yoktur. Ne ismi vardır, ne malı mülkü. Gayri meşru çocukların dışlanmadığı saray erkânı içinde bile, bu çocuklara tahta çıkma hakkı tanınmaz. Kral bu çocuklara mal mülk, unvan, toprak verebilir ama bunu yapmak zorunda değildir aslında.

“İYİ” ANNE

— *Anne sevgisinin tarihi ne kadar eskiye dayanıyor peki? Eski çağlardan bugüne giderek güçlenen toplumsal yapılanmanın bir sonucu mu anne sevgisi?*

— Anne sevgisinin yalnızca toplumsallaşmanın bir ürünü olduğunu söylemek pek de doğru olmaz. Doğum kontrolünün de, çocuk egemen ailelerin de henüz var olmadığı zamanlarda da anneyi çocuklarına bağlayan güçlü sevginin işaretlerini görüyoruz. Örneğin ilk Hristiyan toplumlarıyla ilgili bazı metinlerde, yakında Hakk’ın rahmetine kavuşacağını anlayan ve tek endişesi o öldükten sonra yavrularına kimin bakacağını bilememek olan anne figürüne rastlarız. Gerçek sevginin, başkası için endişelenmenin bu eski örneklerini çoğaltmak mümkün. Hristiyanlıkta Bakire Meryem karakteri, anne sevgisinin yüceltilmesine mükemmel bir örnektir. Saraylı kadınların çocuklarıyla pek ilgilenmedikleri bir dönem olan 17. yüzyılda, Madame de Sévigné yaşamı boyunca kızına tutkulu bir sevgiyle bağlı kalmıştır. Bununla birlikte toplumsal boyutta düşünüldüğünde, anne sevgisi standartlarının daha sınırlı olduğunu söylemek mümkün. Çok uzun yıllar boyunca, annenin çocuklarının bakımını gerçekten üstlenmesi beklenmemiş.

— *Bu anlayış her yerde geçerli mi?*

— Aristokrat, burjuva çevrelerde anne çocuklarından çok erken ayrılıyor, bebeği sütanneler büyütüyor. Anne çocukla-

rını uzaktan uzağa izliyor, bakımlarına ve eğitimlerine pek karışmıyor. Çocuklarla mesafeli bir ilişki sürdürmenin daha iyi olduğu düşünülüyor; çocukların anne babaların mahremiyetine girmesi istenmiyor. Buna karşılık halk tabakasında, çocuklar annelerine çok daha yakınlar. Taşrada çocuklar annelerinin dizinin dibinden ayrılmıyorlar, kadınlar bir yandan iş görürken diğer yandan da çocuklarla ilgileniyorlar. Şaşırtıcı ama kendini çocuklarına adanmış anne örneği aşağıdan geliyor, oysa sosyal düzenlemeler toplumun varlıklı kesimleri tarafından gerçekleştiriliyor.

— *Saçını çocuklarına süpürge eden, hatta kendini onlara adayan “iyi anne” ideali nasıl şekilleniyor?*

— Bunun geçmişi Aydınlanma Çağı’na, özellikle de Rousseau’ya kadar uzanır ama o da tek değildir. Çocuğun bilincine varıldığı andan itibaren, annenin rolü daha fazla önem kazanmıştır. Zaman içinde felsefi ve sosyal bir “iyi” anne vizyonu gelişmiştir. “İyi” anne çocuğu besler, onun bedensel gereksinimlerini karşılar ama aynı zamanda eğitimiyle de ilgilenir ve çocuğu bir proje gibi ele alır. Çocuğun büyüyünce olacağı kişiye dönüşüm sürecine kendini adar deyim yerindeyse. Fransız Devrimi kadınlara yurttaşlık hakkı vermemiş olsa da, onları sosyal birer yurttaş olarak anar çünkü kadın annedir ve geleceğin yurttaşlarını yetiştirendir. “İyi” anneyi konu alan sayısız edebi eser yazılmıştır. Bir annenin nasıl davranması, neleri söylememesi ve neleri yapmaması gerektiğini anlatan uzun denemeler vardır. Kadınların toplumsal ve siyasal yönden, yalnızca ve yalnızca anne.olarak yararlı olabileceği düşüncesi giderek güçlenmiştir.

KENDİNİ ÇOCUKLARINA ADAYAN ANNE

— *“İyi” anne imajıyla birlikte kuşkusuz bir de “kötü”, bencil anne imajı geliyor gündeme!*

— Elbette... Balzac’ın *Mémoires de deux jeunes mariées* (İki Yeni Gelinin Anıları, 1841) adlı romanı çok ilginçtir. Balzac,

Restorasyon döneminde geçen bu romanda, kızlar manastırında tanışan iki arkadaşın yaşam boyu yazışmalarını anlatır. Kızlardan biri, burjuva kökenli bir ailenin kızı olan Renée de l'Estoril, anne olmaya can atar ve bebeklerini çok sever (onlara “baby” der). Bebeklerini emzirir, onlarla oyunlar oynar, eğitimleriyle ilgilenir. Buna karşılık arkadaşı Louise de Chaulieu, eski zamanlardaki gibi yaşar. Onun için önemli olan sevmek ve sevilme. Çocuk istemez, arkadaşına “çocukların başa bela” olduğunu yazar. Gerçekten de çocuğu olmaz. Yalnız, hasta ve sevgisiz bir şekilde ölür. Balzac’a göre izlenmesi gereken örnek, en azından kendi döneminin ahlak anlayışına göre, Renée’dir. Zevk peşinde koşmayan ve kendini çocuklarına adayarak mutluluğu bulan iyi anne Renée...

— *Bebek yükselen bir değer...*

— Bunu 18. yüzyıldan sonra gözlemliyoruz. Paralel olarak, bebek bakımı tamamen bilimsel bir boyut da kazanıyor. Anne-lik ve bebeklik giderek daha fazla tıbbileştiriliyor ve anneler hekimlerin muhatabı haline gelerek, hekimler ile çocuklar arasında aracı görevi görüyorlar. Giderek, harfiyen uymakla yükümlü oldukları daha fazla öneri, hatta talimat almaya başlıyorlar. Bu takıntı, Fransa’da bebek ölümlerinin arttığı ve ülke genelinde doğum oranlarının azalmasından korkulmaya başlandığı 1900’lerde doruk noktasına ulaşmıştır. Anneler, hekimlerle birlikte bir tür çocukları kurtarma operasyonunda görevlendirilmişlerdir. Bebeklerini iyice yıkayıp temizlemeleri, güzelce emzirmeleri gerekir. “Anne Sütü” klinikleri, Pasteur’un de yaşadığı bu dönemden kalmadır. Bu kliniklerde annelere bebeklerini mümkün olduğunca uzun süre emzirmeleri salık verilmiş ve biberonları sterilize etme yöntemleri öğretilmiştir. Vitaminlerden bahsedilmeye başlanmıştır. Annenin sorumluluğu büyüktür çünkü bebek milletindir.

— *Hijyenle ilgili bu endişeler kuşkusuz sağlık açısından çok yararlı ama diğer taraftan kadınların ev işlerine ek bir yük de oluşturuş...*

— Hijyen, temizlik, bunlar kadın işidir. Özellikle de çamaşır, bütünüyle kadına özgü bir alandır: Su, sabun ütü,

dikiş... Kadınlar çamaşırhanede veya su taşımaya giderken resmedilmiştir hep. Çamaşırı yıkamak, evi temizlemek, yemeği hazırlamak, çocuğa bakmak... Bunların kadınların görevi olduğu düşünülür. Kadın ve erkek rolleri kesin olarak ayrılmıştır ve ev işleri kadının omuzlarına yüklenmiştir. Belki yalnızca endüstrileşme öncesinde, tüm ailenin örneğin dokuma işinde çalıştığı dönem bir istisna oluşturabilir. İşin şefi babadır ve eğer kadının işi bitmemişse, yemek hazırlığını ve bazı ev işlerini baba üzerine alabilir. İşlerin bölüşülmesinin belki de tek örneği budur.

— *Aslında erkekler de yemek yapmaya pek uzak sayılmazlar. Ancak yemeğin gündelik angaryadan çıkıp şölensel, omurlandırıcı, daha “saygın” bir havaya bürünmesi sarıtrıyla...*

— Yemek dünyasında cinsiyet ayrımı çok keskindir. Et ve şarap erkeklere, sebzeler ve süt kadınlara düşer. Etin pişirilmesi daha erkeksi bir iştir. Domuzla ilgili işler de öyle; domuzun öldürülmesi, domuz sucuğunun yapılması... Âdet gören kadınların, domuz sucuğu yapılırken uzak durması gerekir, aksi halde sucuk bozulabilir. Aynı şey bağbozumu için de geçerli. Saygın, eril bir hazırlık söz konusu olduğunda, kadın kirli görülür ve bu işlere yaklaştırılmaz.

“KARANLIK SIRLAR”

— *Genç kadın, evlenmekten ve ardından anne olmaktan mutlu olmuşsa bile, çok geçmeden yeni bir dertle karşı karşıya kalacaktır: Her yıl bir çocuk doğurmaktan, iflahı kesilecek kadar tükenmekten kaçınmak ve giderek genişleyen ailesini besleyebilmek...*

— Öteden beri kadınlar çok çocukluluğun yükü altında ezilmiş, kaygı içinde âdet görmeyi beklemişlerdir... Yoksul, hasta veya daha da fenası bekârlarsa, durumları daha da acıdır. Aslında doğum kontrolü, daha doğrusu doğum kontrolü girişimleri hep var olagelmıştır. Eski çağlarda bunun için neler yapıldığı hakkında pek bir bilgimiz yok. Ancak, Hristiyanlı-

ğın ilk çağlarından itibaren kilise, “Onan’ın günahı”^{*} olarak tanımladığı “geri çekme” (dışarıya boşalma) yöntemini yasaklamıştır. Bu yöntemde erkek, boşalmadan önce geri çekilir ve meni bedeninin dışına akar. Kilise bu konuda çok açıktır, bu bir günahtır. 20. yüzyılda, hiç boşalma olmadan birleşme (*amplex reservatus*) bile yasaklanmıştır, çünkü Tanrı spermleri erkeğe çocuk yapmak için vermiştir. Kilise cinselliği bir zayıflık olarak görür; cinsellik ancak evli çiftler tarafından ve çocuk sahibi olmak amacıyla gerçekleştirildiğinde kabul edilebilir. Çocuk istenmiyorsa, cinsel ilişkide de bulunulmamalıdır.

— *İnananlar bu kurala uydular mı peki?*

— Görüldüğü kadarıyla pek uymadılar. Fransa Avrupa’da doğum kontrolünün gayet etkili bir şekilde uygulandığı ülkelerin başında geliyordu. Köylüler malların mirasla aktarılırken bölünmemesini istediklerinden, doğum sayısını azaltmaya bakıyorlardı. Bu nedenle ortaçağın sonlarından itibaren evlilik yaşı olabildiğince ertelenmeye başlanmıştı. Ortalama yaşam süresi de uzun olmadığı için, evli kalma süresi günümüze kıyasla çok kısaydı; elli yıl bir yastığa baş koyan çift sayısı yok denecek kadar azdı. Dolayısıyla doğurganlık çağı da oldukça kısa sürüyordu. Bununla birlikte sınıflar arasında büyük farklar gözleniyordu. Aristokrat sınıfında çok erken yaşta evlenilmesine karşılık, eşler aynı yatağı paylaşmıyorlardı, bu sosyetik bir gelenektir. 17. yüzyılda, günah çıkaran papazların “köylerimize kadar” yayılan “karanlık sırlar” diye tanımladıkları dışarı boşalma çok yaygın olarak uygulanıyordu. Kilise tarafından kesin olarak yasaklandığı herkesçe bilinse de, pek kulak asan yoktu. Kadınlar için iyi koca “dikkat eden” kocaydı. Böyle bir kocası olmak kadınlar için onurlandırıcı bir şeydi çünkü kadın “beni seviyor, beni koruyor, kendini tutmasını biliyor” diye düşünüyordu. Koca dikkat etmiyorsa, kadın mutsuz oluyordu.

* Tevrat’ta Onan, Yahuda’nın oğullarından biridir. Onan’ın ağabeyi Er ölünce, Yahuda Onan’dan Er’in eşi olan Tamar’la evlenmesini ve kardeşinin soyunu sürdürmesini ister. Onan ise Er’in soyunu sürdürmemek için, Tamar’la beraber olduğunda hep dışarıya boşalır ve bu günahı yüzünden Tanrı onu cezalandırarak canını alır. (ç.n.)

Ayrıca komşular da anlıyorlardı bu durumu, “zavallı kadıncağız her an gebe” diyorlardı.

— *Gebelikten korunmanın bir yolu da cinsel perhiz değil mi?*

— Evet ve çift, çocuk sahibi olmak istemediğinde bu yöntem de çok sık uygulanıyordu. Erkekler eşleriyle yatmayı bırakıp, çiftlikteki hizmetçilere, şehirde tanıştıkları kadınlara ve tabii ki hayat kadınlarına gidiyorlardı. Erkekler için cinsellik hep iki ayrı düzlemde ilerlerken, kadınların her zaman tek bir düzlemi olmuştur. Burada cinsel istek duymayan, hatta cinsel yönden soğuk kadınlarla ilgili söylemin üzerine yatmak kolaydır. Oysa erkeklerde ereksiyon denetlenemeyecek bir dürtüdür ve meni ırmaklar gibi çağlayan çok kıymetli bir sıvıdır... Dolayısıyla da onlar için bir şeyler yapılması gerekir!

— *Burada da iş hayat kadınlarına düşüyor... Peki onlar, mutlu olsunlar veya olmasınlar, bir şekilde doğum kontrol yöntemlerini kullanıyorlar mıydı?*

— Evet, eskiden beri kadının geri çekilmesi, vajinanın boşaltılması ve yıkanması gibi yöntemleri kullanıyorlardı. Genelevler suyun elzem olduğu mekânlardı ve hayat kadınları diğer kadınlardan daha temiz olmalarıyla ünlenmişlerdi, çünkü yıkanıyorlardı. İngiltere’de muhtemelen 17. yüzyıldan itibaren vajinal sünger, diyaframa benzer araçlar, lastik vajina halkası kullanılıyordu. Kuşkusuz hayat kadınlarının da gebe kaldığı oluyordu, çünkü onlar da çocuk sahibi olmak istiyorlardı ama bir yandan da mesleki bir yetenek olarak doğum kontrolü uygulamayı bildikleri için gurur duyuyorlardı. Ancak bu hayat kadınlarına özgü bir bilgi olarak görülüyordu. Kimse nikâhlı karısından böyle bir şey istemeye cesaret edemezdi.

— *Peki ya takvim yöntemi? Cinsel perhiz dönemlerini içerdigi için kilise bu yönteme daha sıcak bakıyor olmalı...*

— Bu yöntem çok yeni. Kadınlardaki yumurtlamanın (ovülasyon) mekanizması ancak 18. yüzyılın sonunda keşfedildi ve 19. yüzyılın ortalarına kadar kesinlik kazanmadı. Gerçekten dikkate alınabilmesi içinse 20. yüzyılın ortalarını beklemek gerekti. Eşlerin birbirini hem bedenen hem de ruhen sevmesine dayanan aşk evliliğine doğru büyük bir evrim geçirilmişti.

Haz, cinsellik hak ettiği değeri yeniden kazanıyor, kimse eşine hayır demek istemiyordu. Genç Hıristiyan çiftler –özellikle de Katolikler, çünkü Protestanlar bu konuda çok daha açık görüşlüydüler– eziyetlerin en kötüsüyle karşı karşıya kaldılar. Fransa’da, bir yandan evlilikte aşkı yüceltirken, diğer yandan doğum kontrolüyle ilgili yasağı destekleyen bir “Hıristiyan Evliliği Derneği” vardı. Bu genç çiftlerin sıkıntılarının farkında olan Katolik hekimler –Knaus ve Ogino gibi– kadının gebe kalma olasılığı olan günleri saptamak için vücut sıcaklığı ölçümü yöntemini geliştirdiler. Çocuk sahibi olmak isteyen çiftlerin, bu belirlenen günlerde beraber olmasında fayda vardı. Aksine çocuk istenmiyorsa, beraber olunacak günler yumurtlama döngüsünün başı ve sonuyla sınırlandırılmalıydı. Buna rağmen hata payı yüksekti, hatta Katolik çevrelerde kazara olan çocuklardan sıklıkla “Ogino bebeği!” diye söz ediliyordu.

ÇOCUK “DÜŞÜRMEK”

— *Bütün bu “geleneksel” doğum kontrol yöntemlerine rağmen, tarihin en eski dönemlerinden beri ne çok kadın yine de gebe kaldığını anlayıp umutsuzluğa kapıldı kim bilir!*

— Evet, gebe kalma korkusu kadınlar için sürekli bir tehditti ve sefalet, açlık, utanç, gayri meşru çocuk gibi bir dizi sıkıntıyı da beraberinde getiriyordu. Eski deyimle “yükklü” olduğunu fark eden kadınlar, bir şekilde “çaresine bakmaya” çalışıyorlardı. Aslına bakarsak, çocuk düşürme, hatta yeni doğan bebek cinayetlerinin tarihi insanlık kadar eskidir ve uzun süre buna göz yumulmuştur. Her çağda ve her kültürde, birtakım “çocuk düşürme” yöntemlerine başvurulmuş; bu amaçla iksirler, şuruplar kullanılmış; fiziksel egzersizler uygulanmış; bazı kadınların tekeline bulunan, üzeri kapalı bir çocuk düşürtme kültürü oluşmuştur. Ortaçağın “cadıları” işte bu kadınlardır ve toplum içinde çok muğlak bir konumları vardır. Bunlar aynı zamanda tedavi eden, bedenin gizlerini ve bitkilerin özelliklerini bilen, yaşamın ve ölümün sırlarına vâkıf olan kadınlardır çünkü.

19. yüzyılda cadılar yavaş yavaş tarih sahnesinden silinirken, yerlerini kırık çıkıkçılara bıraktılar. Cadılar, kocakarılar, ebeler, kırık çıkıkçılar tarafından uygulanan bütün bu paralel tedaviler arasında kürtaj da yer alıyordu. Halk arasında çocuk aldırmanın tamamen normal olduğuna inanılıyordu. Üzerinde konuşulmasa da, bundan suçluluk duyulmuyordu. Daha önceden hatırı sayılır miktarda çocuğu olan evli kadınlar, yeniden gebe kaldıklarında bu bebeği aldirtmaya hakları olduğunu düşünüyorlar ve yakınları, hatta bazen ailenin erkekleri bile bu konuda kadına yardım ediyorlardı. Bunda yanlış bir taraf yoktu. Aslında birçok kişi için bu bir doğum kontrol yöntemi idi. Halk, bir çocuğa ne kadar çok yatırım yapılması gerektiğinin bilincine vardıkça (okulu, çıraklığı derken bir çocuğun yetiştirilmesi bayağı pahalıya geliyordu) bu eğilim artmıştı. Çocuk bir proje haline geldikçe, ailenin çok da genişlememesine uğraşılmaya başlanmıştı. Çocuk aldırmanın toplumsal bir dayanışmayla gerçekleştirilmesinin nedeni buydu.

— *Ancak çocuk aldırma da kilise tarafından yasaklanmıştı kuşkusuz...*

— I. François'dan itibaren, çocuk aldırmanın bir cinayet olarak kabul edildiği bazı metinlere rastlıyoruz. Ancak bu daha çok teoride kalıyor. Napoléon Medeni Kanunu'nda, çocuk aldırma ve yeni doğan bebeğin öldürülmesi açıkça suç sayılıyor. Yine de kovuşturma, çocuk cinayetlerinde sık olsa da, çocuk aldırma pek nadir. Bu konuda bir tolerans var. Herkesçe bilinse de ihbar edilmiyor. Ancak bu durum 19. yüzyılın sonunda değişiyor. Demografi (nüfusbilim) gelişince daha hassas nüfus sayımları yapılmaya başlanıyor. Nüfus arttıkça devletin gücünün de artacağına inanılıyor. Doğum oranları düştüğü için Fransa alarma geçiyor. Neden? Gizli gizli doğum kontrolü yapıldığından, çocuk aldırmanın yaygınlaştığından şüpheleniliyor. Ana çocuk sağlığı kliniklerinden istatistikler alınıyor ve pek çok kadının genellikle çocuk aldırdıktan sonra ortaya çıkan loğusalık hummasıyla bu merkezlere başvurduğu görülüyor. 1900'lerde yılda bir milyon kürtaja ulaşan çok yüksek oranlar saptanıyor. Doğru mu? Yanlış mı? Bunu kesin olarak bilmek

mümkün değil tabii ama bu tarihten itibaren doğum ve bebek bakımında hekimler seferber edilmiştir. Zola, çok çocuklu aile annesine övgü niteliğindeki *Fécondité*'yi bu dönemde yazmıştır. Zola sosyalist eğilimlidir aslında ama solcular bile doğum kontrolüne ve çocuk aldirmaya karşı soğuk bir tutum içinde olmuşlardır. Marx, Malthus'un* fikirlerine kesin olarak karşı çıkmıştır.

— *Çocuk aldırma bu tarihten itibaren yasaklandı mı?*

— Devlet 1860-1870 yıllarından itibaren, yasadışı kürtaj uygulayan kadınların ve şarlatan hekimlerin peşine düştü. 1890'larda işler bir adım daha ileri götürüldü ve hükümet bu işi yapanlara göz açtırılmayacağını duyurdu. Halk anlayamıyordu, hatta haber şok etkisi yarattı. Devlet neden bu işe karışıyordu ki? Evreux Mahkemesi'nde yapılan bir duruşma büyük yankı yarattı. Duruşma yasadışı kürtaj yapan bir adam hakkındaydı. Gebe kalıp da çocuğunu aldirmek isteyen herkes bu adama başvuruyordu. Yetkili merciler ani bir kararla bu adamı ve ona kürtaj yaptıran kadınları tutuklama emri çıkardılar ama halk, kendilerine çok gerekli bir hizmet veren bu adama arka çıktı. Halkı bu işin "kötü" olduğuna, bunu yapmaya "hakları olmadığına" inandırmak çok zordu. Bunlar, kürtajın ulusa karşı işlenmiş bir suç olduğuna halkı ikna etmeye çalışan yetkili mercilerin ve devletin jargonuydu: Anne gayri meşru da olsa çocuğunu dünyaya getirmek zorundaydı çünkü o çocuk ulusa aitti. İki dünya savaşı arasında, 1920 yasasıyla doğum kontrolüne yönelik her türlü propaganda yasaklandı. 1923 yasası ise kürtajın ceza mahkemesine taşınmasına karar verdi.

— *Bu daha iyi değil mi?*

— Görünüşte evet ama gerçekte istenen, kadınları önlemleri sıkılaştırma talimatı almış yargıçların önüne çıkarmaktı. Devlet mahkemelerde halkı temsil eden jürinin hoşgörü göstermesin-

* İngiliz nüfusbilimci Thomas Robert Malthus, 1798 yılında yayımladığı *Nüfus İlkesi Üzerine Bir Deneme* adlı çalışmasında, hızla çoğalan nüfus karşısında kaynakların yetersiz kalacağını ve bu nedenle -daha ziyade yoksul alt sınıflarda- nüfus artışını sınırlandırmak gerektiğini savunarak, kamusal yardımlara karşı çıkmış ve tartışmalara neden olmuştu. (ç.n.)

den korkuyordu. Yine de, yasadışı kürtaj yapan kadınlara ve şarlatan hekimlere kıyasla, hastalara daha hoşgörölü davranıldığına şüphe yok. Yasadışı kürtaj işlemi uygulayanlar çok ağır cezalarla karşı karşıya kalabiliyorlardı. Bununla birlikte 20. yüzyılın başlarından itibaren yasadışı kürtaj uygulayan kadınlar artık ölüm cezasına çarptırılmaktan kurtulmuştu. Oldukça antifeminist olan Vichy rejimi bu kuralı yeniden ele aldı ve 1943 yılında kürtajcı bir kadın giyotinle idam edildi. Bu olay daha sonra Claude Chabrol'un *Une Affaire de Femmes* (Bir Kadın Meselesi, 1989) adlı filmine konu olmuştur.

— *Ya kilise?*

— Devlet gibi kilise de bu işe 19. yüzyılın sonlarından itibaren karışmaya başladı. Daha önceleri de onaylamıyordu kuşkusuz ama bu konuda bir yorum da yapmıyordu. Günah çıkaran rahipler durumu anlıyor ve üstü kapalı da olsa bu işe karışmalarının doğru olmadığını düşünüyorlardı. Kilise, ailenin cinsel yaşantısı ve sonrasında olanlar konusunda sessiz kalıyordu. Bu, çiftlerin kendi bileceği işti ve papazlar cinsel ahlak konusundan zamanla uzaklaşmışlardı. Ancak devlet doğum oranları ve buna bağlı olarak kürtaj ve doğum kontrolü konularını ele alınca, kilise ahlak konularını elden kaçırdığını hissetti. “Beden, günah bunlar bizim işimiz!” diye düşündü. Roma, piskoposlara talimat vererek, papazları kadınları doğum kontrolü ve kürtaj uygulamamaya ikna etmekle görevlendirdi. Papazların bir kısmı bu işin kendilerine düşmediğini düşündüklerinden rahatsız oldular. Ancak devlet ile kilise arasında bir çeşit yarış başlamıştı bile; her ikisi de “Kadınların bedenleri ve cinsellikleri bizim alanımıza girer!” diyordu.

BAŞTAN ÇIKAR SONRA TERK ET

— *İstenmeyen çocuğa bakması hiçbir şekilde mümkün olmayan kadınlar için çok acıklı bir yol kalıyordu, bebeği öldürmek. Siz bunun insanlık tarihi kadar eski olduğunu söylüyorsunuz...*

— İster fetüs, ister yenidoğan olsun, bebek ancak yakın zamanda değer kazanmıştır. Eski Roma’da çocukların sahibi babaydı ve hangi çocuğunu isterse onu saklardı. Uzun yıllar, istenmeyen çocuğun baştan atılması konuşmaya değer bulunmadı. Yeni doğmuş bebek insandan sayılmıyor, “döl” diye bahsediliyordu ondan. Kadınlar sıkça bebeğin zaten “ölü doğduğu” bahanesini öne sürüyorlardı. Çok da sorgulanmıyordu gerisi... Bebek cinayetleri ancak ortaçağda ayıplanıp kınanmaya başlandı. “Yeni doğan bebeğin ağlaması bir ruhu olduğu anlamına gelir,” diye düşünülüyordu. Ruhu olduğuna göre bebek vaftiz edilmeliydi; ancak bu şekilde cehenneme değil de, “araf” denilen tuhaf evrene gidebilir, burada Tanrı’yı göremese de en azından acı çekmezdi. Bebek cinayetlerinin cezalandırılmaya başlanması içinse, 15. yüzyılın ıslahat fermanlarının beklenmesi gerekecekti. Yine de bu bile, evli kadınlar da dahil olmak üzere, yaygın olarak uygulanmasını engelleyemedi. Bu pek önemsenmiyordu. Kadınlar geniş elbiseler giyerlerdi. Bir ara şişmanlarken, bir bakardınız zayıflamışlar, bu kadar basit! Bu gibi şeyler görmezden gelinirdi... Yüzyıllar geçtikçe devlet giderek bu işe el koydu ve insanlar dikkat etmeye, yavaş yavaş bebek konusunda bilinçlenmeye başladılar. Köylerde kadınlar göz hapsine alınıyor, söylentiler kulaktan kulağa yayılıyor, kadınların vücut ölçülerindeki ani değişiklikler dikkati çekiyor, hatta iş jandarmaya ihbar etmeye kadar varıyordu. İkinci İmparatorluk döneminde sayıları yılda bine varan birçok kadın çocuk cinayeti nedeniyle cezalandırıldı. Mahkeme kayıtlarına baktığımızda durumun acıklılığını anlayabiliyoruz. Aslında evli kadınlara pek dokunulmamış, mahkemeye çıkarılanların yüzde 80’ini yoksul köylü kızları oluşturuyor.

— *Baştan çıkarılan, sonra da terk edilen kızlar...*

— Evet, hizmetçi ve uşakların bir arada yattığı ortak yatakhaneler ve ahırlarda, cinsel arzuların tatmini için kolay bir av olan gencecik kızlar bunlar. Evin beyi, uşaklar, seyyar satıcılar, gözlerine kestirdikleri kızları punduna getirip bir yerde, hatta tarlalarda yakalıyorlar ve kızlar da kendilerini “koruyamıyorlar”. Gebe kaldıklarında da terk ediliyorlar, kendi başlarının

çaresine bakmaları gerekiyor. Eğer evli erkekler söz konusuysa, durum daha da vahim oluyor. Kızlar da çocuğu “düşürmeye” çalışıyorlar. Bunu başaramayanlar –ki çoğu başaramıyor– evden atılmamak için durumlarını gizlemeye çalışıyorlar, önünde önlük olan bol fırfırlı elbiselerden giyiyor ve seslerini çıkarmadan kilo almaya başlıyorlar. Bazen durumu fark eden çiftlik sahibelerinin, hizmetçilerine yardım etmeye çalışıp, suç ortaklığı yaptığı da olmuyor değil ama bu çok nadir rastlanan bir şey. Günü geldiğinde zavallı kız tek başına doğum yapıyor ve gizlice bebekten kurtuluyor. Ertesi gün de işinin başına dönüyor. Bir anda ne kadar zayıfladığına şaşırılıyor, o da hastalandığını söylüyor. Genellikle bu durum görmezden gelinse de, genç kızların husumeti olan birisi tarafından ihbar edilmeleri de mümkün. Bu durumda jandarma gelip araştırma yapıyor ve ölü bebeğin atıldığı köşede bulunması halinde, bu kızcağızlar mahkeme karşısına çıkarılıyorlar.

— *Ne gibi bir cezayla karşı karşıya kalıyorlar?*

— Aslında bu bir cinayet olduğu için cezası da ölüm. Ancak mahkemelerin oldukça hoşgörülü davrandıkları görülüyor. Bu gencecik kızlar genellikle birer kurban olarak görülmüş ve gayri meşru olarak bu şartlarda doğan bebekleri de pek önemsenmemiş. 19. yüzyılın ortalarından itibaren ölüm cezası hafifletilerek ağır iş cezasına çevrilmeye başlanmış. Bu kızlar Fransız Guyanası’na veya Yeni Kaledonya’ya gönderilmiş. Bu bölgelerde, cezaları sona erdikten sonra sürgünleri devam eden kürek mahkûmları için kadınlara ihtiyaç var çünkü. Bunların da bir aile kurabilmeleri isteniyor.

— *Düşük yapmak veya bebeklerini öldürmek istemeyen –veya bunları beceremeyen– kadınlar, istenmeyen bebeğe bakmama, onu başından savma ya da terk etme yoluna da gidebiliyorlardı değil mi?*

— Doğru. Bebeği terk etmeye izin verilmediği için bunu gizli yapmak gerekiyordu. Ortaçağda din görevlileri bu bebeklerin bakımını üstlenme eğilimindeydiler çünkü bebeğin bir ruhu vardı ve ölüme terk edilemezdi. 17. yüzyıldan itibaren bu uygulama çok daha sistematik bir hal aldı. Manastırların kapısına

“*tour*” adı verilen bir çeşit turnike konmaya başlandı. Kadınlar kendilerini göstermeden bebeklerini bu turnikelere bırakabiliyorlar, rahibeler de turnikeyi çevirip bebeği içeri alıyorlardı. Bu sistem Avrupa’da 19. yüzyılın ortalarına kadar devam etti. Fransa’da III. Napoléon bu uygulamayı yasakladı. O dönemde annenin, utanç içinde de olsa kendi bebeğine kendisi bakması gerektiği düşünülüyordu. Bu durumdaki kadınlara yardım edilmeye başlandı çünkü yetimhanelerde çocukların çoğu yaşatılamıyor, toplu ölümler yaşanıyordu. Üçüncü Cumhuriyet döneminde kurulan sosyal yardım kurumu, kadının kimliği hakkında bilgi vermeden hastane ortamında bebeğini dünyaya getirebildiği anonim doğuma ve doğan bebeklerin kimsesizler yurduna yerleştirilmesine izin verdi. Jean Genet de bu bebeklerden biridir.

YALNIZLIK MI SKANDAL MI?

— *Sonra da olgunluk yaşları ve eskiden beri kadınları daha da hassas ve savunmasız duruma düşüren yaşlılık günleri geliyor...*

— Yaşlılık kadınlar için ezelden beri korkutucu olmuştur. Genellikle yalnızlık ve sefaleti de beraberinde getirir çünkü. Evli de olsalar bekâr da, çekiciliklerini yitirdikleri düşüncesi kadınları korkutur. 19. yüzyılda yaşlanma korkusu toplumu derinden etkilemiştir. Maupassant’ın romanlarında, aynanın karşısına geçmiş, yüzlerinde oluşan çizgileri ve beyaz saçlarını seyreden kadınlara –erkekler de tabii– rastlarız. Balzac, yaşadığı dönemde 30 yaşın üzerindeki kadınların kadından sayılmadığını söyler. Bu aslında kendi düşüncesi değildir. Sevgilisi Madame Hanska otuz yaşın çok üzerindedir. *Vadideki Zambak*’ın kahramanı Madame de Mortsauf, bir aile annesi olmasına rağmen çok çekicidir. Genç kahraman onun için deli olur. Ancak kadın kendini genç âşığına teslim etmez ve aşkından ölür. Balzac içten içe, öyle yapmasa daha iyi olacağı izlenimini uyandırır aslında... Flaubert gibi Balzac da olgun kadınların çekiciliğini kesin olarak

kabul eder. Ancak belki de bu yazarlar, daha anaç figürlerin arayışı içinde olan istisnalardır. Bu, olgunluk çağının diğer kadınlar için bir kayıp olarak yaşandığı gerçeğini değiştirmiyor ne de olsa.

— *Bekâr kadınların kendilerini çok yalnız hissettiği ve birçok evli kadının dul kaldığı bir dönem...*

— Yalnız kalan kadınlar genellikle sefalete sürüklenmekte veya düşkün hale gelmekteydiler. Her zaman dul erkeklerden daha çok dul kadın vardı. Bunun nedeni evlenme sırasında kadın ile erkek arasındaki yaş farkı, cinsiyetlerin beklenen yaşam süresinin farklı olması ve dul kalan erkeklerin genellikle uzun süre dul kalmayıp yeniden evlenmesidir.

— *Kadınlar ile erkekler arasında beklenen yaşam süresi açısından böyle bir fark olmasının nedeni nedir peki?*

— Bu doğanın bir kanunu değil. Yaşam şekli ve karşılaşılan risklerle ilgili bir durum. Günümüzde bu fark yaklaşık sekiz yıldır. Ancak 18. yüzyıl ortalarına kadar geri gidildiğinde (ilk istatistiklerin kayda geçirildiği tarihtir bu), kadınların iki yıl önde olduğunu görüyoruz. Fark 19. yüzyıl sonunda ve 20. yüzyılda daha da artıyor. Savaşlar ve özellikle de 1914-1918 yılları arasında Birinci Dünya Savaşı, erkeklerin ölüm oranlarını korkutucu derecede artırmıştır. Sanayi Devrimi de farkı belirginleştirmiştir: Kadınlar daha çok evde kalırken, erkekler fabrikada çalışmaya başlamış ve iş kazalarına kurban gitmişlerdir. Diğer taraftan, erkek kimliği risk almaya dayanır, “risk almayan erkek değildir” gibi bir inanış vardır. Kadın kimliğinin temelinde ise aksine ihtiyat yatar. Kadınlar pek aşırıya kaçmazlar. Eski zamanlara bakarsak, kadınların pek azının sigara içtiğini ve hiçbirinin alkollü içki kullanmadığını görürüz. Halk arasında zaman zaman ayyaş kadınlara rastlansa da bu yaygın değildir. Ayrıca kadınlar hekimlere daha çok başvururlar, en azından her gebe kaldıklarında hekime giderler. Bedenleri konusunda daha titizdirler.

— *Kadınların yaşam süresinin uzaması doğumların arasının açılmasına ve doğum şartlarının iyileşmesine de bağlı olabilir mi?*

— Evet. Eskiden, sık gebelikler, kötü şartlarda gerçekleştirilen doğumlar, doğum sonrasında ortaya çıkabilen enfeksiyon ve kanamalar kadınların yaşamını tehlikeye atan durumların başında geliyordu. Ancak zamanla çiftler, etkili doğum kontrol yöntemleri kullanıma girmeden önce bile, doğumların arasını açmanın yollarını buldular. Böylece kadınların çocuk sayısı azaldı, hijyen ve kadın doğum bilgisi gelişti, kadınlara daha çok ihtimam gösterilmeye başlandı. Ancak yine de doğum sırasında yaşamını kaybeden genç kadınlar görülmeye devam etti.

— *Bu durumda genç dul koca, uzun süre dul kalmıyor...*

— Daha yaşlı dul kocalar da kalmıyorlar ki! Bu durumda erkek, genellikle daha genç bir kadınla evleniyor. Yeniden evlenme, erkeklerin cinsel yaşamı açısından gerekli görüldüğü, başka türlüünün olamayacağı düşünüldüğü için, başta kilise olmak üzere herkesçe onaylanan bir durum. Dul erkeğin “başıboş kalma” ve ailenin mirasını tehlikeye atma riski de cabası. Ayrıca evi çekip çevirecek bir kadın olması şart.

— *Peki ya genç yaşta dul kalmış bir kadın evlenmek isterse?*

— Bu hiç de hoş karşılanmıyor, kadın eşini aldatmış gibi bir izlenime kapılıyor herkes. Tabii dul kadın çok gençse ve yeterince uzun süre beklerse bu durum kabullenilebiliyor. Ancak belirli bir yaşa gelmişse aile kabul etmiyor, çocuklar deliye dönüyorlar. Burada da utanç verici bedensel istekler konusu gündeme geliyor. Belirli bir yaşı aşan kadınların cinsel isteklerinin olması, o dönemlerde delilik gibi algılanıyor. Ahlak da kilise de böyle bir şeyi yasaklıyor. Geleneksel olarak, menopoz kadınlığının sonu olarak kabul ediliyor. Buna karşılık, cinsellik ve çekicilik yaşı geçtikten sonra, bazı kadınlar yeni bir özgürlüğe kavuşuyorlar. Sanki cinsellik ile güç yer değiştiriyor. Kadınlar aile meseleleri, çocukların evlilikleri, hatta kent veya kasabanın işleri hakkında söz sahibi olabiliyorlar; bir nevi erkeklik konumu kazanıyorlar.

GÖZYAŞINA ORTAK OLMAK

— *Yalnız kalan dul kadın ne yapıyordu? Çocuklarının yanına mı yerleşiyordu?*

— Burjuva çevrelerde, genellikle dul kadına kocasının mülkünden belirli bir pay düşüyordu ve kadın pek sıkıntı çekmiyordu. Hatta bu dönemi şen bir şekilde geçiren kadınlar da oluyordu. Ancak genellikle çocuklar kendilerine düşecek mirastan çok büyük bir payı kaybettiklerini düşünüyorlardı. Dul kayınvalide ile onun ölümünü bekleyen damat veya gelin arasındaki garezin nedeni çoğunlukla bu miras meseleleriydi. Diğer taraftan, eğer kocadan kalan mirastan kadına bir pay ayrılması gerektiği yazılı olarak kanıtlanamıyorsa, çocuklar mirasçı oluyorlardı. Bu da dul kadının ekonomik durumunun bozulmasına, hatta evini döndüremeyecek hale gelmesine neden oluyordu. Bu yüzden de birçok kadın yaşamlarının geriye kalan kısmını çocuklarının evinde, bir odaya kapanmış olarak geçirmek zorunda kalıyorlardı.

— *İşçi sınıfında durum nasıldı?*

— İleri yaştaki kadınlar için çok zordu. Savaşta ölenlerin dul eşleri haricinde, emeklilik maaşı diye bir şey yoktu. Fransa'da işçilere ve köylülere emeklilik maaşı bağlanmasını öngören ilk kanun 1910 yılında çıktı; ancak birçok kişi bu hakka sahip değildi. İş olmayan kadının hiçbir kazancı da yoktu. Hizmet verebildiği, ineklere göz kulak olmak, odun toplamak gibi işlerde az da olsa çalışabildiği sürece kendini idare edebilirdi. Ancak biraz daha yaşlanıp da zayıf düştüğünde, sefaletle sürüklenmesi kaçınılmazdı. Doyurulması gereken fazladan bir boğaz olarak görülüyor, hırpalanıyordu. Hatta yaşlı kadınların küçük kulübelere atılıp, ara sıra yemek götürülerek köpek gibi beslendiği bölgeler bile vardı (Lozère, Gévaudan...).

— *İnsanın tüyleri ürperiyor...*

— Bu sefaletle savaşmak için, yalnız kadınlar bir araya gelmeye çalışıyorlardı. Daha genç yaşta dul kalmış çocuklu kadınlar, küçük bir evi veya daireyi paylaşıyorlardı. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, çekirdek aile kavramı yaygınlaştı. Çocuklar büyüklerini evlerine daha az alır oldular. Bunun üzerine, genellikle rahibeler tarafından yönetilen bakımevleri kurulmaya başlandı. Bu bakımevlerinde yaşlı kadınlar sefalet içinde kuru ve anlamsız bir hayat sürüyorlardı. Günümüzde ise

“üçüncü yaş”, hatta daha çok kadınları kapsayan “dördüncü yaş” kavramlarıyla tanıştık. Bu grupta, çok yaşlı, genellikle hasta, gençliklerinde çalışmamış veya yarı zamanlı, vasıfsız işlerde çalışmış bir kuşaktan gelen kadınlar yer alıyor. Çok cüzi emekli maaşlarıyla, yoksulluk içinde yaşayan kadınlar.

— *Oysa büyükanne günümüzde çok sevilen, ailenin dayanaklarından biri olarak görülen bir kişi. Eskiden böyle değil miydi?*

— Tabii, bugün 60-70 yaşlarında –henüz “dördüncü yaş”-tan uzak olan– çok aktif kadınlar var. Bu kadınlar derneklerde görev alıyor, eşlerine ve torunlarına, hatta artık 90’larına gelmiş olan anne babalarına bakıyorlar. Ancak gerçekte büyükanneye verilen önem görece yeni. Büyükannenin, 19. yüzyılda romanlar ve otobiyografilerle güç kazanmaya başladığını görüyoruz. Bu metinlerde büyükanne hem bireysel hem de toplumsal yaşamda vazgeçilmez bir rol oynuyor. Geçmiş zamanın anılarını aktarıyor. George Sand *L’Histoire de ma Vie*’de (Hayatımın Hikâyesi) büyükannesinin önemli bir rol oynadığı çocukluğunu anlatır. Eski Rejim yıllarında yaşamış olan büyükanne, torununa zengin bir kültür mirası aktarmıştır. Altmış yıl sonra Proust da büyükannesini, “geçmiş zamana” tanıklık eden kilit bir karakter olarak kaleme almıştır. Kitapta büyükanne, Proust’a George Sand’ın *François le Champi* (Kır Çocuğu François) adlı kitabını armağan eder.

— *Anıları kadınlar aktarıyorlar. Ölümle ilişkili her şeyden de kadınlar sorumlu. Dünyaya getirme görevi de onların, dünyadan ayrılmaya yardımcı olma görevi de...*

— Eski çağlardan beri birçok dinde kadına bu rolün verildiğini görüyoruz. Eski Yunan resimlerinde doğuma yardım eden kadın figürüne pek rastlanmaz. Ancak kadınları savaşa giden askerlerin yanında ve kent kapılarında savaşta ölenlerin cansız bedenlerini beklerken sıkça görürüz. Ölenler için yas tutmaları, cenaze törenlerinde duydukları acıyı her yönüyle ifade etmeleri beklenir. Günümüz Akdeniz kültürlerinde de bunun izlerine rastlanır: Baştan aşağı siyahlara bürünmüş, yas tutan kadınlar, yarı teatral bir şekilde ağlayıp dövünürler. Erkekler

ise aksine kayıtsız bir ifadeyle, duygularını hiç belli etmeden oturmalıdırlar.

— “Gözyaşına ortak olma” tarih boyunca karşımıza çıkıyor.

— Evet, “erkekler ağlamaz” denir ve neredeyse şöyle düşünülür: “Ağlamayan kadın, kadın değildir!” Ölenin bakımını kadın yapar, gözlerini kapatır ve kefenler. Kadınlar ölülerin anılarının koruyucularıdır, ailenin ve ataların anılarını onlar aktarırlar kuşaktan kuşağa. Doğumdan ölüme dek, kişinin özelinden kadınlar sorumludur.

2. KISIM

DİK KAFALI VE UÇARI

KİLİSE ERKEK İŞİDİR!

Nicole Bacharan: *Uzun yıllar boyunca yaşamlarının her döneminde kadınlara dayatılan bu gizli düzen karşısında, bazı kadınların önceden çizilmiş kaderlerine başkaldırıp, evlilikten, çift olmaktan, annelikten ve bazen sadece erkeklerden kaçması pek de şaşırtıcı değil... Burada biraz da, baskıyla veya gönüllü olarak kendini izole eden bu yalnız kadınların üzerinde durabilir miyiz? Uzun süre bunun tek yolu manastıra girmektir. Ama sivil yaşamda olduğu gibi burada da erkeklerle aynı konuma ulaşamıyordu. Eski Yunan'daki Panteon'da bile tanrıçalar tanrılarla eşit değildi.*

Michelle Perrot: Doğru. Yine de doğurganlık tanrıçası, aşk tanrıçası, bilgelik tanrıçası gibi çok önemli tanrıçalar vardı. Genellikle bunlar kadınlık rollerini tersine çevirmez, aksine güçlendirirlerdi. Kadın erkek eşitliği yoktu ve baş tanrı Zeus'un tanrıçalar arasında bir karşılığı bulunmuyordu. Françoise Héritier'nin bahsettiği Amazonlar gibi yıkıcı figürler, erkeklerin olası bir kadın gücüne karşı korkusunu ifade ediyordu daha ziyade. Dionysos'un maiyetinde yer alan ve şenliklerde ona eşlik eden maenadlar “dionizyak esrime” hali içindeydiler. Sürekli sarhoş gezen, tehlikeli kadınlar olarak, kente girmesi istenmeyen düzensizliğin temsiliydiler. Sahip olma tutkuları, uğursuz güçleri ve –kendi çocuklarını öldüren Kraliçe Medea

örneğindeki gibi— kıskançlıklarıyla, tanrılar dünyasında da karışıklık yaratıyorlardı.

— Aynı zamanda, akla aykırı bulunan bu özellikleri nede-
niyle törenlerde önemli bir rol oynuyorlar.

— Kesinlikle. Romalılarda bu kadınlar ateşin koruyucula-
rıdır, iffetlidirler, hatta kadın peygamber mertebesindedirler.
Ölenlerin gömülmesi ve anılarının yâd edilmesi yine kadınların
görevidir. Ruhlar dünyasıyla—hem tanrılarının hem de ölülerin—
özel bir ilişkileri olduğuna inanılır. Ortaçağda bayrağı cadılar
devralmıştır; daha sonra da uyurgezerler ve medyumlar. Bilimin
hızlı gelişimine sahne olan 19. yüzyılda, bu gelişmelere rağmen
masaları çevirmek, ruhlarla ilişki kurmak çok modaydı ve
kadınlar bu uygulamalarda fazlasıyla boy göstermekteydiler.

— Kilisede de fazlasıyla boy gösteriyorlardı ama hep ikinci
planda kalmak koşuluyla...

— Eskiden Roma’da yapılan kurban etme törenleri gibi,
ekmek ve şarap ayini de erkeklerin işidir. Bununla birlikte,
Hıristiyanlığın başlangıcında İsa’nın kadınlara davranışı, çağı-
nın diğer erkeklerinden çok farklıdır. Kuşkusuz onu izleyen
kadınlar (annesi ve “azizeler”), geleneksel konumda, arkada
dururlar. Görevleri İsa’ya ve havarilerine hizmet etmektir.
Ancak İsa bu kadınlarla gayet kibar ve yakın bir ilişki içindedir.
Martha (ev sahibesi olarak hizmet veren kız kardeş), kendisine
yardım etmediği için Maria’dan (tefekküre dalarak İsa’yı anla-
maya çalışan kız kardeş) şikâyet eder. İsa onlarla uzun uzun
konuşarak anlaşmazlıklarını giderir. Aynı zamanda bütün
toplumların dışladığı kadınlara, hayat kadınlarına, zina yapan
kadına karşı bağışlayıcı bir tutum benimsemiştir. Zina yapan
kadını korumuş, erkeklere “İçinizde kim günahsızsa ilk taşı o
atsın!” demiştir. Bütün erkeklerin karılarını aldattıklarını ve
çokeşli olduklarını çok iyi bilmektedir.

— Cinsel sadakatsizlik karşısında çifte standart uygulamıyor.

— Kesinlikle. Ayrıca hayat kadınlarını da yargılamıyor.
Maria Magdalena —“kötü kadın”— ona yaklaştığında onunla
konuşuyor, ondan artık fahişelik yapmamasını istiyor ve onu
değiştirmeye ikna ediyor. Bunun üzerine Maria Magdalena İsa’nın

müritleri arasına katılıyor. İsa'nın gömülmesi sırasında İsa'nın annesi Meryem'le birlikte o da var ve İsa'nın dirilişine tanıklık ediyor. Daha sonra İsa'nın öğretisini Fransa'nın güneyine yaymak amacıyla gemiyle Provence'a kadar gidiyor. Maria Magdalena bir havari rolü oynuyor. Sonraları, keşişler gibi kutsal bir yerde inzivaya çekilip, günahları için tövbe etmeye devam ediyor. Yine de bütün yaşamı boyunca güzel saçlarını koruyor (ki daha önce de bahsettiğimiz üzere bu saçlar kadınsı cazibenin simgesidir).

— *Demek ki İsa bu konuda devrimci bir figür oluşturuyor... Oysa ölümlünden sonra yavaş yavaş şekillenen Hristiyan Kilisesi'nde cinsiyet eşitliğinin esamisi okunmuyor.*

— İlk kilisenin kurucusu olan Aziz Petrus, papaz adayı olarak yalnızca erkekleri alıyor ve sıra törenle papaz unvanı vermeye geldiğinde, havarilerin yerini yalnızca erkeklerin alabileceğini söylüyor. Kadınların ruhbanlığın dışında bırakılması temel eşitsizliklerden biridir. Daha sonra Aziz Paulus evliliği Hristiyanlar için kutsal bir yemin haline getiriyor ve erkekler ile kadınların Tanrı nezdinde eşit olduğunu söylüyor. Buna göre cennette ne erkek ne de kadın olacaktır. Görüldüğü üzere bu çok muğlak bir tutumdur, çünkü Tanrı'yla ilişkide eşitlik ancak ruhlar için söz konusudur. Dünya üzerinde, kilise söz konusu olduğunda ise fark gözetilir.

— *Aziz Paulus Efeslilere yazdığı mektupta “Ey kadınlar, kocalarımıza Tanrı'ya boyun eğdiğiniz gibi boyun eğin!” diyor.*

— Korinthoslulara yazdığı ilk mektupta da, kilisede başı örtülü durmaları gerektiğini belirtiyor. “Kadın başını örtmüyorsa, saçlarını kesmelidir. Eğer kadının saçını kesmesi veya kazıtması ayıpsa, o zaman örtünmelidir,” diyor. Burada da cazibenin kaynağı olan saç takıntısı çıkıyor karşımıza... Kadınların kilisede söz almaması gerekiyor. Tabii kadın peygamber olarak söz alıyorsa –yine başı örtülü olarak– o başka (bu Eski Yunan'daki Delphoi kâhinleri geleneğinin devamı gibi görülebilir). Kutsal olan ile olmayan birbirine karıştırılmamalıdır, dolayısıyla da kadınların cinselliği ciddi bir şekilde denetlenmelidir. Kadınlar tehlikelidir...

— *Bunun yanında örneğin Romalılarda bazı kadınlar ibadetler sırasında aktif rol alıyorlar değil mi?*

— Evet. Antik Hristiyan Kilisesi'nde kadınlar daha fazla boy gösteriyorlar. Yeraltı mezarlarında inanan kadınlar ellerini yukarı uzatıp yüksek sesle dua edebiliyorlar. Ortaçağda rolleri sınırlanıyor; kadın papaz yardımcıları ve kilisedeki diğer kadın görevliler ikincil görevler yapabiliyorlar, ancak yağlar ve diğer araç gereçlerle ilgileniyorlar. Kilise sorumlusu olarak erkekler tercih ediliyor. Bu dönemde de kadınların başları örtülü. Ancak dişilikleri gizlenirse tahammül edilebiliyor kadınlara.

KUTSAL BAKİRE'YE YENİLEN HAVVA

— *Bu durum kızlar manastırlarında daha da belirgin... Kili-se manastır yaşamını düzenlemeye ne zaman başlıyor?*

— Hristiyan Kilisesi, bekâreti çok erken dönemde hem kadınlar hem de erkekler için daha üst bir mertebe olarak tanımlamıştır. Çoğu keşiş olan ilk papazlarda, cinsellik bir saplantı durumundadır. Aziz Augustinus, 4. yüzyılda bu konu hakkında yazmıştır. Temel düşünce, tensel günahların bütün günahlar içinde en kötüsü olduğudur. Beden kötülüğün temel taşıyıcısıdır. Yaradılış bu noktada tekrar yazılmıştır. İlk versiyonda, kadın ve erkeğin aynı anda yaratılmış olduğu kabul edilir. Oysa bu ikinci versiyonla birlikte kadın ikincil duruma düşer, Âdem'in kaburgasından çıkar. Bu kadın Havva'dır; baştan çıkaran, günahkâr cazibesıyla ayartan, şeytanı dinleyen ve günahı dünyaya getiren kişidir. Bu andan itibaren kadınlara düşen en önemli görev, bu günahın kefareтини ödemektir. Neyse ki Kutsal Bakire kültü kadınları bu durumdan kurtarmıştır. "Meryem Ana" Havva'nın tam tersidir. Meryem selamlanırken, Havva'ya karşı bir zafer kazanılır.

— *Böylelikle bakirelik yüceltiliyor.*

— Eski Yunan'da bakirelik yüceltilmezken, ortaçağda daha yüksek bir mertebe olarak görülmeye başlanmıştır. Kuşkusuz kilise, evliliği normal bir durum olarak kabul eder

ve Aziz Paulus, Tanrı karşısında evli çiftlerin günahlarının bağışlanabileceğini doğrular. İlahi irade “çiftleşin ve çoğalın” der. Ancak azizlik mertebesine ulaşmayı, kendilerini Tanrı’ya adamayı gerçekten isteyenler bekâr kalmalı ve bekâretlerini korumalıdır. Kilise papazları cinselliği günahla eş tutar ve kadını tehlikeli bir baştan çıkarıcı olarak sunarlar. Erişilmesi mümkün olmayan model, hiçbir erkek tanımadan İsa’yı doğuran Bakire Meryem’dir. Bakire ve anne: Kadınlar için ne şeytani bir tuzak! Bazı kadınlar Bakire Meryem’e öykünmek için kendilerini dine verirler. Evlenecek kadınlar ise bekâreti geçici ama önemli bir evre olarak görürler. Ortaçağda genç kız için *puella*, *virgo* (“evlenmemiş bakire kız” anlamında) sözcükleri kullanılmıştır. Öyle yüceltilmiş bir figürdür ki, kendisine mucizeler atfedilir. Jeanne d’Arc (Fransızca *la Pucelle*) bakire bir genç kızdır. İşte bu sayede Tanrı’nın ona bir görev verdiğini anlamış, Fransa Krallığı’nı kurtarması gerektiğini söyleyen sesleri duyabilmiştir.

— *Bir azize ve bir savaşçı olan Jeanne d’Arc, belki de böylelikle –mistikler gibi– bir kadın olarak kendisini bekleyen geleneksel yazgıdan kurtulmak istiyordu... Bekâretin yüceltilmesi, hem kadınlar hem de erkekler için neredeyse bir eşitlik düzeyi sağlayabilir.*

— Prensipte evet... Diğer taraftan şu noktayı gözden kaçırmamak gerek: Bekâr kalmanın yüceltilmesi uygarlıkta çok nadir görülen bir olgu. Bunu bir miktar Çin’de, rahiplerin genellikle bekâretini koruduğu ve kadın manastırlarının bulunduğu Budistlerde görüyoruz. Yine de bunun oranı nüfusun çok küçük bir yüzdesiyle sınırlıdır. Kuran’da cinselliğin erkekler için de kadınlar için de iyi olduğu, bundan kaçınmanın bir hata olacağı söylenmektedir. Diğer bir deyişle erkeklerin de kadınların da evlenmeleri gerekir. Haremlere yer vardır, evet ama bekârlara yer yoktur. Kocasız, cinsellikten uzak, anne olmayan bir kadın düşünülemez. Cinsellikten uzak kalmayı sağlayan bir konum (dini nedenlerle bekâretini koruma) ve yerler (manastırlar) yaratmak, yalnızca Batı toplumlarına özgü bir özelliktir.

MANASTIRLARIN MAHREMİYETİ İÇİNDE

— *İnzivaya çekilmek isteyen kadınları manastırda bekleyen gerçek neydi? Manastırlar kadınların eğitildiği, kendilerini geliştirdikleri, istemedikleri doğumları yapmaktan kurtuldukları yerler miydi, yoksa itaatsiz kızların kapatıldığı hâpishaneler mi?*

— 1914'te savaş patlak verene kadar, manastırlar çok farklı amaçlara hizmet etmeye devam ettiler. Günümüzde manastıra giren genç kızlar bunu gerçekten kendi istekleriyle yapıyorlar. Oysa eskiden üç farklı durum söz konusu olabiliyordu. Öncelikle ailelerin çeyiz hazırlayamadıkları veya evlendiremedikleri için manastıra verdikleri kızlar vardı. Soylularda bunlar evlilik stratejisi açısından sakınca yaratacak kızlardı. Ancak aynı durum köylüler için de geçerliydi. Çelimsiz, total, çocuk doğurmak ve iş görmek için yeterince güçlü görünmeyen kızlar manastıra kapatılırdı. Bunun tam aksi ucunda, istemedikleri biriyle evlendirilmemek için din yolunu seçen ve kendi iradeleriyle manastıra giren kızlar vardı. Bunların çoğu bakireydi –azizelik için mutlak koşuldu bu– ama dullar da manastıra kapanmayı isteyebilirlerdi. Bu iki ucun arasında –zorla getirilenler ile kendi istekleriyle gelenler– baskıyla manastıra giren ama sonunda alışıp, burada mutlu bir yaşam süren kadınlar vardı.

— *Manastırlar eğitim, maneviyat ama öte yandan güç mekânlarıydı da aynı zamanda değil mi?*

— Zamanla kilise İsa'dan çok daha şoven bir tavır içine girdi ve kadınlar bu kurumlarda güç sahibi olamadılar. Kadın tarikatları hep erkeklerin denetimi altındaydı. Zaten çoğunlukla erkek tarikatlarının devamı niteliğindeydiler. Kadınlar tarafından kurulan tarikatlar (örneğin kendilerini eğitime adan Azize Ursula Tarikatı (Ürsülinler) piskoposa hesap vermek zorundaydılar. Evet, bazı manastırlarda başrahibeler güçlü bir otoriteye sahiptiler; günah çıkaran rahipleri kontrolleri altına alabilirlerdi, hatta bazen kıskançlık krizleri yaşandığı olurdu. Kızlar manastırı, öyle huzurlu bir yuva olmaktan uzaktı. Rahibeler arasındaki rekabetlerin, günah çıkaran rahip ile başrahibe arasında, cinsiyeti aşan bir güç savaşının yaşandığı yerlerdi.

Bazı başrahibelerin piskoposları çiğneyip doğrudan Roma'ya başvurdıkları olsa da, eninde sonunda Papa da bir erkekti! 12. yüzyılın başında, kadınlara da eşit bir rol verilmesinden yana olan Robert d'Arbrissel kadın monarşisinin gelişiminde önemli bir rol oynadı. Fontevraud Manastırı'nda gerçekleştirdiği de işte budur. Bir diğer örnek de Aziz Francesco d'Assisi'dir. Takipçisi ve arkadaşı olan Azize Claire, Fransiskenlerden ayrı olsa da aynı yolda yürüyen "Yoksul Kadınlar" tarikatını kurmuştur. Yine de hiçbir zaman erkek egemenliğinden bağımsız bir kadın tarikatı kurulmamıştır.

— *Azizeler kendi manastırlarında, hatta dışarıda güç sahibi değiller miydi?*

— Evet bazı azizeler, gerek yazdıklarıyla gerekse kurdukları tarikatlarla etraflarındaki rahibeler üzerinde çok büyük bir etkiye sahiptirler. Bu etki manastır duvarlarının dışına kadar da çıkabiliyordu. Örneğin Avilalı Azize Teresa, önemli bir mistik güce sahipti. Yazdıkları okunuyor ve bunlara uyuluyordu. Takipçileri –ki bunlar arasında piskoposlar da bulunuyordu– ona danışmak için uzaklardan geliyorlardı. San Juan de la Cruz ona hayrandı. 24 yaşında ölen "küçük kız kardeş" Thérèse de Lisieux büyük bir coşku yaratmış, kaleme aldığı *Histoire d'un Âme* (Bir Ruhun Hikâyesi) bir çoksatar haline gelmiştir.

— *Ancak azizeler şüphe de çekiyorlardı...*

— Evet. Kilise azizelerine saygı gösteriyor ama bir yandan da onlara karşı temkinli davranıyordu. Tefekküre dalan ve Tanrı'yla doğrudan ilişki içinde olduklarını ileri süren bu kadınlar, yazılanların yorumlanmasında rahiplere rakip olarak görülüyorlardı. Örneğin Avilalı Azize Teresa, diğer birçok azize gibi, kendi dönemindeki kiliseyi çok eleştiriyordu. Diğer taraftan kadınların "deliliğinden", histerisinden ve bir de "anoreksisinden" çok çekiniliyordu. Manastırlarda yaşayan bu mistik kadınların çoğu tefekküre, duaya, riyazete ve özellikle de yiyeceklerden uzak durmaya önem veriyorlardı. Anoreksiklerin "anası" sayılan Sienalı Caterina bunun örneklerinden biridir. 19. yüzyılda Thérèse de Lisieux de etrafındakilerin

bütün ısrarlarına rağmen yemeği reddediyordu (veremden mi yoksa anoreksiden mi öldüğünü hâlâ bilemiyoruz). “Ergenlik” gibi “anoreksi” sözcüğü de 19. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Anoreksi, genç kızların fizyolojik kaynaklı bir sorunu olarak görülmüştür. Anoreksinin psikolojik bir bozukluk olarak tanımlanması ise Birinci Dünya Savaşı ile İkinci Dünya Savaşı arasına rastlar.

PENETRASYONUN REDDİ

— *Anoreksinin geçmişi çok eskiye dayanıyor. Kendini dine adayan bu kadınlar, kendilerini abartılı derecede aç bırakarak dişiliklerini ve cinselliklerini reddetmek mi istiyorlardı acaba?*

— Tam olarak ne yapmak istediklerini anlamak zor. Belki de sahip oldukları kadın vücudunun saf olmadığını düşünüyorlardı... Tektanrılı dinlerin hepsinde âdet dönemi saflığın bozulduğu bir dönem olarak görülür: Kadın kirlenmiştir, ona dokunmaktan kaçınmak gerekir. Kan aslında yaşamın sembolüdür ama kızların kanı kirli kan, buna karşılık erkeklerin savaşlarda dökülen kanı onurlu, şanlı bir kan olarak görülür. Anneler kızlarını başlarına ne geleceği konusunda pek uyarımazlar. Yakın zamanlara kadar, kızlar ilk âdet gördüklerinde mahcup oluyorlardı. Bu utanç verici bir sır olarak saklanıyor, üzerinde konuşulmuyor ve bunu kendi kendine halletmek gerekiyordu. Bazı kızların Tanrı'ya kavuşmak için bedenlerini yadsıyıp bu kirlilikten kurtulmak istemiş olması mümkün. Yemek yememe ileri boyutlara vardığında âdetler de kesiliyor (amenore).

— *Anoreksinin yüzyıllar boyunca yalnızca kendini dine veren kızlarda görüldüğünü düşünemeyiz herhalde...*

— 19. yüzyıldan itibaren hekimler tarafından kaydedilmiş olgular var ve sayıları hiç de az değil. Bu hastalığa yakalananların çoğu zorla evlendirilen kızlar (bu eskiden beri gelenek-selleşmiş bir uygulama olduğundan, anoreksinin ortaçağdan bu yana var olduğunu söyleyebiliriz). Âdetlere ve kirli kana

çevrilen gözlerin dışında, genç kızlar bir başka temel çelişkiyle de karşı karşıyaydılar. Bir taraftan bekâretleri yüceltiliyordu diğer taraftan onlara “kaderiniz evlenmek” deniyordu (üstelik bu aile zoruyla gerçekleştirilen bir evlilikti) ve “o zaman bir erkek içlerine girebilirdi”. Çünkü “karılık görevinin” esası buydu zaten; kocanın istediği zaman içlerine girmesi. Dolayısıyla anoreksinin altında, eşin kullanımına sunulan bedenin reddinin yattığı da düşünülebilir. Kadın bedenini aç bırakarak zayıflatıyor, çocuk doğuramayan, çekici olmayan bir beden haline getiriyor ve böylelikle kaderinden kaçıyor. Yalnızca üremeye adanmış bir beden olmaktan çıkıyor böylece. Kilise, mistisizmin deliliğe, intihar davranışına yaklaşan bu şekline çok tereddütlü yaklaşmıştır.

— *Kilise temkinli davranıyor ama azizeleri yüceltip azizlik mertebesine de yükseltiyor. Diğer taraftan cadılara yaklaşımı çok farklı. Oysa cadılar da gaiple iletişim içinde olduklarını iddia ediyorlar.*

— Bazen aradaki sınır çok inceliyor ama... “Loudun Olayı” bunun bir örneğidir. 1632’de Ürsülin rahibeleri, manastırın günah çıkaran rahibi Urbain Grandier’yi, kendilerini baştan çıkarmak için büyülediğini iddia ederek suçlamışlardı. Suçlu bulunan rahip canlı canlı yakıldı; “içlerine şeytan giren” rahibeler içinse şeytan çıkarma ayini yapıldı. İçlerine giren şeytanın çıkarılması gerektiğine göre, onlar da cadılığa yaklaşmışlardı bir anlamda. Oysa “cadılıkları doğrulananlara”, şeytanla gönüllü olarak işbirliği yaptığından şüphelenilenlere en ufak bir acıma gösterilmiyordu. Günahlarının kanıtlanması için sıkça uygulanan bir yöntem vardı. Kadınlar boyunlarına taş bağlanarak nehre atılıyorlardı. Eğer boğulurlarsa, masum olabilecekleri düşünülüyordu. Yok, eğer su yüzüne çıkarlarsa, bu şeytanla anlaşmaları olduğunun bir kanıtı olarak kabul edilir ve diri diri yakılırlardı. Bedenlerinden geriye hiçbir iz kalmamalıydı. 16. ve 17. yüzyıllarda, İngiltere’de, Fransa’da, Almanya’da, Bohemya’da, Polonya’da binlerce kadın böyle yakıldı. Büyücülüğün, Rönesans’ın bilimsel düşünce gelişimiyle bağdaşmadığı düşünülüyordu.

MANEVİYATIN YÖNLENDİRİCİLERİ

— *Öyle de olsa böyle de, kaybetmek kaçınılmaz. Söz alma-ya yeltenen kadının başına ne geliyor görün bakın! İster rahibe, ister cadı, isterse evlenme çağında genç kız, sonra da evli kadın olsun, hepsi de kilisenin erkeklerinin demir yumruğunu buluyor karşısında.*

— Evet. Katolik Kilisesi erkek egemenliğinin kendini gösterdiği bir kurumdur. Sakrementlerin yönetilmesi, pazar ayinlerinin düzenlenmesi, ekmek şarap ayininin gerçekleştirilmesi, komün-yon verilmesi, günah çıkartılması ve vicdanların rahatlatılması hep rahiplerin sorumluluğundadır. Maneviyatın yönlendiricileri olan rahip, hem manastırlarda rahibelerin yanında yer alır hem de sivil yaşamda genç kızlara ve evli kadınlara yol gösterir. Günahların itiraf edildiği kefarete ayinleriyle, kadınların vic-danlarını ve davranışlarını etkiler. Kilise onun sayesinde cema-atini denetim altında tutar ve bu denetim 17. yüzyıl ve Karşı Reform'un* katı talimatlarıyla daha da güçlenmiştir. Kilisenin bu nüfuzu bazı kesimlerde çok büyük güvensizlik yaratmıştır (Molière'in *Tartuffe* adlı oyunu bunun bir yansımasıdır). Pro-tes-tanlığa daha yakın olan Jansenciler, günah çıkaran rahiplerin diyalog kurulabilecek kişiler olmasına çalışmışlardır. Ancak Karşı Reform'un hükümdarı XIV. Louis, kurallara en küçük bir karşı gelmeyi bile hoş görmemiş, Port-Royal Manastırı rahibelerini sürgüne göndermiştir. Fransız Devrimi sonrasında kilise, kadınların "kontrol altında tutulmasında" günah çıkaran rahiplere çok bel bağlamıştır. 19. yüzyılda Michelet gibi cumhu-riyetçiler, kadınların üzerinden ailelerin içinde neler olup bittiğini öğrenmeye çalışan bu rahiplerden çok rahatsız olmuşlardır.

— *Protestanlıkta böyle günah çıkaran rahipler yok ama değil mi?*

— Luther günah çıkarmayı korumuş, Calvin ise ortadan kaldırmıştır. Calvin'e göre, Evharistiya ayininde ekmek ve

* 16. yüzyılda, Protestan reformuna karşı Katolik Kilisesi tarafından başlatılan reform hareketi. (ç.n.)

şarap İsa'nın gerçek bedeni ve kanı değildir, dolayısıyla da ne yükselmeye ne de bir papazın aracılığına gerek vardır. Protestan papazı bir erkektir; Luther ve Calvin de evlilik ve özel yaşam konusunda çok ataerkil görüşlere sahiptirler. Yine de Protestanlık, Hristiyanlık içinde kadınlara biraz nefes aldırılmıştır.

— *Okumayı, dolayısıyla da yazmayı öğrendiklerine değinmiştik. Kadınlar söz alma hakkı da kazanıyorlar mı?*

— Söz hakkı erkeklerde kalmaya devam ediyor ama Protestanlıkla birlikte küçük de olsa bir gedik açılıyor. İnancı pekiştirmek ve yaymak için düzenlenen her “Yeniden Uyanma” toplantısına kadınlar da katılıyor ve kendilerini ifade ediyorlar. Protestanlarda bu, dini inançlara aykırı bir uygulama gibi değil, daha çok yararlı bir müsamaha olarak görülüyor. Almanya’da Pietistlerde, İngiltere’de Püritenlerde, Metodistlerde ve bir miktar da Presbiteryenlerde buna rastlıyoruz. ABD’nin kuzeydoğusundaki New England’da, kadın vaizler binlerce kişiyi toplayabiliyorlar. Kuşkusuz bunlar Protestanlıktaki marjinal hareketler ama yine de varlar. Katolik Kilise de bu konuda çelişkili bir tutum sergiliyor: Bir yandan kadınları daha yakından denetim altında tutarken, diğer yandan manastırlarda okuma ve yazma öğrenmelerine imkân sağlıyor. Kadınlar da hiçbir zaman pasif kalmıyorlar. Erkek egemen ortaçağda, papazların baskın olduğu kilise bünyesinde bile kendilerine özgürlük, kültür, güç, zevk ve aşk (bu Tanrı aşkı da olsa) alanları yaratabiliyorlar. Rahibeler kızların eğitimine yönelik düzenlemeler getiriyorlar. Fransız Devrimi’nden önce bu konuda önemli bir etkiye sahip olan Ürsülinler, devrim sonrasında da bu nüfuzlarını kısa sürede geri almışlar. 19. yüzyılda kızların eğitimi için her türlü bilgiyi içeren müfredatlar hazırlamışlar. Kadınların aile içindeki öneminin bilincinde olan kilise, onların eğitimleriyle ilgilenmiş ve içinde bulundukları sosyal sınıfa göre dozunu ayarlamış. Aristokratların kızları özel öğretmenlerden ders alırken, burjuva kızları yatılı okullara gönderilmiş (Emma Bovary’deki gibi). Halk sınıflarından kızlar ise ütü yapma, dikiş dikme gibi gündelik işlerin öğretildiği “*ouvroir*” adlı atölye benzeri birimlere yollanmışlar.

“LÜZUMSUZ” KADINLAR

— *Bazı rahibeler, eğitimin dışında yoksullarla da ilgilenerek toplumsal bir güç de kazanmışlar değil mi?*

— Bu gibi işlerle daha çok manastırlara kapatılmayan rahibeler ilgilenmiş. Aslında hayır işleri Katolik kadınlar, “koruyucu azizeler” tarafından yürütülüyor. Bu kadınlar yoksulları ziyaret ediyor, hastalara bakıyor, hastanelerde ölenlerin gözlerini kapatıyorlar. Tabii bu hayırsever kadınlar, hem güç hem de toplumsal deneyim kazanıyorlar. İşlerini ciddiye aldıklarında (çünkü bu işleri sıkıcı bulan ve yoksul evlerin titreyen basamaklarını tırmanmaya asla yanaşmayan kadınlar da var!), zamanla “yoksulluğun bilimine” vâkıf oluyorlar. 19. yüzyılda aşevleri açıyor, hayırseverliğin daha laik şekli olan sosyal yardım kurumlarının gelişimine katkıda bulunuyorlar. Bazı sanayicilerin eşleri, kocalarını işçilerin içinde bulunduğu sefalet konusunda uyarıyorlar.

— *Özetle sosyal yardım, kadınların bu çalışmalarından doğuyor.*

— Kesinlikle. Tıp, sosyal haklar ve psikoloji alanlarına da el atıyorlar. Dernekler kuruyor, yardım dernekleri yararına kullanılmış eşya satışları düzenliyorlar ve bazen bunlara çok geniş katılım sağlayabiliyorlar. Böylelikle kadınlar ekonomik yaşama da adım atmış oluyorlar. Örneğin 19. yüzyılda Protestanlarda, Kurtuluş Ordusu (Salvation Army) çok büyük bir kurum haline gelmiş. Hareketin kurucusu olan William Booth ile karısının çok sayıda kızları var ve kısa sürede kadınlar komutayı ele alıyor. Kurtuluş Ordusu, adından da anlaşılacağı üzere askeri bir yapıya göre düzenlendiğinden, ailenin kadınları “komutan” ve “albay” rütbeleri alıp, başka kadınları da sisteme dahil etmişler.

— *Sonuç olarak kadınlar ellerine geçen bütün olanakları değerlendirmişler. Elleri küçücük bir alan geçer geçmez, bu alanı genişletmişler.*

— Evet. Ancak dinin katkısını da göz ardı etmemek gerekiyor. Burada erkek egemenliğinin, erkek şovenizminin ileri

derecede baskın olduğu Katolik Kilisesi'ne övgüde bulunuyor değilim. Ancak toplumsal yaşam belirsizliklerle doludur ve kadınların dini yaşam içinde belirli bir güç kazandığını kabul etmek gerekir. Yine de kadınların hep bir erkeğin koruması altında olmaları gerekmiştir. Bu erkek baba, koca, piskopos veya başrahip olabilir. Yalnız kadın, tehlike altındaki kadındır.

— *Evlenmeyen ama manastıra da girmeyen genç kızlara ne oluyordu peki?*

— Böyle kızların sayısı fazla olmasa da, bu durumda kız, ailesinin yanında kalıyordu. Bunlar, huysuz teyze veya Balzac'ın “Kuzin Bette” karakterine benzeyen kadınlardır. Erkek bula-mayan, bir erkek tarafından beğenilmeyen kadın şüphe çeker. Ancak bunların hepsi ortada kalmış kadınlar değildir. Bazıları da evlenmeyi kendileri reddeden asi kadınlardır. 19. yüzyılda, kızların eğitim imkânına kavuşmasıyla birlikte böyle kadınların sayısı artmıştır. Kadınlar eğitimlerini bir meslek aracılığıyla paraya çevirme imkânı bulmuş, öğretmen, mürebbiye veya dadı olarak çalışmaya başlamışlardır. İngiltere'de entelektüel kadınlar, Mavi Çoraplılar (*Blue Stockings*) diye alaya alınmıştır. Bir de ne yapılacağı bilinemeyen “lüzumsuz” kadınlar (*“redundant” women*) vardır. * Bir erkeğin denetiminde olmayan kadın endişe uyandırır, çünkü normların dışındadır. Romanlarda mürebbiyeler, genellikle evin erkeğini baştan çıkaran, biraz düşük ahlaklı kadınlar olarak karşımıza çıkarlar.

OLAĞAN BİR SUÇ: TECAVÜZ

— *Bir erkeğe ait olmayan kadın hep tehlike olarak görülmüş ama aslında asıl tehlikede olan kadın...*

* 1850'lerde İngiltere'de nüfusta kadın-erkek dengesi kadınların lehine bozulunca, yeterli erkek olmadığı için evlenemeyen yaklaşık 750.000 kadınla ne yapılacağı bilinmemiş, bu kadınlar *“redundant women”* olarak adlandırılmıştır. (ç.n.)

— Evet ve öteden beri de bu tehlike tecavüz. Eskiden beri var olageldiğini düşünmemiz için her türlü sebep var. Eski çağlarda ne olduğu konusunda pek bir bilgi yok. Kızlar çocukluktan doğrudan erişkinliğe geçiyorlar, ergenliğe ulaşmaz, bazen de daha önce evlendiriliyorlar. Ortaçağda kilise tecavüzün bir günah olduğunu kabul ediyor ve şövalyelerin dulları, yetimleri, tehlikedeki kızları koruması bekleniyor. Ancak âdetler çok farklı. Oğlanlar tecavüzle ve özellikle de çete maceralarından biri olarak gerçekleştirilen toplu tecavüzle, çok erken yaşta erkekliklerinin farkına varıyorlar. Bu topluca gerçekleştirilmesi gereken ve çeteyi birbirine bağlayan bir yiğitlik gösterisi. Gençlerden oluşan bu tür çeteler şatoları, köyleri kırıp geçiriyorlar ve performanslarını karşılaşıyorlar birbirleriyle. Evlenmeyecekleri bir kızı, özellikle de bakire bir kızı “bozmak” bir başarı sayılıyor. Kızın kendini “koruması”, bekâretini kaybetmemesi; erkeğinse kızı bir kale gibi fethetmesi bekleniyor. Güçlü bir kalenin düşürülmesiyle açık bir benzerlik söz konusu burada. Kızı, şatoyu, şehri fethetmek, bir erkeklik töreni niteliği taşıyor. Bu bir savaş.

— *Tecavüze uğrayan kız şikâyetle bulunabiliyor mu?*

— Kendini korumayı başaramayan kız suçlu bulunuyor. Hep zaten dünden razı olduğundan şüpheleniliyor, “Kendisi istedi!” deniliyor. Şu veya bu şekilde olaydan kız sorumlu tutuluyor; “O sırada orada ne arıyordu, böyle bir yerde ne işi vardı?” diye düşünülüyor. Köyde “şerefi lekelenmiş” kız gözüyle bakılıyor ve herkes biliyor bu durumu. Bekâreti bozulduğu için artık evlenilebilir bir kız olmaktan çıkıyor. Çoğu zaman başka çaresi kalmadığından, şehre gidip kötü yola düşüyor bu kızlar.

— *Tecavüz ne zaman suç olarak kabul edilmeye başlandı?*

— 19. yüzyılda “müessir fiil” için birkaç dava açılmış. Ancak yalnızca toplu tecavüz gerçek anlamda cezalandırılıyor: Genç bir kızın çok sayıda erkeğe karşı elinden hiçbir şey gelmeyeceği kabul ediliyor. Oysa tek bir erkekle karşı karşıya kaldığında, kendini savunabileceği düşünülüyor. Tecavüze uğradıysa, gerçekten direnmemiştir. Bazen anne baba kızlarına

güveniyor ve tazminat talebinde bulunuyorlar ama sözlerini geçirmeleri çok zor. Tecavüzcü genellikle kızın kendisini “tahrik ettiğini” öne sürüyor ve sözü kızın sözünden daha fazla önemseniyor (kötü şöhretli bir delikanlı değilse tabii). Bu nedenle de pek az tecavüz olayının peşine düşülüyor. Çok can sıkıcı tıbbi muayenelerin yapılmasının gerekeceği biliniyor. Tecavüz olgularının büyük bir kısmında kız sesini çıkarmıyor ve en büyük beklentisi gebe kalmamak oluyor. Tecavüz konusu uzun yıllar görmezden gelinmiş bir konu. Georges Vigarello’nun *Histoire du viol, XVI.-XX. siècles* (XVI.-XX. Yüzyıllarda Tecavüzün Tarihi) adlı kitabında açıkça ortaya koyduğu gibi, bu konuda çocuk tecavüzü hariç pek bir değişiklik olmamış bugüne kadar.

— *Bir “savaş silahı” olarak tecavüz de eskiden beri varlığını koruyor değil mi?*

— Evet. Tecavüz fethin bir parçası. Kazanan taraf şehre giriyor ve askeri birlik, başta kadınlar olmak üzere şehir sakinlerine istediğini yapma hakkına sahip oluyor. Subaylar buna ses çıkarmıyorlar. En kötüsü de iç savaşlar. Köy ele geçince, kadınlar kazananların tecavüzüne uğruyor. Sonra köy kurtarılıyor ve erkekler tarafından zorbalara karşı koymamakla suçlanan kadınlar bir kez daha tecavüze uğruyorlar. Kadınlar bütün savaşlarda bu terörle karşı karşıya kalıyor. Birçoğu intihar ediyor, geriye kalanlar susuyor.

— *Kadınlar savaşlar dışında da tecavüze varan cinsel tacizler karşısında sıklıkla suskun kalıyorlar.*

— Eskiden, “ilk gece hakkı”* adı altında taciz yapılabilirdi, bu senyörün ayrıcalıklarından biriydi. Ancak tarihçiler bunun hiçbir zaman bir “hak” olmadığı görüşündeler. Kilise de bu duruma onay vermemiş.

— *Ya uygulamada...*

— Söylendiği gibi uygulamada da senyör tebaasının efendisiydi. İktidara sahip olmak demek, kadınların bedenleri

* Senyörün tebaasındaki bir kişiden, düğünden hemen sonra gelini bir gece için kendisine teslim etmesini isteme hakkıdır. (ç.n.)

üzerinde de iktidar sahibi olmak demektir. Daha önce değinmiştik, şatolarda kadınların odası hiç de korunaklı değildi. Tecavüzlere, elle tacizlere sık rastlanıyordu. Daha aşağı konumlardaki kadınlarda, bu tacizler çalışma yerine kadar iniyordu. Efendi kendinde hizmetçiyi sıkıştırma hakkı görüyor; çiftçi işçi kızları kovalıyor ve kendilerini teslim etmezlerse tehdit ediyordu. Bazen evin hanımı da suç ortaklığı yapıyordu. Oğlunun geneleve gidip hastalık kapma riskiyle karşı karşıya kalmasındansa, köyden yeni gelen hizmetçi kızla kırıştırmasını tercih ediyordu. Kadınlar, erkeklerin arzularına karşı bedenlerini korumakta zorlanıyorlardı, çünkü erkekler bunu bir hak olarak görüyorlardı.

— *Kadınlar ne yapabilirlerdi ki?*

— Kendilerini savunuyor, kurnazlıklara başvuruyor, korunmaya çalışıyorlardı... Ayrıca istemedikleri bu çok sert ve kaba cinsellikten uzak durabilmek için, kilisenin ardına gizlenip manastırlara sığınıyorlardı. Manastır ve bekâret hep bir ikilem olarak kalmıştır... Erkeklerin fiziksel gücü ve açgözlü arzuları karşısında, kadınların kendi bedenlerine sahip olma istekleri —ki hep göz ardı edilmiştir— sürekli ve eşitsiz bir savaş olarak sürmüştür.

— *Modern çağa yaklaştıkça, bu tacizlerin fabrikada, mağazalarda, bürolarda da devam ettiğini görüyoruz.*

— Evet. Ustabaşı veya bölüm şefi bunun normal olduğunu, kızların “yatağından geçmesi” gerektiğini düşünür. Bazı genç kızlar da bu tabiri kullanırlar: “Yatağından geçmeliyiz”. Neyse ki giderek daha çok kız bu duruma karşı gelmeye başlamıştır. Ustabaşılardan “ilk gece hakkına” dur demek için, işçi sendikaları da ağırlıklarını koymuştur. 1905 yılında böyle bir olay Limoges’daki ünlü grevi başlatmıştır. Georges-Emmanuel Clancier’nin *Le Pain Noir* (Kara Ekmek) adlı romanına da ilham vermiştir bu olay. Bir porselen fabrikasının genel müdür yardımcısı, sistematik olarak ilk gece hakkından yararlanmaktadır. Kızlardan biri şikâyet edince, bütün işçiler başkaldırırlar. Daha sonra grevin asıl nedeni olan ilk gece hakkına karşı öfke unutulur, olay maaşlarla ilgili bir greve dönüşür.

“YA DÖVÜLMEK BENİM HOŞUMA GİDİYORSA!”

— *Tek başına kalan veya “isyan eden” kızları hep aynı tehlikeler bekliyor. Tecaviüz başta olmak üzere dövme, hatta cinayet...*

— Bunlar sadece yalnız kızlar için değil, evli kadınlar için de geçerli. Bu durumda şiddet uygulayan kadının kendi kocası. Eskiden erkeğin karısını dövmesi normal sayılıyordu! Ortaçağda bu, erkeğin iktidarının göstergelerinden biriydi. Kadın, çocuklar ve hayvanlar gibi, akli olmayan bir yaratık gibi görülmüyordu. Çok sonra, Napoléon’un getirdiği medeni kanunda babanın ve kocanın bu hakkı üstü kapalı olarak kabul edildi. Hâkimiyet kocanın elindedir, karısı ve çocukları üzerinde her türlü hakka sahiptir. Karısı ona karşı gelirse, onu dövebilir. Çok ileri gitmediği sürece halkın ahlak anlayışı da bunu kabul eder. Özellikle varoşlarda şiddete göz yumulur. Duvarlar ince, evler küçüktür ve “Bak, falanca yine karısını dövüyor!” denildiğine sık sık şahit olabilirsiniz. Koca içmeye gider, eve döner ve gece yumruklarla son bulur. Bu arada, burjuva sınıflarda da düşünüldüğünden daha fazla karısını döven koca olduğunu belirtmekte fayda var. Molière’in meşhur repliğine değinmeden geçmeyelim: “Ya dövülmek benim hoşuma gidiyorsa!” Kadının kocasının erkekliğini buna göre ölçtüğü görüşü yaygındır. Erkek otorite sahibi değilse, namusunu koruyamıyorsa bu hoş karşılanmaz. Kadınlar “Siz bu işe karışmayın!” diyerek, evliliklerini koruma ve durumlarını haklı çıkarma eğiliminde olmuşlardır hep.

— *Hatta çoğu kez onları savunmaya çalışanlara karşı çıkıyorlar değil mi?*

— Evet. Bazı kadınların kaderlerine razı olma ve sonuna kadar itaat etme eğilimi şaşırtıcı olabiliyor. Kuşkusuz şiddet “aşırı” boyutlara ulaşmışsa çevre bunu kınıyor ama aksi takdirde kimse bu kadınlara destek olmuyor. Bazı kadınlar dava açmaya çalışsa da, bunların sayısı çok az. 18. yüzyıldan itibaren bu tür davaların sayısı artmaya başlıyor. Boşanma mümkün olmasa da, kadınlar mahkeme sonucunda boşanma

olmadan ayrılık hakkını elde etmek için, gördükleri “kötü muameleyi” dile getirmeye başlıyorlar. Yavaş yavaş duyarlılıklar değişiyor ve kadının dövülmemeye –en azından abartılı bir şekilde dövülmemeye!– hakkı olduğu kabul edilmeye başlanıyor. Yine de kadınların bir araya gelip şiddete karşı toplu protesto eylemlerine başlaması için daha çok zaman geçmesi gerekiyor. Bu konu feministlerin öncelikleri arasında bile nadiren yer alıyor. Bugün bile tecavüz olaylarının yalnızca yüzde 5’inin mahkemeye taşındığı tahmin ediliyor. Bu konuda büyük bir suskunluk hâkim ve bu suskunluk, her türlü şiddet davranışının karıkoca ilişkisi mahremiyeti içinde gerçekleşmesi ölçüsünde artıyor. Tecavüzler, darp, manevi taciz... Son dönemde yapılan araştırmaların da gösterdiği üzere, kadınlar günümüzde de büyük oranda şiddete maruz kalmaya devam ediyor.

— *“Evlilik içi tecavüz” kavramı çok yeni o halde...*

— Hemen hemen son yirmi yıldır var bu kavram. Daha önceleri “evlilik içi tecavüz” düşüncesi bile söz konusu olamazdı, yalnızca “karılık görevi” kavramı vardı. Bir kadın evlendiği andan itibaren, kocasının cinsel isteklerine karşılık vermek zorundaydı. Buna karşı çıkması yasal değildi.

— *Bir de yine mazur görülen meşhur “namus cinayetleri” var...*

— Prensipte namus cinayetleri kanuni olarak cezalandırılıyordu. Ancak ahlaksal ve toplumsal açıdan mazur görülüyor, erkeğin namusunu temizlediği kabul ediliyordu. Kendisini aldatan eşini öldüren erkek çoğu zaman beraat ediyordu. Fransa’da tartışmanın başlaması için 1875 yılının beklenmesi gerekti. Bu tarihten itibaren mahkemeler, bazı mazeretler bulmaya devam etseler de, bunu kınanacak bir suç olarak yargılamaya başladılar. Bu suçtan mahkûm edilenler oldu. Yine de Alexandre Dumas Fils “namusunu koruyan” erkekleri yücelten bir metin kaleme almaktan geri durmadı. 19. yüzyılın sonlarına kadar, Batı dünyası genelinde namus cinayetlerine –tabii ki erkekler tarafından işlenen– aşırı bir hoşgörü gösterildi.

“YOLDAN ÇIKMIŞ” KIZLAR

— “Karılık görevi”, şiddet, hatta uygunsuz bir davranışta cinayet... Evlilikten kaçmaya çalışan kızları anlamak zor değil! Ancak diğer taraftan yalnız kalan, geçim kaynağı bulunmayan veya sizin az önce bahsettiğiniz gibi “namusuna leke sürülmüş” kızlar da, kötü yola düşme tehlikesiyle karşı karşıya kalıyorlar.

— Evet. Hayat kadınlarının büyük bir çoğunluğunu, hırpalanmış, savunmasız ve zaten trajik bir geçmişe sahip kızlar oluşturuyor. Tecavüze uğrayan, aileleri tarafından reddedilen, çok zavallı duruma düşmüş kızlar bunlar... Toplum içindeki statüsü farklılık gösterse de, fahişelik her çağda, her kültürde var olagelmıştır. Françoise Héritier, Eski Yunan’da kurtizanların* belirli bir saygınlığa sahip olduğundan bahsetmişti. Roma’da, kocasına yaşayan üç çocuk veren nikâhlı eşin, kanunen cinsel yaşamdan çekilme hakkı vardı. Genellikle eşler bu haklarını kullanırlardı (ki bu da cinselliğin pek de mutluluk verici olmadığı düşünülüyor). Nikâhlı eş muafiyet hakkını elde eder etmez kendi dairesine çekilir, koca da genelevlerde kurtizanlarla beraber olurdu. Bu kadınları eve de getirebilirdi ve nikâhlı eş buna ses çıkaramazdı. Daha sonraları ortaçağda, hayat kadınlarına kötü gözle bakılmaya başlandı. Kilise bu “yoldan çıkmış” kızları bir taraftan kınarken, bir yandan da duruma göz yumuyordu. Sonuçta bu, “gerekli bir kötülük” olarak görülüyordu. Bu müsamahanın temelinde de yine, erkek cinselliğinin meşru ve bastırılmaz bir gereksinim olarak görülmesi yatıyor: Hayat kadını, doyumsuz kocaları rahatlatır, delikanlıların “milli olmasını” sağlar. “Evler” kentlerin kenar mahallelerinde veya merkezdeki kötü şöhretli sokaklarda yer alır. Bu gibi üzerinde konuşulmayan, üstü kapalı düzenlemeler, 19. yüzyılda tekrar değerlendirilmiştir çünkü devlet, sıhhi nedenlerle hayat kadınlarını denetlemek ve vesika altına almak istemiştir. Bu denet-

* Fr. *courtisane*. Genelevlerdeki fahişelerden farklı olarak, güzelliğinin ve zarafetinin yanı sıra zeki, eğitilmiş ve kültürlü olan, bazen sanatla uğraşan, erkek meclislerinde sohbetlere katılan üst sınıf fahişe; sosyete fahişesi. (ç.n.)

lemeler ilk olarak İngiltere’de başlar. Daha sonra Fransa’da Doktor Parent-Duchâtelet 1836’da *De la prostitution dans la ville de Paris*’yi (Paris Kentinde Fahişelik Üzerine) kaleme alır. Bu konuda yazılmış sosyolojik nitelikteki ilk araştırma olan bu kitap önemli bir eserdir. Bir hekim tarafından yazılan bu eser, tıbbın gücünü ve dönemin sıhhi kaygılarını yansıtır. Öte yandan Parent-Duchâtelet, modern yöntemlerden yararlanmak istemiş, kitapta istatistiklere yer vermiş ve kadınlara sorular sormuştur. Kadınlarla karşı karşıya gelmek konusunda kendini pek rahat hissetmemiş olacak ki, görüşmelere yanında bir polisle gitmiştir. Tabii bu durum muhtemelen diyalogu biraz bozmuş olacak! Yine de kadınları dinlemek ve anlamak istemiştir.

— *Kadınlara ne gözle bakıyor?*

— Aslında pek kınayıcı bir bakışı olduğunu söyleyemeyiz. “Bu zavallı kadınların” başka şanslarının olmadığını söylüyor, acıyor onlara. Fuhuş dünyasını gerçekten anladığını görüyoruz. “Meslek” gereklerini yerine getirirken hiç zevk almayan ve cinselliği genellikle başka kadınlarla birlikte olarak yaşamaya çalışan kadınları anlatıyor bize. Tribadizmden, yani birbirleriyle sevişen ve erkeklerle her türlü ilişkiden kaçınan kadınlardan söz ediyor. Parent-Duchâtelet bazı kadınların isteyerek çocuk sahibi olduklarını ve çocuklarına gayet iyi baktıklarını da ortaya koyuyor. Bazı kadınlarsa yalnızca yaşamlarının bir döneminde kendilerini satıyorlar, “bir kenara para koyacağım, sonra da evleneceğim” diyorlar.

— *Bu mümkün müydü peki?*

— Sanıldığından daha sık rastlanan bir durum bu. Aslında halkın kınayıcı bakışı pek de kuvvetli değil. Evlendikten sonra bu eski hayat kadınları, diğerleri gibi “namuslu kadınlara” dönüşüyorlar. Parent-Duchâtelet hayat kadınlarıyla ilgili “efsaneleri yıkmış”, sayılarının abartıldığı kadar yüksek olmadığını ortaya koymuştur. 19. yüzyılda Paris bir “fuhuş merkezi”, adeta bir “Babil” gibi görülüyordu. Oysa bu kadar abartmaya gerek yok. 1835’te sekiz yüz binlik bir nüfusa karşılık, yaklaşık on iki bin hayat kadını olduğu hesaplanmış. Parent-Duchâtelet’den sonra, devlet fuhuş sektörünü düzenlemeye karar vermiş. Bu

dönemden itibaren daha lüks evler açılıyor ve emniyet müdürlüğünden alınmış izin belgesine sahip sorumlular (genellikle sonradan saygın hale gelen eski hayat kadınları, “mama”lar) tarafından yönetilmeye başlıyor. Bu kadınlar “iyi hallerini” belgelemek ve kızlarını denetletmekle yükümlüler. Kızların “vesikalı” olmaları, bazı dispanser ve hastanelerde düzenli sağlık kontrollerine gitmeleri gerekiyor. Paris’te Saint-Lazare hem hastane hem de hayat kadınlarının hapisanesi olarak kullanılıyor.

— “Vesika” bir çeşit çalışma izni. Kontrole geldiklerinde hayat kadını kurallara uygun olduğunu bu kâğıdı göstererek kanıtlıyor değil mi?

— Doğru. Böylece profesyonel çalışan, izlenen ve denetimden geçirilen, frengi bulaştırmayan ve hatta erkeklere temizlik ve doğum kontrol yöntemleri hakkında tavsiyelerde bulunan “iyi” hayat kadınları çıkıyor ortaya. Bir de kayıt dışı çalışan, “kaçak”, tehlikeli, sokakta erkekleri ayartan ve denetlenmeyen otellere takılan grup var. Polis bu gruptakilere karşı çok acımasız ve onları da kayıtlı fuhşa yönlendirmek için elinden geleni yapıyor.

RANDEVUEVLERİ

— Fuhuş sektörü, zavallı kaçak çalışan kızlardan, lüks içinde yaşayan “bakımlı kadımlara” uzanan hiyerarşik bir düzene sahip.

— Özellikle “fuhuş” geniş anlamda ele alınırsa –evlenmeden, para veya başka menfaatler uğruna bedenini satmak anlamında– çok hiyerarşik bir düzen var. Toplum şehirleşip karmaşıktıkça, fuhuş da farklı sosyal ortamlara yayılıyor ve hiyerarşi güçleniyor. Paris’te 19. yüzyılda taşradan gelen ve pek fazla parası olamayan göçmenler, “tapon” hayat kadınlarına gidiyorlar ve genellikle her seferinde aynı kadını istiyorlar. Diğer taraftan kendi köylerinden “temiz bir kızla” evleniyorlar. Ahlaksızlığın merkezi olan Paris’ten bir kızla evlenmeleri söz konusu bile olamaz zaten! Evinde istediği yoğunlukta veya

incelikte cinselliği bulamayan burjuvalar ise “randevuevlerine” gidiyorlar. Bütün taşra kentlerinde, böyle biraz daha şatafatlı bir randevuevi bulunuyor. Maupassant da öykülerinde bu evlerden bahsetmiştir. Örneğin *La Maison Tellier*’de (Madam Tellier’nin Evi), Normandiya kıyısında lüks bir randevuevinin müdavimleri, bir seferinde evi kapı duvar bulurlar. Ev komün-yon nedeniyle kapanmıştır. Bütün çalışanlar, birkaç müşteri-lerini de yanlarına alarak, randevuevi çalışanlarından birinin yeğeninin komün-yonuna katılmak için köye giderler.

— “*Randevuevi*” “*genelevden*” daha kibar bir yer mi?

— Evet. Daha bakımlı kadınların müşteri kabul ettiği küçük dairelerden oluşuyor. Bu kadınlar da genellikle birkaç erkekle beraber oluyorlar ama kabul ettikleri müşteri sayısı diğer hayat kadınlarından çok daha az. Burada önemli olan nokta zaman. Randevuevlerindeki kadınlar hazırlanmaya, sohbet etmeye ve sevişmeye de zaman ayırıyorlar. Hızlı bir boşalmanın ötesinde, daha ince bir erotizm söz konusu. Liane de Pougy veya Cléo de Mérode gibi çok güzel bazı kızlar ünlenip itibar kazanmışlar, öyle ki daha özgür olmak isteyen kadınlara model oluşturmuşlar. Örneğin Colette otobiyografik yazılarında, Cléo de Mérode’un kendisine düşler kurdurduğunu anlatıyor...

— *Randevuevi Proust’ta da karşımıza çıkıyor.*

— Evet, *Swann’ın Bir Aşkı*’nda Charles Swann “çapkın” bir erkektir ve eski bir aktris olan Odette de Crécy’ye âşık olur. Odette oyunculuktan sıkılmış, zengin erkeklerle beraber olmaya başlamıştır ama bunu da çok kibar bir şekilde yapmaktadır. Swann onunla buluştuğunda “sevişmek” yerine çok daha ince bir ifade kullanır: “katleya düzeltmek”. Katleya Odette’in göğsünde taşıdığı bir çeşit orkidedir ve Swann sevişmeye başlamadan önce Odette’ten çiçekleri düzeltmek için izin ister. Ne var ki Odette başka erkeklerle de beraber olmaktadır. Swann bunu bilir ve çok acı çeker. Odette yalnızca kendisinin olsun ister, onunla evlenir... ne var ki artık ona âşık olmadığını anlar.

— *Her şeyin kurallara bağlı olduğu Victoria döneminde kadın erkek ilişkilerinin ne kadar boğucu, hatta kaygı verici olduğunu hissedebiliyoruz.*

— Gerçekten de öyle. Bir örnek daha verelim. Kafka hoşlandığı kızlardan çok bahseder. Bu kızları saflığın, güzelliğin sembolü olarak görür. Onlara yakınlaşmak, bir kızla tanışıp aşk evliliği yapmak ister ama kızı gözünde o denli erişilmez hale getirir ki bunu başarması imkânsız hale gelir. Kafka da “malum evlere” gider ve hayat kadınlarıyla beraber olur. Bu kadınlardan pek fazla bir beklentisi olmadığı için, bu tür ilişkiler ona daha kolay gelir.

ZAVALLI KÜÇÜK SIÇANLAR

— *Namusun bu kadar yüceltildiği 19. yüzyılda büyük bir çelişki var gibi...*

— Bir yanda uç noktada bir namus anlayışının ürünü olan katı ve eski kafalı, hiçbir şey konuşulamayan eşler; diğer yanda erkeklerin düzenli olarak ziyaret ettikleri metreslerin rahatça ifade ettikleri çok serbest bir cinsellik. Bazı aktrisler, sevgilileri “çok abazan” bir şekilde kapıya dayandığında, hemen bacaklarını açıp gereken pozisyonu aldıklarını, sohbet faslının iş bittikten sonra başladığını anlatıyorlar! Aktrisler, dansözler, kantocular etrafında dönen bir dünya var. Özellikle de aktrislerin dünyasında fuhuş sektöründekine çok benzeyen bir hiyerarşi var. Kibar beyler ünlü aktrislerle yaranmak için etraflarında fır dönüyorlar. Görmüş geçirmiş erkekler için, Marie Dorval, Pauline Viardot veya Sarah Bernhardt’la birlikte anılmak, zirveye ulaşmak demek. Özellikle de çok mütevazı bir çevreden gelen Sarah Bernhardt, erkekleri kendine kul köle ediyor. Bir çeşit intikam duygusuyla, erkeklerin üzerinde gerçek bir baskı kuruyor. Feminist değil ama erkek egemenliği altına girmeye de katlanamıyor.

— *Ya balerinler ve “opera sanatçıları”?*

— Paris Operası’ndaki küçük kızlar –yeni öğrencilere küçük sıçanlar denirdi– genellikle çok yoksul ailelerden gelirdi ve anneleri kızları için “farklı bir dünyada” mükemmel bir kariyer düşlerlerdi. “Küçük sıçan” gelir gelmez bir “opera annesi” ve bir “opera babasının” himayesine girer, bir çeşit aracı görevi

gören bu anne ve baba, ona zengin bir hamı bulmaya çalışırdı. Bu hamı kıza, ailesine ve bu araçlara para verirdi. Balerin kız büyüyüp ergenlik çağına geldiğinde, haminin yatağından geçmesi gerekirdi. Kız bir yıldız olmadığı takdirde, bu döngü böylece sürüp giderdi. Yetenekleriyle ün salan sanatçılar bu bağımlılıktan kurtulup kendi özgürlüklerini kazanmaya çalışırlardı. “Puantların” üzerinde (parmakların ucunda) dans ederek bu tekniği ilk kullanan balerin olan Marie Taglioni ve diğer birkaç ünlü balerin, herkesi kabul etmemeleriyle tanınmışlardı.

— *Peki kadınlar, erkeklerin şu ünlü “mutlu hayat kadını” efsanesini hiç yaşamadılar mı? Kendi kaderini kendi belirleyen ve fuhuşla refaha ulaşan yüce gönüllü basit kız veya el üstünde tutulan kurtizan yok mu?*

— Fuhuş konusunda feministler dışındaki kadınların görüşlerini pek bilmiyoruz. Feministler ise “Hayat kadınları bizim kardeşlerimizdir, bizler gibi birer kurbandırlar,” diyerek genellikle hayat kadınlarına karşı “kardeşçe” bir tavır içinde olmuşlardır. Bazıları daha ileri gidip “Evlilikte kendini satmak ile fuhuşta kendini satmak aynı şeydir,” demişlerdir. Bir kısmı fuhuş, kökü kazınması gereken bir kötülük, bir çeşit kölelik, “beyaz kadın ticareti” olarak tanımlamışlardır. 19. yüzyılın sonunda, İngiliz feminist Josephine Butler bir “namus kampanyası” başlattı. Kadın grupları, mevcut durumla ilgili gerçekleri gözler önüne sermek için, randevuevi müdavimi olduğu bilinen tanınmış erkeklerin afişe edildiği geziler (*outings*) düzenlediler. Josephine Butler 1885’te Londra’da, binlerce göstericinin “namus” adına bir araya geldiği, kadınlar yerine muhabbet tellallarının cezalandırılması gerektiğini savunan gösteriler gerçekleştirdi. Bu çok yeni ve önemli bir talepti ama aslında yerine getirilme olasılığı çok zayıftı. Nitekim Fransa’da randevuevlerinin kapatılması için 1946 yılında çıkan Marthe Richard kanununu beklemek gerekecekti. Slogan çok güçlüydü: “Kadının özgür olduğu özgür Fransa’da kadın bedeninin satılması kabul edilemez.” Ancak fuhuş, göçmenlerin istismarıyla, daha da kötüleşen koşullarda devam etti. “Denetimli” ile “serbest” fuhuş arasındaki tartışmanın çözümlenmesi zordu.

SAPPHO'NUN SİĞİNAĞI

— *Françoise Héritier'nin üzerinde durduğu, erkeklerin bastırılmaz olarak kabul edilen dürtülerinin meşruluğu karşısında, kadınlar hep “en az zararla nasıl kurtulabiliriz” diye bir arayış içinde olmuşlar. Manastıra girme eğiliminde olmayan ve fuhşa zorlanmayan bazı kadınların, başka bir yola, lezbiyenliğe başvurdukları da oluyor. Bu da skandal yaratan bir durum herhalde...*

— Bu döneme göre değişiyor ama bu konuda erkekler ile kadınlar arasında çok büyük bir fark var. Erkek eşcinselliğine yönelik yasaklama çok daha kuvvetli. Evet, Eski Yunan'da erkek eşcinselliğine gayet hoşgörülü yaklaşılmış ama kilise tarafından günah sayılmış. Kilise bunu bir sperm ziyarı, üremede bir kayıp olarak görüyor. Kadınlarda durum o kadar vahim görülüyor. Bir tür cinselliğe hazırlık gibi kabul ediliyor. Genç kızların birbirlerini okşamaları pek de öyle tehlikeli bir şey değil. Hatta erkeklerle daha erken ilişkiye girip de bekâretlerini kaybetmelerinden çok daha iyi.

— *Peki ya lezbiyen çift “biz beraberiz” diye ortaya çıkarsa?*

— İşte o zaman işler değişir! Durum artık görmezden gelinemez bir hal alır ve bu kabul edilemez. Çiftlerin kendilerini böyle ortaya koymaları, bazı kadınlar, özellikle de sanatçılar için bir hak talebi niteliği almıştır. 18. yüzyılın sonunda, gerçekten var olup olmadığı bilinmeyen bir Erkeksiz Kadınlar Cemaati'nin çok sözü geçmiştir. 19. yüzyılda George Sand bir dönem biseksüel olmuş, *Lélia* adlı romanının ilk versiyonunda kadın eşcinselliğini anlatmış ve savunmuştur. 20. yüzyılın başında İngiliz kadın yazarlar (Virginia Woolf, Vita Sackville-West, Violet Trefusis ve diğer arkadaşları), kadın eşcinselliğini heteroseksüellikle bağdaşan bir yaklaşımla ele almışlardır. Fransa'da Amazonlar Derneği, Natalie Clifford Barney'in Jacob Sokağı'ndaki salonunda toplantılar yapmıştır. Natalie Clifford Barney, saraylı asilzadeler gibi giyinmeyi seven ve Art Nouveau'nun takipçisi olan yetenekli şair Renée Vivien'in arkadaşıydı. Colette'in —o da biseksüeldi— ve Lucie Delarue-Mardrus'un romanlarıyla

kadın eşcinselliği literatüre konu oldu. Colette'in ilk eşi Willy ve Dr. Mardrus da bu konuda çok hoşgörülü davranıyorlardı; hatta onun edebiyat alanındaki temsilcisi konumundaydılar. 1920'li yılların Paris'inde ("garçonne" veya "Paris-lesbos" olarak adlandırılan sevici kadınların dönemi), kadın eşcinselliğine itibar kazandırma çabaları göze çarpıyordu. Gertrude Stein'in Fleurus Sokağı'ndaki evi veya Adrienne Monnier ve Sylvia Beach'in Odéon Sokağı'ndaki sahaf dükkânı gibi buluşma mekânları vardı.

— *Bu kadınlar için eşcinselliği seçmek, aynı zamanda özgürlüğünü ilan etmek, inisiyatif kullanmak ve yaratma hakkı kazanmak anlamını da taşıyordu değil mi?*

— Evet. Victoria dönemi İngiltere'sinde kadın kültürü ve bununla birlikte eşcinsellik kolejlerde ve üniversitelerde gelişti. Kadınlar Oxford ve Cambridge'in yanında paralel üniversiteler, yalnızca kadınların kaldığı öğrenci yurtları kurdular. Burada kalanlar artık ergenlikten çıkmış, reşit olmuş genç kızlardı. Burada mutlu, hoşgörülle yaklaşılan bir eşcinsellik yaşıyorlardı. Aşkın her türünün yarattığı dramlar burada da vardı tabii. Sonuçta 19. yüzyılın sonundan İkinci Dünya Savaşı'na kadarki dönemde, Avrupa'da hem kadın hem de erkek eşcinselliğinde belirgin bir açılım yaşandı. Aynı durum Almanya'da da geçerliydi. Örneğin Thomas Mann'ın çocuklarının hemen hepsi eşcinseldiler. Bazıları, Nazi karşıtı direnişte önemli bir rol oynayan ama aynı zamanda da eşcinselliğin serbest olduğu bir ortama sahip olan Beyaz Gül direniş grubunda yer alıyorlardı.

SANATTAN UZAK

— *Kendi köşesine çekilmek isteyen kadınlar için sanat ve edebiyat da bir çeşit sığınak olabilirdi. Oysa bu hiç de kolay değildi ve kadınlar sanatçı olarak kendilerini kabul ettirmekte çok zorluk çektiler. Kadınları nesneleştirmek veya fantezilerle sınırlandırmak tercih ediliyordu...*

— Uzun yıllar boyunca kadınlar yalnızca erkeklerin gözüyle görüldüler. Antik fresklerdeki ve Eski Yunan vazolarındaki kadınların konumu, hep erkekler tarafından belirlenmiş gibi görünmektedir. Ortaçağda dini sanat, din adamlarının bakış açısını da dahil etmiştir. Bunun yanı sıra, minyatürlerde, fresklerde ve sütun başları üzerinde yer alan, genellikle komik ve gündelik yaşamı temsil eden sivil sanat da vardır. Yıl boyunca yapılan işlerle ilgili illüstrasyonlarda, tarlalarda çalışan, ekin biçen, domuz öldüren kadınlar ve erkekler resmedilmiştir. Kadınlar mutfakta, çamaşırhanede, atölyede çalışmaktadırlar. Bunlar daha doğru, daha gerçeğe yakın gibi görünmektedir.

— *Ama sanat erotikleşince de nesneleştirilmiş kadın rolünden kurtulamadılar herhalde değil mi?*

— Erkekler yapıyordu bu resimleri ama kadınlar da bütünüyle pasif miydiler acaba? Rönesans'ta, bazı dini resimlerde dahi, dindışı bakış yer almaya başladı. Lucas Cranach, Havva'yı mükemmel çıplaklığıyla resmederken kuşkusuz burada bir nesneleştirmeden söz edilebilir ama aynı zamanda kadın bedeninin yüceltilmesi de söz konusudur. Kim bilir, kadınlar giysilerinden kurtulmaktan memnunluk duymuşlardır belki de? 16. yüzyılın sonunda, Fontainebleau okulu tarafından da sergilenmiştir kadın çıplaklığı. Bu resimlerde banyodaki kadınlar, göğsünü açan güzel Agnès Sorel, bir başka kadını yıkayan ve göğsüne dokunan bir kadın resmedilmiştir. Ressam bu neredeyse erotik sahneleri kafasında canlandırmaktan zevk mi almıştır? Yoksa bunlar ressamın bizzat şahit olduğu sahneler midir (çünkü özellikle aristokrat çevrelerde çok serbest bir dönemde yapılmış resimlerdir bunlar)? Yoksa acaba sanatçılar kadınlara kendilerini beğendirmek, onları baştan çıkarmak için mi yapmışlardır bu resimleri? Bu konuda ancak bu gizemli sorulara cevap arayabiliriz.

— *Peki kadın sanatçılar, kadınlarla ve dünyayla ilgili bakış açılarını eserlerinde yansıtmaya ne zaman başladılar?*

— Kadınlar Rönesans'tan sonra bin bir güçlkle şövalenin diğer tarafına geçmeyi başardılar. Bildiğimiz ilk kadın ressamlar İtalya'dan çıktı. Örneğin Artemisia Gentileschi, babası tarafın-

dan yetiştirilen çok yetenekli bir ressamdı ama kendini büyük zorluklarla kabul ettirebildi. Venedik'teki Akademi Müzesi'nde, bir kadın ressamın yaptığı çok özgün otoportreler var. Fransa'da 18. yüzyılın sonlarında, ressam Jacques-Louis David'in atölyesinde çalışan kadınlar vardı. Daha çok Louvre galerilerindeki resimlerin kopyalanmasında çalışsalar da, David'in öğrencileri sonraları kendi atölyelerini açtılar. Saray erkânından Madame Vigée-Lebrun, kraliyet ailesinin ve özellikle de Marie-Antoinette'in pek çok portresini yaptı ve çok ünlendi. Zamanla kadınlar resim sanatını benimsediler ve bir daha da ellerinden bırakmadılar. Berthe Morisot, Mary Cassat, Marie Laurencin, Sonia Delauney'i sayabiliriz örnek olarak. Pompidou Sanat Merkezi, 2009-2010'da 20. yüzyıl kadın ressamlarının yüzlerce eserini bir araya getirerek, "Elles" adlı bir sergiyle yeteneklerinin çeşitliliğini gözler önüne serdi.

— *Kadınlar tablolarına kendi imzalarını atıyorlar mıydı?*

— Son saydığım ressamlar kendi imzalarını atabildiler evet, ama çoğu için bunu yapmak zordu. Resimde de, aynı müzikte olduğu gibi kadınların sanatı bir eğlence olarak ve aile içinde gerçekleştirmeleri bekleniyordu. Genç kızların karakalem taslaklar çizmesi hoş bir şeydi, ileride çocuklarının resmini çizebilir, yakınlarına hediye edebilirlerdi. Ancak resimlerin sergilenmesi veya kızların sanat okullarına gitmesi söz konusu bile değildi (1900 yılına kadar kızlar konservatuvara alınmadılar). 18. yüzyılın sonlarından itibaren sanatçıların sanatının tescil edildiği yerler haline gelen salonlar kızlara yasaktı. Oysa tanınabilmek için hem halka hem de giderek daha çok önem kazanan eleştirmenlere ulaşmak gerekiyordu. Diderot, daha sonra Balzac, Baudelaire vb. hep bu salonlardan çıktılar. Peki ya bir kadının bu salonlara girmesi? Olmayacak şeydi bu. Jüriler erkeklerden oluşuyordu ve kadınların resimlerini nitelsiz buluyorlardı. Marie Bashkirtseff, Julian Akademisi'ndeki hocasının "Bu çok erkeksi bir resim olmuş," diyebildiği eserleri için övgü alabiliyordu ancak.

— *Gerçek sanatın "erkeksi" olması gerektiği düşünülüyor, demek ki yaratı erkeğe ait ve cinsel bir çağrışıma sahip.*

— Kesinlikle doğru. Yaratı geniş anlamda Söz'dür, Tanrı'dır.* Dünyada yeni bir şey yaratmanın tanrısal, kutsal bir yönü vardır. Başlangıçta tek yaratıcı Tanrı'dır. Eğer bu gücün temsilcisi olarak birini görevlendirdiyse, bu ancak yaratılanların en asili, yani erkek olabilir. Eski çağlardan bu yana bütün felsefi metinlerde, kadının yaratamayacağı, böyle bir yeteneğe sahip olmadığı belirtilmektedir. Kadın yalnızca taklit edebilir, nakledebilir, yorumlayabilir... Çevirmenlik kadınlar için öteden beri iyi bir meslek olarak görülmüştür. Erkeğin düşüncelerini bir dilden diğerine çevirme işi kadına çok uygundur. Buna karşılık kendi kendilerine yazmaları çok farklı bir iştir. Resim yapmak daha da zordur. Müzik bestelemeye gelince, bu en büyük tabudur çünkü müzik tanrıların dilidir. Kadınlar, salonlarında piyano çalmak veya kocalarını desteklemekle yetinmelidirler! Bu düşünce şekli yaratıcı çiftlerde daha da keskin bir şekilde kendini gösterir. Mahler evlenmeden önce nişanlısı Alma'yı (ki Alma da en az Mahler kadar güzel eserler yaratabilecek büyük bir sanatçıdır) beste yapmaktan vazgeçmesi gerektiğine inandırmak için çok dokunaklı mektuplar yazmıştır. Alma gerçekten de beste yapmaktan vazgeçer ama hiç mutlu bir evlilikleri olmaz. Aynı şekilde Clara Schumann da çok yeteneklidir. Schumann eğer eşi eserler yaratmaya devam ederse sürekli bir rekabet içinde olacaklarını ve beraberliklerinin bozulacağını düşünür. Onun için yapılması gereken çok açıktır: Clara kendisini seviyorsa vazgeçmelidir bu işten.

YAZMA İŞİ DE ERKEKLERİN TEKELİNDE

— *Demek ki eserler yaratan bir erkek her şeye sahip olabiliyor: Kariyer, şöhret, ev, –genellikle birden fazla– kadın ve çocuklar...*

* Yuhanna İncili'nin başlangıç bölümüne gönderme: "Başlangıçta Söz vardı. Söz Tanrı'yla birlikteydi ve Söz Tanrı'ydı." (ç.n.)

— Yaratıcı bir erkek bütün kadınları kendine kul köle eder, yaratıcılık erkeğin çekiciliğini artırır. Victor Hugo bunun mükemmel bir örneğidir. Baştan çıkardığı kadınları kayda geçirmiş ama Juliette Drouet'nin kendisi için aktrislik mesleğinden ayrılmasını şart koşturmuştur. Drouet bir rahibe coşkusuyla kendini Victor Hugo'ya adanmıştır.

— *Sanatı, hatta daha da ileri giderek yaratıcılığı seçen bir kadının aşk yaşayabilmesi mümkün değil mi?*

— Madame de Staël şu korkunç cümleyi almıştır kaleme: “Zafer mutluluğun göz kamaştırıcı yasıdır.” *Corinne*'de mutluluğu bulamayan yaratıcı bir kadının dramını anlatır. Madame de Staël çok erkeği sevmiş —en büyük aşkı Benjamin Constant'dır— ama edebi yeteneğini feda etmek istemediğinden çok büyük zorluklarla karşılaşmıştır. Yine diyebiliriz ki yaratıcılık alanında, kadınların en fazla erişebildikleri şekil yazmaktır.

— *Kadınlar okuma yazma öğrendikten sonra yazmayı yasaklamak çok zor.*

— Yazmak için bir masa ve ideal şartlarda bir oda yeterli. Çok fazla bir zaman ayırmadıkları sürece günlük tutmalarında veya yazı yazmaya çalışmalarında bir sakınca yok. Buna karşılık eğer yazdıklarının yayımlanmasını ve halka ulaşmasını istiyorlarsa işler değişiyor. Yüzlerine birçok kapı kapanıyor. Müziğe yakın olan şiir, erkeklere özgü bir sanat olarak kabul ediliyor. Kadınlara ancak, daha hafif, ağlatan bir tür olarak görülen ağıt uygun görülüyor.

— *Yine bir niteliksiz bulma durumu söz konusu...*

— Evet. “Büyük”, gerçek şiir, Victor Hugo'nun *La Légende des Siècles* (Yüzyılların Efsanesi) şiiri gibidir; tarihe meydan okuyan, epik, lirik bir şiir. Kadın şair Marceline Desbordes-Valmore şöyle yazmış: “Biliyorum, bir kadın yazmamalı ama yine de yazıyorum.” Aynı şekilde tiyatro yazarlığı da kadınların erişmesinin pek mümkün olmadığı bir alan çünkü tiyatro topluma yönelik bir sanat. Yazdığı tiyatro eserlerinden birinin sahnelenmesini sağlayabilen çok az kadın tiyatro yazarı var. 19. yüzyılda George Sand bunu başarmış. Genellikle kadınlar romanlarla göstermişler kendilerini edebiyatta. Bazıları, kadınların kendi-

lerini pek ifade edemedikleri dönemlerde ün kazanan önemli eserler yazmışlar. Örneğin Christine de Pisan, Madame de Sévigné, Madame de La Fayette... Bununla birlikte Madame de La Fayette'in *La Princesse de Clèves*'in (Clèves Prensesi) yazarı olduğu çok sonraları ortaya çıkıyor. Yazar gizli tutuluyor; bu da kadınlar için yaratmanın ne denli zor olduğunun bir kanıtı. 19. yüzyılda bile *mavi çoraplılara* karşı kampanyalar sürmüştür. "Yazar" kadınlara kara çalındığından, bu kadınlar kendilerini gizlemişlerdir. Çoğu kadın yazar, erkek takma adlarıyla yazmıştır. Örnek olarak başta George Sand olmak üzere, Daniel Stern'i, George Eliot'u ve daha nicelerini sayabiliriz.

— *Bununla birlikte 19. yüzyılda George Eliot ve Bronte kardeşler gibi önemli İngiliz romancılar adlarını duyurmuş ve halk tarafından okunmuşlar.*

— Evet. İngiltere'de önemli bir geçit açılmış. 1900'lerde bu ülkede yazarların yüzde 15-20'sini kadınlar oluşturuyor (Fransa'da ise bu oran yüzde 10'un altında). Buna karşılık okuyucularının çoğunluğunu yine kadınların oluşturduğunu söylemeliyiz. İngiltere'de okuryazarlığın bu denli gelişmesi, Protestan ülkelerde kadınların okumaya daha hızlı erişmesinin sonuçlarından biri. Fransa'da da kadınlar George Sand'ın *Indiana*, *Lélia* gibi romanlarını bir solukta okuyorlar. George Sand cinsiyetler arasındaki sınırları silerek, erkekleri bile kendine hayran bırakan bir yazar. Balzac ve aslında bir kadın düşmanı olan Flaubert bile ona hayranlar. Başta çok gönülsüz olan Flaubert, sonunda Sand'la çok özel bir ilişki kuruyor. Yazıştıklarında birbirlerine, sanki iki erkek gibi "şair dostum", "sevgili arkadaşım" diye hitap ediyorlar. George Sand'ın o sırada 50 yaşını geçmiş olduğunu belirtmekte fayda var ve kendisinden "artık bir kadın sayılamayacak olan ben" diye söz ediyor. Sand'ın bile bazen çok geleneksel cinsiyet tanımlamaları olabiliyor! Flaubert ise ona "siz ki üçüncü cinse aitsiniz" diye yazmaktan çekinmiyor...

— *Demek kadınların da "hikâye anlatabilecekleri" kabul ediliyor artık. Peki ya yeni fikirler üretmelerine, felsefe yapmalarına nasıl bakılıyor?*

— Plastik sanatlar veya müzikte olduğu gibi, felsefe alanı da kadınlara tamamen kapalı. Simone Weil (iki dünya savaşı arasındaki dönem) veya Hannah Arendt gibi, bugüne kadar felsefe kitaplarına alınmayı başarabilen istisnai kadın düşünürlerin ortaya çıkması için 20. yüzyılın beklenmesi gerekiyor. Bu arada belirtmekte fayda var, Simone de Beauvoir bile alınmamıştır bu kitaplara. Aslında Hannah Arendt, diğer siyaset bilimcilerle eşit zeminde değerlendirilen yegâne kadın felsefecidir. Gerçi o da *alter ego*'su, öğrencisi ve sevgilisi olduğu Heidegger'le ilişkili olarak karmaşık bir konumda değerlendirilmektedir hâlâ. Tarih bize kadınların bu kendini ifade etme, yazma (George Sand içindeki “yazma hırsından” bahseder) tutkusunu yansıtır ama günümüzde kadınlar hâlâ marjinal bir konumda kalmışlardır.

— Oysa edebiyatta “kadınların istilasından” söz ediliyor bugünlerde...

— Gerçek mi bu acaba? Gazetelerin edebiyat sütunlarına bir bakın, erkeklere her zaman kadınlardan çok daha fazla yer verildiğini göreceksiniz. Kadınlar daha mı az yazıyorlar, yoksa edebiyat eserlerinden bahseden editörler, gazeteciler düzeyinde bilinçsizce bir eleme mi gerçekleştiriliyor? Kadın yazarlardan biri bir ödül aldığında, “işte başardık” deniyor. Bazı kadın yazarlar porno yazmaya koyulduklarında da aynı şey geçerli. Ancak kadınların “kadın tarzına” hapsolmamaya hep dikkat etmeleri gerekiyor. Kadınlar cinselliği sahiplenebilirler tabii, neden olmasın? Ama bazen erkeklerin bu konuyu kadınlara lütfedip de bıraktıkları, kapsamlı, toplumsal, politik, kamusal alanla ilgili romanları kendilerine sakladıkları izlenimine kapılıyor insan. Erkeklere ait olduğu için “mükemmeliyet alanı” olarak tanımlanacak bir alan oluşturuyorlar kendilerine. Eski eğilimler kolay kolay değişmiyor.

3. KISIM

ÇALIŞMA DÜNYASININ FETHİ

ZAVALLI BÉCASSINE!

Nicole Bacharan: *Şimdi de evden, özel mekânlardan çıkıp, kadını dışarıda, toplum içinde izleyelim. Kadınlar evli de olsalar bekâr da hep çalıştılar ama bu çalışmalarının nihayet takdir edilmesi ve karşılığının verilmesi için ne mücadeleler verilmesi gerekti!*

Michelle Perrot: Çalışmak öteden beri kadınlar için hem bir zorunluluk hem de bir gereklilik. Kadınlar eskiden beri tarlalarda çalışıyorlar; evle, mutfakla ve tabii ki çocuklarla ilgileniyorlar. Örüyorlar, dikeyiyorlar, yıkıyorlar, bakıyorlar... Herhangi bir zamanda yaşamış herhangi bir insan topluluğunun, kadınların yaptıkları işler olmadan yaşamını sürdürebilmesi mümkün değil. Eskiden de kocaları esnaf veya zanaatkâr olan kadınlar, eşlerine yardım ediyorlardı. Mesela, terzi dükkânında bütün aile çalışıyordu: Bey modeli tasarlayıp biçiyordu (biçme işi her zaman erkeğe aitti), hanım da parçaları bir araya getirip dikeyordu, yani işin yaratıcı kısmında yer almıyordu. Bu “ekip” çalışmasını bugün de görmek mümkün aslında. Ekmeği fırıncı pişiriyor, karısı da dükkânda satıyor. Yalnız burada şimdiye kadar gördüğümüz modelleri biraz tersine çeviren bir durum söz konusu: Ekmeği satan kadın dışarıda, insanlarla yüz yüze; oysa koca içeride çalışıyor (hatta eskiden fırınlar bodrum katında bulunuyor).

— Çok yakın zamana kadar bu esnaf ve zanaatkâr kadınlar meslek sahibi sayılmıyor. Farklı meslek gruplarının çıkarlarını korumaya yönelik loncaların kurulduğu ortaçağda da bu böyle mi?

— Öteden beri durum aynı. Ortaçağda kadınlar loncalara nadiren kabul ediliyorlar. Hatta zamanla sistematik olarak bu örgütlerden dışlanmaya başlıyorlar. Öyle ki 18. yüzyılın sonunda loncalarda hiç kadın kalmıyor. Bunun tek istisnası dullar. Örneğin matbaacılıkta –erkek işi olarak görülen bir meslek olmasına rağmen– koca ölünce matbaayı karısı devralıyor. Böylece loncada temsil hakkı kazanıyor ama bu hak oğlu büyüyünceye kadar devam ediyor yalnızca. Oğul işin başına geçecek kadar büyür büyümmez, annenin yerini ona devretmesi gerek. Kadın burada biraz kral naibi gibi.

— *Bunlar daha varlıklı kesimdeki kadınlar. Peki ya diğer kadınlar “ekmek paralarını” nasıl kazanıyorlar?*

— Hatırlayamayacağımız kadar eski zamanlardan bu yana, yoksul kızlar hizmetçi veriliyor. Bu tam kadınlara göre bir iş. Önce çiftliklerde çalışıyorlar, sonra kentleşmeyle birlikte oda hizmetçisi, aşçı, “her işe bakan hizmetçi” oluyorlar. Fransa’da 1914’ten önce evlerinin dışında çalışan kadınların yarısından fazlası hizmetçi. Çiftlikte çalışan kızların başlarına gelenlere ve ne kadar savunmasız olduklarına daha önce değinmiştik. Biraz feodal bir bağlılık sistemi de söz konusu. Bazı hizmetçiler –ki bunların çoğu okuma yazma bilmeyen kızlar– yaşlanıncaya kadar aynı çiftlikte kalıyorlar. Kentlerde “küçük hizmetçi kızlar” daha iyi bir gelecek hazırlayabiliyorlar kendilerine. Yemek ve –çok kötü de olsa– yatacak yer verildiğinden bu kızlar aldıkları parayı ailelerine gönderiyorlar. Bazı aileler kazandıklarının bir kısmını bir kenara koymalarına izin veriyor. Böylece kızlar drahomalarını biriktirip evlenebiliyorlar. İyi ev sahiplerinin yanında çalışma şansına sahip olan kızlara, evin hanımının eski giysilerinin verildiği oluyor ve daha rahat bir ortamda yaşadıkları için bu kızlar kendilerini geliştirebiliyorlar. Buna karşılık bazı evlerde korkunç bir kader de bekleyebiliyor kızları. “Her işe bakan hizmetçi” bazı

patronlar için “yatılabilecek hizmetçi” anlamını da taşıyor. Bir de çocuk olursa, hizmetçi kapı dışarı ediliyor! Bu da hizmetçiliğin karanlık tarafı.

— *Tipik “hizmetçi kız” karakteri Bécassine’de mi kişileşiyor?*

— Hizmetçi kız Bécassine’de karikatürize ediliyor. Bretonların hiç hoşlanmadığı bir karakter bu. 19. yüzyılda Bretanya çok yoksul. Erkekler Paris’teki fabrikalara işçi olarak gidiyorlar. Gıda maddesi üretimi, kimya, metalürji alanlarında ve büyük otomobil fabrikalarında vasıfsız işçi olarak çalışıyorlar. Hatta daha sonra yerlerini bıraktıkları Kuzey Afrikalılardan “siyah Bretonlar” diye bahsediliyor. Kızlarsa burjuvaların evlerine veriliyor. Bécassine, 1905’te *La Semaine de Suzette* (Süzet’in Haftası) adlı bir çocuk dergisinde bir çizgi karakter olarak doğuyor. Bécassine’in kulakları var ama ağzı yok, çünkü konuşmaması gerekiyor. Çok zalim bir çizgi romandır bu: Bécassine naif, eğitimsiz, sözcük oyunlarını ve kendisine verilen emirleri anlamayan ve durmadan düşüncesizce hatalar yapan bir kızdır... Aslında aileler kentte bir eve hizmetçi verdikleri kızları için çok endişelenirler ve hamile kalmasından korkarlar. Paris’in kötü bir ünü vardır. Yavaş yavaş Bretonların durumu düzelir ve aileler kızlarını uzaklara göndermekten vazgeçip, yakınlarındaki balık ve konserve fabrikalarında işe sokarlar. Burjuva ev hanımları, iki dünya savaşı arası dönemde “Artık hizmetçi bulamıyoruz!” diye yakınmışlardır.

“İŞÇİ KIZ İFADESİ, BİR KÜFÜRDÜR!”

— *Sanayi Devrimi sonrasında, “bir eve yerleştirelemeyen” kızlar fabrikaya mı giriyorlar?*

— Evet, ilk fabrikalar kurulur kurulmaz, kadınlar ile çocuklar ve daha çok da çocuklarıyla birlikte anneler fabrikalarda çalışmaya başlıyorlar. Daha önce, sanayi öncesi atölyeleri döneminde aileler birlikte çalışıyorlardı. Tekstil atölyeleriyle başlamıştı bu. Dokumacı olan baba şef konumundaydı ve en

önemli, en zor işleri üstlenirdi. Karısı ve çocukları, iplikleri geçirip birleştirerek ona yardım ederlerdi. Bu proto-sanayileşme döneminde erken evlilikler ve doğurganlık arttı, çünkü çiftin ve çocukların birlikte çalışması çok kârlıydı. Ancak patronlar katakulliye getirilmekten korkuyorlardı; köylülerin gereğinden fazla çalışmamak için aralarında anlaştıklarını düşünüyorlardı ve bütün çalışanları fabrikalarda toplayarak çalışma saatlerini ve üretkenliği denetim altında tutmayı tercih ettiler. Atölyeler birer birer kapandı ve aile efradı –anne, baba, çocuklar– fabrikaya transfer oldular. Burada çocuklar 8 yaşından itibaren anne babalarının yanında işi öğrenmeye başlıyorlardı. Dokumacılar fabrikaya geçmemek için direndilerse de sonunda başka çareleri kalmadı; ödenen ücretler giderek azalmış, ürünlerini satacak yer bulamamaya başlamışlardı.

— *Kız veya erkek, çocukların çalışmasıyla ilgi ilk kanunlar ne zaman çıkarıldı?*

— 1841’de, 8 yaşından küçük çocukların fabrikada çalışamayacağını –demek ki daha küçük çocuklar da geliyordu fabrikaya– ve günlük çalışma süresinin sekiz saati geçemeyeceğini –demek ki daha önce çalışma süresi daha da uzundu– belirleyen bir kanun çıktı. Bu çalışma programının yanı sıra patronların çocukların okula gitmelerine izin vermeleri veya fabrikada kendileri okul açmaları şartı getirildi. 1881’de 12 yaşına kadar okula gitmek zorunlu hale getirildi ama bu, çocuğun aynı zamanda fabrikada çalışamayacağı anlamına gelmiyordu tabii. Pek çok aile bu kanuna uymamakta ayak diretti: Çocukların eğitilmesinin pek de gerekli olmadığını düşünüyorlardı, çünkü çocukların ücretlerine gereksinimleri vardı (çocukların ücretleri doğrudan ailelerine veriliyordu o dönemde). Bu kanunlarda kız erkek ayrımı gözetilmiyordu. Kızlar çok erken yaşta çalışmaya başlıyor ve en azından evleninceye kadar çalışıyorlardı. Bu dönemde erken evlilikler tarihe karışmaya başladı, çünkü aileler mümkün olduğunca uzun süre kızların ücretlerinden yararlanmak istiyorlardı.

— *“Hizmetçi kızlar” için duyulan ahlakın bozulması korkusu, fabrikada çalışan kızlar için de geçerli herhalde.*

— Bu büyük bir endişeydi, çünkü bir kızın fabrikada çalışması pek de hoş karşılanmıyordu. İşçiler genellikle kızlarını yalnızca kadınların çalıştığı atölyelere vermek istiyorlardı. Ustabaşılardan ve ilk gece hakkından olduğu kadar, kız erkek ilişkilerinden de çekiniliyordu. Zola *Germinal*'de, maden ocaklarının cinsellikle örülmüş dünyasını anlatır. Mouquette kendini herkese veren bir kızdır. Bu insanların ona biraz vahşi görüldüğü anlaşılır. Michelet ise, “İşçi kız ifadesi, bir küfürdür!” der. Ona göre kadınlar fabrikada tehlike altındadırlar. Fabrika işi pis, kaba, kadınlıkla uyuşmayan bir iştir. Çevrenin önüne gelenle yatıp kalktığından şüphelenmesi de cabası. .. Bazı patronlar, özellikle de Katolik olanlar, bu konuya önem verip kadınlar ile erkekleri ayırmışlardır. Bu nedenle çoğu zaman, kadın ve erkek işçiler, iş çıkışında karşılaşmamaları için aynı kapıdan çıkmazlar. Birinci Dünya Savaşı sırasında, erkekler cepheye gitmiş olduğundan, fabrikada çalışan kadınların sayısı erkeklerden çok daha fazladır ve fabrikalarda “denetçi kadınlar” görevlendirilir. Çoğu Katolik burjuvaziden gelen bu kadınlar, işçileri gözetmekten sorumludurlar. Örneğin, süttan kesilmemiş bebekleriyle çalışmaya gelen kadınlar için “süt verme odaları” ayarlarlar.

— *Aslına bakılırsa kadınların çalışmasıyla ilgili kanunlar ustabaşılardan cinsel istismarından ziyade anneliğin korunmasına yönelik.*

— Evet. Kadınları oldukları gibi kabul eden ilk kanunlar 1860'lı yıllarda İngiltere'de, biraz daha sonra da Fransa'da yürürlüğe konuyor. İkinci İmparatorluk döneminde geçen *Germinal*'in, madencilerin çalışmalarıyla ilgili tanımları aslında tam olarak doğru değil, çünkü madenlerde meşhur Mouquette gibi kadınların çalıştığından bahsediyor. Oysa İkinci İmparatorluk döneminde kadınlar yukarıda tasnifçi olarak çalışıyorlar ama aşağı inmeleri yasak. “Kara cehennemin” şartlarının geleceğin anneleri için fazla zorlu olduğu düşünülüyor. Çalışmayla ilgili olarak yürürlüğe giren ilk kanunlar yaşla değil cinsiyetle ilişkili, dolayısıyla maden ocaklarını da kapsıyor. 1891'de Üçüncü Cumhuriyet kadınların ve çocukların günlük çalışma

süresini bütün fabrikalarda on saate indiriyor. Ancak bu kanun, kadınlar da dahil olmak üzere, kimse tarafından pek de iyi karşılanmıyor.

— *Neden?*

— Bu dönemde kanundan hoşnutsuz olan birçok sanayici, kadın işçilerini kapı dışarı etti. Kadınlar karşı çıkıp, işlerini kaybetmektense günde 12 saat çalışmaya razı olduklarını söylediler. Aslında Fransa bu alanda pek de erken davranmış sayılmaz. Almanya'da Bismarck'ın hastalık sigortası, kadınların korunması ve sanayide çalışma güvenliği kanunları çok daha önce yürürlüğe girmiştir. Burada bir kez daha Protestanlar önemli rol oynuyorlar. Protestan patronlar ya insancılıktan ya da kendi çıkarları nedeniyle işçi kadınları sömürmemek gerektiğini düşünüyorlardı. Protestan ülkeler —Almanya'nın yanı sıra İngiltere ve Hollanda— koruma kanunlarının yürürlüğe konmasında diğerlerinden daha önce davrandılar. Zorunlu askerlik hizmeti (kadınlar için geçerli olmasa da), gençlerin durumunun farkına varılmasını sağladı. Heyet muayeneleri, sanayi, tekstil bölgelerindeki gençlerin sağlıklı, verimli, beden deformiteli olduklarını göstermişti. Fransa'da bu konular daha sonraları ele alınmaya başlandı. 1890'da erkekler için erkek, kadınlar için kadın iş müfettişleri görevlendirildi.

— *Demek artık kadınlara otorite veriliyor. Fabrikalardaki denetçi kadınlar buna bir örnek değil mi?*

— Bu bir “ilk”. Kadın işçileri erkeklerin denetlemesi istenmemiş. Kadın iş müfettişleri, kadınların ve özellikle de hamile kadınların korunmasına yönelik haklar elde etmek için mücadele veriyorlar ve Fransa'da 1909 yılında doğum izni hakkı elde ediliyor (ücretsiz sekiz hafta). Mevzuat önce, bütün sektörü gibi kadın el işçiliğinin yüzde 80'lere ulaştığı devlet imalathanelerinde uygulanmaya başlanıyor. Bu çok da yerinde oluyor çünkü kadınlar burada bir ömür boyu çalışıyor, çocukları doğduktan sonra işe geri dönüyorlar ve doğum izni çok işlerine yarıyor. Daha sonra bütün sektörlerde doğum izni mecburiyeti getiriliyor ve çalışma süresine gösterilen dirençle karşılaşılıyor bu

kez. 1900'lü yıllarda Fransız devleti nihayet işçi sınıfının sağlık durumunun kötü olduğunun farkına varıyor; Almanya'nın artan nüfusuna kıyasla doğum oranlarının düşmesinden endişe ediyor.

İYİ EV KADINI

— *Doğum izni olsun veya olmasın, insan görev aşkından fabrika işçisi olmaz ya... Kadınlar mümkün olsa evde kalıp aileleriyle ilgilenmek istemezler miydi?*

— Fabrikadan ayrılabilirler olsalar bir an bile durmazlardı. Sanayi Devrimi'yle “içerisi” ve “dışarı” tamamen birbirinden ayrıldı. Eskiden karıkoca kendi evlerinde yan yana çalışıyorlardı. Devrim sonrasında işçi, maaşını “dışarıda” kazanır hale geldi. Maaşlı işçinin aynı zamanda kendi evinin “içi” ile de ilgilenmesi gerekti. Halk arasında kadınların çalışmasına olumsuz bakılmıyordu ama “gerçek” maaşın babanın maaşı olması, babanın karısını ve çocuklarını geçindirmeye yetecek maaşı kazanabilmesi gerekiyordu. Kadınlar biraz para kazanabilirlerse, bu ancak “yardımcı” maaş olabilir.

— *Kadınlar bu işe gönüllü müydüler?*

— Bütçeyi denkleştirmeye yarayan bu ek geliri getirmeye istekliydiler, evet. Yakın çevrede birkaç saat gündeliğe gidiyor, dikiş dikiyor, ütü yapıyor, çocuk bakıyor, ekmek getiriyorlardı. Kocalarının maaşı iyiye (mesela metalürjide çalışan işçiler iyi kazanıyorlardı), bazen çalıştıklarını gizliyor, kazandıklarını eve ekstra bir şey almak ve kızların eğitiminde kullanmak için biriktiriyorlardı. Babalar genellikle oğullarının okuması için her türlü fedakârlığı yapmaya razı olsalar da, kızlar için eğitimin ikinci derecede önem taşıdığına inanıyorlardı. Ailenin geçimine maddi katkıda bulunan kadınlar, bundan gurur duyuyorlardı. Eve ekmek getirme sorumluluğundan uzak tutulmak istemiyorlardı. “Çalışmayan” bir ev kadını, kendini değersiz hissediyordu. İnsan alışverişe çıktığında her şey paraylaydı ve kendisi kazanmıyorsa ne değeri vardı.

— *Buna karşılık burjuva kesimde bir kadının çalışması kabul edilemez bir şeydi. Bu kocanın başarısızlığının bir göstergesi sayılırdı değil mi?*

— Kesinlikle öyle. 19. yüzyılın burjuva toplumunda kadın, aristokrasinin eski sloganının ardından gidiyordu: “Asilce yaşamak, hiçbir şey yapmadan yaşamaktır.” Bir aristokrat çalışmaz. Burjuvazide evli çift içinde bir ayrım vardır: Erkek çalışır (elleriyle çalışmaz kuşkusuz, işlerini takip eder, sermayesini artırır, şirketini yönetir); karısı ise çalışmaz. “Burjuva yaşamı” budur. Bununla birlikte eşin iyi bir ev hanımı olması, hizmetçileri yönetmesi, yaşam tarzıyla, çocuklarla ilgilenmesi, akşam yemekleri, davetler düzenlemesi gerekir. Küçük şirketlerde eşlerin şirketin evrakları ve hesaplarıyla da ilgilenmesi âdettendir ki bu da kadınların belirli bir eğitim düzeyinde olmasını gerektirir. Ancak işler büyürse koca işi ile evi hemen birbirinden ayırır ve eşe de yalnızca evle ilgilenmek düşer. 19. yüzyılın ilk yarısında Kuzey burjuvazisinde patronların rahat evlerde yaşadığını görmüştük ama ev fabrika teşekkülünün içindedir. Koca sabahları işçileri bekler, karısı hesapları yapar. Sanayi gelişince, koca bir muhasebeci tutmuş, aile fabrikanın yanından ayrılmış ve Paris’teki Roubaix Bulvarı gibi mutena bir mahallede güzel bir eve taşınmıştır.

TELEFON MEMURESİ

— *“Bir işte” çalışan kadınların gündelikçilik ve fabrikadan başka alternatifi var mı?*

— 19. yüzyıldan itibaren, evet. Hizmet sektörü kadınların imdadına yetişmiştir. İlk ticaret sektöründe genç kızlar küçük dükkânlarda veya zaman içinde gelişen büyük mağazalarda tezgâhtar olarak işe alınmaya başlanmıştır. “Satıcı kızlar” denilir bu kızlara. Mesai saatleri uzun, disiplin katıdır. Bu kızcağızlar, ahlaksızlıklarından şüphelenildiğinden sürekli göz hapsinde tutulurlar. Büyük mağazalarda sosyal denetim mekanizması işlediğinden, kat görevlileri öyle her istediklerini yapamazlar.

Mesela Katolik geleneğinden gelen Boucicaut'lar, Fransa'nın ilk büyük mağazası olan Bon Marché'yi manastırların çok olduğu bir mahallede kurmuşlardır. "Danışma memureleri" de bu dönemde ortaya çıkmıştır. Müşterilerle bir tezgâhın ardından ilgilendikleri için, daha mutaassıp bir iştir bu. Kasabalarda danışma memureliği çok revaçta bir meslek haline gelir ve genellikle memurların veya kamu görevlilerinin dul eşlerine verilir. "Santral memureliği" ise daha sonra çıkar ortaya. Telefonda bir kadın sesi duymak insanların hoşuna gider ve karşıdaki kişi görülmediği için ahlaki bir risk de söz konusu olamaz.

— *Hep bir ahlak kaygısı var...*

— Evet, cinsiyet ayrımcılığı çok kuvvetli. Kadınların iş yaşamına giderek daha fazla katılmaları, erkeklerin tepkisini çekiyor, kadınların yerlerini alacaklarından korkuyorlar. Aslında bu durum yalnızca rekabet yaratmakla kalmadı, aksine bir terfi imkânı da sağladı. Kadroların hiyerarşisi yeniden düzenlendi ve daha ilginç, daha yüksek maaşlı pozisyonları erkekler kaptı.

— *Bilindik doktor/hemşire hiyerarşisi gibi...*

— Doğru. Hemşirelik, işte tam kadınlara göre bir iş! İngiltere'de hemşireliği başlatan Florence Nightingale'dir. Birçok kadınla birlikte, İngiliz askerlerini tedavi etmek için Kırım Savaşı'na (1854-1856) katılmış ve ciddi bir sağlık eğitiminin şart olduğunu anlamıştır. Hastabakıcılığın gönüllülüğe bağlı olmaktan çıkıp gerçek bir meslek olarak kabul edilmesi için çok mücadele vermiştir. Onun bu çabalarının ardından orta düzeyli burjuva ailelerin kızları bu eğitimlere katılmaya ve oldukça iyi maaşlar almaya başlamışlardır. Anglosakson ülkelerde hemşirelik sektörü bu şekilde gelişmiştir.

— *Ya Fransa'da?*

— Fransa'da durum tamamen farklı. Öteden beri rahibeler hastanelerde hekimlerin yardımcısı olarak çalışıyorlardı zaten. Üçüncü Cumhuriyet sonrasında, Doktor Bourneville'in teşvi-kiyle bu kurumlar laikleştirildi. Dr. Bourneville radikal ve laik bir masondur. Hijyene aşırı derecede önem veriyor, rahibelerin hemşire olarak yanında çalışmalarını istemiyordu, çünkü yeterince temiz olmadıklarını düşünüyordu. Öte yandan İngiliz tarzı

hemşirelik modelini de halk hizmeti için çok pahalı buluyordu. Bunun üzerine halktan, orta halli ailelerin kızlarını alıp, hızlı bir eğitim vermeye başladı. İş başında yapılan bu eğitim, aslında günümüz hastabakıcılarının aldığı eğitime çok benziyordu. Dr. Bourneville de, hizmetçi olmak yerine hemşire olmayı tercih eden Bretanyalı genç kızlardan medet umdu. Bütün bu genç kızlar bekârdılar, hastanede kalıyor ve orada yemek yiyorlardı. Bu yatılı hizmet durumu nedeniyle giriş çıkışları ve görüştükleri kimseler yakından takip ediliyordu. Halktan genç kızların katılımına açık, eski dini geleneğin bir uzantısı olarak kendini adama ve hayırseverlik temeline dayanan bu model uzun süre devam etti. Hemşirelik laikleştikten sonra bile hemşireler başlarını örtmeye devam ettiler. Ancak bu konuda uzmanlaşmış okullarda gerçek bir eğitim almak, herkesçe kabul gören ve uygun şekilde ücretlendirilen bir mesleğe sahip olmak içinse, daha çok mücadeleler vermeleri gerekecekti.

EŞİT İŞE EŞİT ÜCRET Mİ?

— *Mağazalar, memurelik ve hastaneler dışında, erkeklerin yardımcılara ve sekreterlere ihtiyaç duydukları işyerleri de var.*

— Zaten kadınların iş hayatına asıl girişleri bu ofis işleriyle oldu. 20. yüzyılın başlarında, daha sonra iki dünya savaşı arasındaki dönemde kadınlar sanayide ve üretim zincirlerinde, çok vasıflı olmayan pozisyonlarda çalıştılar. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra büro işinin hacmi çok arttı. Avrupa bir bürolar labirenti haline geldi ve kadınların çoğu bu alanda çalışmaya başladı. Ekonomik durgunluk dönemlerinde bile değişen bir şey olmadı çünkü aileler her zamankinden daha fazla ek gelir ihtiyacı içindeydiler. Bürolarda kadınlar sekreter, santral memuru, daktilo olarak çalışıyorlardı. “Kaymak tabaka”, patronun yanında ev hanımı rolünü de üstlenmesi gereken müdür sekreterleriydi; çiçek düzenlemeyi bilmeli, yanlarında aspirin bulundurmalıydılar... Kadınlık rolü gereği “el pençe divan durmalıydılar”.

— *Kısa süre içinde kadınlardan oluşan ekiplerin başına geçen kadınların ortaya çıktığını gördük. Peki erkekleri yönetmeye ne zaman başladı kadınlar?*

— İlk olarak sanayide, bazı iş alanlarında kadınların baskın hale gelmeye başlamasıyla görülüyor bu durum. Örneğin Saint-Etienne bölgesinde 1914'ten hemen önce kurdele ve dantel atölyelerinde hep bir durgunluk vardı, ücretler düşüktü. Bunun üzerine erkekler maden ocaklarında veya metalürji alanında çalışmak için bu atölyelerden ayrıldılar. Hal böyle olunca birdenbire kadınlar ustabaşı konumuna yükselme imkânı buldular. Altlarında çok genç, çoğu ergenlik çağında oğlanlar çalışıyordu. Bu genç işçiler dokuma ve iplik atölyelerinde “bağlayıcı” olarak çalışıyorlardı, yani iplikleri bağlıyorlardı. 15-16 yaşına kadar bu atölyelerde kalıyor, daha sonra teknisyen işçi sıfatıyla makine tamirine geçiyorlardı. Bundan sonra artık kadınların emrinde çalışmıyorlardı. Bu delikanlılardan bazıları, ustabaşı kadınların –bir tür ilk gece hakkına benzeyen– “civeli tavırlarından” rahatsız oluyorlardı. Yönetici konumundaki bu kadınlar genellikle bekâr kalıyorlardı.

— *“Şef” konumundaki kadınlar biraz erkeğe benziyorlar demek!*

— Kesinlikle. Özellikle fabrikalarda kadınları yöneten kadın ustabaşı pozisyonu daha makbul, çünkü böylelikle cinsel taciz sorunu önlenabiliyor. Ancak, fabrikalarda ve bürolarda erkeklerin çalıştığı ekiplerin başına kadın şeflerin gelmesi için daha çok zaman geçmesi gerekiyor.

— *Bir mesleğin “kadın işi” olması neye bağlı? Pek fazla fiziksel güç gerektirmemesine mi mesela?*

— Hangi alanda olursa olsun çalışanlarının en az yüzde 75'ini kadınların oluşturduğu meslekler bunlar! Bu meslekler sistematik olarak düşük vasıflı olarak sınıflandırılıyor ve ücretleri de düşük oluyor. Maaş yalnızca performansa değil konuma da bağlı: Erkeğin konumu kadından yüksek, dolayısıyla daha fazla kazanması da normal. Bu, yalnızca verimliliği dikkate alması beklenen kapitalist rejimden çok, Fransız Devrimi önce-sindeki rejimin bakış açısını yansıtıyor. Oysa resmi açıklama-

larda kadınların erkeklerden daha düşük vasıflı işler yaptıkları, işe yalnızca kendi “doğal” yetenekleriyle katkıda bulundukları söyleniyor. Dolayısıyla asıl değer biçilen eğitim ve kalifikasyon. Kadınlar tekstilde çalıştıklarında, “dikişten anlıyorlar, gözleri keskin” deniyor. On parmak daktilo yazdıklarında –ki bu gerçekten de eğitim gerektirir– “piyanoya yetenekliler, eline çabuklar” deniyor. Croizat kanununun “eşit işe eşit ücret” şartını getirmesi için, Fransa’nın Alman işgalinden kurtulmasından sonra 1946 yılını beklemek gerekecektir. Düşünün, bu ideale bugün bile ulaşamadı! Kadınlar yeteneklerinin hak ettiği takdiri görmesi için çok mücadele etmek zorunda kaldılar. Bu konuda başarıya ulaşmalarını ise okullar ve mesleki diplomalar sağladı.

ÖĞRENME AŞKI

— *Eğitim hakkı öteden beri feminist taleplerin çıkış noktasını oluşturuyor.*

— Evet çünkü öteden beri kadınların bilgisi ölçülürken çok cimri davranılıyor. 1836’da Temmuz Monarşisi’nin milli eğitim bakanı François Guizot, ülkedeki eğitim düzeyinin yükseltilmesi gerektiğini fark ediyor. Nüfusu beş binin üzerinde olan bütün beldelerde birer okul açılmasını istiyor ama bunlar sadece oğlanların gideceği okullar. Bununla birlikte Guizot Protestan ve kızların eğitilmesi konusunda Katoliklerden daha açık görüşlü. Karısı da eğitilmiş bir kadın, hatta kızların eğitimi üzerine yazılmış bir de makalesi var. İkinci İmparatorluk döneminde, Victor Duruy nüfusu beş binin üzerinde olan bütün beldelerde kızların da gidebileceği okulların açılmasını istedi. Fransa bu açıdan İngiltere’ye ve hele Almanya’ya göre çok gerideydi.

— *Victor Duruy tarafından kurulan bu kız okulları ilkokul mu?*

— Evet, önce ilkokul olarak kurulmuş. 1867’de, 12 yaşın üzerindeki kızlar için “ortaokul düzeyinde derslere” başlanmış. Belli başlı kentlerde elli kadar ders müfredata alınmış ama hâlâ

gerçek bir okullulaşma söz konusu değil. Genç kızlar anneleriyle birlikte gidip haftada birkaç saat ders alıyorlar. Verilen dersler arasında Fransızca, yabancı diller (kızların yabancı dil bilmesi iyi bir özellik olarak görülüyor), güzel sanatlar, biraz coğrafya ve tarih, biraz da doğal bilimler var. Gerçekten de alınan bilgi minimumda kalıyor. Devlet tarafından verilen bu derslerin yanı sıra, çok daha ciddi bir eğitim veren dini veya laik özel yatılı okullar da var. Varlıklı aileler kızlarını iki üç yıl bu yatılı okullara gönderiyorlar.

— *Manastırlardan farklı mı bu okullar?*

— Bir çeşit manastır gibi ama genç kızlar bu okullarda daha kısa süre kalıyorlar. Flaubert *Madame Bovary*'de bu kurumlardan birini anlatır. Emma Bovary'nin dul babası kızını nasıl yetiştireceğini bilemediğinden, onu dini bir yatılı okula yazdırır. Burada okumayı öğrenen kız çok mutludur ama bu okuma tutkusu onun yıkımına yol açar. Yutarcasına okuduğu aşk romanları aklına delice düşünceler sokmuştur... Flaubert bu romanla, yatılı okul ve kızların eğitilmesi kavramları konusunda kuşku uyandırmıştır.

— *Düş kuran veya düşünen kadınlara dikkat! Laik bir şekilde yönetilen okullarda öğretmenleri ve müfredatı kim seçiyor?*

— 19. yüzyılda küçük burjuvalar geçinmekte zorlanmaya başladılar. Bütün kızlarının drahomalarını hazır edip evlendiremeyeceklerinden korkan aileler, kızlarının kendi gereksinimlerini karşılayabilecek şekilde yetişmelerini istediler. Bir yatılı okul açmak, çeviri yapmak, bir ailenin yanında mürebbiye veya dadı olmak onurlu işlerdi. Kızları eğitime isteği, büyük burjuvalardan ziyade orta düzeyde ve küçük burjuva ailelerde daha fazlaydı. Eğitimli genç kızlar, bazen gündüzlü okullarda ders vermeye ve kentlerindeki kızları eğitmeye karar verdiler. Onlara iyi bir eğitim vermek için ellerinden geleni yaptılar ve derslerin içeriği, daha çok “yaparak öğrenme” temelinde belirlenmeye başladı. Yine de her şey daha başlangıç aşamasındaydı, ancak sınavlar gerçek programlar yapılmasını gerektirecekti.

— *Avrupa'da bir de ülkeden ülkeye giden öğretmenler, “Miss”ler ve “Fräulein”lar var...*

— Bunlar burjuva ailelerin çocuklarını eğitmek için işe aldığı mürebbiyeler. Çok yolculuk ediyorlar, çocuklar büyüdükçe bir aileden diğerine geçiyorlar. İyi eğitilmiş hanımlar bunlar ve “hizmetçi kızlar” kadar korunmasız görülüyorlar ama yine de “durdukları yerde durmaları”, “evin beyinden kendilerini sakınmaları”, “baştan çıkmamaları” konusunda uyarılıyorlar. Yine de pek çok aşk hikâyesi filizleniyor tabii.

— *Genç kızlar, yanlarında gözetecek kimse olmadan kendi kendilerine yolculuk etmeye başladılar...*

— Dönemin kadın dergilerini okuduğumuzda, kadınların düş dünyasının, artık meşru görülen yolculuklara açıldığını görmeye başlıyoruz. 19. yüzyılda çok tutulan *Le Journal des Demoiselles* (Genç Kızların Dünyası Dergisi), yüksek sosyete-den kadınların yayına hazırladığı bir dergiydi, dünya genelinde okunuyordu. Bu derginin büyük bir kısmında, güzel sanatlar, resim, dikiş, vücut bakımı, moda gibi kadınların geleneksel ilgi alanlarına yer veriliyordu. Diğer taraftan derginin ciddiyeti ve bilgilendirmeye istekliliği –özellikle de yabancı diller ve yolculuklar konusunda– kayda değerdi. Sanki biraz da genç kızların düşlerinin aşk entrikalarına kaymasından çekiniliyordu; bunun yerine İtalya’ya, Sibiry’a yolculuk etmeleri daha uygundu veya ekvator ormanlarını düşlemeleri... Bu eğilim İngiltere’de daha baskındı, böylelikle pervasız “kâşifeler” ortaya çıktı. Bazı genç kızlarsa, kadınlar için hep uygun bir uğraş olarak görülen çeviriye verdiler kendilerini. Bir yabancıнын düşüncelerinin aktarılmasını sağlamak hoş bir şeydi! Yabancı bir dile hâkim olan kadın bir amaca hizmet edebiliyor ve bu işi evdeki “boş” zamanlarında yapabiliyordu. Çevirmenlik günümüzde de daha çok kadınların yaptığı bir iş ve dolayısıyla genellikle ücreti düşük.

KADIN ÖĞRETMENLERİN DEVRİMİ

— *Fransa’da kadınlar için en iyi iş sınıf öğretmenliği değil mi?*

— Evet, çok istenen ve çok onaylanan bir iş. Öğretmenlik bilgi, saygınlık ve anneliği birleştiren bir meslek... Fransa’da

bu konuda kilise ile devlet arasındaki mücadele önemli bir rol oynuyor. İkinci İmparatorluk döneminde Monsenyör Dupanloup'nun formülüne göre “kızların kilisenin dizinin dibinde eğitilmesi gerekiyor”! Kilisenin stratejisi çok zekice: Papazlar cemaati aracılığıyla kızları dini inançlar doğrultusunda eğitiyor ama diğer yandan, aileleri çekmek için laik okullarda verilen bilgilerden daha üstün, gerçek bilgiler de sunuyor. Bunun üzerine Cumhuriyetçi Parti, imparatora karşı, kızların eğitime yönelik bir program hazırlıyor. Michelet ünlü kitabı *La Femme et le Prêtre*'de (Kadın ve Papaz) kilisenin kadınlar üzerinde mutlak denetim kurmasının tehlikesini ortaya koymuştur: Kadınlar rahibe günah çıkarır, rahip de kadınlar aracılığıyla erkekleri takip eder... Üçüncü Cumhuriyet kadınlara laik ve cumhuriyetçi eğitim imkânı sağlayarak, onları rahiplerin egemenliğinden kurtarmak isteyecektir.

— *Üçüncü Cumhuriyet'le nihayet kız erkek bütün çocuklar için zorunlu eğitim dönemi başlıyor.*

— Laik, ücretsiz ve zorunlu eğitimi 1881'de Jules Ferry gündeme getirdi. Sınıflar karışık değildi. Kilise Cumhuriyet'i ve özellikle de laik okulu “ahlaka aykırılıkla” suçluyordu. Cumhuriyetçiler de okları üstlerine çekmemek için kızlar ile erkekleri birbirlerinden ayırdılar. Bununla birlikte kızlar ve erkekler için hemen hemen aynı müfredat geçerliydi; dersler ve kitaplar benzerdi; ayrı sınıflarda okunarak alınsa da geçerli diploma tekti. Pek yaygın olmamakla birlikte kızlara ev ekonomisi dersleri de veriliyordu (bu ders Vichy rejiminde çok daha kapsamlı olarak verilecekti). Diğer taraftan 1885'ten itibaren erkekleri askerliğe hazırlamak için jimnastik dersleri de verilmeye başlandı. Kızlarsa, daha zarif olan ritmik jimnastik dersleri aldılar. Kız erkek ayrımı entelektüel bilgiler üzerinden olmasa da, cismen ve davranışlar aracılığıyla sürüyordu.

— *Bunlar önemli adımlar. Kızlar sınıfı demek, geleceğin kadın öğretmenleri demek, değil mi?*

— Doğru, Ferry Kanunları kadınların öğretmen olması alanında pek çok gelişmeye imza attı. Taşrada kadın veya erkek öğretmenler bazen sınıfları ikiye ayırıyorlardı. Bir tarafta kızlar,

diğer tarafta erkekler oturuyor, öğretmen her iki gruba birlikte ders anlatıyordu. Ancak köy önem kazanınca, erkeklerin erkek öğrencilerle, kadınların kız öğrencilerle ilgilenmesi daha uygun bulunmaya başlandı. 19. ve 20. yüzyıllarda çoğu eski zengin konumunu kaybeden ve kızlarını evlendirmek için yeterli draho-mayı biriktirmeyi başaramayan küçük ve orta düzeydeki burjuvalar için, bu dönemden itibaren eğitim onurlu bir geleceğin simgesi olmaya başladı. Halk sınıflarında da bir kimlik modeli haline geldi. Yine de çocuk okutmak kolay değildi. Burslara rağmen, okuyan kızlara maddi destek gerekiyordu. Yoksul bir çiftçi için bu imkânsızdı. Düşük gelirli işçi aileleri için de aynı durum geçerliydi. Aslında onlar da kızlarının fabrikadan kurtulmasını tercih ederlerdi, çünkü o yıllarda fabrikada çalışmak çoktan gözden düşmüştü. Belleville’de 1880’li yıllarda yapılan bir ankette, farklı ilkokullarda okuyan kızlara “İleride ne olmak istersin?” diye sorulmuş, kızların üçte biri “Öğretmen olmak isterim,” diye yanıt vermişti. Kızların çoğu şunu da ekliyordu: “Ama babam istemiyor.” “Neden?” “Çünkü çok pahalıya geliyor.”

— *Bu eğitimin bir başka bedeli daha var. Öğretmen olan kadınlar bekâr kalmaya mahkûmlar değil mi?*

— Başlangıçta çoğu evlenemiyor. Kadın sınıf öğretmenleri, sonraki yılların öğretmenlerinden (profesörler) de önce, entelektüel kadın prototipini çiziyorlar, çünkü sayıca daha çoklar. Bu kadınlar 1914’ün hemen öncesindeki yıllardan başlayarak, feministler arasında, politik, sendikal, pasifist, Yeni Malthusçu hareketlerde yer almışlardır. Çoğu doğum kontrolü ve daha sonra da kürtaj hakkı için verilen mücadeleye katılmıştır. Aslında itiraf etmek gerekir ki bu kadınlar nişanlı adayları korkutuyorlardı! Ancak zamanla, Cumhuriyet’in öğretmen çiftlere lojman imkânı sağlayıp desteklemesinin de etkisiyle, yavaş yavaş evlenmeye başladılar. Öğretmen karıkoca ideal cumhuriyetçi tipidir aslında: Eğitilmiş, laik, eşitlikçi, hem kızlara hem de erkeklere aynı titizlikle eğitim veren aydınlardır. Yine de kadın öğretmenler, ancak 1920’li yıllardan itibaren erkek öğretmenlerle eşit ücret hakkına kavuşmuşlardır...

İLK BAKALORYALILAR

— *Öğretmen okullarında eğitim gören sınıf öğretmenleri bakalorya sınavından geçirilmiyor ve üniversiteye gitmiyorlardı. İlk bakaloryalılar ne zaman diplomalarını aldılar?*

— İlk bakalorya sahibi, Julie Daubié'dir ve bakalorya sınavını 1861'de, İkinci İmparatorluk döneminde vermiştir. Bir öğretmen babanın kızı olan Daubié kendi kendini yetiştirmiş ve bu hakkı kazanabilmek için büyük mücadele vermişti. Düşünün, bu mücadelesi neredeyse 25 yıl sürdü! Bir kızın bakalorya alabilmesi imkânsız görülüyordu. Julie Daubié ve ailesi nüfuzlu kişilerin desteğine başvurdular. Bunlardan biri de Saint-Simoncu sanayici François Arlès-Dufour'du. Sosyalist olan Saint-Simoncular toplumda kadın erkek eşitliğini savunuyorlardı. Toplumda iki ezilen grup vardı: Proleterler ve kadınlar. Arlès-Dufour, Lyon Akademisi'nin rektörünü ikna etmeye çalıştıysa da başarılı olamadı. Bunun üzerine o dönemde milli eğitim bakanı olan Victor Duruy'a başvurdu. Duruy prensipte onaylasa da, böyle bir şeyi kabul ettirmenin çok zor olacağını düşünüyordu. Sonunda iş, Fransa İmparatoriçesi Eugénie'ye ricaya kadar vardı. Çok dindar olan imparatoriçe laiklikten çok uzaktı ama sıkı bir feministti. İşe el koyarak, Victor Duruy'dan rektöre gerekli emri göndermesini istedi... Politik bir meydan okumaydı bu: Kilise kurumuna bağlılığıyla tanınan imparatoriçe, bir genç kızın üniversiteyi bitirip bakalorya almasını normal buluyordu. Buna rağmen Julie Daubié, sınavı geçtikten sonra uzun süre beklemek zorunda kaldı, çünkü hiçbir bakan diplomasını imzalamak istemiyordu.

— *Kadınların da bakalorya alması nasıl olağan hale geldi peki?*

— Çok yavaş ve zorlu bir şekilde. 1880'de Camille Sée ilk kız liselerini açtı. Kızlar bu liselerde, iyi eğitimli kadın öğretmenler tarafından laik bir şekilde yetiştiriliyorlardı. Bununla birlikte bakalorya alamıyorlardı henüz. Lise diploması alabiliyorlardı ama bu diploma için, yalnızca erkeklerin katılabildiği bakalorya sınavından farklı bir sınava giriliyordu. Kızlar Latince ve Eski

Yunanca da öğrenemiyorlardı. Bu eski diller, düşünce, hukuk, felsefe gibi en üst düzey bilgilerin dünyasını temsil ediyordu. Bilim ve teknik o kadar gözde değildi; çok okumuş bir aydın olmak, mühendis olmaktan daha itibarlıydı. Din adamlarının dili olan Latince, laikler için bile kutsallığını koruyordu. Sosyalist politikacı Jean Jaurès, tezini Latince kaleme almıştı. Kızların bir gün Latince öğrenmeye başlayacak olması, burjuvalar dışında da pek çoklarının keyfini kaçırıyordu. Paris Komünü üyesi Jules Vallès, “Ne biçim bir dünya! Kızların Latince öğrenmesi de ne demek!” diye haykıracaktı. Bakaloryanın kızlara tamamen açılabilmesi için 1905, erkeklerle aynı sınava girebilmeleri içinse 1924 yılının beklenmesi gerekti. Bütün eğitim kurumlarının kız erkek karışık hale gelmesi ise ancak 1970’te mümkün oldu.

— *Bakalorya sayesinde kızlar da artık üniversiteye girebilecekler.*

— Bu da çok yavaş oldu. 1914 yılında Fransa’da üniversite öğrencilerin yalnızca yüzde 7’sinin kız olduğu tahmin ediliyor. Üniversiteye kız öğrenci alımı, Rusya’dan kaçan Yahudi göçmenlerin gelişiyle, ilk olarak tıp fakültesinden başladı. Çarlık Rusyası kız öğrencilerin tıp fakültelerine girmesine izin verince, eğitim düzeyi diğer kızlardan daha yüksek olan Yahudi genç kızlar bu üniversiteleri doldurdular. Ancak daha sonra üniversiteler kapatıldı ve 1880’lerdeki katliamlar nedeniyle birçok Yahudi, Zürich’e, Londra’ya ve Paris’e kaçtı. Genç kızlar da eğitimlerine devam etmek istediler. Marie Curie gibi Yahudi olmayan genç Polonyalılar da Rus işgalinden ve Polonya’da kızların üniversiteye gitmesinin yasaklanmasından kaçarak Fransa’ya geldiler. Fransız hükümeti bu kızların okuma azmini destekledi ve üniversiteleri bu kızları kabul etmeye zorladı.

— *Zorlamak gerekiyor demek...*

— Öğretim görevlilerine değil de öğrencilere yönelik bir zorlama söz konusu daha çok! Öğrenciler ayaklandılar, genç kızları aralarına kabul etmek istemediler. Kız öğrencilere öğretim görevlileri arka çıktı, düzenin sağlanması için güvenlik görevlilerinin sayısını artırmak gerekti. Sonunda öğrenciler de durumu kabullendiler. 1914’ten önce tıp ve hukuk fakültelerinde birçok

kız öğrenimini tamamlamayı başardı. Tıpta uzmanlık sınavını ilk verenlerin –hepsi olmasa da– çoğu yabancı uyruklu öğrenciler. Örneğin Madeleine Pelletier, birçok badire atlattıktan sonra psikiyatri uzmanlığına kabul edildi. Erkek egemenliğinin belirgin olduğu bu dal, diğer dallardan daha uzun süre direnmişti.

TUHAF SÖZLÜK TANIMI

— *Nihayet kızlar üniversiteye girdiler...*

— Evet girdiler ama “*étudiante*” (kız üniversite öğrencisi) sözcüğünde bile sorun var! 19. yüzyılın *Larousse*’unu veya *Littre*’sini açıp *étudiante* tanımına baktığımızda ne görüyoruz dersiniz? “Erkek üniversite öğrencisiyle birlikte yaşayan kız.” Daha düşük gelirli sınıftan gelen, üniversitede okuyan bir oğlanla birlikte yaşayan, onunla yatıp kalkan, ev işlerini gören ama oğlanın hiçbir zaman kendisiyle evlenmeyeceğini bilen genç kız anlamında. 1900’lerden itibaren, istatistiklerde “üniversitedeki kız öğrenciler” (*étudiantes filles*) tanımı kullanılmış. Görülüyor ki sözcüğün *feminin* hali yeterli olmamış.* Sözcük modern anlamını ancak 1918’de kazanmış. İki dünya savaşı arasındaki dönem, kız öğrencilerin dönemi olmuş. 1939’da bütün üniversite öğrencileri içinde kızların oranı yüzde 27’ye yükseliyor. Henüz eşitlik sağlanmamış olsa da, çok büyük bir ilerleme kaydedilmiş durumda. Bu yıllarda, doktora alan ilk kadınlar tarih sahnesine çıkıyorlar. Simone de Beauvoir 1929’da, Simone Weil 1931’de felsefe doktorasını, ileride *Médecis* Ödülü’nü kazanacak olan Colette Audry ise edebiyat doktorasını tamamlıyor. Germaine Tillion etnoloji dalında diplomasını alıyor (ama etnolog olarak Cezayir’deki ilk görevi, 1939’da savaş nedeniyle kesintiye uğruyor). Felsefe, edebiyat ve matematik bilimler

* Fransızcada sözcükler ya *feminin* (dişi) ya da *masculin*’dir (eril). “*étudiant*: erkek üniversite öğrencisi”, “*étudiante*: kız üniversite öğrencisi” örneğinde olduğu gibi, bir sözcüğün sonuna gelen tek bir “e” harfi sayesinde, *masculin* sözcük, *feminin* sözcüğe dönüştürülür. Burada bu e harfiyle yetinilmiyip, bir de *fille* (kız) sözcüğü ekleniyor. (ç.n.)

gibi geleneksel bilim dallarında yine de erkeklerin egemenliği devam ediyor. Buna karşılık, sosyoloji, psikanaliz, etnoloji gibi yeni yeni gelişen, pek bilinmeyen alanlarda kızların önü daha açık. Özellikle etnoloji, coğrafyaya, yolculuklara açık bir bilim dalı; misyoner bir yönü de olduğu için kilise de bu bilim dalını destekliyor.

— *Sonuçta kadınlardan hep kendilerini adamaları bekleniyor. 1940'lı yıllardan itibaren Vichy rejimi kadınları “evlere geri döndürmeye” çalışacak.*

— Vichy rejimi çok gelenekselci, açıkça antifeminist bir söyleme sahip, hatta feminizmi Fransa'nın yenilgisinin nedenlerinden biri olarak görüyor. Bu rejim kızların ilkokula veya liseye gitmelerini yeniden sorgulamıyor ama müfredatı değiştiriyor. Ev ekonomisine ve okul öncesi çocuk eğitimine ağırlık veriliyor; cinsiyet ayrımcılığını keskinleştiren aşırı geleneksel bir “vatandaşlık ve ahlak bilgisi” eğitimi getiriliyor. Kızların eğitimi yeniden ele alınıyor. İleride iyi bir anne ve eş olmak üzere eğitilmelerinin yanı sıra, bir de omuzlarına “Fransa'nın başarısızlığı kadınlara bağlıdır” söylemiyle suçluluk duygusu yükleniyor.

— *Bunun bir etkisi oluyor mu gerçekten de?*

— Bu konuda kesin bir yargıda bulunmak zor. Bu söylem o dönemin genç kızlarını etkilemiş, hatta bir kısmını eğitimlerini sürdürmekten vazgeçirmiş olabilir. Neyse ki bu rejim dört yıl sürmüş ve kızların üniversiteye girişlerini yavaşlatmamış. Liberallikten çok, burjuvaların yoksullaşması kızları mecbur bırakmıştır kendi geçimlerini sağlamaya. Savaş sonrası dönemde feminizm geriler, İkinci Dünya Savaşı sonrası doğum oranlarındaki ani artış genç anneleri eve bağlar. Üniversiteye giden kızların sayısı artmaya devam etse de, üniversite mezunu kadınlar evlendikten sonra genellikle işten ayrılırlar. Hepimizin bildiği gibi günümüzde de pek çok üniversite mezunu kadın, ya meslekleri ile özel yaşamları arasında bölünmüş durumdadır ya da çocukları olduktan sonra önceliği eşlerine verip, mesleklerini askıya almayı tercih ederler. Bu bakımdan eşitlik hâlâ sağlanamamış durumdadır.

4. KISIM

SÖZ HAKKI

ENDİŞE VEREN KRAL NAİBELERİ

Nicole Bacharan: *Eskiden bugüne kadınlar, evlerinde ve ev dışında –tarlalarda, atölyelerde, mağazalarda, fabrikalarda ve nihayet bürolarda– iyi kötü çalıştılar ama kamu alanında, toplulukla ilgili kararların alındığı “site” bünyesinde yer almadılar.*

Michelle Perrot: Geçen yüzyıllarda, erkek olsun kadın olsun pek az kişi kamusal alanda söz hakkına sahipti! “Yurttaşlık hakkından” ilk bahsedenler Yunanlardır ama bu demokratik ilerleme bir istisnadır. Eski Yunan’da kamu yararı, savaş, barış, vergiler, erzak temini, entrikalar hakkında karar alan “site”, özgür erkeklerden oluşuyordu. Yabancılar, köleler ve kadınlar bu gruba alınmıyordu. Tabii ki özgür erkeklerin eşleri de özgürdü ama yurttaş sayılmıyorlardı. Yönetme, karar alma, oy verme veya temsil hakkı yalnızca erkeklere verilmişti. Aynı durum Roma’da da geçerliydi: Vatandaşların eşleri özgürdü ama “yurttaşlık hakkına” sahip değillerdi. Kamusal alanın dışında bırakılmışlardı.

— *Avrupa’da önce feodal, sonra monarşik rejimler hüküm sürerken, yönetimde söz sahibi olan kadınlar vardı ama. Kraliçeler, kral naibeleri, bazen leydiler...*

— Büyük Britanya gibi, kadınların tahta geçmesini önleyen bir kanunun olmadığı ülkelerde, kadınlar kraliyet iktidarını tam anlamıyla kullanabildiler. I. Elizabeth’i örnek verebiliriz

mesela (aynı durum bugün II. Elizabeth için geçerli değilse, bu cinsiyetle ilgili değil, kurumlarla ilgilidir; onun yerinde bir kral da olsa durum değişmeyecekti). Buna karşılık Fransa’da, Frankların mirası olan “kadınların tahta geçmesini engelleyen kanun” (Salic Yasası), erkek bir vâris olduğu takdirde kadınların tahtı devralmasını engelliyordu. İlk yüzyıllarda bu kural, tacın devralınmasından ziyade, hanedanlık vârisleri için geçerliydi. Clotilde, Brunehaut veya Frédégonde gibi Merovenj kraliçeleri gerçek bir hükümlanlık sürdüler. 14. yüzyıldan itibaren “kadınların tahta geçmesini engelleyen kanun” kraliyetin temel kurallarından biri haline geldi. Böylelikle anne tarafından Capetler’den gelen Platagenetler’i İngiltere’den çıkarıp, yerine Valois’lar getirilmek isteniyordu. Bu dönemden itibaren kraliçelerin elindeki güç alındı. Artık yalnızca kralın eşi olabileceklerdi. Birleşme politikaları nedeniyle kraliçeler genellikle yabancıydılar ve onlara güvenilmiyordu. O kadar ki, devletin parasına el sürememeleri için, kişiye özel ayrı bir para, bir çeşit drahome ayrılıyordu kraliçelere. Kraliçeler, ancak kral öldüğünde en büyük oğlun yaşı hâlâ küçükse kral naibesi olabiliyorlardı. Bu naibelik dönemleri çok endişe yaratıyordu.

— *Erkeğin bayrağı devralmasını beklerken gryaben elde bulundurulmuş bir güç...*

— Kesinlikle. Kral naibelerine hiç güvenilmiyordu çünkü genellikle otoritelerini kabul ettirmekte zorlanıyorlardı. IV. Henri, Marie de Médicis’i denetlemesi için bir naipler konseyi oluşturmuştu. Anne d’Autriche ipleri Kardinal Jules Mazarin’in eline vermişti. XIV. Louis, iktidarın ikinci eşi Madame de Maintenon’a geçmesini reddetmişti (oysa Madame de Maintenon’un kral üzerinde büyük bir etkisi vardı). Kral öldüğünde, naip olarak Philippe d’Orléans’ı atayacak naipler konseyi hazır-
dı. Çağdaşlarının gözüne girebilen tek naibe, Saint Louis’nin annesi Kastilyalı Blanche oldu. O da tarihçiler tarafından çok otoriter, erkeksi bir kadın olarak tasvir edildi hep.

— *“İktidarı gerçekten elinde tutan” bütün yönetici kadınlar, örneğin Kraliçe Kristina veya Çariçe Yekaterina için de aynı şey geçerli değil mi?*

— Evet, bu kadınların “biraz erkek gibi” olduğu düşünülüyor, doğrudan bir “erkeksilik” atfediliyor onlara. Rusya Çariçesi Büyük Yekaterina ve İsveç Kraliçesi Kristina büyük olasılıkla biseksüeldiler. “Bakire Kraliçe” olarak anılan İngiltere Kraliçesi I. Elizabeth, yaşamı boyunca hiç evlenmedi ve hiç çocuğu olmadı. Sanki kadınlık ile iktidar pek bağdaşmıyor gibi... İster kraliçe ister naibe olsun, bu kadınlar hep gaddarlıklarıyla nam salmışlardır. Catherine de Médicis, taş kalpli kadın karakterinin temsilcisi gibidir: Sihirbazların etkisi altında kalmış, zehirlemeleriyle ün salmış yabancı (İtalyan), despot anne (bütün oğulları eşcinseldir)... Uzun yıllar, Saint-Barthelemy Katliamı’nın* bütün sorumluluğu ona yüklenmiştir. Michelet’nin yorumları “işte iktidar kadınların eline geçince olacağı budur” der gibidir. Günümüz tarihçileri bu kanıyı büyük oranda düzeltmişlerdir.

— *Kadınlar gölgede kaldıklarında bile, erkekler üzerindeki etkilerinin olumsuz olduğu düşünülüyor.*

— Kadınların gizli güçlerinden korkuluyor. Bu konuda abartılı düşünceler yaygın. Hatta “Kadınlar neden yakınıyorlar ki? Güç zaten onların elinde!” diyenler bile çıkabiliyor. Şu da bir gerçek ki ellerindeki gücün bu gizli etkiye indirgenmiş olduğunu bilen kadınlar, bundan yararlanmaya da çalışmışlar. Ancak ellerindeki güç hiçbir zaman meşru değil, hep prensin inisiyatifine kalmış. Madame de Maintenon XIV. Louis’nin yanında gölgede kalıyor. XIV. Louis yeniden evlendiğini hiçbir zaman açıkça kabul etmiyor. Madame de Maintenon nüfuzunu kilise yararına kullandığı için kınanıyor. XV. Louis’nin gözdesi Madame de Pompadour, zekâsını kullanarak kültürel bir rol oynuyor. Sanatçıları, filozofları koruyor, sansürle mücadele ederek onlar adına özgürlük alanları yaratmaya çalışıyor. Ancak gözdelemler yerlerini yalnızca hükümdarın ilgisine borçlular, bu ilgi bittiğinde onlar da bir kenara atılıyorlar.

* 24 Ağustos 1572’de Paris ve çevre kentlerde Huguenot denilen 2.000 kadar Protestan’ın fanatik Parisliler tarafından katledilmesi. (ç.n.)

— *Kadınlar kraliçe veya gözde olmasalar bile, Fransızların pek başarılı olduğu salon kültüründe “konuşma sanatıyla” da bir nüfuz elde etmemişler miydi?*

— Saray erkânından ziyade kentte yaygınlaşan bu salon kültürü sayesinde, kadınlar kibar alışkanlıklar ve kibarlığın yayılmasında birer aracı haline gelmiş, neredeyse erkeklere yakın bir söz hakkı sahibi olmuşlardı. Markiz de la Rambouillet’in salon kültürünün çekirdeğini oluşturan “Mavi Salon”u buna bir örnektir. Yine de bazı sınırlar vardır: Kadınlar düşünürlerle muhatap olabilirler ama kendileri hiçbir zaman düşünür olamazlar. Bu salonlardaki rolleri, başka insanların düşüncelerini yaymak ve mükemmel ev sahibeleri olmaktır. Bazıları bu aracılık rolüyle yetinmiş, doğrudan güç sahibi olmak istememişlerdir. 18. yüzyıl, burjuva ve aristokrat elit için kadın erkek ilişkisi açısından özellikli bir dönemdir. Bu dönemde kadınlara yönelik centilmence davranışlar daha eşitlikçi bir hal alır. Bununla birlikte bu rafine kibarlık, kadınları hak eşitliğinden uzaklaştırmanın da bir yoludur. Kadınlara çiçekler ve mücevherler armağan edilir, sonra da kadın baştan savılır.

İSYANKÂR CADALOZLAR

— *Tarihte kadınların davetsiz misafir olarak kamusal alana dalıp kargaşa çıkardıkları da oldu değil mi?*

— Silah kuşanıp isyan çıkardıkları da oldu! Fronde ayaklanmaları sırasında Montpensier Düşesi (La Grande Mademoiselle) ve Madam de Longueville erkek kılığına girdiler, atlarına atladılar ve silahlı çatışmalara katıldılar. Din savaşları sırasında, Protestan kadınlar çarpışmaya katılmak ve Katoliklerin kuşattığı kentleri savunmak için kalelerde mevzilendiler. Halk kadınları için özel bir eylem türü de geçim sıkıntısından doğan halk ayaklanmalarıydı. Eski Rejim’de buğday, un, ekmek kıtlığı olduğunda, kadınlar da bu ayaklanmalara karışmaya başladılar. 17. ve 18. yüzyıllarda, üretim ve nakliye daha sonra

ulaşacakları noktadan çok uzaktı ve yiyecek yokluğuna bağlı ayaklanmalar çok geniş boyutlara ulaşabiliyordu. Erkekler bu ayaklanmalarda kadınları öne itiyorlardı hatta. Ev işlerini çekip çeviren, annelik eden, fiyatları bilen onlar değil miydi, ailenin yiyecek gereksinimi için savaşmak da onların işiydi o zaman. O dönemde kadınların bekçisi olduğu bir “ahlaki iktisat” vardı. Ürünler için normal kabul edilen bir “uygun fiyat” belirlenir, fiyat bunun üzerine çıkarsa “Ayıp artık!” denilirdi. Bu durumda kadınların bunu protesto etmesi beklenirdi. Kocalar karılarının sokağa dökülüp kıpkırmızı kesilinceye kadar bağırmalarına, vitrinleri indirmelerine, değirmenciye, fırıncıya ve diğer “istifçilere” esip güremlerine ses çıkarmazlardı. Bu kadınlar tutuklanmayı, hapse atılmayı hatta ipe çekilmeyi göze alarak bu işlere girişiyorlardı.

— *Devrim sırasında Versailles’da ekmek için yürüyen kadınlar görüyoruz...*

— Evet ve “Fırıncıyı, fırıncının karısını ve küçük fırıncı çırağını”* Paris’e götürmek isteyen... Bu, erkeklerin düzenlediği bir eylem olsaydı aynı etkiyi yaratır mıydı? Hiç sanmıyorum. Ekmek isteyen kadınlar, halkı temsil ediyorlardı ve haklıydılar. Michelet, kadınların Ulusal Meclis’i ve diğer hükümet binalarını basmasını ayrıntılı olarak anlatır. Kadınların evlerine kapanmasından yana olan Michelet bile bunu onaylar, anne olarak isyan etmeye hakları vardır.

— *Kadınların çıkardığı bu açlık isyanları sık sık tekrarlanıyor mu?*

— 1846’da ve 1847’de de tekrarlanıyor. Çok zor yıllar bunlar, patates yok, buğday yok, fiyatlar durmadan yükseliyor ve ağır bir mali kriz kapıda bekliyor... Daha sonra İkinci İmparatorluk döneminde kıtlık zamanla ortadan kalktı. Tarım gelişti, büyük buharlı gemilerle Kuzey Amerika’dan buğday, Güney Amerika’dan et ithal edilmeye başlandı, gıda maddeleri Fransa ve Avrupa’da demiryoluyla taşındı... Buna

* “*Le boulanger, la boulangère et le petit mitron*” Fransız oyun yazarı Jean Anouilh’un 1968 tarihli tiyatro eseri. (ç.n.)

rağmen ne zaman “hayat pahalılığı” ile ilgili bir sorun çıksa, başkaldıran kadınlar oldu. Mesela 1910’da, tereyağı ve süt fiyatlarındaki artışı protesto etmek için Avrupa genelinde ayaklanmalar gözlemlendi (bu, en azından yaşam düzeyinin yükseldiğini ve en azından ekmeğin bulunur hale geldiğini gösteriyor). Bu dönemde isyancılar –eskiden olduğu gibi vitrinleri aşağı indirmenin yanı sıra– daha örgütlüydüler; birlikler oluşturup gösteri öncesinde toplanıyor, pankartlar hazırlıyorlardı. Bu da sendikaları kaygılandırıyordu. Sendikalar kadınların saldırganlıklarından sakınarak, hak taleplerini kontrol altına almaya çalışıyorlardı. Ancak kriz atlatılınca, isyankâr kadınlar yeniden evlerine gönderiliyor, kamusal alandan dışlanıyorlardı... 1942’de Paris’te de kadınlar birkaç kez ayaklandılar. Ayaklanmacılar arasında yer alan ve daha sonra Ravensbrück’e sürgün edilen Lise London, anılarını yazarken Vichy hükümetinin kendisine taktığı alaycı takma adı kullanacaktı: “Daguerre Sokağı Cadalozu”. Nazi Almanya’sının Fransa’yı işgali sırasında, yiyecek kıtlığıyla ilgili bu tür ayaklanmalar kendiliğinden değil, Komünist Parti’nin teşvikiyle ortaya çıkıyordu. Bu da bir direniş şekliydi.

GİYOTİNE GİTME HAKKI

— *Bu ayaklanmaları saymazsak, kadınlar siyasal alanda gerçek anlamda ilk kez Fransız Devrimi sırasında varlık gösterdiler değil mi?*

— Denediler ama çok geçmeden, politik bir yapılanma oluşur oluşmaz, gruplardan da, Cordelier ve Jakobenler gibi kulüplerden de dışlandılar. Milletvekillerinin hepsi erkekti. Sieyès oy hakkını gündeme getirdiğinde, hemen kadınları bundan muaf tutmuştu. Halk, kamusal alana dahil olan aktif yurttaşlar ile pasif yurttaşlar olarak ikiye ayrılmıştı. Pasif yurttaşlar yoksullar (Sieyès, çoğu okuma yazma bilmediğinden, yoksulların bu tür kamusal işlerden anlamayacaklarını düşünüyordu), çocuklar, ruh hastaları, yabancılar ve kadınlardı. Bütün kadınlar.

“Pasif yurttaşların” çoğunun diğer gruba geçmesi mümkündü. Çocuklar büyüüp yetişkin olacaktı; yoksullar parakazanıp okuma yazma öğrenebilirlerdi; bazı hastalar iyileşebilir, yabancılar Fransız vatandaşlığına geçebilirlerdi... Ya kadınlar? Hep kadın olarak kalacaklar, dolayısıyla da oy hakkından mahrum olacaktı.

— *Kimse karşı çıkmadı mı?*

— Condorcet dışında pek az erkek karşı çıktı bu duruma. Condorcet 1790’da *Sur l’admission des femmes au droit de cité* (Kadınlara Yurttaşlık Hakkı Verilmesi Üzerine) adlı bir deneme kaleme almıştı. Bu denemede, kadınların doğuştan gelen yetersizlikleriyle ilgili bütün iddiaları reddetmiş, mizahi bir dille şöyle demişti: “Kadınların yurttaşlık haklarını yerine getiremeyeceklerini kanıtlamak zordur. Her kış gut hastalığına yakalanan ve kolayca grip olan kişileri mahrum bırakmayı hiç düşünmediğimiz haklardan, muayyen günlerde geçici rahatsızlıklara ve gebeliklere maruz kalanlar neden yararlanmasınlar?”

— *Kadınların iktidara yaklaşır yaklaşmaz tehlikeli etkilerde bulunduklarını savunmak için Kraliçe Marie-Antoinette figürünü kullanan devrimciler de oldu değil mi?*

— Bu da bir başka iddia! Marie-Antoinette’ten herkes nefret ediyordu. Havai, müsrif, hoppa bir kadın, kötü bir eş ve kötü bir anne, üstelik bir vatan haini olduğu söyleniyordu. Kadınların eline güç verilmemesi gerektiğine iyi bir örnekti. 18. yüzyılın sonlarında sefahat almış yürümüş olsa da, devrimciler arasında ahlaka önem veriliyordu. Monarşinin devrilmesiyle erkeklerin eline siyasal role sahip olma imkânı geçince, bu rolleri, gitmeyi alışkanlık haline getirdikleri salonlardan, yani kadınlardan uzakta, aralarında paylaştılar. Devrimciler Roma Cumhuriyeti’ni referans alıyorlardı. Siyasetin, halka hitap etme sanatının, erkeklerin alanına girdiğini düşünüyorlardı. Fransız Devrimi’nin simgesi haline gelen “eşitlik, özgürlük, kardeşlik” (*égalité, liberté, fraternité*) sloganında eşitlik ve özgürlük, oldukça eril bir ifade olan ve erkeklerin kendi aralarındaki bağlılığı temsil eden “*fraternité*” (biraderlik) ile birleştiriliyordu. Evet,

kadınlara saygı gösteriliyor, “yurttaş” deniliyordu ama onların iktidarı aileyle sınırlı olmalıydı. Kadınların sorumluluğu geleceğin yurttaşlarını yetiştirmektir. Gerisi onların üzerine vazife değildi.

— *Buna da kadınlardan bir itiraz gelmedi mi?*

— Tepkisini ortaya koymak isteyen çok kadın oldu. Kadınlar da politik arenada kendilerine bir yer istiyorlardı. Konvansiyon’un toplantılarına ellerinde örgüleriyle katılan ve seçilenlere bağırarak halktan kadınlar Michelet’yi çileden çıkarmışlardı. Paris’te ve taşrada kulüpleri kuruldu. Bazıları gazete, bazıları “broşürler” yayımladılar, dilekçeler dağıttılar. Ünlü aktris ve yazar Olympe de Gouges, 1791’de çok açıkça yazılmış on yedi maddeden oluşan ve mükemmel bir metin olan Kadın ve Kadın Yurttaş Hakları Bildirgesi’ni (*Déclaration des droits de la femme et de la citoyenne*) yazdı. Bu metin yalnızca 1789’da yayımlanan İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi’nin kadınlara uyarlanmış şekli olmayıp, bütün yurttaşlar arasında eşitlik talep ediyordu.

— *Akıllarda yer eden “Kadına giyotine gitme hakkı tanınıyorsa, kürsüye çıkma hakkı da tanınmalıdır” cümlesi de bu bildirgede yer alıyor...*

— Evet. Olympe de Gouges’un kendisi de, Kral XVI. Louis’in idam edilmesine karşı çıktığı için 1793’te giyotinle idam edildi ve kadınlar hiçbir siyasal hak elde edemedikleriyle kaldılar. Paris Komünü üyelerinden Chaumette, Olympe de Gouges’un idamından sonra *Le Moniteur* gazetesine şöyle yazacaktı: “Kadın gruplarının ilk kurucularından olan ve ev işlerini bir kenara bırakıp Cumhuriyet işlerine burnunu sokan, sonra da kanunların intikam demirinin altında kafası kesilen küstah Olympe de Gouges sizlere ibret olsun...”

— *Ne üzücü bir cenaze konuşması! Peki bu öncü kadınların talepleri topluma yayıldı mı?*

— Kendimizi kandırmayalım. Fransız Devrimi Fransa’sı, bir taşra Fransa’sıydı. Kadınların büyük bir çoğunluğu köylerde yaşıyordu ve Olympe de Gouges’un adını bile duymadılar. Kentler ise farklıydı. Gazeteler elden ele geçtiğinden, konudan

haberdar olan kadınlar vardı. Caen'de yaşayan Charlotte Corday, devrimle ilgili olayları takip ediyordu, hatta Marat'ı* öldürerek olayların yönünü değiştirmeye bile çalışmıştı. Kadınların çoğu inançlıydı. Devrim ruhban sınıfının malvarlığını devletleştirip, rahiplerden devlete bağlılık yemini etmelerini isteyip, bir de kabul etmeyenleri idam edince, birçok kadın kendini kiliseye yakın hissetti ve din adamlarının tarafını tuttu. Bu, cumhuriyetçiler tarafından kadınlara oy hakkı verilmesine karşı çıkmak için kanıt olarak gösterilecekti.

— *Siyasal haklardan mahrum bırakılan kadınlar, medeni veya kişisel haklar kazanabildiler mi peki?*

— Fransız Devrimi, miras, resmi nikâh ve boşanma hakkı açısından eşitlik getirerek, kişisel özgürlüklere bir yeşil ışık yakmıştır. Ancak Napoléon hızla bu ilerlemelerin bir kısmını yeniden ele almış ve medeni kanunla erkek egemenliğini yeniden sağlamıştır. Kamusal ile kişisel alan arasındaki ilişkiler yeni baştan düzenlenmiştir: Sivil toplum, çok geniş bir alandan sorumlu olan aileyi temel alır. Bu sorumluluk alanı sağlık, eğitim, mülkiyet ve sosyal yardımı kapsar. Devletin muhatabı ailedir ve erkek burada eksiksiz yetki sahibidir. Aileyi yönetir ve temsil eder. Dolayısıyla da bütün siyasal felsefe aile birimi üzerine kurulmuştur. O derece ki Immanuel Kant, “Evlilik dışı bir bebek doğduğunda kadın bu bebeği öldürürse cezalandırılmamalıdır, çünkü bebeğin zaten yaşamaya hakkı yoktur,” demeye kadar götürür işi. Kadınlara yönelik bu müsamaha aslında ataerkil bir mantığa dayanmaktadır ve kadınların birer birey olarak görülmesine karşıdır. Fransa'da Katolik ve tutucu Restorasyon, 1816'dan itibaren boşanmayı yeniden yasaklamıştır. Bu 1884'e kadar sürer. Bununla birlikte devrim bazı izler bırakmıştır. Bu altüst oluş yıllarında doğan feminizm bir daha silinemeyecektir. Feminizmin talebi, ister siyasal isterse kişisel

* Jean-Paul Marat: Fransız Devrimi sırasında radikal tutumuyla tanınan ve Eylül katliamlarından sorumlu tutulan Marat, kendisini bir zorba olarak gören barış yanlısı Charlotte Corday tarafından banyosunda bıçaklanarak öldürülmüştü. (ç.n.)

olsun bütün hakların eşit olmasıdır. “İnsan Hakları” mantığını temel alır (oysa aslında İnsan Hakları’nda da kadınların bireyselliği tanınmamıştır).

OY KULLANAMAYACAK KADAR SERSEM

— *Bunaltıcı 19. yüzyıl ortamında, kadınlar nasıl bu hak taleplerinde bulundular?*

— Öncü kadınlar, akıntıya kürek çeken ve genellikle büyük risk alan birer kahramandılar. Temmuz Monarşisi’nin hüküm sürdüğü 1830’lu yıllarda Saint-Simoncu kadınlar özgür ve eşitlikçi toplum fikrini savunuyorlardı. Bunlardan biri olan Claire Démar, 1832’de *Ma loi d’avenir* (Gelecekteki Kanunum) adlı bir kitap yazarak, medeni kanunu eleştirdi ve kadınlara evlilikte eşitlik, boşanma hakkı ve cinsel özgürlük tanınmasını istedi (kendisi de nikâhsız yaşıyordu). Ancak yaşadığı dönemin baskılarına dayanamadı ve intihar etti.

— *Daha önce de bahsettiğimiz George Sand da geliyor aklımıza...*

— Kuşkusuz Sand da feminizmin önde gelen figürlerinden. Aşklarını çok özgürce yaşayan, yazmayı hem kendi özgürlüğünü yaratmak hem de garanti altına almak için isteyen bir kadın. Boşanamasa bile kocasından ayrılıyor, erkek kıyafetleri giyiyor, yalnız yolculuk ediyor, gerekirse editörlerle tartışıyor. Siyasetle ilgilenen, cumhuriyetçi ve sosyalist olan Sand, 1848 yılında anonim olarak Cumhuriyet’in geçici hükümetinin bültenlerini yazıyor ve *La Cause du peuple* gibi ancak üç sayı çıkan gazeteler yayımlıyor (bu dönemin gazetelerinin büyük bir kısmı çok kısa süre varlığını sürdürebiliyor zaten). George Sand kadınlara oy hakkı tanınmasının ateşli savunucuları arasında yer almıyor. Kadınların siyasal hak talep etmeden önce medeni haklarını kazanmaları gerektiğine inanıyor. Kadının baba veya kocanın sözünden çıkamadığı bir aile içinde oy hakkı olsa ne olacak ki? Buna karşılık, kadınların oy hakkına öncelik veren feminist, sosyalist ve Saint-Simoncu kadınlar da

var. *La Voix des femmes*'ı (Kadınların Sesi) çıkaran Eugénie Niboyet, sonraları adı *L'Opinion des Femmes* (Kadınların Görüşü) olarak değişen *La Politique des Femmes*'ı (Kadınların Siyaseti) kuran Jeanne Derooin ve Désirée Gay, yetenekli öğretmen ve gazeteci Pauline Roland... Bu kadınlar, "Eğer kadınlar seçme ve seçilme hakkına sahip olurlarsa, daha sonra medeni kanunu da değiştirme çabasına gireceklerdir," diye düşünüyorlar.

— *Peki kadınlar 1848 Mart'ında Lamartine'in kararnamesini ve geçici hükümetin "genel" seçim kararını nasıl karşıladılar?*

— Çok büyük hayal kırıklığına uğradılar çünkü 1848 devrimcileri "genel" derken "erkekleri" kastediyorlardı. Aileyi erkek temsil ediyordu. Kadın da aileye dahildi ama birey olarak kabul edilmiyordu. 6 Nisan 1848'de seçim hazırlıkları yapılırken, *La Voix des femmes* George Sand'ı Kurucu Meclis'e aday göstermek istedi ama Sand bunu hayli küçümseyici bir tavırla reddetti.

— *Kadınlardan pek hoşlanmıyordu değil mi?*

— Kendisi gibi çok "modern" birkaç hanım arkadaşı vardı ama doğru, erkeklerle daha iyi anlaşıyordu. Kadın dünyasını sersem, sıkıcı, hatta önemsiz buluyordu. Özgür bir cinsel hayat yaşayan ama çalışmayan kızı Solange da onu büyük hayal kırıklığına uğratmıştı (Solange'ın annesine özenip yazma denemeleri de başarısızlıkla sonuçlanmıştı).

BİR KADIN, BİR SES!

— *Sonraki dönemde, 2 Aralık 1851 darbesinin ardından, sonra da İkinci İmparatorluk sırasında kadın hakları mücadelesi daha da zorlaşmış olmalı.*

— Bu dönemde bütün özgürlükler kısıtlanmıştı, feministler artık seslerini duyuramıyorlardı. George Sand'ın meclise aday olmasını öneren sosyalist militanlara, bu girişimleri pahalıya mal oldu. Jeanne Derooin ve Eugénie Niboyet sürgüne gönderildiler. Cesur Pauline Roland, Louis-Napoléon Bonaparte'a

karşı olduğu için hapis cezasına çarptırıldı. Cezayir'e sürgüne gönderildi ve Fransa'ya döndükten hemen sonra 1852'de öldü. Üçüncü Cumhuriyet'ten sonra feminist hareketlerde önemli gelişmeler kaydedildi. Anglosakson ülkelerdekine benzer şekilde, oy hakkı talep eden derneklerin sayısı arttı. Fransa'da kadınların oy kullanma hakkının ilk savunucusu Hubertine Auclert oldu. *La Citoyenne* adlı bir gazete çıkaran Auclert, kim ne derse desin, kadınların oy kullanamadıkları sürece yurttaş sayılmayacaklarını savunuyordu. 14 Temmuz'da bir gösteri düzenledi ve bu gösteride, üzerinde "Kadınlar Bastille'i ele geçirmeli!" yazan koca koca pankartlar açıldı. Nikâh törenleri sırasında belediyelere giderek, "Koca karısını korumak, kadın da kocasına itaat etmek zorundadır," cümlesini söylerken belediye başkanını yuhaldı. Bu gülünç duruma bir dur demek gerekiyordu. Diğer taraftan, tüylü şapkasını başından çıkarmayan Hubertine Auclert'in görünüşünün, kendi döneminin kadınlarından hiçbir farkı yoktu...

— *Bu dönemde birçok kadın gazetesi yayımlanmaya başlıyor.*

— 1880-1914 arasında yüzden fazla kadın gazetesi çıktı. Bunların içinde en ünlüsü olan *La Fronde*, üç yıl boyunca yayımlandı. Feminist bir günlük gazete için oldukça uzun bir süre bu. *La Fronde*, eski bir aktris olan Marguerite Durand tarafından kurulmuştu. Çok güzel bir kadın olan Durand, güzelliğini amacı uğrunda kullanmaktan çekinmiyordu. "Feminizmin sarı saçlarıma neler borçlu olduğunu bilerseniz şaşarsınız!" diyordu. Birçok kocası, sevgilisi ve erkek arkadaşı oldu; hepsinden de kütüphanesi için para istedi. Fransa'nın ilk ve tek feminist kütüphanesi işte böyle kuruldu. Kurucusunun adını taşıyan kütüphane, Nationale Sokağı'nda bugün de varlığını sürdürmektedir. Marguerite Durand *La Fronde*'un yalnızca kadınlar tarafından üretilmesini istiyordu ve bu isteği, baskıcılar ve dizgiciler arasında galeyan yaratıyordu. Bunlar erkeklere özgü ve kadın düşmanı mesleklerdi. Séverine (Caroline Rémy) gibi çok yetenekli gazetecileri çalıştırıyordu yanında. Séverine, Rennes Davası'nda Dreyfus Olayı'nın

yeniden değerlendirilmesini sağlamıştı. Marguerite Durand, demokratik hakların feminizmin ayrılmaz bir parçası olduğuna inanıyordu.

— *Kadın hakları savunusu ile demokrasi savunusu hep yakın ilişki içinde mi oldu?*

— Evet ama nüanslar var. Üçüncü Cumhuriyet döneminde kadınların toplumsal gücünün farkına varılmasıyla birlikte, istense de istenmese de kadınların da bir gün oy kullanacakları anlaşıldı. Daha sonra çeşit çeşit feminist hareket, özellikle de çok daha tutucu olan Hristiyan feminist hareketi gelişmeye başladı. Hristiyan feminizmi de kadınlara oy hakkı verilmesini destekliyordu (Katoliklerin cumhuriyeti destekledikleri bir dönemdi bu) ama Dreyfusçu değildi ve doğum kontrolünü de onaylamıyordu.

— *Öyleyse oy kullanma hakkının kazanılması için verilen mücadele, yalnızca Fransa'da değil dünya genelinde de feministlere destek sağlıyor...*

— Kesinlikle öyle. 1888'de, Amerikalı kadınlar Uluslararası Kadınlar Konseyi'ni (International Council of Women) kurdular. Aralarında Fransa, Kanada, Büyük Britanya, Hindistan, Danimarka, Norveç ve Finlandiya'nın da bulunduğu pek çok ülkenin temsilcileri bu önemli toplantıda bir araya geldiler. Daha sonra ülke temsilcilikleri kuruldu. Fransa'da 1901 yılında kurulan Ulusal Fransız Kadınlar Konseyi (Conseil National des Femmes Françaises) bugün de çalışmalarına devam ediyor. Sarah Monod, Julie Siegfried gibi Protestan kadınlar bu konuda çok çalıştılar. Koyu cumhuriyetçi olan bu kadınlar (Üçüncü Cumhuriyet laiklik konusunda Protestanlardan çok destek almıştır), kadın erkek eşitliği için büyük mücadele verdiler. Dernekler, Londra'da, Paris'te, Viyana'da, Berlin'de büyük uluslararası kongreler düzenliyorlardı. Bu kongrelere muhabirler de katılıyor, notlar alıyorlar ve bu konuların gazetelerde gündeme gelmesini sağlıyorlardı. O güne kadar toplum içinde söz alması, kürsüye çıkması, söylev vermesi yasaklanmış olan kadınlar için kaygı verici ama bir o kadar da öğretici bir deneyimdi bu... Kızlara verilen eğitime hiç uymayan bir deneyim!

KOCAYA HESAP VERMEK

— *Kadınlar avukatlık mesleğine ilk olarak bu dönemde adım atıyorlar ve avukatlık, kadımla pek bağdaştırılamayan belagat sanatına dayanan bir meslek.*

— Fransa’da parlamentonun kadınların avukat olabilmesine izin veren bir kanun çıkarması için 1900’ü beklemek gerekmiştir. Bu döneme kadar baro, kadınların avukat olmasını yasaklamıştı. İlk Fransız kadın avukat Jeanne Chauvin’dır. Bu meslek daha sonra birçok kadının ilgisini çekmiştir. Maria Vérone veya Yvonne Netter gibi feministler de vardır aralarında.

— *Davalara katılabiliyorlar ama hâlâ oy kullanamıyorlar!*

— Henüz kullanamıyorlar.. Bütün bu kongreler, gazeteler, dernekler, gösteriler, bu görüşün kabul edilmesine katkıda bulundu. Avustralyalı kadınlar oy hakkını 1902’de kazandılar. Onları Finlandiyalı (1906), Norveçli (1913), Belçikalı ve Hollandalı (1919) kadınlar izledi. İngiltere 1918, Amerika 1920 yılında bu hakka kavuştu. Fransa’da 1914 yılında Temsilciler Meclisi’nde bu yönde bir kanun çıkarıldıysa da, Senato tarafından reddedildi. Louise Weiss gibi feministlerin tepkilerine rağmen, bu senaryo iki dünya savaşı arasındaki dönemde birçok kez tekrarlandı. Ta ki 1944’te, Fransa’nın gelecekteki kurumlarıyla ilgili hazırlıklardan sorumlu olan Alger Danışma Meclisi kadınlara oy hakkı verene kadar. Artık bir zorunluluk haline gelmiş olan bu duruma yalnızca radikaller karşı çıktı. Karşı çıkanlar da kilisenin kadınlar üzerindeki etkisinden çekinen sol görüşlü aydınlardı. Devrim ve insan hakları ülkesi Fransa, bu konuda geri kalmış bir ülke oldu.

— *“Yurttaşlık hakkı” ile ilgili bu ilk zaferin ardından, kadınların aile içinde ikinci derecedeki konumları sona erdimi?*

— Fransa’da bu alanda da kanunlar gecikmiştir... 1907’de kadınlar maaşlarını kendileri alma hakkı kazandılar. Bu tarihe kadar kadının maaşı, ailenin reisi olarak malvarlığı yönetimiyle ilgili bütün hakları elinde bulunduran kocaya veriliyordu. Bununla birlikte teori ve pratik çoğu zaman birbi-

rini tutmuyordu. O yıllarda maaşlar çek veya banka hesabına havaleyle değil, “elle tutulan” nakit para şeklinde ödeniyordu. Dolayısıyla da kocasıyla iyi geçinen her kadın, maaşını kendisi alıp eve getirebilirdi. 1907’de sosyalist ve radikal sol görüşlü milletvekillerinin yanı sıra, Albert de Mun gibi toplumsal Hıristiyanlar, kadınların maaşlarını kendilerinin alabilmelerini öngören kanunu desteklediler. Aslında kadınların birey olmalarından çok, aile içindeki annelik rolüyle ilgili olduklarını söyleyebiliriz. Bazen koca kendisinininkiyle birlikte karısının maaşını da çarçur ediyor, çocuklara hiç para kalmıyordu çünkü.

— *Peki kocanın izni olmadan çalışma hakkı?*

— Bunun için 1920’leri beklemek gerekti. Bu tarihe kadar kadınların birey olarak gerçek anlamda çalışma hakları yoktu. Tabii bekârlarsa o başka. O zaman kendi gereksinimlerini karşılamaları gerektiğinden, erkeklerle eşit haklara sahip olmaları makuldü. Evlenirlerse, aile hukukuna göre kocanın himayesine giriyorlardı. Gerçeği söylemek gerekirse Fransız kadınlarının çalışma hakkı ve malvarlığının yönetimi konusunda erkeklerle tamamen eşit haklara sahip olabilmeleri için 1980’li yılları beklemek gerekti! “Eşit işe eşit ücret” ilkesinin uygulamaya konulması, devlet memurluğuyla (milli eğitim, devlet üreticileri, tütün ve silah sanayileri) başladı. Özel sektörde bu eşitlik hâlâ yok.

“HER KIZIN BİLMESİ GEREKEN ŞEYLER”

— *Doğum kontrolü, kaç çocuk dünyaya getirmek istediğine karar vermek... Bunlar mahrem, özel hayatla ilgili konular gibi görünse de, kadınların toplum içindeki yerini, doğum kontrolü hakkı kazanmak kadar değiştiren başka bir şey yok herhalde?*

— Kadın bedeninin kontrolü, öteden beri toplumsal yaşamın temel sorunlarından biri olagelmıştır. Doğum kontrolü 20. yüzyılın en önemli olaylarından biridir, hatta Dünya’nın dönüşünün keşfi kadar önemlidir diyebiliriz. Cinsellik ve çocuk

doğurmanın birbirinden ayrılması ve kadının kendi bedenine sahip olması düşüncesi, cinsel ve toplumsal rolleri derinden sarsmıştır. Bununla birlikte feminizmin öncüleri bu alanda çok fazla mücadele vermemişler, daha çok siyasal haklar ve eğitime erişim gibi konulara öncelik tanımışlardır. Beden bir tabu olarak kalmış, gizlenmiş, üzerinde konuşulmamıştır... 1914 öncesinde İngiltere’de doğan bir harekete katılan “Yeni Malthusçular” hariç. Karl Marx’ın kızı Eleanor, bu hareketin etkin bir üyesiydi. Yeni Malthusçular, İngiliz din adamı ve nüfusbilimci Malthus’un *Essay on the Principle of Population* (Nüfus İlkesi Üzerine Bir Deneme, 1798) adlı eserinden ilham alıyorlardı. Malthus’un bu eseri bir uyarı çılgılığıydı: “Dikkat, nüfus kaynaklardan daha hızlı artıyor, doğum sayısını azaltmak gerek!” diyordu. 18. yüzyılın sonunda Malthus, cinsel ilişkiden uzak durmayı ve geç evlenmeyi öğütüyordu. 19. yüzyılda Yeni Malthusçular doğum oranını azaltmak istediler. Ancak aynı zamanda cinsellik ile çocuk doğurmayı birbirinden ayırmak da istediklerinden, prezervatif kullanarak doğum kontrolünü öneriyorlardı.

— *Anglosakson ülkelerde tabuların yıkılması daha mı kolaydı?*

— Anglosakson ülkelerdeki feministler bu konuda daha öndeydiler. “*Birth control*” (doğum kontrolü) deyimini, New Yorklu bir hemşire olan Margaret Sanger, on sekiz doğum yaptığı için çok yıpranan ve ölen annesini gördükten sonra 1914’te türetmişti. Doğum kontrolü yöntemlerinin ve bu konuyla ilgili bilgilerin sistemli ve tıbbi bir organizasyonla yaygınlaştırılması gerektiğini düşünüyordu. Londra’da yapılan bir feministler toplantısında, botanikçi ve jeolog Marie Stopes’la tanıştı. Daha sonra bu iki kadın bilgi ve deneyimlerini birleştirdiler. Marie Stopes İngiltere’de *Married Love* (Evlilikte Aşk) adlı bir kitap yayımladı. Anglikan Kilisesi tarafından ahlaksız ve edepsiz olarak nitelenen kitap, aslında ilk doğum kontrol el kitabı niteliğindeydi ve kadınlar arasında çok popüler olmuştu. Margaret Sanger, *What Every Girl Should Know* (Her Kızın Bilmesi Gereken Şeyler) adlı kitabı yazdıktan sonra, aile planlamasının

atası sayılan Amerikan Doğum Kontrolü Birliği'ni (American Birth Control League) 1921'de kurdu. Stopes ve Sanger daha sonra çok sayıda doğum kliniği açtılar. Bu kliniklerde doğumun yanı sıra, kadınlara bakım ve doğum kontrolü yöntemleri hakkında bilgilendirme hizmeti de sunuluyordu, ancak kürtaj yapılmıyordu. *Birth control* savunucuları saygınlığın da peşindeydiler ve doğum kontrolünün kürtajı önlemenin en iyi yolu olduğunu düşünüyorlardı.

— *Yine de ABD'de "edepsizlik" karşıtı kanunların elinden kurtulamadılar ve hapse düştüler...*

— Eh, işleri hiç de kolay değildi! Doğum kontrolü gereçleri dağıtmak veya bu konuyla ilgili bilgi vermek "edepsizlik" olarak görülüyordu. Margaret Sanger birçok kez tutuklandı, hapse girdi, bir süre Avrupa'da saklandı. Ancak kendi kendini denetleme, ailenin yaşama koşullarını iyileştirme gibi konuları da gündeme getiren doğum kontrolü kampanyaları, "birleşin ve çoğalın" buyruğunun aynı güce sahip olmadığı Protestan ülkelerde olumlu bir yankı yarattı. Oysa cumhuriyetçi ve laik ama aynı zamanda da Katolik Fransa'da, birçok kadın için bu konudan bahsetmek bile imkânsızdı.

“ANCAK KENDİN İSTEDİĞİNDE ANNE OLMAYI ÖĞREN”

— *Yine de bazı feministler bu riski alıyorlardı.*

— Azınlıkta kalsalar da, Fransa'daki Yeni Malthusçular aktiftiler. Örneğin gazeteci Nelly Roussel tiyatro oyunları yazıyor ve kadınları ikna edebilmek için turnelere çıkıyordu. 1903'te "Annelik ancak bilinçli olduğunda yücedir ve ancak istendiğinde hoştur. İçgüdüsel olarak ya da mecbur kalındığı için anne olmak, ancak hayvansal bir işlev veya çetin bir sınavdır," diyordu. Bu aktivistler iyi eğitilmiş, kültürlü kadınlardı ve yanlarında pek çok öğretmen vardı. Eylemlerinin öncelikle yoksullara yönelik olduğunun bilincindeydiler. Burjuva sınıfında doğumlar gayet iyi kontrol edilebiliyordu ama işçi ailelerinde

çocuk sayısı çok yüksekti. Bu ortamlarda işleri zordu: Kadınlar bu konuda konuşmaya çekiniyorlardı; bu işin kocaya düştüğünü düşünüyorlardı. “Dikkat etmesi” gereken kocalarıydı; onlara düşense “başlarının çaresine bakmaktı”, bu çocuğu aldirmek olsa bile... Bu noktadan, kocadan prezervatif takmasını isteme noktasına gelmek...

— *İşçi sendikaları bu konuda herhangi bir şey yapmıyorlar mıydı?*

— Marksist sendikalar bu düşünceye değillerdi. Onlara göre işçi sınıfı güçlü ve kalabalık olmalıydı, bunun için de çok çocuk yapılmalıydı. İşçiler arasında bile sosyal düzey önemliydi. Örneğin maden işçilerinin karıları çalışmıyordu ve kalabalık aileleri vardı. Metal işçileri ise işçi sınıfının aristokratlarıydı ve Yeni Maltusçuluğu benimsemişlerdi. Metal sendikaları doğum kontrol yöntemlerini anlatmak için konferanslar düzenliyor ve katılanlar daha az çocuk yapmaya ikna olarak ayrılıyorlardı bu toplantılardan. Yeni Malthusçuluk liberter, hatta anarşist sendikacılığa eğilimliydi.

— *Peki Yeni Malthusçu aktivistler tiyatroya gitmeyen, konferanslara katılmayan ve gazete okumayan çiftlere ulaşabilmek için neler yapıyorlardı?*

— Cesaret ve canla başla çalışma gerektiren bir işti bu. Kadın –ve bazen birkaç da erkek– gönüllü fabrika çıkışında bekliyor, sperm öldürücü madde, prezervatif, broşür dağıtıyorlardı. Duvarlara, duraklara üzerinde “Ancak kendin istediğinde anne olmayı öğren” yazan küçük kelebekler yapıştırıyorlardı. Bu çok modern bir mesajdı. Madeleine Pelletier, bu efsanevi yılların öne çıkan kişiliklerinden biriydi. İşçi sınıfından gelen Pelletier tıp eğitimini tamamlamayı başarmış ve bilim alanında ün kazanmıştı. Bir antropoloji tutkunuydu (Profesör Letourneau’yla çalışıyordu) ve psikiyatri uzmanlığına kabul edilen ilk kadındı. Anarşist çevrelere yakınlığıyla bilinen bir feministti ve oy hakkının yanı sıra, kadının cinsel özgürlüğünü kazanması, doğum kontrolü ve kürtajın serbest olması için de çalışıyordu. Bu önceleri de çok zor bir işti ama 1920’den sonra imkânsız hale geldi. Devlet doğum

oranlarının düştüğünü fark etmiş, kürtajla bir tutulan doğum kontrolüyle ilgili her türlü propagandayı yasaklamıştı. Hangi yolla olursa olsun, doğum kontrolüyle ilgili bilgi veya malzeme dağıtılması suç olarak kabul ediliyordu ve birçok dava açıldı. Doktor olduğu için kürtaj operasyonları yapmış olan Madeleine Pelletier ihbar edildi ve mahkemeye çıktı. Tanınmış bir kişi olduğundan tutuklanmasına cesaret edilemedi ama akli dengesinin yerinde olmadığına karar verildi. Psikiyatri hastanesine kapatılan Madeleine Pelletier, burada birkaç ay geçirdikten sonra 1939 yılında öldü.

— *Demek ki kürtajı savunmak bir kadının yapabileceği en tehlikeli işlerden biriydi.*

— Ah, evet! Hem devlete hem orduya hem de kiliseye kafa tutmak demekti... Yine de bütün bu yasaklamalara rağmen hareket tamamen durdurulamadı. Büyük direnişçi Berty Albrecht doğum kontrolü ve kürtaj için mücadele ediyordu. Bu çabalara hekimler de destek veriyordu. Ancak bütün bunlar gizlilik içinde yapılıyordu. Vichy rejimi gelince tam bir sessizlik hâkim oldu.

— *Alman işgali sona erdikten sonra bu cendere kalktı mı peki?*

— Liberasyonla bazı şeylerin değiştiği düşünülebilir ama ne yazık ki hayır, böyle olmadı! Dördüncü Cumhuriyet doğum oranlarını artırmaktan yanaydı. Yeniden yapılanma adına temel hedef daha fazla çocuk yapmak, model ise annelikti. Savaşın sonra, doğum kontrol yöntemleri ve kürtaj hep kara listede kaldı. Simone de Beauvoir'ın 1949'da yazdığı *La Deuxième Sexe* (İkinci Cins) gerçek bir isyan çılgıydı.

“A’NIN HİKÂYESİ”

— *Bu dönemde gizli gizli devam eden kürtaj dramlarına neden oluyordu...*

— Evet. Kadınların örgütlenip bu konu hakkında söz sahibi olabilmeleri için 1950'lerin beklenmesi gerekti. Kadınların

kürtaj yaptırdıkları koşulların korkunçluğunu gören sosyolog Évelyne Sullerot ve hekim Marie-Andrée Lagroua Weill-Hallé, 1956'da Association Maternité Heureuse'u (Mutlu Annelik Derneği) kurdular. Halkı bilgilendirmeye başladılar, yurtdışından doğum kontrol malzemeleri getirttiler ve kürtaj yaptılar. 1960'ta Fransa'daki Planning Familial (Aile Planlaması) hareketinin temelini attılar. Bütün bunlar gizli tutuluyordu ama bazı hekimlerden destek alıyorlardı (2009 yılında ölen Dr. Simon da bu hekimlerden biriydi) ve görüşleriyle sempati topluyorlardı. Planning Familial toplantıları falancanın veya filancanın evinde düzenleniyor, kürtajlar mutfaklarda yapılıyordu... Birisinin evi olmayan ilk muayenehane Grenoble'da 1961'de açıldı. Belediye ilericiydi ve bunu görmezden geldi. Hareket illegal kaldı ama belirli bir tolerans da gösterilmeye başlandı.

— *Planning Familial hareketinin asıl amacı kürtaj değil, doğum kontrolüydü değil mi?*

— Kesinlikle. Évelyne Sullerot ve hekim Marie-Andrée Lagroua Weill-Hallé, doğum kontrolüyle kürtajların önlenebileceğini düşünüyorlardı. Doğum kontrol hapı 1950'li yılların ortalarında Amerikalı biyolog Gregory Pincus tarafından geliştirilmişti. Hap 1956'da Almanya'da, 1960'ta ABD'de ve Neuwirth Kanunu'yla 1967 yılında nihayet Fransa'da ruhsat aldı. Böylelikle doğum kontrolü hakkında bilgilendirme de, doğum kontrol yöntemleri de yasallaştı. Reşit olmayan gençler ailelerinden izin almak zorunda olsalar da, çok büyük bir adımdı bu. Yine de bütün kadınlar bu gelişmelerden yararlanamıyorlardı, feminist hareketlerde görüş ayrılıkları ortaya çıkmıştı. 1969'da MLF (Mouvement de libération des femmes [Kadın Özgürlük Hareketi]) açıkça kürtaj hakkı talebinde bulundu. 1971 yılında "343 kaltak", *Nouvel Observateur* dergisinde "Fransa'da her yıl bir milyon kadın kürtaj yaptırıyor. Yasal olmadığı için kürtaj çok tehlikeli koşullarda uygulanıyor... Ben de onlardan biriyim. Ben de kürtaj yaptırdım," diye başlayan bir bildiri yayınladılar. Bu kadınlar, içlerinden birine dava açılması halinde yekvücut olacaklarına ve kendilerini savun-

mak için bir dernek kuracaklarına ant içiyorlardı. İşte Choisir* hareketi böyle doğdu. Bildirinin altına imza atan 343 kadın arasında Simone de Beauvoir, Catherine Deneuve, François Fabian, Antoinette Fouque, Gisèle Halimi, Françoise Sagan ve Jean Moreau gibi ünlü isimler vardı. Bildiri büyük yankı yarattı!

— *Artık feminizm gerçek bir isyana, kitlesel bir harekete mi dönüşüyor?*

— Evet. Artık geleneksel feminizmin dar kalıplarının dışına çıkarak geniş kadın kitlelerinin önünde yürüyen destekçi kadınlar var. 1972’de Bobigny Davası bir başka dönüm noktası oldu. Bu davada Gisèle Halimi, annesinin yardımıyla kürtaj yaptıran 16 yaşında genç bir kız olan Marie-Claire Chevalier’yi savundu. Davada anne ve kürtajı yapan kişi de sanıklar arasındaydı. Ülkede her kesimden insan bu çağdışı davayı protesto etmek ve kanunun ancak yoksulları, doğum kontrolü imkânı olmayan veya kürtaj için yurtdışına gidemeyen bilinçsiz kadınları cezalandırdığını ortaya koymak için sıraya girdi. Sonunda genç kız serbest bırakıldı, diğer iki kadın da hafif cezalar aldılar. O andan itibaren 1920 tarihli kanununun artık uygulanamayacağı anlaşıldı ama yine de kürtaj yasallaşmadı. Charles Belmont ve Marielle Issartel’in yönettiği 1973 tarihli *Histoire d’A* (A’nın Hikâyesi) adlı belgesel film de yasaklandı ama kopyaları yasadışı olarak çoğaltıldı ve bir yıldan uzun süre gizli gösterimlere devam edildi.

— *Gösteriler de devam etti mi?*

— Evet. “Choisir” Bobigny Davası sonrasında büyük bir yürüyüş düzenledi. Bir sonraki yıl, kürtajın ve doğum kontrolünün serbest bırakılmasında oldukça radikal bir örgütlenme olan MLAC (Mouvement pour la Liberation de l’Avortment et de la Contraception) kuruldu. “Le Torchon Brûle” veya Bedenim

* Simone de Beauvoir’ın önderliğinde kurulan *Choisir la Cause des Femmes* (Kadın Davasına Sahip Çıkma) adlı kadın hareketinin amaçları, gebelikten korunma ve cinsel eğitim, kadınları gizli kürtaj yapmak zorunda bırakan 1920 tarihli ceza kanununun yürürlükten kaldırılması ve kürtaj davası sanıklarının ücretsiz savunulmasıydı. (ç.n.)

ve Ben (Amerikalı “Our Bodies, Ourselves”den alınan “Notre Corps, Nous-mêmes”) gibi örgütlenmeler de gösterilere katılıyorlardı. Bu dönemdeki yoğun düşünme ve toplumsallaşmanın etkileri, sosyal bilimler, tarih ve sosyoloji gibi çok çeşitli alanlarda önemli etkiler yarattı. Her şeye farklı bir gözle bakılmaya başlanmıştı ve bunun sonucunda 1975 yılında nihayet kürtaji serbest bırakan Veil Kanunu kabul edildi.

— *Korkunç bir politik savaş sonucunda!*

— Eşi görülmemiş şiddette hem de... Simone Veil bu yüzden eleştirilere, aşağılanmalara maruz kaldı, karikatürize edildi ve eski Yahudi düşmanı söylemler tekrar su yüzüne çıktı. Ancak bütün bunların karşısında durmayı başardı. Bu kanun, Cumhurbaşkanı Valéry Giscard d’Estaing’in modernizasyon çalışmalarının bir parçasıydı. Sağlık bakanı olan Simone Veil, uzun süredir kadınların durumunu yakından izliyordu ve yasadışı kürtaj gerçeğinden haberdardı. İtirazları bertaraf etmek için, beş yıllık bir deneme süreci önerisinde bulundu. Aslında geri adım atmayacağı açıkça ortadaydı. Kanun François Mitterrand döneminde kesinleşti ve kürtaj Yvette Roudy sayesinde sosyal sigorta kapsamına alındı. Ne var ki “vicdan sahibi” hekimlerin varlığı nedeniyle, bugün bile kürtaj yaptırmak isteyen kadınlar hastanelerde bu isteklerini zorlukla yerine getirebilmektedirler.

BU YOLDA YÜRÜMEYE DEVAM...

— *Uzun yıllar gizli kapaklı ve utanç içinde yapılan bir uygulama olan kürtajın yasallaşmasıyla, Batılı ülkelerin birçoğunda kadın tarihinin trajik bir dönemi 1970’li yıllarda kapanmış oldu (bunun her yerde geçerli olduğunu söyleyemeyiz tabii; dünya genelinde kadınların çoğunun yazgısı oldukça farklı). Feministlerin uğrunda mücadele edeceği ne gibi konular kaldı?*

— 1970’li yıllarda feministler bir yandan kürtajın yasallaşması için uğraşırken, diğer yandan da kadın bedenine yapılan her türlü saldırıya karşı mücadele veriyorlardı. Bu çabaları sonucunda tecavüzün (o zamana kadar düşüncesi bile kabul

edilemeyen evlilik içi tecavüz de dahil olmak üzere) bir suç olarak kabul edilmesini sağladılar. Aynı şekilde, işyerinde cinsel taciz de suç olarak kabul edilmeye başlandı. Kadına kendi evinde uygulanan şiddet, kocası tarafından cinsel ilişkiye zorlanma, dayak ve cinayetler gün yüzüne çıkarıldı. Bu tür şiddet olaylarıyla ilgili araştırmalar yapılmaya başlandı; şiddet mağduru kadınların kalabilecekleri evler açıldı.

— *Görüyoruz ki yüzyıllar boyunca süren bu yolculukta, kadınlar kendi bedenlerinin kontrolünü ele aldılar; bu fırsat daha önce hiç ellerine geçmemişti. Peki, günümüzde artık “yurttaşlık hakkını” da kazandılar mı?*

— Kadınların tarih içindeki rolleri her geçen gün artıyor ve toplumlarımız kadınlara çok şey borçlu. Eğer bugün toplum içinde bireyin değeri artmışsa, bunu büyük ölçüde feminizme borçluyuz. Feminizm ve demokrasi, feminizm ve bireysellik; bunlar yan yana giden değerler. Çok önemli gelişmeler kat edildi kuşkusuz ama itiraf etmek gerekir ki kanunlar ile gerçekler arasında hâlâ büyük bir uçurum var. Sylviane Agacinski'yle birlikte, kadın erkek eşitliği ilkesinin bütün vaatlerini tutmadığını göreceğiz. Teorik olarak kadınlar bütün mesleklerde çalışabilirler ama pratikte kadınların kabaca dörtte üçünün, mevcut mesleklerin üçte birinde çalıştığını görüyoruz. Gerek devlet memurluğunda, gerekse özel sektörde karar kadrolarına yükselmeleri oldukça zor. Ev işleri de karıkoca arasında eşit paylaşılmıyor. Sembolik düzende, yaradılış düzeninde hâlâ fethedilecek çok yer var; burada pek az kadın yer alıyor. Françoise Héritier buna değinmişti: Zamanda ne kadar geriye gidersek gidelim, cinsiyet ayrımının ezelden beri bir hiyerarşi olarak görüldüğünü fark ediyoruz. Erkek daha iyidir; kadın onun kadar iyi değildir. Bütün bunlar sona mı erdi dersiniz? Açıkça görüyoruz ki hayır! Hâlâ gidilecek daha çok yol var. Yok, hayır, kadınların tarihi hâlâ sona ermedi!

3. BÖLÜM

KARMA BİR DÜNYAYA DOĞRU

I. KISIM

DÜŞÜNCENİN YENİDEN ELE GEÇİRİLİŞİ

ERKEK EGEMEN FELSEFE

Nichole Bacharan: *Kadınların gerçek bir insan olarak tanınma ve bir yurttaş olarak seslerini duyurma çabaları yolundaki uzun yürüyüşleri bizi 21. yüzyıla kadar getirdi. Günümüzde kadının toplum içindeki yeri nedir? Yarın ne olacak? Kadınlar hangi rolleri üstlenebilirler –veya üstlenmek isterler? Eşitlik temelinde bir “kadın kimliği” tanımlanabilir mi? Cinsiyetler arası farklılıkları değerlendirmek için şimdi de felsefeye yöneliyoruz.*

Sylviane Agacinski: Şu bir gerçek ki, klasik felsefede kadın özgürlüğünün veya cinsiyet eşitliğinin temellerini bulamazsınız. Burada “androsantrizm” –düşüncenin merkezine “erkeği” yerleştirme– şiddetli bir şekilde kendini gösterir. Daha yakın çağlarda olduğu gibi Eski Yunan’da da bilim adamı, düşünce adamı, bilgin vb. hep *erkektir!* Bu öyle açık, tartışmasız bir gerçektir ki, metinlerde özel olarak belirtilmesine bile gerek duyulmaz çoğu zaman. Ben de felsefe öğrencisiyken kendimi bilinçsizce, evrensel olarak sunulan –ama bir erkek gibi mantık yürüten– bir felsefeci kimliğiyle özdeşleştirdim.

— *Felsefe söylemi neden özellikle erildir?*

— Her şey Platon ve Antik Yunan’la başlıyor. *Symposion* (Şölen), hem felsefenin hem de felsefe alanındaki erkek merkezciliğin temelini oluşturan bir metindir. Platon, sevgi ve aşk üzerine akıl yürüttüğü bu eserinde, sevgi/aşk teması üzerinden

sonu olan ölümlü canlıların nasıl ölümsüzlükle özdeşleştiklerini ortaya koyar. Eserde sıradan Aphrodite ve tanrısal Aphrodite ile temsil edilen iki yol vardır ve Platon'a göre canlıların bu iki yoldan birini seçmesi gerekir. Sıradan Aphrodite'nin yolunu izleyen, çocuk yaparak ölümsüzlüğe ulaşmaya çalışır, dolaşısıyla da kadınlara yönelir. İnsanoğlunun hayvanlarla ortak özelliklerinden biri olan üreme, Platon'un çok saygı duyduğu bir özellik değildir. Platon'a göre yalnızca tanrısal Aphrodite'nin yolunu, yani gerçekler/idealar üzerine tefekkürün yolunu seçmek gerçekten ölümsüzlüğe götürebilir. Bu durumda insanlar arasındaki esas ilişki artık erkek ile kadın arasındaki ilişki değil, usta ile öğrencisi arasındaki ilişkidir. Burada –günümüzde akla gelebileceği gibi– eşcinselliğe bir övgü yoktur ama yine de oğlanlara yönelik bir tercih söz konusudur. Oğlanların ruhu, kızlardan daha yüce ve felsefeye daha yatkındır.

— *Peki genç bir kadın düşünür, sıradan Aphrodite'nin pek de "asil" olmayan üremeye yönelik yolu ile tanrısal Aphrodite'nin daha yüce ama yalnızca oğlanlara ayrılmış yolu arasında nasıl seçim yapabilir?*

— İlginç bir soru. Kadın olarak ermişlerin arasında yeri yoktur zaten; bedenine, çocuk doğurma rolüne geri gönderilir. Yok, eğer illa düşünür olmak istiyorsa, o zaman dişiliğinden vazgeçmelidir. Çok yakın zamana kadar benimsenen düşünce şekli budur. Erkek olan bir düşünürün erkek gibi düşünmesi doğaldır; bu, mutlaka kadın düşmanı olduğu anlamına gelmez. Ancak klasik metinlerde erkeklere yönelik bir seçiciliğin varlığı kabul edilmez; insanın erkekle özdeşleştirilmesi "kendiliğinden öyleymiş" gibidir. Buna daha sonra "evrensel erkek" (*universal masculin*) adı verilecektir. İmzasının erilliğini kabul eden Emmanuel Levinas bir istisna oluşturur. Genellikle felsefeye üstü kapalı olarak eril bir imgelem hâkimdir. Bu noktada, insanlığı erkekler ve kadınlardan oluşan bir bütün olarak gören, heterojen, karma bir düşünce modelinin nasıl olacağını düşünmek daha da ilginç hale geliyor. Kadınlar için en önemli risklerden biri, bilgi ile üreme arasında, yani kitap ile çocuk arasında seçim yapma imkânı olmamasıdır!

— *Bu düşünce Şölen'i okurken mi şekillenmeye başladı?*

— Yo, hayır. *Şölen'i* önce bilinçsizce, bir kadın olduğum gerçeğini arka plana iterek okudum. *Devlet'te* Platon'un üremeye yönelik küçümsemesi daha da ileri gider, hatta erkekleri ve kadınları güzel, yetenekli, gürbüz çocuklar doğuracak şekilde seçerek, insanoğlunun ırksal özelliklerini düzeltmeye yönelik tam bir öjenizme varır. Aile kurumunu yıkar ve tüm aile bağlarını gözden çıkarır. Çocuklar ailelerinden ayrılır, eğitimleri “site”nin sorumluluğundadır. “Kadınlar topluluğu” erkeklerin ortak malıdır; evlilikler ortadan kaldırılmıştır, özel kadın/erkek veya çocuk/aile ilişkileri bulunmaz. Bununla birlikte bu metinleri ben de herkesin okuduğu gibi, yani kendimi yazarın bakış açısıyla özdeşleştirerek okudum. Edebiyatta bir erkeğin bedenine girip okumak rahatsızlık vermez; aksine erkek yazarların veya karakterlerin kadına bakışından çok şey öğrenir insan. Oysa felsefeye gelince işler değişir... Zamanla kendi yaşamımla; bir kadın olarak doğal ve toplumsal konumum ile “düşünürün” konumu (ki fakülte sıralarından otururken bunun benim konumum olması gerekiyordu) arasında derin bir uçurum bulunduğunu çok net bir şekilde fark ettim. Felsefenin aslında erkek merkezli yazılmış olduğunun farkına vardım yavaş yavaş. Erkek egemen bakış açıları daha belirgin olan Nietzsche veya –tam bir kadın düşmanı olarak nitelendirilebilecek!– Schopenhauer gibi yazarlar gözümü açmaya başladılar. Ancak aydınlanmamı, Virginia Woolf, Simone de Beauvoir gibi kadın yazarlara borçluyum. Onların olaylara kadın gözüyle yaklaşımları bakış açımı tersine çevirdi. Diğer klasik metinleri (Platon, Aristoteles, Kant, Kierkegaard, Heidegger...) başka bir gözle, yazarın yalnızca erkek egemen değil aynı zamanda erkek merkezci bir bakış açısı benimsediğini gözden kaçırmadan okumaya karar verdim. İnsanoğlunun prototipinde “erkeği” (Eski Yunanca *aner*) gören erkek merkezilik (androsantrizm), yaratılışın merkezine diğer bütün canlılardan ayırarak “insanı” (Eski Yunanca *anthropos*) koyan insan merkezlikten (antroposantizm) çok daha eski, çok daha derindir. Hristiyan düşüncesi bu ikisini birleştirmiş,

felsefe ve Batılı düşünce alanında derin izler bırakmıştır. Cinsiyetler arasında Aziz Paulus’la birlikte başlayan eşitsizlik ve hiyerarşi, Aziz Augustinus’un yorumlarıyla daha da güçlenir: “Erkek Tanrı’nın yüceliğinden” ve *aklı için*, kadın ise “erkeğin yüceliğinden” ve *bedeni için* yaratılmıştır. Burada da Âdem ve ardından Havva’nın yaradılış mitleri önemli bir rol oynar. Tinsel ve akıllı bir yaratık olan insanoğlu, önce Âdem, sonra da İsa’yla vücut bulur. Kadın ise, erkek “insan” için yardımcı bir bedendir.

KÖLELEŞTİRİLMİŞ KADINLAR

— *Simone de Beauvoir bu bilince ulaşmanızda nasıl bir rol oynadı?*

— *İkinci Cins*’i okuduğumda altüst oldum. Beauvoir bu kitapta tarihin uzun bir analizini yaparak, erkeğin neden erkek olarak kendini haklı gördüğünü ve neden kadının kadın olarak kendini “haksız” hissettiğini çok güzel bir şekilde ortaya koyar. Her şeyden önce ekonomik bağımsızlığın şartı olan işin önemini kavradım. “Eğer kiranı ödeyemiyorsan özgürlükten bahsetmenin bir anlamı yok!” dedim kendi kendime. Simone de Beauvoir kadınların rolü, mutlulukları ve kendilerini geliştirip başarıya ulaşmalarıyla ilgili bütün söylemleri yeniden ele alır: Eğer insan kendi gereksinimlerini karşılayamıyorsa, bir kafese hapsolmuş demektir (kafes ister paslı, isterse altından olsun, yine de kafestir eninde sonunda). Bir yandan da, kadınların eve tıkılıp köleleştirilmesini kınarken takındığı çok kibirli tonu sorguluyordum. Kendisi de kadınların ellerini pek işe güce sürmediği yüksek burjuvaziden gelmiyor muydu? Daha orta halli kesimlerde ise kadınlar –özellikle de çamaşır makineleri ve “kullan at” bebek bezleri icat edilmezden önce– çok çalışıyorlardı. Kendi annemin neler yaptığını biliyordum ve Beauvoir’ın bu “köleleştirilmiş” kadınları küçümseyen bakışını paylaşıyordum. Onları bedavaya çalışmakla suçluyordu ama dünyanın dört bir yanında kadınları aşçılık, temizlikçilik, ütücülük, terzilik, hemşirelik

gibi işlerde neredeyse boğaz tokluğuna çalışmaya mecbur kılan ekonomik sistemi görmezden geliyordu. Dolayısıyla da saldırı açısına karşı bazı şüphelerim vardı. Buna karşılık bir kadının geçimini sağlayamadığı takdirde özgürleşebilmesinin imkânsız olması da bir gerçektir. Savaş sonrası kuşağı için bu çok büyük bir öneme sahipti.

— *Şu da var ki 1949’da İkinci Cins yayımlandığında Simone de Beauvoir henüz bir aktivist değil.*

— Doğru. 1960’lı yılların sonlarına kadar kendini feminist olarak tanımlamıyor. Kitabı yayımlandığı sırada, kadınların “mücadeleden galip çıktıklarını” düşünüyor. Oy verme hakkı, bazı hukuki düzenlemeler, geleneksel anlayışların yavaş yavaş değişmeye başlaması gibi gelişmeler, feministlerin çabalarının aşırıya kaçtığını düşündürüyor Beauvoir’a. Oy kullanmıyor ve sol görüşlü pek çok entelektüel gibi, onun politik görüşü de demokratik partizanlıktan uzak. Evlerde köleleştirilen kadınların ancak radikal, devrim niteliğinde ekonomik değişikliklerle özgürleştirilebileceğine inanıyor, kadınların toplumsal konumunun değiştirilmesinde sosyalizme güveniyor ve özel olarak feminist bir mücadele tasarlamıyor. Bununla birlikte 1970’li yıllarda bir başka bakış açısını benimseyerek, kürtaj hakkı için “343 kaltağın bildirisi”ni imzalıyor.

— *Özel yaşamı da model gösteriliyor çoğu zaman. Size de ilham verdi mi özel yaşamıyla?*

— Kişisel özgürlüğü, düşüncelerindeki cesaret, felsefeyi seçmesi bana da ilham verdi. Bu konuda hakkını vermek gerek. Hannah Arendt gibi o da, yalnızca edebiyat değil felsefe alanında da eser veren bir kadın örneği sunuyordu. Daha önceleri de kadın yazarlar olmuştu (“kadın yazar” terimini ilk olarak Colette kullanmıştı örneğin) ama felsefe kadınlara kapalı bir alan olarak kalmıştı. Bu kapıyı Simone de Beauvoir açtı. Gerçekte nasıl yürüttüğünü bilmesem de, Jean-Paul Sartre’la olan birlikteliğine de hayrandım. O dönemlerde evliliğe, zorunlu bağlara ve –itiraf etmem gerekirse– aileye ve çocuklara pek sıcak bakmıyordum. Değiştim!

— *Simone de Beauvoir bunların hepsini reddediyordu.*

— Anneliğe ve aileye çok önem veren kadınları, pervasız bir şekilde küçümseyerek ardında bırakıyordu. “Her iki cinsin avantajlarından da yararlandım,” diyordu. Flört etmekten hiç vazgeçmediği ve mesleğinde başarıya ulaştığı düşünülürse bu doğrudu da. Ancak kadınsı özelliklerinin bir kısmını yadsıyordu. Feminizmi, kadın bedeninden ve doğurganlığından utanmasının bir belirtisiydi. Özgürlük anlayışı erkeksiydi, Sartre’ın bireye bakışından etkilenmişti ve bedenden tikslenme içeriyordu bir miktar. Ona göre erkek etkindi; dövuşür, üretir, yaratırdı. Kadın –felsefedeki birey kavramını sorgulamaksızın– bu etkinlikler dünyasına katılabilmeliydi. Kuşkusuz Simone de Beauvoir kadının farklılığını ortadan kaldıramayacağı veya cinsiyetinin ötesine geçemeyeceği gerçeği üzerinde duruyordu. Ancak diğer taraftan, kadınlığın toplumsal ve felsefi konumunu eleştirirken, erkekliğinkine ilişmiyordu.

— *Onu nereye kadar izlediniz?*

— Bir açıdan, bireysel özgürlüğe öncelik vererek açtığı yoldan hiç çıkmadım diyebilirim ama Sartre’ın dediği gibi, her kadın ve her erkek, kesin bir modele bağlanmadan “kendi yolunu kendisi çizmek zorunda”. Bir başka açıdan, benim yaptığım bireyin veya öznenin sahte tarafsızlığını çözümlemek: Cinsellik veya cinsiyetlenme gerek erkekte gerekse kadında tamamlanmış kimlikleri baltalar. Cinsel farklılık hepimizi ayırır; erkek de bir başkasıdır (herkes diğeri için ötekidir). Feminist söylemler de dahil olmak üzere klasik söylemin kör noktası erkektir; erkeklerin düzeyine erişmek için kendi kendine yeterlilik, “tarafsızlık” (nötrlük) ve erkek kimliği sermaye olarak kullanılıyor gibidir. Ancak asıl sorgulanması gereken, cinselliğin üremeye, diğeri bir deyişle doğum ve ölüm oranlarıyla ilişkisidir. Metafizikteki erkek öznesi, cinselliğin (doğumun ve ölümün) sorumluluğunu kadının üstlenmesini istemiştir. Böylelikle kadın “kendi” cinsiyetlenmesini ve ölümünü, yani bedenini inkâr etmiş olacaktır. Sanki babanın bedeni yokmuş gibi, bedenin erkekliğin tanımlanması sırasında böyle gizlenmesinin nedeni, bir kadın psikanalist tarafından incelenmiştir (Monique Schneider, *Généalogie*

du masculin [Erilliğin Soybilimi]). Kadınların toplum içindeki yerini değiştirebilmemiz için, işe öncelikle düşünce sistemlerimizi değiştirerek başlamamız gerekir.

PROFESÖR HANIM

— *Artık başlayalım ama nereden başlayacağız? Dünyayı nasıl değiştireceğiz, nasıl dişileştireceğiz?*

— Felsefenin başlıca gerecinden, yani dilden başlayabiliriz bence; sözcüklerin niteliğini sorgulayabiliriz öncelikle. Bu Fransızca için özellikle önemli, çünkü Fransızcada tarafsızlık (nötrlük) yoktur. Sözcüğün eril mi yoksa dişil mi olduğunun belirtilmediği durumlarda (örneğin çoğul sözcüklerde), dilbilgisi kurallarına göre “eril dişil üzerinde baskındır”.*

— *Dilbilgisi kitabında bu kuralı açıklamak için kullanılan resmi dünmüş gibi hatırlıyorum: Bir halatın bir ucunda bir grup kız, diğer ucunda bir grup erkek çocuk var. İki grup da halatı çekiyor ve kızlar yere yıkılıyor!*

— Bu meşhur “baskındır” sözü bir kadın kulağı için ne kadar da çok şey ifade ediyor! Nesnelerle ilgili çoğul sözcükler söz konusu olduğunda bunu kabul edip oturabiliriz ama insanlar söz konusu olduğunda iş değişiyor. Benoîte Groult gibi, bu alışkanlıkları sorgulayan öncüler arasında yer almadığımı itiraf etmeliyim. Dilbilgisiyle ilgili bu gibi konuların ikinci sırada geldiğini düşünüyordum. Örneğin “bilim kadını” demek kulağıma hoş gelmiyordu ve dilde kullanıla kullanıla kalıplaşan ve değişmez olarak dayatılan kurallardan uzaklaşmaya çalışmak biraz komik görünüyordu bana. Bu nedenle öğrencilerime de örneğin “kadın profesör” yerine “profesör hanım” demelerini öneriyordum. Burada bir “hanım” eklemek, kişinin cinsiyetini tanımlamak için yeterliydi. Her neyse, gençliğimde “bilim adamı” olarak anılmakta hiçbir sakınca görmüyordum.

* Fransızcada şahıs zamirlerinin üçüncü tekil şahsında, kadınlar için “elle”, erkekler için “il” kullanılır. Üçüncü çoğul şahısta kadınlar “elles”, erkekler “ils” olur. Ancak örneğin yüz kadının olduğu bir toplulukta tek bir erkek bile olsa, gruptan “elles” değil “ils” olarak bahsedilmesi gerekir. (ç.n.)

— *Hatta bundan memnuniyet de duyuyor olabilir misiniz?*

— Aslında alt sınıfların üst sınıflara ait unvanları kazan-
dıklarında hissettiğine benzer bir memnuniyet duyuyordum
bundan! Erkeklerle özgü bir unvan kazanmak, uzun yıllar bir
kadın için başarının bir kanıtı olarak görülmüştür. Bu nedenle
pek çok kişi unvanların dişileştirilmesi konusunda ikilem yaşar
("bakan hanım" örneğini verebiliriz buna). Ortamdaki kadın
düşmanlığını bazen bizzat kadınlar da paylaşır. Mesela kendi-
lerine "avukat hanım" denmesini istemeyen kadınlar olabilir
pekâlâ; çünkü çocukluğundan beri yalnızca "avukat" olmayı
düşlemiştir...

— *Bu yaklaşımınız ne zaman değişti?*

— Kadınların yeteneklerini ve becerilerini kabul ettirmek
için erkek unvanları almalarının gerekmediğini anladığım
zaman. Sınavlardan geçiyor, diplomalar alıyor, zor işlerde çalı-
şıyorlardı ve bunlar yeterli olmalıydı. 1930'lu yıllarda kadınlar
havacılık alanına ilk olarak girdiklerinde, bugünkü kadar tutu-
cu olmayan Fransız Akademisi (Académie Française) sözlüğe
"kadın pilot"* sözcüğünün eklenmesinde sakınca görmemişti.
1950'li yıllarda François Mauriac, kendiliğinden "Madame
Luce Roma'ya ABD kadın büyükelçisi**" olarak atandı," diye-
cekti. "Ambassadrice" sözcüğü aslında daha önce de vardı ama
büyükkelçilerin eşleri için kullanılıyordu.

— *Akademi bundan sonra mı daha tutucu bir hale geldi?*

— Belki de kadınların aldıkları yeni görevleri –dile üvey
evlat muamelesi yapmadan– tanımlayacak yeni dişil sözcüklerin
gerekli hale gelmesiyle birlikte başladı. "Kadın bakan" için *la*
ministre, "kadın devlet bakanı" için *la secrétaire d'état*, "kadın
milletvekili" için *la députée* sözcükleri kullanılmaya başlanmı-
ştı. Diğer taraftan, sanki dil bir bütün olarak gökten zembille
inmiş gibi dili hiç değiştirmeden kullanma taraftarları da vardı.
Fransız Akademisi'nin 1984 yılında Georges Dumézil ve Claude
Lévi-Strauss tarafından kaleme alınan bildirisinde, "Diğer Hint

* Erkek pilot: *aviateur*; kadın pilot: *aviatrice*. (ç.n.)

** Erkek büyükelçi: *ambassadeur*; kadın büyükelçi: *ambassadrice*. (ç.n.)

Avrupa kökenli dillerde olduğu gibi Fransızcada da, bir sözcüğün ‘dilbilgisel cinsi’ ile gerçek cinsiyeti arasında hiçbir ilişki yoktur,” denilmişti. Kişilerin, hatta hayvanların dilbilgisel cinsi söz konusu olduğunda bu kadar basit değildi ama işler. Aynı fikirde olmayan bazı dilbilgisi uzmanları vardı ve bunlardan biri de *Bon Usage de la Langue Française*’i (Fransızca Dilinin Doğru Kullanımı) yazan ünlü Grévisse’ti. Gerçekten de cansız nesneler veya düşünceler söz konusu olduğunda, dilbilgisel cinsin sözcüğün cinsiyetiyle ilgisi yoktur. Kişilere ve görevlerine gelince iş değişir, dilbilgisel cins doğrudan kişinin cinsiyetiyle ilişkili olur!

— *Fırıncı kadın* (la boulangère), *kadın kasap* (la charcutière), *kadın bakkal* (l’épicière) için sözcükler var...

— Tabii! Almandada da aynı durum geçerli. Neredeyse bütün mesleklerde, mesleği icra eden kadınlar için ayrı bir sözcük var. Eskiden sekreter sözcüğünün “une secrétaire” şeklinde dişil artikelle kullanılmasının nedeni, bu işi yapan kadınların sayısının fazlalığıdır. Devlet bakanları için “la secrétaire d’état” sözcüğünün kullanılmaması ise, bu göreve yükselen kadınların parmakla gösterilecek kadar az olmasıdır. Hemşirelik, temizlikçilik, hosteslik, çamaşırcılık gibi genellikle kadınlar tarafından yapılan işler dişil olarak sınıflandırılır. Bazı mesleklerde ise yapan kişinin cinsiyetine göre sözcük şekil değiştirir: Şarkıcılar için erkekse “chanteur”, kadınsa “chanteuse”; dansçılar için erkekse “danseur”, kadınsa “danseuse” denmesi gibi.

— *Peki Fransız Akademisi’nin saygıdeğer beyleri kendi aralarına karışan akademisyen kadınlar için hangi sözcüğü kullandılar? Eril olan “académicien” sözcüğünü mü, yoksa dişil olan “académicienne” sözcüğünü mü?*

— Dişil olan “académicienne” sözcüğünü hiç kullanmadılar tabii ki! Benoîte Groult, 1987’de yayımlanan vefat duyurusunda “Ölümsüz üyelerden (les immortels) meslektaşımız* Marguerite Yourcenar’ı üzüntüyle anıyoruz,” demiştir. Dönemin jargonuna uygun bir kullanımdır bu. Buna karşılık eril,

* Burada meslektaş için kullanılan “confrère” sözcüğü, aslında erkekler için kullanılan ve “biraderlikten” (frère) türetilmiş bir sözcük. (ç.n.)

Lévi-Strauss'un istediği ölçüde tarafsız veya "göze çarpmayan" nitelikte değildir ve kullanımı erkek merkezci mantığı temel alır. Eril dişile yalnızca baskın gelmekle kalmaz, onu yutar. Bu insan cinsi için geçerlidir. Bu da dilin tarafsız olmadığını, toplumun değerlerini yansıttığını gösterir. Lévi-Strauss'un *Triste Tropiques*'de (Hüzünlü Dönenceler) yer alan şu cümlesini alıntılanmak istiyorum: "Ertesi gün bütün köy otuz kadar kanoyla yola çıkarak, bizi terk edilmiş evlerde kadınlar ve çocuklarla yalnız bıraktı." Claudine Baudoux'nun *Sexisme ve Sciences Humaines* (Cinsiyet Ayrımı ve Sosyal Bilimler) adlı kitabındaki yorumu şöyledir: "Kadınlar ve çocuklar gitmedilerse nasıl bütün köy yola çıkmış olabilir? Antropologların yanında kadınlar ve çocuklar varsa nasıl yalnız kalmış olabilirler? İçinde kadınların ve çocukların bulunduğu evler nasıl terk edilmiş olabilir? İnsanlık kavramı yalnızca erkekler sınıfıyla bütünleştirilmişse mümkün bu ancak." Tabii bu Claude Lévi-Strauss'un eserinin önemini ve uyandırdığı hayranlığı hiç azaltmıyor.

İKTİDARIN CİNSİYETİ

— *Erkek olmak evrenselliğe ulaşmaktır. Ya kadın olmak? Kadın olmak evrensellikten nasibini alamamak anlamına mı geliyor?*

— Kesinlikle öyle. Genel olarak insan erkektir, kadın farklıdır. Yalnızca farklı ve tuhaf değil, aynı zamanda eksiktir, bedenine indirgenmiştir. Meslek belirten sözcüklerde olduğu gibi, burada da bir iktidar sorunu var. Fransız Akademisi'nden Marc Fumaroli gibi ince bir zekâ, dilde eril/dişil ayrımının ötesinde bir de kamusal/özel ayrımı yapılmasına kadar vardırıır işi. Fumaroli'ye göre, cinsiyet özel alanda belirtilmeli, kamusal alanda belirtilmemelidir. Kamusal alana giren kadınlar yalnızca bazı yetkinlikler kazanmakla kalmaz, aynı zamanda "otorite, sorumluluk ve iktidar da kazanırlar ve bu kavramlar dilbilgisinde eril olarak ifade edilir". Bu tanım karşısında ağzım açık kalıyor.

— QED*: *Dişillik “evde” kalıyor!*

— Kesinlikle. Fumaroli, kadın öğretmen için kullanılan “*institutrice*” veya kasiyer için kullanılan “*caissière*” gibi dişil sözcükleri kabullenmekte zorlanmaz. Ancak diğer taraftan, Dışişleri Bakanlığı, Paris Rektörlüğü, Danıştay gibi iktidar organları kişilerüstü veya cinsiyetsiz birimler olduklarından, iktidarın dilbilgisel cinsi erildir. Fumaroli şöyle der: “Bu teşkilatlarla da, bunların başkanı veya üyesi olduğunuzu belirten unvanlarla da sevişemezsiniz. Dilbilgisel erilliğin kendini üstün sayan cinsiyetle hiçbir ortak noktası yoktur. Bu unvanlara sahip olanlar kadın olduğunda unvanları dişil sözcüklerle ifade etmek, bu kadınları kişilerüstü, tarafsız ve ‘cinsel tacizden’ uzak otoritelerinden mahrum etmek anlamına gelecektir. Bu, kamusal alandan çıkıp özel veya yarı özel alana, bulvar komedisine yakın bir yere yaklaşmaktan başka bir şey değildir.”

— *Oldukça sert bir ifade!*

— Burada bir anlamda, dilbilgisel cins cinsellikle, sonuç olarak yatak odasıyla ilişkilendirilmiş oluyor. Bu konuda Marc Fumaroli’nin haklı olduğu nokta otoritenin “kişilerüstü” oluşu. Evet, mesleki veya siyasi otorite cinsiyetsizdir, buna ben de tamamen katılıyorum. Ancak bu otoriteyi elinde bulunduran kişi cinsiyetsiz değildir. Fransızcada dilbilgisel olarak cinsiyetsiz (nötr) sözcüklerin bulunmayışı nedeniyle, unvanın sahibi olan kadın eril bir sözcükle nitelendirildiğinde, bunun bir erkek olduğu izlenimi yaratılmış olur. Örneğin bekleme odasında “bakan sizi kabul edecek” denildiğinde bu izlenime kapılır insan. Oysa kadın öğretmen için kullanılan “*institutrice*” sözcüğünün kabul edilmesi, öğretmenin otoritesine gölge düşürmediği gibi, özele veya cinsel yaşama bir gönderme de içermez. Burada sorun Fransızcada nötr sözcüklerin bulunmamasıdır. Okur için *le lecteur*, mal sahibi için *le bailleur*, alıcı için *l’acheteur* gibi nötr özellik taşıyan “evrensel eril” sözcüklerin kullanılması, gereksiz yere sözcüğün dişilini uydurup dili ağırlaştırmayı engeller. Eril

* Latince *quod erat demonstrandum*’un kısaltması. Kesin bir kanıtın sonunda kullanılan ifade: “Tanıtlanması gereken de buydu.” (ç.n.)

ve dişil şekilleri aynı olan sözcükler de vardır. Bunlar Fransızca-da kadınlar ve erkekler için ortak olarak kullanılan sözcüklerdir (nötr eril sözcükler): *assasin* (suçlu), *témoin* (tanık), *mannequin* (manken) gibi. Aynı şekilde, *sentinelle* (nöbetçi), *victime* (kurban) veya *personne* (kişi) gibi nötr dişil sözcükler de vardır. Bunlar da hem kadınlar hem de erkekler için kullanılır. Bu sözcükleri değiştirmek için bir neden yoktur. Zaten Fransızcada bazen sözcüğün dişil hale getirilmesi imkânsızdır (örneğin doktor için kullanılan *médecin* sözcüğünü dişil hale getirmek için sonuna “e” koyamayız, çünkü “tıp” anlamında kullanılan bir “*médecine*” sözcüğü zaten vardır). Bu örneklerin dışında ise, dili pek de zorlamadan, dilbilgisel cinsi kişiye uygun kullanmak daha anlamlı olacaktır. “Karma” olarak tanımlayabileceğimiz bazı sözcüklerin olması da ilginçtir. Bunlarda sözcüğün kendisi değişmez ama önüne gelen artikel değişir: Erkek öğrenci için “*un élève*”, kız öğrenci için “*une élève*”; erkek çocuk için “*un enfant*”, kız çocuk için “*une enfant*”; erkek erişkin için “*un adulte*”, kadın erişkin için “*une adulte*” gibi... Günümüzde bu iki anlamlılık, eskiden yalnızca erkekler için kullanılan sözcüklere de uyarlanmıştı: “*géographe*” (coğrafyacı), “*dentiste*” (diş hekimi), “*psychologue*” (psikolog) ve “*philosophe*” (filozof), bazen kadınlar bazen de erkekler için kullanılan bu sözcüklerden bazılarıdır. Bunlar dilin yaşadığını ve toplumla birlikte evrilebildiğini gösterir.

— Oysa “klasik” dilbilgisi kurallarına bağlı kalmış olsa, kadınlar yalnızca eş, ev hanımı ve anne olabileceklerdi. Kamusal alana girerek biraz erkekleştiler veya en azından nötrleştiler.

— Aslında eskiden kamusal alan bugünkü gibi nötr değil, kesinlikle erkek egemendi. Siyaset bunun en iyi örneklerinden biridir. Siyasette erkeklerden erkekliklerini silmeleri hiçbir zaman istenmemiştir. Söylemeye gerek yok. Politikada sosyal, estetik, giyim kuşam ve jargonla ilgili ifadeler erkeksidir. Sosyologların *ethos* olarak tanımladıkları erkeksi davranış şekli, erkeklerin çoğunlukta olduğu ortamlarla özdeşleşmiştir. İşte yeniden yapılandırma bu alanlarda gereklidir. Hatiplerin tarzına ve sözü kullanma şekillerine bir bakalım. Üçüncü Cumhu-

riyet'ten bugüne konuşmalar hep savaşçı ve destansı bir tonda yapılır. Masaya vurulan yumruklar, gürleyen ses... Böyle bir dünyada kadın arka plana itilmiş gibi duracaktır. Kadınların da toplum içinde konuşurken kendilerine özgü bir tarz yaratmaları gerekir. Burada eski kadın kahraman modellerini kullanarak siyasal arenayı kadınsılaştırmak değildir söz konusu olan (zaten bu eski modeller, siyaset alanında söz sahibi olan kadınlar değildirler). Ancak günümüzde kurullarda, şirketlerde, her yerde yeni modeller yaratılmaktadır.

FARK YARATMAK

— *Dilin tarafsızlıktan çok uzak olduğunu anladık. Ancak dilin ötesinde görüntülerin de (beden, giysiler, jestler) “yeniden yapılandırılması” gerekiyor mu? Burada da eski modellerin modası geçti mi? Artık Batılı kadınlar daha kaslılar, daha sportifler ve sık sık pantolon giyiyorlar...*

— Gerçekten de giysiler açısından, hatta morfoloji açısından bedenler giderek daha çok benzeşmeye başladı. 1940'lı yılların bir kovboy filminde, kot pantolon ve kareli gömlek giyen bir genç kız “erkek gibi” giyindiği için azarlanıyordu! Diğer taraftan doğurganlığını kontrol altında tutan Batılı kadının bedeni ile anne olmanın kadının kendi isteğine bağlı olmadığı dünyanın diğer ülkelerindeki kadınların bedenleri arasında çok çarpıcı farklar vardır. Fas'ın güneyine yaptığım bir yolculukta gördüğüm kadınları hatırlıyorum. Kucaklarındaki bebeklerle uzun elbiseleri içinde yavaş yavaş yürüyen, iri, etli butlu kadınlardı bunlar. 4x4'lerin direksiyonuna kurulmuş, pantolonlu, daha zayıf Batılı kadınlar da yanlarından geçiyorlardı. Mutasyona uğramışız gibi hissediyor insan bazen! Tam olarak üniseks görüntüye ulaşılmış değil kuşkusuz ama dünyanın her yerinde bedenin aynı şekilde gelişmediği de aşikâr. Bu, kadın ve erkek bedenlerinin de kendilerine özgü hikâyelerinin olduğunun bir kanıtı. Kadınların zevkleri veya spor yarışmalarına katılmak için spor yapma olanağına kavuşması, kadın bedeni-

nin, ardından da gündelik giysilerin ve jestlerin değişmesinde çok önemli bir etken.

— *Yine de cinsiyet farkı hâlâ ortadan kalkmadı. Şimdi onu tanımlayabilir miyiz?*

— Üremeye ilgili rolünü saymazsak, tek başına cinsiyet farkının bir anlamı yoktur. Kaçınılmaz bedensel farklılıklar, doğumun –aksi kanıtlanmadıkça!– iki cinsin işbirliğini gerektirmesinden kaynaklanır (bazen bu yalnızca hücresel bir birleşme olsa bile). Yeni bir canlının dünyaya gelebilmesi için doğal olarak bir ebeveyn çiftine (anne ve baba; kadın ve erkek) gereksinim vardır. Ancak bunun dış görünüm, toplumsal roller, haklar ve geleneklerle doğrudan bir ilişkisi yoktur. Aşkla ve şehvetle de... Cinsiyet farklılığı üreme açısından esas olsa da, aşk meşk ilişkilerinde mutlaka gerekli değildir. Üreme alanından uzaklaştığımızda, toplum içindeki cinsiyet farklılıklarının yorumlanması alanına gireriz ki oldukça geniş bir alandır bu.

— *Demek ki erkeğe ve kadına bir anlam yükleyen kültürün ta kendisi...*

— Evet. Tabii bir de çocukların bile çok erken yaşta fark ettikleri görülür duyulur bazı farklılıklar var. Sesin tonu mesela. Kültür sesin tonunu değiştirse bile, oğlanların sesinin ergenlik çağında kalınlaşması kaçınılmazdır. Çocuklar genç kızlarda göğüslerin ortaya çıktığını veya hamile bir kadının karnının büyüdüğünü de fark ederler. Doğa –yani insanların sonradan uydurmadığı her şey– toplum içindeki cinsiyet ayrımlaşmasına katkıda bulunur. Çok nadir görülen hermafrodizm (çiftcinsiyetlilik) olgularını saymazsak, insan ya erkek ya da kız olarak doğar. Daha sonra toplum bu farkı besleyip geliştirir. *Bazıları Sıcak Sever* filminde Marilyn’in tren garında sivri topukları üzerinde salına salına yürüdüğü sahneyi gözünüzün önüne getirin. Jack Lemmon bakar ve “Bu tamamen farklı bir cins!” der.

— *Giysilerin, tavırların, hatta sanatın bile cinsiyetlerin toplumsal ifadesini belirlediğini söyleyebilir miyiz?*

— Kesinlikle. Çok şükür ki sivri topuklarla veya ayaklarımızı sargılı olarak doğmuyoruz! Kadınlığın sergilenmesine yönelik mizansenlere ne ölçüde uyacakları, yine kadınların kendi bile-

cekleri bir iş. 1980’li yıllarda giderek daha çok kadın şirketlerde sorumluluk gerektiren kadrolarda çalışmaya başladı. Bu kadınların kare görünümü, omuzları geniş ceketleri sanki otoritelerinin bir sembolü gibiydi. Günümüzde ise hatlarını belli eden dar bluzlar ve elbiseler giymekten çekinmiyorlar. Gündelik yaşamda genellikle erkek giysilerinin kadınlara uyarlanmış şekilleri kullanılıyor. Bazı etkinliklerde, özellikle de sporda, her iki cins için de uygun üniseks giysilerin kullanımı yaygınlaşıyor. Mesela bir kayakçıya bakıldığında erkek mi kadın mı olduğu anlaşılamıyor; aynı tekniklere ve aynı hareket özgürlüğüne gereksinim var çünkü. Kadınlar gece kıyafetleri giydiklerinde, makyaj, mücevherler ve dekolte gibi kadınlığın göstergelerine bürünüyorlar. “Defile” giysileri ise hem kadınlarda hem erkeklerde cinsel çekiciliği artırma işlevine sahip. Demek ki kadınlar duruma göre kadınlık modellerini kendileri belirlemekte serbestler.

— *Cinsiyet farklılığı sabit bir kimlik oluşturamaz mı?*

— Erkekler için de kadınlar için de ne sabit bir kimlik ne de nihai bir model oluşturabilir. Ayrımıştırıcı bir yapı olabilir ama hiyerarşik bir yapı olması için hiçbir neden yoktur. Kültürlerin ardında hiçbir zaman “Cinsiyet farklılığı işte budur!” diyecek doğal ve kesin bir gerçeklik bulamazsınız. Bir cinsiyet farklılığı ifadesinin ardında bir başka ifade bulursunuz ve onun ardında bir başka ifade saklıdır. Farklılık direnecek ama sürekli olarak yeniden karşınıza çıkacaktır.

ERKEK HAYVAN DEĞİLDİR AMA KADIN BİRAZ ÖYLEDİR

— *Genel anlamda beden, özellikle de kadın bedeni, felsefenin en büyük eksikliği değil mi?*

— Bu kadar basit değil. Bedenler, erkek ve kadın bedenleri birbirinden farklı görülür. Erkek bedeni bir fatih, bir savaşçıdır: Dünyayı zapt eder, güçle veya kurallarla egemenlik kurar. Yalnızca etten ibaret değildir. Erkek bedeni, feda edilebilen bedendir de. “Yaşamını feda etmek” çok yüceltilen erkeksi

bir kahramanlık şeklidir. Oysa klasik felsefede kadın bedeni küçümsenir, yalnızca üreme, besleme ve yaşamı korumayla sınırlı olduğu düşünülür. Burada tensel, neredeyse hayvansı bir niteleme söz konusudur. Bu geleneksel bakış açısına göre erkek hayvan değildir ama kadın biraz öyledir! Açıkçası, Eski Yunan felsefesi, ardından da Hristiyan teolojisi, cinsiyet ikiliğini “anlaşılabılır” ile “hissedilebilir”, “ruh” ile “beden”, “tin” ile “ten” arasındaki metafizik karşıtlığa dayandırmıştır. Ben buna “cinsiyetlerin metafizik rol dağıtımı” diyorum: Erkek tini, kadınsa teni ve tensel olanın aktarımını temsil etmektedir. Erkeklerle ten, kadınlara tin vermek –böylelikle hiyerarşi biraz hafifleyecek olsa bile– yeterli olmayacaktır. Daha radikal olarak, “tensel” ile “tinsel” arasındaki metafizik karşıtlığı sorgulamak gerekir. Ayrıca çocuk doğurmak artık bir zorunluluk olarak değil, bir güç olarak görülmelidir.

— *Kadınların yüceltildikleri tek rol annelik rolü. Onları bu role mahkûm etmeden bu amaca nasıl ulaşılabilir?*

— Artık felsefenin doğurganlığa ve anneliğe başka bir gözle bakmaya başlamasının zamanı geldi. Doğru, bütün kültürlerde kadın hep “kadın olarak” aşağı görülmüş ama anne olarak gerekliliği tartışılmamıştır bile. Ancak bu görelî yüceltmeye türlü köleleştirme ve yasakların eşlik etmesi feministlerde haklı bir isyan duygusu yaratmıştır. Diğer taraftan, deyim yerindeyse sapla samanı birbirinden ayırmak gerek. Kadınların artık doğum kontrolü ve kürtaj imkânına sahip olduğu günümüzde doğurganlık, kadınların bakış açısıyla yeniden değerlendirilerek bir güç olarak görülmeye başlanabilir. Özgürleşme anneliğin reddedilmesiyle değil, gebeliğin kadının iradesine bağlı hale gelmesiyle mümkün olabilir ancak.

— *Gerçeklikten kopuk, ruhani bir felsefe anlayışı, annelik üzerine akıl yürütmenin eksikliğini kısmen de olsa açıklayan eril bir özellik değil mi?*

— Diğer bir deyişle, cinsiyet farklılığında düşünme şeklini etkileyen bir şey var mı? Bu çok zor bir soru. Bu soruyu dini olgular üzerinden de sorabiliriz. Dinler, bedeni yadsıma veya yüceltme eğilimleriyle, hep erkeklerin elinde şekillenmiştir.

Günümüzde kiliselere giden kadınların sayısı daha fazladır ama din üzerinde düşünenler ve dine hizmet edenler hep erkeklerdir. Bütün tektanrılı dinlerde (Yahudilik, Hıristiyanlık, Müslümanlık) kadınlar öteden beri ve bugün de, din içindeki iktidara (ayinlerin yönetimi, metinlerin yorumlanması vb.) uzaktırlar. Bugüne kadar kadınların tarihi, ruhani, entelektüel ve siyasal iktidar üzerindeki erkek egemen tekелci anlayış tarafından şekillendirilmiştir. Kadın soyun devamlılığını sağlar ama oğlan çocuklarının eğitimi onun denetiminde değildir.

— *Kadının fizyolojik farklılıklarına yönelik tutumların üzerinde de durabilir miyiz? Âdet görmeyle ilgili rahatsızlıklar mesela...*

— Bu konuda çok yol kat edildi. Kadından kadına ve yaşa göre değişen âdet dönemiyle ilgili sorunların büyük bir kısmı tıptaki ilerlemeler sayesinde çözümlenebiliyor. Ancak kadının bedeniyle ilgili utanmaya benzeyen her türlü duygudan uzaklaşması gerekiyor. Kadınlığın doğasıyla ilgili bu özel durumların gayet normal olduğu anlaşılmalı ve bu bilinç toplum içinde de yaygınlaşmalı. Örneğin âdet dönemleri ile ses arasında bir ilişki var. Bunu ben de üniversitede ders verirken fark etmiştim. Bazı dönemlerde ses telleri daha hassas hale geliyor ve ses daha hafif çıkıyor. Kadın şarkıcılar belirli tarihlerde şarkı söylemekten kaçınabiliyorlar. Bir çeşit utanmayla “Yo, hayır, böyle bir şey olamaz!” demek yerine, bu gerçeği kabul etmek lazım. Kadınlar kadınlıklarından utanmamalılar. Aksine, tersine bir tektipleştirmeye ne gerek var? Ne de olsa, “Erkekler başka kadınlara benzemezler!”*

— *Bu “tersine tektipleştirme” eğilimleri oldukça yeni... Kadınlar mahrem fizyolojik işlevleri konusunda alenen tartışmaya daha yeni yeni başladılar.*

— 1970’li yıllarda başladı bu eğilim. Kadınların kendi bedenleriyle ilişkilerini keşfetmeleri, özelliklerini anlamaları ve utanmaktan vazgeçmeleri gerekiyordu. Âdet görmek övü-

* Halk Hareketi Birliği’nden bir delegenin 2011’de Ulusal Meclis’te eşcinsel evlilik karşıtı konuşmasındaki bir cümleye gönderme yapılıyor. (ç.n.)

nülecek bir şey veya bir ayrıcalık da değil. Tamamen normal bir şey. Kadınların kendileriyle ilgili idealize veya sterilize bir imaj yaratmaktan hiçbir çıkarı olamaz. Neyse ki bu dönemi geride bıraktığımıza inanıyorum. Hamilelik sırasında çekilmiş muzafferane pozlarda fotoğraflara bir bakın. Eskiden, dönemin estetik veya erotik kadın kriterlerine uymadığı için durumlarını gizleyen aktrislerin bile hamile fotoğrafları var. Bu olumlu bir gelişme.

— *Demek ki tek yapılması gereken, zihin ile madde, ruh ile beden arasındaki ilişkiyi karma bakış açısından yeniden ele almak...*

— Evet, etkinlik ile edilgenlik arasındaki ilişkiyi de ekleyebiliriz. Kavramlar hiyerarşisi ile cinsiyetler hiyerarşisi arasında bir paralellik var. Bu yerleşik “erkek evrenseldir, kadınsa özel” mantığının üstesinden gelebilmek, erkek merkeziliği kırmak için, kadınların sabırla çalışmaları gerekiyor. Bunu yaparken, insanlık adına konuşan ve cinsiyetleri dikkate almayı reddeden soyut evrenselciliğin aslında insanı erkek olarak tanımladığı gerçeğini hiç akıldan çıkarmamak şart. Kadınlar da aynı şeyi yapabilirlerdi. Eğer “kadın merkezci” olunsaydı, biz de “İnsanlık özü itibarıyla kadınsıdır; göğüsleri olmayan, çocuk doğuramayan şu zavallı yaratıklara bir bakın, bize göre ne kadar yetersizler!” diyecektik. Evrensel olan iki cinsin bir aradalığı, kadın ve erkeğin heterojenliğidir; hepimiz zorunlu olarak bunlardan biri veya ötekiyiz. Ancak öte yandan, bire bir cinsiyetle ilişkili olmayan diğer bütün konularda birbirimize çok benziyoruz.

— *Öyleyse, Amerikalı birçok feministin iddialarının aksine, kadınlar savunulması veya korunması gereken bir azınlık değiller. İktidar organlarında azınlıkta olmaları nedeniyle, kendilerini etnik azınlıkların—örneğin siyahların—mücadelesiyle özdeşleştirmiş olabilirler mi?*

— Bu tartışmayı ABD’de çok kez yaptım ben. Amerikalılar cinsiyetlerin “bireyin” veya öznenin tarafsızlığında (nötrlüğünde) eridiği Fransız usulü soyut evrenselciliğin yanılmalarmını eleştiriyorlar. Aslında bu nötrleşme, cinsiyet ayrımcılığını çözümlemeye ve onun üstesinden gelmeye imkân vermiyor.

Cinsiyet ayrımcılığının mantıksal temeli etnik merkezcilikle aynı; erkek cinsinin normallığı, beyaz insanın normallığı vb. Bununla birlikte kadınlar üzerinde kurulan erkek egemenliği zaman içinde belirli tarihsel ve kültürel özelliklere bürünmüş olsa da, bütün grupları etkilemiştir. Kadınlar kendilerini kanıt-lama ve onurlarını kazanma gereksinimini, baskı altındaki bazı azınlıklarla paylaşıyor olabilirler. Ancak kadınlar bir azınlık grubu değildir, insanoğlunun evrensel bir parçasıdır. Birer canlı varlık olarak hepimiz bir cinsiyete sahibiz. İşte hiyerarşi oluşturmada gözetmemiz gereken bu evrensel heterojenliktir.

BİSEKSÜEL ARZULAR

— *Düşünce alanında erkek merkeziliğin çözülüp yıkılması gereken tek alan felsefe değil herhalde?*

— Bu birçok bilim dalı için geçerli. Teorisyen kadınlar, bakış açısının değişmesini sağlayan çok verimli çalışmalar yaptılar, yapıyorlar. Fransa’da antropoloji alanında, kitabın başında da gördüğümüz üzere, Françoise Héritier’nin çalış-maları büyük önem taşıyor. Siyasal bilimler alanında Blandine Kriegel’i örnek verebilirim. Tarih alanında Michelle Perrot’nun yanı sıra, Nicole Loraux’nun kadınların Eski Yunan’daki yeri, Arlette Farge’ın, 18. yüzyılda aile ilişkileriyle ilgili çalışmaları var... Kadın psikanalistler de bilimsel mirasa büyük katkılarda bulundular. Freud ve Lacan cinselliğin anlaşılmasında çığır açtılar ama “cinsellik eşittir penis” diyen “fallosantrizmden” kurtulamadılar. Freud, anatomik farklılığın bir eksiklik duy-gusu yarattığına inanıyordu: “Öteki” cins (yani dişi cins), o şeyden “yoksun olan” idi. Oysa Freud ne düşünürse düşünsün, bir kadının göğüsleri, küçük bir oğlan çocuğunun penisinden çok daha fazla göze çarpar. Freud’un küçük bir kızın “Bak işte bu bende olmayan, eksiklik yaratan bir şey!” diyebileceğini düşünmesi hep tuhafıma gitmiştir. Karen Horney, Freud’un kadın cinselliğinde kritik önem taşıdığı kabul edilen bu penis kıskançlığı dogmasını ilk sorgulayan psikanalistlerden biridir.

Melanie Klein, Anna Freud, Julia Kristeva da bu kuramda ve psikanaliz uygulamasında köklü değişiklikler yapmışlardır.

— *Siz de bu çözümleme çalışmasını sanat tarihi alanında derinleştiriyorsunuz değil mi?*

— Resim, fotoğrafçılık, sinema gibi alanlarla ilgili sorunlar üzerinde çalıştım. Bu da görüntü, benzerlik ve akrabalık kuramına eğilmeme neden oldu. Benzerlikle ilgili yorumlar hep aynı soydan gelmeye, yani baba/oğul ilişkisine dayandırılır. Dişiliğin küçümsemesine sanat tarihinde de rastlarız. Örneğin desenin resmin temeli olarak görüldüğü yıllarda, “Desen erkek, renk dişidir,” denilmiştir. Renk öne geçtiğinde ise Matisse şöyle der: “Renk resmin erkeksi yönüdür; desen ise kadınsı yönü.”

— *Ya edebiyatta durum nasıl? Dişi edebiyat, erkek edebiyat ayrımı var mı?*

— Majör edebiyat ve minör edebiyat, önemli kitaplar ve o kadar önemli olmayan kitaplar gibi bir ayrım olduğunu düşünüyorum. Colette, Virginia Woolf, Nathalie Sarraute gibi büyük yazarlarda kadınsı bir imza var; yazarın kadın olduğu açıkça hissediliyor. Aynı durum Montherlant, Genet, Sartre veya Camus gibi erkeksi imza taşıyan, açıkça erkek bakış açısından yazan yazarlar için de geçerli. Çoğu zaman, yazarın cinsiyeti eseri okuyunca anlaşılabilir ve bu durum eserin evrensel niteliğini hiç etkilemiyor. “Büyük edebiyatın” erkekler tarafından yazıldığı miti, bana pek de cinsiyetsiz canlılar tarafından yaratılmış gibi görünmüyor doğrusu! Aynı şekilde, Colette’in eserlerindeki, kadın olmasından gelen derinlik, duyarlılık ve dil güzelliği de evrensel nitelik taşıyor. Aslında bizleri en çok büyüleyen yetenekler ne erkek ne dişi olan, karma karakterler. Az önce Colette örneğini verdim. Onun kadar “dişi” bir kadın bulmak zor ama aynı zamanda kendi döneminde erkeksi bir yönü olduğu düşünülüyor Colette’in. İmgelem, düşler, tutkular biseksüel. Colette hem erkeklerden hem de kadınlardan hoşlanmış...

2. KISIM

EŞİTLİĞİ SAĞLAMAK

HIRSLI OLMA, GÖZÜNÜ YÜKSEKLERE DİKME HAKKI

Nicole Bacharan: *Hem kızlar hem de oğlanlar kamusal alana ilk olarak okulda adım atıyorlar. Artık Fransa'da okullarda karma eğitim veriliyor ve kızlar her türlü eğitim imkânına sahipler. Buna rağmen daha seçici olan fen bilimlerinde kadın sayısı çok az. Kızlar bazı fen derslerinden hoşlanmıyorlar mı? Yarışmadan mı kaçınıyorlar?*

Sylviane Agacinski: Kızlar okulda gayet başarılılar. Fransa'da aynı yaş grubunda yer alan kadınların yüzde 51'i yükseköğrenim mezunu. Oysa bu oran erkeklerde yüzde 37. Yalnız şu da bir gerçek ki, bakalorya sınavından sonra –bizde eğitimde kral yolu olarak kabul edilen– fen bölümünü seçen kızların sayısı pek fazla değil. Oysa Almanya'da bu kral yolu hukuk ve hukuka giden kızların sayısı az. Bu noktada, liseden mezun olan gençlerin eğilimlerini belirleyen kriterleri sorgulamamız gerekiyor. Bazı kızlar, lisede de çok sevdikleri tarih veya dil gibi alanları seçip, bu konuda bilgilerini derinleştirmek istiyorlar. Öte yandan lisede ders olarak görülmeyen hukuk ve tıp gibi alanlarda, tercihler genellikle ilerideki mesleğe göre yapılıyor. Genç kızlar erişkin bir kadın olarak rollerini göz önünde bulunduruyorlar ve görünen o ki kızlar genellikle karar

vermeyi gerektiren pozisyonlardan, sorumluluk almaktan çekiniyorlar.

— *Bu seçimde sosyal köken de etkili olmuyor mu?*

— Evet, sosyal köken de cinsiyet kadar önemli. Aslında her şeyin başında, öğrenim ve kariyer alanlarıyla ilgili bilgi sahibi olmak geliyor. Daha orta halli kesimlerden gelen öğrenciler, yeterli bilgi sahibi olmuyorlar. Aileler, özellikle de babalar, kız çocukların hırslı olma ve ileride başarabileceklerine inanma özgürlüğünde çok büyük rol oynuyor. Parlak bir kariyer yapan kadınlar, çoğunlukla başarılarını ailelerinin ileri görüşlülüğüne borçlu olduklarını söylüyorlar. Mesela astronot Claudie Haigneré, ailesinin bütün zamanını derslerine ve istediği gibi hazırlanmaya ayırması konusunda kendisine destek verdiğini, böyle olunca istediği yolda yürürken kendisini çok rahat hissettiğini söylüyor. Aksine, istedikleri yolda yürümek için mücadele etmek zorunda kalan kızlar, ikinci planda kalmayı içselleştiriyorlar. Hazırlık sınıfına ders verdiğim yıllarda, kendi kendilerine hedeflerini sınırlandıran parlak kız öğrencileri cesaretlendirdiğim çok olmuştur benim de. Geçerli zihniyet kadının kendini kanıtlaması için kariyer yapmasının gerekli olmadığını empoze ettiği ve genç kızlar mesleklerinde başarıya ulaşmanın özel yaşamlarını olumsuz yönde etkileyeceğini düşündükleri sürece, gözlerini pek de yukarılara dikemeyeceklerdir.

— *Oysa delikanlılar, seçecekleri mesleğin ileride iyi bir baba olmalarını etkileyip etkilemeyeceğini sorgulamıyorlar herhalde...*

— Doğru ama ben kızların özel yaşamlarını düşünmelerini bir zayıflık olarak görmüyorum. Kadınlar yaşamın farklı boyutları ile özel ve mesleki yaşamları arasında bir denge kurmak ve duygusal ilişkilerini de göz önünde bulundurmak konusunda haklılar. Toplum kanlı canlı insanlardan oluşur. İnsanların kimliklerini yalnızca mesleki akılcılıkları değil, duyguları da belirler. Bu noktada, yaşamın temel özelliklerini dikkate alıyorlar diye kızları suçlamak yerine, delikanlıların tutumlarını sorgulamak gerekir.

— *Peki o zaman gençleri yeteneklerini sonuna kadar kullanmaları konusunda nasıl cesaretlendireceğiz?*

— Bütün gençleri çok küçük yaşlarından itibaren en iyi şekilde eğitmeliyiz. Yalnızca bilgi vermekle kalmamalı, güçlü bir benlik saygısı da kazandırmalıyız. Eğitimde gerçek anlamda kız erkek eşitliği olmalı ve çocuklar cinsiyetleri ne olursa olsun bütün yolların önlerinde açık olduğunu bilmeliler. Kızlara da bütün alanlarda eğitim imkânı tanınmalı. Onların da gözünü yükseğe dikme hakkı olmalı. Tabii hırslı olmamayı da seçebilirler. Ancak hırs çok farklı şekillerde kendini gösterebilir, seçmek onlara kalıyor.

OYUNCAK BEBEKLER VE ARABALAR

— *Karma eğitim deyince, oğlanlara da dikiş nakış dersi mi verilecek yani? Şaka ediyorum... Ama böyle düşünenler var!*

— Zaten okullarda pek dikiş nakış da öğretilmiyor artık! Neyse şaka bir yana, kadınlar üzerindeki tahakkümün yasal olarak ortadan kalkması, kadınların erkekleri kendilerine benzetme isteğiyle mi sonuçlanmalıydı? Veya kendilerini erkeklerle özdeşleştirmeleriyle? Bu doğru değil. Her cins diğeri için bilinmezliklerle doludur. En iyisi bunu kabul etmektir. Aslında insanın kendisi bilinmezliklerle doludur.

— *Erkeklerin ve kızların eğilimlerinin bütünüyle eğitim tarafından koşullandırıldığına inanmıyorsunuz o zaman...*

— Elena Gianini Belotti'nin 1970'li yıllarda okuduğumuz *Dalla parte delle bambine* (Küçük Kızlar) adlı kitabının tezi buydu... Davranışların ve beğenilerin çocukluktaki şartlandırılmaların eseri olduğuna, ailenin beklentilerinden, çocuğa sunulan oyuncaklardan, çocuk edebiyatındaki modellerden etkilendiğine ben de inanıyordum. Erkek kardeşim yoktu ve henüz bir oğlum da yok! Daha sonraki deneyimlerim bu iddiada çok da aşırıya kaçmamak gerektiğini gösterdi bana. Bazı farklılıkların olduğunu kabul etmeliyiz ama bu farklılıkları dayatmaktan veya daha da güçlendirmekten de kaçınmalıyız.

İlla kızların eline bebek, oğlanlara araba vermemiz gerekir diye bir şart yok (kız kardeşim ile bana elektrikli bir tren gelmişti ve annemin de çok ilgisini çekmişti bu oyuncak). Öte yandan okulda teneffüslerde, kimse gidip ip atlamalarını dayatmadığı halde kızlar ip atlarlar. Bunun bir gelenek olduğunu söyleyerek karşı çıkanlar olabilir ama bu gelenek gizemli bir şekilde kendini tekrarlar.

— *Okulların karma olması kesinlikle olumlu bir şey mi? Bazı pedagoglar, çoğunlukla da Amerikalılar, kızların karma ortamlarda kendilerini geri çektiklerini söylüyorlar. Kızların gelecekteki liderlik rollerine hazırlanabilmeleri için kız okullarında okumalarını öneriyorlar.*

— 1970’li yıllarda okulların mutlaka karma olması gerektiği düşünülüyordu. O günden bugüne, karma sistemin bazı olumsuz taraflarının olup olmadığı sorgulanmaya başladı. Teneffüslerde erkekler saldırgan davranışlarda bulunabiliyorlar. Sınıfta erkeklerin benmerkezci kendine güvenleri kızların gözünü korkutup, “Ben onlar kadar kendine güvenli ve kararlı değilim, öyleyse o kadar parlak olamam,” diye düşünmelerine neden olabiliyor. Bunun yanı sıra, kızlar ile oğlanlar arasında gelişen duygusal ilişkiler, derslerin önüne geçebiliyor. Bunlar hafife alınacak görüşler değil. Ben bütün eğitimini yalnızca kız öğrencilerin ve kadın öğretmenlerin bulunduğu okullarda tamamlamış bir kişi olarak, çoğu zeki ve iyi yetişmiş bu kadınların bize iyi bir model oluşturduklarını biliyorum. Dergilerdeki ve gazetelerdeki kadın imajından tamamen farklı bir “özgür kadın” modeliydiler bizim için. Kültürlerinden de otoritelerinden de çok etkilenirdik. Diğer taraftan kendi aramızdaki rekabet de bir huzursuzluk yaratmadan yaşanırdı.

— *Ama sonuç olarak karma eğitimden yanasınız değil mi?*

— Evet, tabii. İnsanoğlu toplum içinde kadın erkek bir arada yaşadığına göre, kızlar ile erkeklerin erken yaşlarda bir araya gelmeleri, ayrı tutulmalarından çok daha iyi. Tamamı kadınlardan oluşan bir eğitim kadrosu yerine, kadın ve erkek öğretmenlerin bir arada olması da daha uygun. Oğlanlar ile

kızların birbirlerine yabancı olmamaları, daha doğal, hayal âleminde daha uzak ilişkiler kurmalarını sağlıyor.

DOĞAL EĞİLİMLER

— Öğrenci ve öğretmenlerin karma olmasının yanında, okutulan derslerde de bir ayrım söz konusu olabilir mi? Oğlanların neredeyse hepsi makinelere ve motorlara ilgi duyuyorlar ama kızlar için aynı şey geçerli değil sanki...

— Öteden beri teknik konulara ilgi duyan bir kız olarak, ben bu soruyu yanıtlamak için pek uygun değilim sanırım. Ehliyetimi 18 yaşımı doldurduğum gün aldım; daha sonra Minitel'e ve bilgisayara merak saldım. Makinenin doğasında oyun var. Diğer taraftan makineler, insanın gücünü, eril olduğu öne sürülen denetim/kontrol altına alma dürtüsünü doyuracak şekilde kullanmasına imkân veriyor. Her halükârda eğilimler ve beğenilerde cinsiyet ayrımına gitmekten kaçınmak gerek. Tekilliği korumanın, bireyi birey olarak özgürleştirmenin tek yolu bu.

— Üniversitelere veya çok tercih edilen pozisyonlara kabul edilme yöntemleri üzerinde de biraz durmakta yarar var diye düşünüyorum. Sizce bu yöntemler erkekler açısından daha mı avantajlı?

— Sınavlarda, ardından işe alımlarda göz önünde bulunduran kriterler tabii ki bir grubun veya mesleğin geleneklerine dayanır. Erkeklerin çoğunlukta olduğu bir grupta, rekabet ruhuna önem verilir. Kadınların çoğunlukta olduğu gruplarda ise, karşısındakine açık olmaya, dinleme yeteneğine bakılır; oysa bunlar, bugüne kadar erkeklerin tekelinde kalan mesleklerde de çok yararlı olabilecek yetenekler. Kızların okuldaki başarıları ile meslek yaşamında ulaşabildikleri konum arasındaki uçuruma bakıldığında, kadınların erkek egemen kültürün baskın olduğu ortamlarda kendilerini rahat hissetmediklerini söylemek yanlış olmaz. Kadınların uzun süredir karma yapıya sahip olan meslekleri seçmeye eğilimli olmalarının nedeni de budur; bu mes-

leklerde yetenekleri daha kolay takdir görecektir. Tabii bunlar birer varsayım. Öyle veya böyle bazı alışkanlıklar ve gelenekler var. Geçmişten gelen bu alışkanlıkların ve geleneklerin değiştirilmesi gerekiyor.

— *Kadınların, o güne kadar erkeklerin çoğunlukta olduğu gruplara girdiklerinde fitne ficur ve gerginlik kaynağı olduklarını söyleyenler de var.*

— Sadece erkeklerden oluşan grupların, özellikle de “biraderlik” kavramının zararlı etkilerini de ele almak gerektiğini düşünüyorum. Sebastian Haffner kendi öğrencilik deneyimlerinden yola çıkarak bunun tehlikelerini açıkça gözler önüne sermiştir. Hukuk eğitimini tamamladıktan sonra bir Nazi eğitim kampına giren Haffner, bireyselliği ve bireysel sorumluluğu tamamen ortadan kaldırma amacını taşıyan “biraderliğin” korkunçluklarını anlatır. Haffner’e göre grup psikolojisi, kişisel bilinci ve düşünme yetisini öldüren bir anestezi etkisi göstermektedir. Akşamları koğuştaki herkesin kendinden geçerek aşkı alaya alan ve kadın bedenini kirleten müstehcen konuşmalar yapması âdet olmuştur. Aslında herkes “diğer herkesin yaptığından farklı bir şey yapmadığı için kendini temize çıkarmaktadır”. Aziz Augustinus *İtiraf*larında çok benzer bir yorumda bulunur. Kadınlar toplama kampı gibi insanlık dışı muamelelerle bir araya getirildiklerinde bile, benzer deneyimler yaşamazlar. Bunu kadınları idealize etmek için söylemiyorum. Sadece kadınlarda bu tür bir “topluluk psikolojisi” yoktur. Hatta Hegel, kadınları Antigone üzerinden “toplumun ebedi ironisi” olarak görür.

— *Çok şükür eskisi kadar trajik koşullarda yaşamadığımız günümüzde bile, şirketlerdeki yönetici kadroların yalnızca yüzde 17’sinde kadınlar var. Oysa çalışan nüfusun yüzde 47’sini kadınlar oluşturuyor. Yönetim kurullarında belirli sayıda kadın bulunması şartının getirilmesine taraftar mısınız?*

— Evet. Erkekler bugüne kadar “pozitif ayrımcılıktan” yararlandılar, artık bu süreci kadınların lehine tersine çevirmek gerekiyor. En azından cinsiyet ayrımcılığı tamamen ortadan kalkana kadar!

KADINLAR BULAŞIKTA DAHA MI YETENEKLİ?

— *Sorumluluk isteyen pozisyonlarda çalışmaya, genç kızların da genç erkekler kadar gönüllü olabilmeleri için, ev yaşamının da yeniden düzenlenmesi gerekmiyor mu? Çünkü ev işlerinin yükü hâlâ büyük ölçüde kadınların omuzlarında...*

— Şu ünlü “ev işlerinin eşit olarak paylaşılması” mitinden hâlâ çok uzaktayız! Simone de Beauvoir kadınları evdeki köleliğe son vermeye çağırırken, erkek egemen iş dünyasına girmelerini kastediyordu daha çok –ki kadınlar taşrada veya işçi sınıfında zaten bu dünyanın içindeydiler. Evet, kadınlar mutluluk içinde evlerinden çıkmışlardır ama akşam geri döndüklerinde onları ikinci bir iş günü bekler. Dikkat edilecek olursa, gündelikçi çalıştıran kadınlar hâlâ, “evde bir yardımcımız var” değil de, “evde bir yardımcım var” derler.

— *Bütün bunları değiştirmeye nereden başlamak lazım? Eğitimden mi? Anne babaların oğullarından ve kızlarından beklentileri de aynı değil...*

— Burada anne babaların isteklerinin yanı sıra, rol aktarımında önemli bir yeri olan bilinçaltı süreçler de devreye giriyor. Rol modelleri bize üst kuşaklardan aktarılıyor, biz de onları bilinçsizce tekrarlıyoruz. Bunda çocuklarımızı eğitme şeklimizin yanında, kendi oluşumuz, davranışlarımız da etkili. Anneler oğullarına ve kızlarına farklı davrandıklarını genellikle kendileri de kabul edeceklerdir. Çoğu anne, bulaşığı yıkamasını oğlundan değil de kızından istemeye eğilimlidir. Oysa biz kadınlar bulaşıkta erkeklerden daha yetenekli değiliz! İnsan kendi kendisini değiştirmeden yeni kuşakların değişmesini beklememeli. Bazı araştırmaların sonuçları, erkeklerin yapmayı en kolay kabul ettikleri işlerin “çöpü indirmek” ve “şişeleri açmak” olduğunu ortaya koymuş. Hiç de asil bir tarafı olmayan çöp indirme işi neden başta geliyor sizce? Yapılması birkaç dakika süren bir iş de ondan. Erkekler uzun zaman alan ve can sıkıcı bir iş olan temizliğe çok daha fazla direniyorlar.

— *Son verilere göre Fransa’da evlerin yüzde 80’inde ütüyü, yüzde 70’inde yemeği kadınlar yapıyor...*

— Klasik görevleri esas olarak kadınlar yükleniyor. Bunlara ev işleri de dahil; çocukların bakılıp eğitilmeleri, duygusal durumlarının, okul başarılarının, hastalıklarının “takibi” gibi daha karmaşık sorumluklar da... Demek ki bütün sistemi yeni baştan düzenlemek gerekiyor: İş/ev, evin içi/evin dışı, özel yaşam/meslek yaşamı... Kadın ekonomi uzmanlarına çok ihtiyacımız var, çünkü bu alanda da teoriler erkek bakış açısının izlerini taşıyor. Siyasal yaşam gibi ekonomik düzenlemeler de kadınların evde yaptıkları işlerin değerini azaltmıştır. Ücretli işlerde bile benzeri bir durum söz konusudur. Fransa’da bugün bile kadınlar, aynı işi yapan erkeklere kıyasla yaklaşık olarak yüzde 25 daha az kazanıyorlar. Yıllar yılı ev kadınları için “çalışmıyor” denildi. Karşılıksız olarak ev işlerini yapmaları “doğal”, “toplumsallaşma dışı” olarak görüldü ve ekonomik sisteme dahil edilmedi. Bu iş aile için yapılıyordu. Bununla birlikte bu eski şemalar yavaş yavaş değerini yitirmeye başlamış durumda, çünkü teknolojik gelişmeler sayesinde ev işleri büyük oranda azaldı.

— Öyleyse “Yaşamın elektrikli ev aletleri!” mi demeliyiz?

— Kesinlikle! Yine de ev ekonomisi hâlâ büyük oranda kadınların ve annelerin omuzlarında. Erkeklerin konumuna dokunmadan bu durumu değiştirmeye çalışmak imkânsız, çünkü her şey birbirine bağlı. Erkeklerin yaşam şekillerinin değişmesi gerekiyor; hem iş hem de ev yaşamında. Sosyoloji bazen işin bu yönünü görmezden geliyor. Örneğin, Gilles Lipovetsky kadınların iş yaşamında başarıya erkekler kadar odaklanmamalarına neden olan tutumların ağırlığına şaşırır; ama erkeklerin alışkanlıklarını hiçbir şekilde değiştirmemiş olmaları onu hiç şaşırtmaz. “Erkeğin iş yaşamındaki liderlik rolünün baba rolünden feragat etmeyi gerektirmediğine,” inanır. Oysa çok yanılmaktadır —erkekler çoğu zaman babalık rollerini büyük oranda bir kenara bırakırlar— ve babanın rolünün de değişebileceğini hiç göz önüne almamaktadır. Bu durumda kadınların rollerinin değişmesi nasıl beklenebilir ki? Norveç’te bir konferansta sosyologlar kendilerine şu soruyu sordular: “Baba olmak ve çalışmak, dengeyi nasıl kurmalı?” Bu sorunun sorulması bile başlı başına bir devrim niteliği taşıyor!

EVDEKİ KADIN

— *Çalışan kadınlar ve erkekler evde mutlaka bir kadına mı ihtiyaç duyuyorlar?*

— Öğretim görevlisi olarak çalışmaya ilk başladığımda, “Evde bir kadın olsa, alışveriş yapsa, akşam yemeğini hazırlasa, kıyafetleri ütüye verse... Ben de böylece falanca iş üzerinde daha fazla çalışabilsem veya bir partide görev alabilsem...” diye düşünmekten alıkoyamıyordum kendimi. Kadınlar için çok uygun bir iş olan eğitim alanında bile, erkeklerin hazırlık sınıfları veya üst düzey eğitime yöneldiğini, kadınların ise akşam eve biraz daha az iş götürebilecekleri sınıfları seçtiklerini görebilirsiniz.

— *Daha yüksek gelirli çevrelerde gerçekten de “evde bir kadın” oluyor ama bu kadın ailenin annesi değil...*

— Bu çevrelerde ev işlerinin bir kısmını gündelikçi, çocuk bakıcısı gibi ücret karşılığı çalışan kadınlar yapıyor. Bir kısım ev işleri de (yemek, ütü gibi) dışarıda yaptırılıyor. Buradan da görebiliriz ki kadınların yüzyıllar boyunca karşılıksız olarak kotardıkları işleri yapmak için bir dizi mesleğe gerek var. Simone de Beauvoir ev işlerinin saçma ve köleleştirici olduğunu söyler; sanki ev dışında yapılan bütün işler çok tatminkâr ve ufuk açıcıymış gibi... Bunu söylerken Beauvoir süpermarket kasiyerlerinin değil de entelektüellerin ve sanatçıların yaşamlarını düşünüyordu kuşkusuz. Ütü yapmak daha saçma ve küçültücü bir iş mi? Gerekli diplomaları alıp anaokulu öğretmeni olmak onurlu da, evde oturup kendi çocuğuna bakmak mı değersiz kılıyor insanı? Evde yapılan bütün işlerin değersiz olduğunu varsayan bu paradokstan çıkmak gerek. Bütün bunları kadınların “eve geri dönmesini” yüceltmek için değil, eskiden riyakârca övülen “annelik” ile annenin yaptığı işlerin toplumsal olarak küçümsenmesi arasındaki karşıtlığın altını çizmek için söylüyorum. Asıl olan, yapılan bütün işlerin bir toplum hizmeti olarak görülmesi ve çocukların eğitiminin paylaşılması.

— *Ama gündelikçiler ve çocuk bakıcıları hem sabah hem akşam çalışmaya devam ediyorlar, onlara evde kimse yardım*

etmiyor. Temizlik işi, papazkaçtıdaki maça papazı gibi “it ite, it de kuyruğuna” misali elden ele geçiriliyor. Kocalardan karılarına, daha varlıklı kadınlardan daha yoksul kadınlara...

— Kesinlikle. Bu, giderek cinsiyetçilikten ziyade bir sosyal sınıf sorunu haline geliyor. Belki de bu işlerden “hizmetçilik” etiketini kaldırmak ve diğer meslekler, diğer işler gibi bir iş olarak görülmesini sağlamak gerekiyor. Ne daha aptalca ne de daha az yararlı bir iş çünkü...

EĞİTİM İÇİN ZAMAN

— *Evle ilgili işlerin ötesinde çok önemli bir sorun daha var: Anneler ve babalar isteyken çocuklarla kim ilgilenecek? Onları kim, nasıl yetiştirecek?*

— Bu sorunuza yanıt vermek için özel bir deneyime sahip değilim. Ancak bu sorunun toplumun her kesimi için geçerli olduğu doğru. Çocukların eğitimi toplumumuzun geleceği açısından çok önemli olduğundan, toplumsal, ekonomik ve kültürel zorunluluklar arasına dahil edilmesi gerekiyor. Çocuklara yeteri kadar zaman ayıramadığımızda, bunun kötü sonuçlarıyla karşılaşmamız kaçınılmaz olacaktır. Toplumun çocuk sahibi olması ve bu çocukları yetiştirmesi gerekir. Artık bu durumun bilincine varmak için bu konu üzerinde yeniden düşünülmelidir. Çocuk doğurdukları için kadınlara mesleki yönden özürlü gözüyle bakmaktan vazgeçilmelidir. Çocuksuz bir toplum olabilir mi? Böyle bir toplum nereye gider? Hayır, çocuk yalnızca kadınların sorunu olmamalıdır.

— *Sistemin sizin dediğiniz gibi baştan aşağı değişebilmesi için çok azimli kadınların sayıca çoğalması gerek.*

— Kurumsal yapıların, özel yaşamla ilgili düzenlemelerle birleştirilmesi gerek: Şirket kreşleri, anneye ve babaya doğum izni gibi... Fransa’da kreşler yetersiz ama yine de komşumuzdan bir adım öndeyiz. Almanlara dayatılan annelik modeli, eski “Kinder, Kirsche, Küche” (Çocuklar, Kilise, Mutfak) sloganının yankısı gibi. Bugün bile okullarda kreş, yuva hizmeti bulunmaz

ve hatta kantin de yoktur. Okul çıkış saatlerinin genellikle saat 15.00'e sabitlenmesi de cabası. Bu durum kadınları iki ayrı sınıfa ayırıyor: "Çalışan, kariyer yapan ve çocuklarına bakmaktan vazgeçen kadınlar" ve "annelik yapıp bağımsızlıklarından vazgeçen kadınlar".

— *Yalnızca kurumsal yapıları iyileştirmek de çocuk eğitimi için yeterli değil.*

— İnsan, kültürüyle anne babalık yapıyor. Çocuk yetiştirmek sadece onun beslenmesi ve bakımıyla ilgilenmek değildir. Manevi ve estetik değerleri aktarmak, birlikte spor yapmak, gezmek, yolculuğa çıkmak... Anne babalar bütün bunlardan gerçekten vazgeçmek istiyor olabilirler mi?

ERKEKLERLE AYNI UNVANA SAHİP OLMAK

— *Kadınların ekonomik güç elde etmesi kolay değil ama siyasal güce ulaşmaları daha da zor. Eşitlik kanunu için yığınca savaştığımızı ve hâlâ da savaşılmaya devam ettiğinizi biliyoruz. Demek ki sizin için yurttaşların eşit haklara sahip olması yeterli değil...*

— Rakamsal verilere bir göz atalım: 1945'te kadınlara seçme ve seçilme hakkı verildiğinde, Ulusal Meclis'e seçilen kadınların oranı yüzde 5,6 idi; 1993'e gelindiğinde bu oran yüzde 6,1 oldu... 1997'de sosyalist parti seçim bölgelerinin yüzde 28'ini kadınlara ayırdı ama seçilen kadın üye oranı yüzde 10,9'da kaldı. Kadınların siyasal özgürlüğe kavuşmalarının üzerinden elli yıldan fazla bir zaman geçmiş olmasına rağmen, kanunlar yüzde 90'ını erkeklerin oluşturduğu bir meclis tarafından yapılıyordu. Bu, Fransa'nın Avrupa ülkelerinin gerisinde kalmasına neden olan bir tabloydu; üstelik gerisinde kaldığımız ülkelerden bir kısmı bizden daha erkek egemen oldukları bilinen ülkelerdi. Belli ki yolunda gitmeyen bir şeyler vardı ve eşitlik karşıtları bile aynı görüşü paylaşıyorlardı. Hak eşitliği, erkeklerin iktidarı tekellerinde bulundurmasını engellemiyordu. Düzeltilemek için, bu tekelci anlayışın kökenlerine inmek gerekiyordu.

— *Siz, yurttaşın ne cinsiyeti, ne ırkı, ne de dini olması gerektiğini düşünenlere katılmıyor musunuz?*

— Öncelikle şunu belirtmek gerek; cinsiyet ayrımını, “ırk” veya din ayrımıyla kıyaslayamayız. “İrklar” mitlere dayalıdır; insanları değiştiremez doğal bir kimlik içine hapsedmeye yarayan sözde bilimsel yapılanmalardır bunlar. Dinler ortak inanışlara ve uygulamalara dayanır; bunlar dünyayı yorumlama ve insanın durumunu –ki buna cinsel durum da dahildir– anlamlandırma biçimleridir. Cinsiyet ayrımı ise, doğan, ölen ve cinsel ilişkiyle çoğalan canlılar olmamıza dayanan antropolojik bir ayrımdır. Dolayısıyla evrenseldir veya bir başka deyişle doğaldır; üreme aracılığıyla kültürleri ve uygarlıkları düzenler. Bütün kültürler ve bütün uygarlıklar tarafından değerlendirilir ve yorumlanır (aynı ölüm, yaşlanma ve çocukluk gibi). Yurttaş kavramına geri gelelim ve tarihine bir bakalım. Demokrasi antikçağdan modern şekillerine kadar, öncelikle siyasal bir kurumdur; erkek egemen, “aile babalarından” oluşan şehir devletin bir kurumudur. Vatandaşlar arasındaki demokratik eşitlik, erkeklerin kendi aralarındaki eşitlik olarak yapılanmıştır.

— *Alexis de Tocqueville 1835’te De la Démocratie en Amérique’i (Amerika’daki Demokrasi Üzerine) yazarken, özel yaşamda ailenin reisine tabi olan kadınların vatandaşlık hakkına sahip olup olamayacağı konusu üzerinde hiç durmaz...*

— Tocqueville “iki cins için kesin olarak ayrılmış ve her iki cinsin de uygun adımlarla ama farklı kulvarlarda yürüyeceği etkinlik alanları” çizen Amerikalıların erdemine hayran kalmıştır. “Aile dışındaki işlerin başına geçen, ticaretle uğraşan veya siyasete atılan Amerikalı kadına pek rastlayamazsınız,” der. Tocqueville’in, başkalarından daha çok “kadın düşmanı” olduğunu söyleyemeyiz, yalnızca demokrasiyi olduğu gibi tanımlamaktadır. Aynı şekilde Fransa’da da kadınlara oy hakkı verilmesine karşı çıkmış, ülkenin temsilcilerini ancak erkek vatandaşların seçebileceği savunulmuştur. Kadınların siyasal arenada bulunmayışı, özel yaşamda aile içinde tahakküm altında bulunmalarıyla açıklanabilir. Kadın vatandaşların erkek vatandaşlara eşit olması, evlilik kurumunda kocanın reislik

konumuyla uyuşmayacaktır. Yalnızca bekâr veya dul kadınlara oy hakkı tanınması fikri de buradan çıkar! 1846 yılında ortaya atılan bu fikir, 1901’de yeniden gündeme gelmiştir. Napoléon’un medeni kanunuyla daha da güçlenen aile içinde kadının ikinci plana itilmesi, kadınların kamusal alandan ve eşitlikçi demokratik siyasi arenadan dışlanması temelidir.

— *Kanunlar önünde eşitlik kazanan kadınlar, siyasi alanda kendilerine yer bulmakta hâlâ zorluk çekiyorlar. Eşitlik Cumhuriyet’in evrenselliği açısından tehlike oluşturmuyor mu?*

— Bu evrensellik, gerçekte insanoğlunu tek bir cinsle, erkekle özdeşleştiren yanıltıcı bir evrensellik. Üstü kapalı olarak erkekler lehine “pozitif ayrımcılık” yapıyor. Bazılarının “tarafsızlık” adını verdiği “nötr yurttaş” kavramı, erkeğin nötrlüğü paradoksunu devam ettirmekten ve gücü elinde bulunduran erkek egemen tekelci anlayışı olumlamaktan başka işe yaramaz. Evrensellik yalnızca erkek cinsiyle sınırlandırılmaktan, diğer bir deyişle yalnızca erkeklerle özgü olmaktan çıkıp kadınları da oldukları gibi içine almaya başladığında, kadınları da *dahil eden* bir demokrasi üzerinde yeniden düşünmek ve gücü erkek “kastının” tekeline çıkarmak gerekecektir. Ancak dediğimiz gibi, kadınların özel (dinsel, dilsel, kültürel veya Bretonlar ya da Korsikalılar gibi bölgesel) bir topluluk oluşturmayıp, erkeklerle birlikte bir toplum oluşturan insanlar olduklarını kabullenmek başta gelir. Ulusal egemenlik bütün kadınları ve erkekleri kapsadığında, başka bir tanımlama yapmaya gerek kalmayacak, kimse dışlanmayacaktır.

— *Élisabeth Badinter’e göre, hiçbir zaman bir farklılık “dahil etmek” için kullanılmamıştır. Kadınların kadın olarak dışlandıktan sonra, evrensel bir özne olarak değil, yine kadın olarak dahil edilmesine hayıflanır...*

— Kadınların ne erkek ne kadın olan evrensel yansızlığa (nötrlüğe) dahil edilmesi çok eski bir düşüncedir. Hatta ilk olarak bütün Hristiyanların Tanrı huzurunda eşit olduğunu söyleyen Aziz Paulus tarafından dile getirilmiştir: “Artık ne Yahudi ne Grek, ne köle ne özgür, ne erkek ne dişi ayrımı vardır.” Hatırlatmakta fayda var, burada aile içinde veya top-

lumda değil, ilahi lütuf karşısında bir eşitlik söz konusudur. Hristiyan evrenselciliğinin bu önemli anını *Métaphysique des sexes* (Cinsiyetlerin Metafizigi) adlı kitabımda ele almıştım. Böyle olunca, bu noktadan itibaren cinsel “nötrlüğün” (sözcüğün kendisi bile Latince *ne uter*, “ne o ne öbürü”den geliyor), bütün soyutluğuna rağmen, aslında her iki terimden birini diğerinin yararına nötralize ettiğini gösterebiliriz. Peki neden? Çünkü ne antik düşüncede ne de Hristiyan düşüncesinde cinsiyet farklılığı, *kadının* erkek *prototipine* kıyasla farklı oluşundan öteye gitmez. İki cinsiyetin var olması bir türemenin sonucudur. Antik efsanelerde de, Âdem’in yaratılışıyla ilgili metinlerde de ilk kadın erkekten türemektedir. İnsanlığın bu ilk ve eril kökeni göz önünde bulundurulmadığı takdirde, cinsiyet ayrımcılığının erkek merkezci yapısını da, kadının bedeninin indirgenmesini de anlamak mümkün olmaz.

— O zamandan beri erkekten farklı olan kadın mı?

— Yo hayır, tam tersi. Erkek kendini Tanrı’ya benzeterek memnun oluyor! Cinsiyet ayrımının, erkekler ile kadınlar arasındaki ilişkilerin altında, nötr ve henüz *kayıtsız* olan eril insanın yaratılışını, kadından “önceye” tarihleyen bu imgesel mit yer alıyor. Günümüzde hâlâ varlığını sürdüren, erkeğin farklı görülmemesine rağmen *kadının* farklı ve ayrı görülmesi paradoksu buradan kaynaklanıyor. Erkek kimseden farklı değildir, yalnızca insanoğludur o (ve paradoksal olarak eril ve nötrdür). Başlangıçtan gelen bu eril yansızlık veya nötrlük, cinsiyetler *arasındaki* farkları silmek istediğimizde niye hep eril prototipin ve modelin karşımıza çıktığını açıklıyor. Kadınların “biz farklı değiliz” söylemi, hep “Biz de diğerleri gibi insanız, insan prototipine aitiz,” demeye geliyor. Bu imgenin çözümlenmesi, insanlığın nötr ve cinsiyetsiz olmadığına, aksine iki cinsiyeti de içerdiği olgusuna varmamızı sağlar: Tanrı insanı “kadın ve erkek olarak” yaratmıştır. Öyleyse farklılık bir anlamda iki yönlüdür ve “erkeklik” –ne fazla ne eksik– “kadınlığa” eşdeğer bir tanımlamadır. Çok kısa süre önce bu sorunla ilgili bir röportaj isteği geldi bana: “Kadın erkekten ne yönden farklıdır?” Kimse de hiçbir zaman “Erkek kadından ne yönden farklıdır?”

demiyor ama... Mitler çözümlenip yıkılmadıkça, “cinsiyetlerin metafizik rol dağıtımı” imgesine hapsolmaktan kurtulamıyoruz: Erkek tiniyle tanımlanır, çünkü Tanrı’nın imgesinde yaratılmıştır; kadın ise bedeniyle tanımlanır çünkü erkeğin neslini sürdürmek için yaratılmıştır. Modern dili, nereden geldiğini bilmeden anlayamayız.

EŞİTLİK VE İŞBÖLÜMÜ

— *Eşitlikle ilgili reformun önemli adımlarını hatırlatabilir misiniz bize? Avrupa ülkeleri içinde en arkadan gelen Fransa, en azından kanunlar açısından yine de bayağı bir ilerleme kaydetti.*

— Bizim tarihimiz genellikle dura kalka ilerler ama Fransızlar bu kez tüm dünyayı şaşırttılar. 1996’da, aralarında Simone Veil, Yvette Roudy, Catherine Tasca, Michèle Barzach, Édith Cresson’un da bulunduğu, kendini siyasete adanmış bir grup kadın, “Eşitlik İçin Bir Bildirge”ye imza attılar. 1999’da Anayasa’nın 3. maddesine “Yasanın belirlediği koşullar çerçevesinde, kadın erkek her Fransız vatandaşı seçmendir,” ifadesi eklendi. Yani, Anayasa eşitliği düzenlemiyor (çünkü Cumhurbaşkanı Chirac bu sözcüğü reddetmişti) ama yasa koyucuya bunu teşvik etme yetkisi sağlıyor. 2000 yılında oylanan yasa, parti listelerinin (belediye, bölge, Senato, Avrupa ve Korsika Meclis seçimleri için) bir erkek bir kadın şeklinde eşitlik esasına göre belirlenmesi şartını getirdi. Üç bin beş yüzün üzerinde nüfusa sahip mahalli idareler ve belediyelerde listelerin, her altı adaydan üçü kadın olacak şekilde, altılık dilimler üzerinden eşitlik ilkesine göre düzenlenmesi gerekiyor. Bunun amacı, kadınların sistematik olarak listenin sonuna düşüp seçilme şanslarının azalmasını önlemek. Bu kurala uymayan listeler reddediliyor. Bu kural, yerel seçimlerde hemen meyvelerini verdi: 2005’te belediye meclisi üyelerinin yüzde 47,5’ini, 2010’da yüzde 48’ini kadınlar oluşturdu.

— *Ulusal Meclis veya il meclislerinin tek isimli seçim usulünde aynı başarı elde edilemiyor ama...*

— Doğru. Seçimlerde eşitlik ilkesine uymayan partilere mali yaptırım uygulanıyor: Kanun ihlalleriyle orantılı olarak devlet yardımları azaltılıyor. Bedel, hem adaylıklara hem de seçilenlerin sayısına göre belirleniyor, çünkü kaybedileceği önceden bilinen bölgelerde listelere çok sayıda kadın aday sokmak da mümkün. Çoğunlukla partiler yeterli sayıda kadın aday göstermek yerine ceza ödemeyi tercih ediyorlar! 2007’de Ulusal Meclis’e seçilen kadınların oranı yüzde 18,5 –ki eşitlikle ilgili gözlem verilerine göre Fransa bu oranla Nikaragua ile Ekvator Ginesi arasında bir sıraya yerleşiyor. Direnç, sol partilere kıyasla sağ partilerde daha yüksek: 2007’de seçilen kadınların oranı sosyalistlerde yüzde 25,6 iken, bu oran Halk Hareketi Birliği’nde (UMP) yüzde 14,5. Yine tek isimli seçim usulünün kullanıldığı il meclislerinde kadınların oranı ancak yüzde 12. Genel ve mahalli meclis üyesi fonksiyonlarını birleştiren bölgesel temsilcilerin seçimiyle ilgili reform, kutu oyunlarındaki gibi bir risk taşıyor: Üyelerin yüzde 80’i tek isim usulü, yalnızca yüzde 20’si liste usulüyle seçileceğinden, kadınların birkaç hane geri gitmesi mümkün.

— *Bu alanda her şey kaplumbağa hızında ilerliyor demek...*

— Kadın senatörlerin oranı yüzde 22! Bütün bu veriler partilerin kadınlara açılmaya pek de istekli olmadıklarını gösteriyor. Oysa kadınlar siyasete atılmaya, seçmenler de onları seçmeye hazırlar. Seçmenler artık kadınların daha yüksek mevkilere yükselmesini normal karşılıyor. Hatırlarsınız, bir kadın aday 2007 seçimlerinde ikinci tura yükselmeyi başardı ve hükümette de kadınlar, adalet, sosyal işler, içişleri, savunma, dışişleri, ekonomi ve maliye gibi bakanlıklarda önemli sorumluluklar üstleniyorlar. Siyaset alanını zorlamaya devam etmek gerek.

— *Soyut cumhuriyetçi evrenselliğin savunucularının aksine, bazıları sizi eşitlik hareketine azınlıkların adil olarak temsil edilmesini dahil etmemekle suçluyorlar.*

— Bazı grupların etnik veya dini kökenleri, cinsel tercihleri, fiziksel ya da zihinsel özürleri, yaşları veya görünümeleri nedeniyle üstü örtülü bir ayrımcılığa maruz kaldığı aşikâr. Cum-

huriyet'in görevi, varlığı kabul edilmeyen bu ayrımcılıklarla savaşılmaktır. Ancak, insanlığın yarısını oluşturan kadınlara yönelik ayrımcılığı –ki bu bütün uygarlıklarda görülen, geniş çaplı ve tarihi bir ayrımcılıktır–, azınlıklara yönelik muhalefetle karıştırmamak gerekir. Bu tür ayrımcılıklar evrensel değildir, bir ülkede azınlıkta olan ve baskı gören bir dini veya etnik grup, bir başka ülkede çoğunlukta olup, baskıyı uygulayan taraf olabilir. Çeşitlilikle ilgili kaygılarla bir alıp veremediğim yok ama ayrımcılığın bu türü zaman içinde değişebilir. Oysa kadın/erkek ayrımcılığı kalıcıdır.

— *Kadınlar ve erkekler kamusal alanı paylaşmayı öğrenirlerse, bunun azınlık gruplarının kendi yerlerini bulmalarına bir katkısı olur mu?*

— Evet, çünkü cinsiyet farklılığı, birlikte yaşamamanın özgüllükleri ezip geçmek anlamına gelmediğini anlamamıza yardımcı olur. Bir ülkede herkes için aynı dilin, aynı hakların geçerli olması olağandır. Ancak mutlaka aynı dinin veya aynı yaşam şeklinin benimsenmesi gerekmez. Çeşitlilik ve karma kültür, büyük tehlike oluşturan safkan ırk ve homojenlik düşlerinin önüne geçer.

— *Eşitlikle ilgili kanunlar geçici bir strateji mi?*

— Kim bilir? Felsefi kavramlar belirli bir andaki gerçekliği anlamamıza imkân verir. Bunlar analiz yöntemleridir ama aynı zamanda da harekete geçme araçlarıdır. Eşitlik kavramı yeni bir demokratik ideal olarak kendini göstermektedir. Kadınların siyasetten uzak tutulduğu bir ülkede demokrasiden bahsedilemez. Belki de gelecekte gerçekten karma ve eşitlikçi hale gelecek toplumlarda, eşitlik stratejilerine hiç gerek kalmaz. Ancak daha çok uzağız böyle bir şey!

YAŞASIN KADIN ERKEK EŞİTLİĞİ!

— *Ya siyasal iktidara kavuşan kadınlar ruhlarını kaybederlerse? Yaşamın ve zayıfların korunması gibi öteden beri kadınlara atfedilen erdemlerden uzaklaşmaları gibi bir risk yok mu?*

— Ben kesinlikle bu kaygıyı paylaşmıyorum. Kadınların “kadın olarak kalmayı” istemeleri için hiçbir neden yok. Eğer içlerinde gizilgüçler varsa, bu yeni alanda gelişecektir. Ressam, yazar, film yönetmeni olan erkekler “bir erkek eseri yaratacağım” diye düşünmezler. Ortaya çıkan eserler herkesin kendi deneyimlerinden süzülür, *a priori* tanımlanmış bir tözden gelmez. Bence en iyisi bu konu üzerinde fazla düşünmemek. Herkes hem kişisel, bireysel deneyimlerinden hem de bu deneyimin ortak, kişilerüstü yönünden yararlanır. Cinsiyet kişisel değildir.

— *Siyasette kadınlar cazibelerini kullanmakla suçlanıyorlar.*

— Neden olmasın? Erkekler de cazibelerini kullanıyorlar; hem kadınlara hem de erkeklere karşı... Her halükârda siyasal veya mesleki etkinliklerde cazibe aynı tonda çalmıyor; örneğin cesaret çok önemli ve kadınlar da gayet cesurlar. “Tek cinsiyetli” grupların daha tehlikeli olduğunu, kadın ve erkeklerin bir arada bulunmasının daha uygar bir ortam yarattığını düşünüyorum. Siyasette kadınlar, kişiliklerini korumaları ve açık sözlülükleriyle erkek meslektaşlarını huzursuz ediyorlar. Birlik ruhu yerine daha fazla özgürlük getirebiliyorlarsa ne mutlu. Sağ sol ayrımının ötesine geçen bazı sorunların çok boyutluluğuna karşı daha hassaslar. Siyasete atılan kadınlar oyunun kurallarını biliyorlar ama bu kuralların değişmesinde de rol oynayabilirler.

— *“Tek cinsiyetli” bir grupta erkekler liderlerin peşinden daha mı çok gidiyorlar?*

— Her iki cinsin eğilimlerini daha iyi anlamak için, ayrı ayrı bulunduklarında sergiledikleri davranışlara bakmak gerekir. Erkeklerden oluşan gruplar “lider ve tebaa”, yani bir şef ve bu şefe bağlı bir cemaat oluştururlar. Tebaanın şefe körü körüne itaat etmesi gerekir. Eskiden siyasette, orduda, polis teşkilatında, dini kurumlarda görüldüğü gibi tamamı erkeklerden oluşan gruplarda, faşizme varacak kadar tehlikeli boyutlara ulaşan toplu itaat davranışları gelişmiştir. Aynı durumun “biraderlik” için de geçerli olduğunu daha önce de söylemiştim. Erkeklerden oluşan gruplar bir şefin çevresinde ve bir mücadele çerçevesinde yapılır (spor müsabakaları bunun uygarlaşmış şeklidir; bunu anlamak için takım ruhu ve taraftarların aşırıya kaçan davranış-

larını gözlemlemek yeterli olacaktır). Hükmetme/boyun eğme ilişkisi ilk önce erkek/kadın arasında değil, erkek/erkek arasında gelişmiştir. Ardından, hükmeden kişi erkekleri ve kadınları egemenliği altına alır; erkekler de bunu özellikle kadınlara hükmederek telafi etmeye çalışırlar. Cinsiyet ayrımcılığı ile faşizm arasında büyük bir dayanışma vardır. Delikanlılardan oluşan erkek çetelerinde bir kıza kötü davranmak diğer oğlanların saygısını kazanmanın, “hükmeden” olduğunu, “karı kılıkli” olmadığını kanıtlamanın yollarından biridir! Bu mekanizma Clouzot’un *Le Salaire de la Peur* (Korkunun Bedeli) adlı filmine de konu olmuştur.

— *Peki ya yalnızca kadınlardan oluşan topluluklarda nasıl bir işleyiş var?*

— Manastırlar dışında, kadınların izole edilmesinin ne gibi sakıncalar doğurduğunu (toplu histeriler, mistik genç kızların artması gibi) gösteren pek fazla örnek yok. Alain Cavalier’in mükemmel filmi *Thérèse* geliyor aklıma. Görüldüğü kadarıyla kadınların baş başa kalması da pek bir yarar sağlamıyor. Yine de kadınlardan oluşan gruplarda toplu şiddet ve yıkım eğilimi görülmediğini düşünüyorum.

— *Bu noktada, Amerikalı kadın asker Lynndie England’ın Irak’ta Ebu Garib Cezaevi’nde işkencelere karışmasını veya bazı kamikaze kadınları örnek verenler olacaktır.*

— Doğru ama bunlar istisna olarak kalacaklardır. Her zaman, etrafındakilere şiddet uygulayan ya da öldüren kız veya cinsel tacizde bulunan kadın örnekleri çıkacaktır. Öte yandan onca katil, sübyancı veya tecavüzcünün yanında bu kadınların sayısı ne kadardır? İstisnalar kaideyi bozmaz. Cinsiyet farkını tanımlayıp öylece bırakmak da, yadsımaya çalışmak kadar anlamsızdır. Buna karşılık, uygarlığın getirdiği gelişmelerin, kadın ve erkeklerin bir arada bulunduğu toplum anlayışı lehine umut vaat ettiğini düşünüyorum. Her zaman savaş ve ölümden ziyade yaşama dönük olan dişilik unsuru, eril saldırganlığı düzeltebilir. Eril kültür de kadınları yenilikçiliğe ve risk almaya teşvik edebilir. Birlikte yaşamaktan hepimizin kârlı çıkacağı kesin.

3. KISIM

ÇİFTİN YENİDEN İCADI

BİZLER MEMELİYİZ VE HEP ÖYLE KALACAĞIZ

Nicole Bacharan: *Kamusal alanda gerçek anlamda karma bir yaşamı savunuyorsunuz. Peki özel yaşamda ve aile yaşamında bunun nasıl bir karşılığı var? Doğum kontrolü ve döllemeyle ilgili bilimsel gelişmeler, erkek ve kadın bedenlerinin rolü üzerinde de düşünmeye itmiyor mu bizi?*

Sylviane Agacinski: Eşitlik kültüründen bahsettiğimizde daha çok ev işlerinin paylaşılması, mesleklere ve karar kadrolarına eşit erişim akla geliyor... Beden ve bedenin işlevleri konusu gündeme geldiğinde ise, asimetrik bir alana giriyoruz. Bu bir gerçek; erkek ve kadın aynı fiziksel özelliklere sahip değiller. Burada önemli olan, bu asimetri üzerinde düşünürken, özgürlük ve eşitlik konularından uzaklaşmamak. Gerçek anlamıyla cinsiyet farklılığı, üreme ve cinsel yaşamla ilgili. Platon, cinsiyet farklılığının “üremeyle ilişkili olduğunu” söyler. Herkes toplumsal cinsiyetini değiştirebilir ve cinsel arzusunu bir cinse veya diğerine yönlendirebilir. Oysa çocuk yapabilmek için mutlaka bir dişi ve bir erkek üreme hücresine gereksinim vardır. Bizler hayvanlar âleminin memeliler sınıfında yer alıyoruz: Dişiler bebeği bedeninin içinde büyütüyor, erkekler spermlerini dışarıya boşaltarak ürüyor. Bununla beraber, bilim ve teknolojik gelişmeler bu farkı pek de dikkate almadan bedenleri giderek daha fazla değiştiriyor. Beden ebedi değildir, bir tarihi vardır.

Batı'da kadınlar doğum kontrolü uygulamaya başlayalı beri, her iki cinsin bedeni birbirine yaklaşmıştır. Yalnızca kadınlarınki değil, erkeklerin bedeni de değişmiştir. Teknik gelişmeler ve eşitlik sayesinde, iş yaşamındaki cinsel ayrımcılık azalmış, beden ağır işlerin yükünden kurtulmuş ve daha sportif hale gelmiştir.

— *Bu arada erkekler ile kadınların spor konusunda eşit olmadıklarına değinmekte yarar var. Mesela yüksek rekabete dayalı sporlarla uğraşan kızlarda, âdetlerin kesilmesi, erken yaşta kemik erimesi gibi birtakım sorunlar ortaya çıkabiliyor.*

— Sporda erkekler ile kadınlar eşdeğer değiller. Zaten yarışmalara bir arada katılmamalarının nedeni de bu. Sporun kadınlarda ve erkeklerde neden olabileceği hasarlar da aynı değil. Ancak eşitlik demek, her alanda aynı olmayı istemek anlamına da gelmiyor.

— *Tıp bilimi ve giderek artan düzeyde cerrahi, bedeni de değiştiriyor ve artık farklılıklar üzerinde oynanabiliyor.*

— Tıp bilimi, cinsiyet farkını bile değiştirebiliyor ve bu, cinsiyet değişimine kadar varabiliyor. Yine de ben varoluşumuzun iki cinsten birine ait olmayı temel aldığına inanıyorum; aynı ölümlü oluşumuz gibi... Bundan kaçış yok. Daha önce de söylediğim gibi çiftcinsiyetlilik bazen görülebiliyor ve yaşanması zor bir durum ama neyse ki çok nadir olarak ortaya çıkıyor. Gerçek anlamda cinsiyet değiştirilebilmesi fikri bana, bazı doktorların desteklemeyi sürdürdüğü bir aldatmaca gibi görünüyor. Bazı kişilerin kendilerini bir cinsiyete ait hissedememelerini, bedenleriyle barışık olamamalarını yadsıyor değilim. Anlaşılması ve tedavi edilmesi güç derin ruhsal bunalımlar ortaya çıkabiliyor bu durumda. Ancak bunun çözümü cerrahi operasyon mu acaba? Vaat edilen değişiklikler aslında çok yüzeysel. Evet, bazı kişilerde ameliyatlar geçirip hormon tedavisi aldıktan sonra, bir dereceye kadar karşı cinse benzemek mümkün olabiliyor. Ancak bunun ne kadar zor olduğu ve cinsiyet farkının bu geçişi ne kadar zorlaştırdığı da bilinen bir gerçek. Öte yandan transseksüeller, geçirdikleri ameliyatlar sonrasında kısır hale geliyorlar. Cerrahi olarak yapay memeler yaratmak ve hatta vajina yapmak bile mümkün, ancak cerrahların yaptığı penis-

lerde ereksiyon sağlanamıyor (bazen de yapılan penis zaten sert bir yapıda oluyor ve sürekli sert kalıyor veya küçük bir pompa yardımıyla hava pompalanarak şişirilebiliyor). Transseksüeller temsili bir görüntü, hayal edilen cinsiyetin bir sureti haline geliyorlar.

— *Cinsiyet değişikliği bir yana, estetik cerrahiyle (“dış görünüşü mükemmelleştirme cerrahisi” de diyebiliriz) hem erkeklerin hem de kadınların bedenleri değiştirilebiliyor.*

— Dürüst hekimler bu alanda gelen taleplerin analizinin de, talepte bulunan kişinin sonuçtan tatmin olmasının da çok zor ve karmaşık olduğunu itiraf ediyorlar. Eğer mümkünse, doğuştan gelen bir bozukluğun giderilmesinde veya dış görünüşün güzelleştirilmesinde ne sakınca olabilir? Diğer taraftan, dış görünüşünü değiştirme arzusunda, derin ve köleleştirici bir sosyal baskının da etkili olduğunu gözden kaçırmamak gerek. Bu baskı, daha önce hiç olmadığı derecede insanlara ve özellikle de kadınlara dayatılan estetik normların bir ürünü. Bedenin görüntüye indirgendiği toplumlarda yaşlı veya şişman olmaya izin yok. Kusursuz modeller, modanın eskiden gündeme getirdiği zorlamaları çok çok aşan ve neredeyse zorbalığa varan bir baskı oluşturuyor. Güzellik ve sağlık, çok kârlı pazarların arkasına sığındığı mazeretler olarak karşımıza çıkıyor. Kozmetik, parafarmasötik,* paramedikal sektörler, bir dereceye kadar cerrahi ve formda kalmak veya belirli bölgelerde inceltme sağlamak için pazarlanan bir dizi ürünü sayabiliriz bu pazarlara örnek olarak. Herkes bedenini, güçlü, eskimez, seksi, estetik normlara uygun, hatta ırksal farklılıklardan arınmış şekilde tutmakla yükümlü. Paris’te ve bazı ülkelerde, toplumsal kabulü artırma umuduyla çok siyah tenleri beyazlaştıran tehlikeli ürünler satılıyor. Çok soluk tenleri bronzlaştırmak için, solaryumlarda yine oldukça tehlikeli ultraviyole seansları uygulanıyor. Beyaz ırkın etnik merkezliliği bir yana, egemen sınıfın estetik kriterleri bireyler üzerinde baskı yaratıyor.

* Doğrudan veya dolaylı olarak sağlığın düzeltilmesiyle ilişkili olan, ancak ilacın yasal tanımlaması kapsamına girmeyen ürünler. (ç.n.)

YALNIZCA HÜCRE SAĞLAYICISI OLMAK

— *Tıp bilimi artık çocuk sahibi olmanın farklı kısımlarını birden fazla erkek ve kadın bedenine paylaştırma imkânına da sahip. Bu durum, birbirinden çok farklı iki deneyim olan “anne olma” ve “baba olma” deneyimlerinin yeniden değerlendirilmesini gerektirmiyor mu sizce?*

— Bu noktada ebeveynlik ile çocuk sahibi olma kavramlarını birbirinden ayırmak gerektiğini düşünüyorum. Evlat edinerek de anne veya baba olabilirsiniz. Diğer taraftan, bir çocuk dünyaya getirmek her zaman annelik veya babalık sorumluluğu kazandırmaya yetmez. Ayrıca çocuk sahibi olmanın erkek ve kadın için aynı anlama gelmediği konusunda size katılıyorum. Kadında yaşam doğrudan doğruya kadının bedeni içinde oluşmaktadır: Embriyon anneyle “yekvücut olur”; hemen himaye altına alınması gereken ve anneyi dönüştüren bir konuktur. Bu nedenle kadın bu potansiyel yaşamı kabul etme gücünü kendinde bulamıyorsa, bebeği davetsiz bir konuk gibi görüyorsa, bu yola hiç girmemesi ve kürtaj yaptırmaması daha iyi olur. Zaten embriyonların büyük bir kısmı, çoğunlukla kadın farkına bile varmadan, gebeliğin çok erken döneminde kendiliğinden düşer. Buna karşılık, gebelik tamamlanır ve bebek dünyaya gelirse, bu doğum bebeği doğuran annede kendiliğinden (*ipso facto*) bir sorumluluk hissi yaratır; bu yeni canın mimarı annedir çünkü... Hatta düşünür Hans Jonas, yeni doğan bebeğe karşı duyulan sorumlulukta “bütün sorumluluk eylemlerinin arketipini” görür. Oysa erkeğin deneyimlediği çok farklıdır. Erkek baba olduğunu her zaman anneden öğrenir ve hem dölleme hem de çocuğun dünyaya gelişi babanın bedeninin içinde değil dışında gerçekleşir. Genetik testlerin ortaya çıkışına kadar, erkeğin doğan çocuğun gerçek babası olup olmadığından emin olması bile imkânsızdı (eskiden kullanılan Latince “*Pater semper incertus*” yani “Babanın kim olduğu şüphelidir” deyimini de bunu dile getirir). Bu nedenle kanunlar önünde babalık evlilikle, annelik çocuğu doğurmakla tayin edilir.

— *Doğum kontrolünü çocuğun dünyaya getirilmesi konusunda erkekler ile kadınlar arasındaki ilişkiyi nasıl tamamen değiştirdiğini gördük. Günümüzde ise bunun tam tersi için tıbbi araştırmalar yapılıyor: Hamile kalmakta zorlananlara yardımcı olmanın yolları aranıyor...*

— Doğum kontrolü sayesinde çocuk sahibi olma ve cinsellik birbirinden ayrıldı. Artık çocuk sahibi olma amacı dışında da cinsel ilişkiler yaşanabiliyor. Tıbbi doğum yardımı sayesinde ise bunun tersi de geçerli hale geldi. Artık cinsel ilişki olmadan da çocuk sahibi olunabiliyor. Başlangıçta tüp bebek uygulaması yalnızca belirli bir amaç için uygulanıyordu; kısır çiftleri çocuk sahibi yapmak. Bu uygulamayla çiftin üreme hücreleri bir araya getiriliyordu. Bir başka yöntem yapay dölleme ve bu yöntemin tarihi daha eskilere uzanıyor. Erkek kısır olduğunda, çift sperm bankasına başvurabiliyordu. Alınan sperm *in vitro* olarak (laboratuvar ortamında) annenin yumurtasıyla birleştirildikten sonra, embriyo annenin karnına yerleştiriliyordu. Son bir seçenek daha var. Kadın kendisinin de eşinin de hücresini taşımayan bir çocuk doğurabiliyor. Artık kadınların yumurta hücreleri de alınabiliyor (bu tarihte ilk kez gerçekleştiriliyor). Böylece erkek üreme hücreleri gibi kullanılabilecek bir malzeme niteliği kazanıyorlar.

— *Sperm vermek ile yumurta hücresi vermek aynı şey mi sizce?*

— Hayır, çünkü sperm vermenin hiçbir riski yok. Oysa yumurta hücresi vermek, önemli hormonal tedaviler gerektiren karmaşık bir süreç. Yumurta hücrelerini satan kadınlara yumurtalıkları uyarmak için tehlikeli uygulamalar yapılıyor. Bunlar, işsizlikle, yoksullukla baş etmeye çalışan kadınlar. Beyaz kadın ticareti ve Doğu Avrupa'daki gibi taşıyıcı anne piyasasını da besleyen kadınlar. Bence bu “çocuk üretimi” faaliyetindeki en önemli yenilik, iki cinsin de gebelikte rol alması ama bunu insan olarak değil de, yalnızca malzeme olarak gerçekleştirmeleri. Bu doğum piyasası daha çok kadınları etkiliyor.

— *Sperm veya yumurta hücresi donörleri arasında anne baba aramak anlamsız öyleyse...*

— Anne baba değiller, biyolojik hücre sağlayıcılar. Burada, sperm veya yumurta hücresi sağlayan ya da rahmini kullandıran bedenlerin üretim malzemesi olarak görüldüğü “çocuk üretimi” mantığı ile gerçek anne baba olmasalar da çocuğu yetiştirerek ona yaşama olanağı sağlayan mantık arasında bir seçim yapmak gerekiyor. Sorun, ileride çocuğun kendini belirli kişilerden doğmuş bir çocuk olarak mı, yoksa bir akrabası veya tarihi olmayan, üretilmiş bir canlı olarak mı göreceğidir. Günümüzde, anonim üreme hücresi bağışları aracılığıyla doğan çocukların, çoğu zaman ümitsizce bir insan yüzü arayışı içinde olduklarına tanık oluyoruz. Kendi yüzlerini, bireyliklerinin bir yarısını aldıkları belirli bir kişiyi arıyorlar. Bugün Avrupa ülkelerinin büyük bir çoğunluğu, üreme hücresi bağışlarında (Irène Théry bunları “doğum bağışı” olarak adlandırıyor) anonimliği kaldırma yolunda ilerliyor.

— *Bu durumda, Fransa’da annelere kimlikleri hakkında bilgi vermeden bebeklerini dünyaya getirme ve evlatlık olarak verme hakkı sağlayan anonim doğum da sorgulanacak...*

— Bu çok sancılı bir sorun. Bu kanunun amacı bebek cınyetlerinin önüne geçmek. Bildiğimiz gibi kadınlar, genellikle de ergenlik dönemindeki genç kızlar, çıkışsız –veya öyle sandıkları– bir durumda bulabiliyorlar kendilerini. Bu durumda anonim doğum bir çıkış yolu sağlıyor. Öte yandan bu sistem evlat edinmeye de imkân veriyor, dolayısıyla da evlatlık almaya aday çiftler tarafından savunuluyor. Ancak çocuğun kökenini ve geçmişini öğrenme hakkıyla ters düşüyor ki bu durumun da göz önünde bulundurulması gerek.

— *Burada erkekler ile kadınlar arasında bir eşitsizlik yok mu? Kadının anonim doğum yaparak anneliğini saklama hakkı var ama erkeğin babalığını inkâr etme hakkı yok; eğer kanun şart koşarsa DNA testiyle saptanan babalığı kabul etmek zorunda.*

— Doğru. Fransız kanunları çocuklara babalarını arama hakkı tanıyor. Çocuk babasını bulursa, babalık görevini yerine getirmesi, çocuğun yetiştirilmesine katkıda bulunması gerekiyor. Bazı miras davalarında, şüpheli bir babalık durumunu

kesinleştirmek için kadavraların mezardan çıkarıldığına tanık oluyoruz. Oysa doğum kontrolü, kürtaj hakkı ve anonim doğum sayesinde, kadınlar artık anneliği kabullenme veya kabullenmeme hakkına sahipler. Buradaki en ciddi sorun, çocukların anne babalarının kimliğine ilişkin soruları konusunda eşitsizlik olması. Bu açıdan sperm veya yumurta donörlerinin kimliklerini gizlemesi savunulamaz. Bu uygulama donörleri yalnızca birer hücre sağlayıcısına indirgiyor ve nesneler ile kişiler arasındaki farkı ortadan kaldırıyor. Bu nokta hukuk açısından çok önemli.

— *Ortada olmayan ebeveynlerin –belirsiz baba, anonim doğum yapan anne– peşine düşmek çoğunlukla fiyaskoyla sonuçlanmıyor mu?*

— Anne babalarının kim olduğunu bilmeyen bazı çocuklar, bu nedenle acı çektiklerini söyleyerek yana yakıla ana baba arayışına giriyorlar. Anonim doğum taraftarları, bazen öğrenilenlerin yarattığı yıkımın bilmemek kadar kötü olabileceğini savunuyorlar. Psikanalistler bilirler; insanlar –akrabalarını gerçekten tanıyor olsalar bile– kökenleri konusunda düşler kurarlar. İnsan kafasından bir “aile romanı” uydurur, onu süsler püsler, ailenin belirli bir koluna kendini daha yakın hisseder... Herkesin düş gücü kökenleriyle uğraşır. Küçükken, masallardaki prenslere, perilere benzeyen olağanüstü akrabaları olduğunu düşler insan. Bu düşlerin, hayal kırıklığı yaratan gerçekle yüzleşmekten daha güçlü olup olmadığı kanıtlanamamıştır. Burada asıl sorun kurumları ilgilendirmektedir: Ebeveynlik türlü şekillerde oluşturulabilir ama sırlar ve yalanlar üzerine hiç yoktan inşa edilemez.

CİNSİYET FARKINI İNKÂR ETMEYELİM!

— *Ebeveynliğin yeni sınırında, eşcinsel çiftlerin çocuk sahibi olma veya evlat edinme istekleri yer alıyor ki çoğu çift bunu zaten yapıyor. Konuyu değerlendirmeden önce bir noktaya açıklık getirmekte fayda var: Siz cinsiyet farkı (erkek ve kadın) ile cinsel kimlik farkını (heteroseksüel, eşcinsel, lezbiyen, biseksüel, transseksüel vb.) kesin olarak birbirinden ayırıyorsunuz.*

— Cinsel kimlik kavramının kendisi de tehlikeli. Cinsellik değişkenlik gösteren, sabit olmayan bir pratik. Tamamen özgür bırakılmalı, sivil kimliğin temelini oluşturmamalı. Cinsiyet farkı ise (İngilizcedeki *male/female*), her zaman uygun olmasa da, kimliğin belirlenmesinde kullanılabilecek bir faktör. Spordan bahsettik; çocuk sahibi olmaktan bahsettik uzun uzun. Cinsiyetler arası eşitliğin olduğu modern toplumlarda, meslekler arasındaki cinsiyet ayrımcılığı ortadan kalkmaya yüz tutmuş durumda. Yine de, özel olarak kadınları etkileyen toplumsal şiddet formları –örneğin fahişelik– ne yazık ki varlığını sürdürüyor.

— *Ülkemizde çok yakın zamana kadar eşcinseller cinsel tercihleri nedeniyle ayrımcılıkla karşı karşıya kalıyorlardı. Bu durum dünyanın birçok yerinde hâlâ devam ediyor.*

— Kesinlikle doğru. Bu kabul edilemez bir durum. İşte bu nedenle, cinsellikle ilgili her türlü ayrımcılıkla mücadele bir öncelik oluşturuyor. Ancak diğer taraftan, kadın erkek eşitliğini, herkesin kendi yönelim ve tercihlerinin ardından gitme özgürlüğünü savunmak, cinsiyet farkını yadsımaya, kadın ile erkeğin birbirinin yerine geçebileceğini düşünmeye neden olmamalı. Örneğin kadın ve erkeğin ebeveyn olarak rolleri değiştiremez. Bir eşcinsel veya heteroseksüel olarak değil, bir kadın ya da erkek olarak anne veya baba olunabilir ancak.

— *Bazı kimseler “cinsel kimlikler” arasındaki ayrımın –“erkek” veya “kadın” kategorisinde sınıflandırılmamızın– tamamen toplumsal bir yapılandırma olduğunu savunuyorlar. Bu görüşe göre, bu sınıflandırmada esas olan kendi doğamız, cinsiyetimiz değil de, bizi bu kategorilerden birine sokan toplumun şartlandırmaları.*

— Cinsel kimlik ayrımının (dişil/eril) cinsiyet ayrımından (dişi/erkek) farklı olduğu doğru. Bunlardan ilki, toplumsal yaşamın farklı yönleriyle (dış görünüm, jest ve davranışlar, konum ve rol vb.) ilgili olan ve kadınlar ile erkekler arasındaki ilişkileri belirleyen kültürel ve tarihsel bir tanımlama. İkincisi ise bizim yaşayan ve ölen canlı varlıklar olmamıza dayanıyor. François Jacob’un ortaya koyduğu üzere cinsiyetlenme ölümle

ilişkili biyolojik bir durumdur. Ancak bu cinsiyetlenme durumu basit bedensel farklılıklara (örneğin anatomik yapıya) değil, kadın ve erkeğin cinsel ilişkisinin döllenmeyle sonuçlanabilecek olmasına dayanır. Dişi/erkek ayrımını, yalnızca ve yalnızca *döl verme* (“üreme” de diyebiliriz) şeması tayin eder. Bütün farklı kültürler, bu ayrımın etrafında şekillenir ve doğuma, cinsel ilişkilere, ölüme toplumsal anlamlar yüklerler. Dişil ve eril cinsel kimlikler aslında toplum tarafından yapılandırılrsa da, cinsiyet farklılığıyla bir karşıtlık veya *analog* bir zıtlık oluştururlar.

— *Cinsel kimlik ayrımı çağa ve kültüre göre değişiyor mu?*

— Evet ama çift yönlü yapısı cinsiyet ayrımını temel alıyor. Özellikle şunu belirtmek gerek: Kadın ve erkek cinsel kimliklerine, tarihsel olarak ataerkil evliliklerdeki kadın erkek ilişkileri gibi hiyerarşik bir yapı kazandırılmıştır. İşte bu nedenle yıkılmaları gerekir. Ancak, cinsiyetlenme durumunu ortadan kaldırmak için, cinsel kimlikler arasındaki sınıflama ve hiyerarşiyi kaldırmak yetmez. Hep aynı soru karşımıza çıkacaktır: “Bu durumun üstesinden nasıl geleceğiz?” Her şeyden önce cinsiyetin, cinsiyete bağlı eğilimlerin rol oynadığı veya oynamadığı deneyim alanlarını belirlemek gerekir. Bunun, bireylerin “özelliklerini” cinsiyetin belirlediğine dair eski görüşlerle hiçbir ilgisi yoktur. Bireyleri cinsel kimlikleri de belirlemez. Kadın/erkek karşıtlığının yerine eşcinsel/heteroseksüel karşıtlığını geçirmeye çalışmak ise daha da saçmadır. Cinsiyetimizin gerçekliğini yadsıdığımız takdirde, birbirinden hiçbir farkı olmayan, cinsel açıdan nötr bir insanlık kalır geriye, homoseksüel ve heteroseksüel kavramları da anlamlarını yitirir. Cinsel eğilimden bile söz edemeyiz artık. Neye karşı eğilim duyulacak o zaman?

— *Sizce eşcinsel çiftlerin evlat edinme veya tıbbi yardımla çocuk sahibi olma gerekçeleri nelerdir? Yoksa buna izin verilmemeli mi?*

— Tıbbi yardımla çocuk sahibi olma uygulamalarının sınırları, çocuğun menfaati ve başka bir beden kullanımıyla

ilgilidir. Örneğin bir çocuğa, iki kadının veya iki erkeğin oğlu ya da kızı olduğunu söyleyemezsiniz, böyle bir şey söyler-seniz de bu yalan olur! Gerçeğin bu kadar dışına çıkarak, kurumsal ve sembolik bir aile düzeni oluşturmak mümkün değildir. Tarih boyunca aile kurumunun anne ve babadan oluşan ebeveyn çiftini temel alması ve çocuklar ile ebeveynler arasında hukuki bağlar kurması bir tesadüf değildir. Bu bağ-lar, tamamen keyfi kararlara değil, gerçek anlamda çocuğu dünyaya getiren bir çiftin olmasına ve gerçekten bir doğumun gerçekleşmesine dayanır. Yoksa isteğe göre üçlü bir ebeveyn grubu da oluşturulabilir. Anne ve babanın varlığına dayanan ikili yapı, üreme gerçeğinden gelir ve kurumsallık da bu ger-çeği temel alır.

— *Sizce evlat edinme günümüzde de, deyim yerindeyse “eski tip” doğal çocuk sahibi olma temeline mi dayanmalı?*

— Bugün bu soruyu sorabilmemizden nedeni biyoteknolo-jinin hayal gücümüzü değiştirmiş olmasıdır. Şöyle düşünelim: Birinin kadın diğzerinin erkek olma şartı aranmaksızın her çiftin ebeveyn olabildiği bir anlayışa geçerse, o zaman üç anneli veya dört babalı ebeveynlikler de olabilir, neden olmasın? Bir çocuğu üç veya dört kişi de büyütebilir; ebeveynlik kavramı iki kişiyle sınırlı kalmaz. “Birbirinin cinsel partneri olan çift” ile “bir çocuğun anne babası olan çift” kavramları da bire bir örtüşmez. Bunun örneklerini, boşanmalar ve yeniden evlenme-ler sonrasında oluşan ve farklı özgürlüklere kapı açan ailelerde görmek mümkündür. Yine de, çocuk sahibi olma ve cinselliğin birbirinden ayrıldığı noktada, eşcinsel bir çiftin ebeveyn olma-sının meşruluğunu tartışabiliriz. Her halükârda, bir kişinin cinsel eğilimi artık evlat edinmeye engel oluşturmamalıdır ve bütün insanların eşitliği ilkesi temelinde, herkes bu hakka sahip olabilmelidir.

— *Bir yumurta hücresinin bir başka yumurta hücresiyle döllenmesi de artık bilimsel olarak olanaklı. Kadınların kendi aralarında çocuk yapması konusunda ne düşünüyorsunuz?*

— Jean-Pierre Vernant’ın Eski Yunan’da ortaya koyduğu üzere, erkek hayal gücü yalnızca babalardan gelen bir kalıtımın

hayalini kurmuştur. Kadınlar da aynı şekilde yalnızca kadınlardan doğan çocukların hayalini kuruyor olabilirler mi? Karşı cinsten bu derecede kaçınmanın ne gibi bir yararı olabileceğini anlayamıyorum. Ayrıca bir kez daha sormak isterim: İnsanları hücrelerle karıştırmış ve çocuğu bir laboratuvar ürünü gibi görmüş olmuyor muyuz bu durumda?

KİRALIK KARIN

— *Tıbbi yardım aracılığıyla çocuk sahibi olma uygulamaları sayesinde yeni aktörler sahneye çıktı: Sperm donörü ve yumurta hücresi donörü. Günümüzde artık bir üçüncü aktör daha var, taşıyıcı anne. Bunu bir umut kapısı, bir özgürlük gibi mi görmeliyiz, yoksa fahişeliğin bir türü gibi mi? Artık “mümkün olduğu” için izin verilmeli mi bu tür uygulamalara?*

— Teknoloji ve teknolojik gelişmeler, çoğunlukla sonsuz güç isteği ve uç noktada bireyci ideolojinin ürünüdür. Bunun tek savunması da çoğu zaman “Mademki yapabiliyoruz, öyleyse yapmamak için bir neden yok,” savıdır. Bilim insanın eline güç verir, insan da bu güçten özgürce yararlanmak ister. Ancak hiçbir teknolojik gelişme –özellikle de tıp alanındaki gelişmeler– deontolojiden ve ortak prensiplerden uzaklaşamaz. Toplumla ve daha temel olarak bir uygarlığın değerleriyle ilgili her şey için geçerli sınırlar ve normlar vardır. Bilim, teknik, etik ve hukuk birbiriyle sıkı ilişkili alanlardır. Taşıyıcı anneler konusunda sorun, “bazı insanların taleplerini karşılamak için, başka insanların bedeninin kullanılmasının doğru olup olmadığı” şeklinde ortaya konulabilir.

— *“Kadının kendisi taşıyıcı olmaya razıysa neden olmasın?” diye soranlar çıkacaktır...*

— Ama bu rızanın hangi şartlar altında verildiği, özgürce verilir verilmediği sorgulanmalıdır. Bazı kesimler, taşıyıcı anneliğe izin vermeyen Fransız hukukunun çağın gerisinde kaldığını düşünüyor. Ya çağın ilerisinde olsaydı? Uygarlığımız 1789’da belirlenen ilkeleri temel alıyor; bu ilkeler de mi çağın

gerisinde kaldı? İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi'nde şöyle yazar: "Özgürlük başkalarına zarar vermeden istediğini yapabilmektir." Kanunlarımız 1949'dan beri her türlü onur kırıcı muameleyi yasaklamış, insana ve bedenine saygı gösterilmesini şart koşturmuştur. Dünyanın her yerinde aynı kanunların geçerli olmaması ve zengin çiftlerin yabancı ülkelere gidip (aslında bu uygulamanın yasal olduğu ülke sayısı da çok az) Fransa'da yasak olan "hizmetleri" alabilmeleri bahanesiyle bu ilkelere sırtımızı mı dönelim? Bir uygulamanın "başka bir yerde" mümkün olması, bu uygulamanın mutlaka doğru olduğu anlamına gelmez.

— *Kan, süt, üreme hücreleri ve bazı organların bağış insan onurunu kırıcı olarak görülüyor ama... Taşıyıcı anne olup karnını kiralamanın ne farkı var?*

— Bu konuda uzmanlaşmış kliniklerin "taşıyıcı anne" adaylarını bağış ve cömertlik bahaneleriyle ikna etmeye çalıştıkları doğru. "Acı çeken kadınların yardımına koşun, yaşam verin!" diyorlar. Aslında burada bir sektör, bir pazar içinde ticari bir alışveriş söz konusu ve en büyük kârı elde edenler de aracı kuruluşlar. Kuşkusuz taraflar arasında –çocuk sahibi olmak isteyen aile, taşıyıcı anne ve klinikler– satıştan, ücretten veya ticaretten hiç bahsedilmiyor. Bunun yerine "harcanan zamanın veya giderlerin karşılanması" şeklinde bir jargon kullanılıyor. Oysa tabii ki taşıyıcı anne ve satılan ürün –ki burada ürün bir bebek– için yapılan ödemeler söz konusu. Çiftler, gereksindikleri genetik malzemeyi veya rahmi yoksul ülkelerde ya da toplumun düşük gelirli kesimlerinde arayan sponsorlara, müşterilere dönüşüyor. Böylelikle, fuhuş batağına alternatif olarak yoksul kadınlardan yararlanmanın ve köleliğin yeni bir şekli ortaya çıkmış oluyor.

— *Demek rahme kiralık bir daire gözüyle bakmak pek de doğru değil...*

— *Sefiller*'deki Fantine'i hatırlayın. O da saçlarını, dişlerini satıyordu... Sefalet düşen kişi, elinde ne varsa onu satar. Günümüzde organ ticaretinin çok sıkı denetim altına alınmasına çalışılıyor ama yasadışı organ ticaretinin yine de devam ettiği

herkesçe biliniyor. Fransa’da kişinin organlarını satması kesinlikle yasak: Organlar için “kullanım dışı” tanımı kullanılıyor. Kanunda, canlı donörden organ nakline “istisnai” durumlarda izin var. Yalnızca yakın akrabalar, “başkasının tedavisi yararına” ve maddi çıkar temin etmemek kaydıyla (tabii manevi baskıyı saymıyoruz) organ verebilirler. Kanunun görevi insanların kendi kendilerine zarar vermelerini ve vicdansız organ mafyasının kurbanı olmalarını engellemektir. Sefalet içindeki bir kadına rahmini satma veya kiralama “hakkı” tanımak, fuhşun bir başka şekline kapı açmaktır.

ARZULARINDAN VE BENLİĞİNDEN VAZGEÇMEK

— *Açıklayabilir misiniz, fuhşla ne ilgisi var bu durumun?*

— Seks işçiliği, başkalarının arzuları uğruna, kendi arzu etme özgürlüğünden feragat etmeyi gerektirir (muhabbet tellallarının sürekli baskısı da cabası). “Başkaları için annelik” de özel yaşama, kişisel varoluşa açılmış bir parantez gibidir. Kendinden vazgeçmeyi gerektirir. Beden bir araç haline gelmiş, bedensel zevkler tutsak edilmiş, bir bütün olarak kişinin kendisi köleleştirilmiş ve bir başkasının hizmetine sunulmuştur. “Taşıyıcı annelik” rolüyle ilgili çelişki, bir arzuya (çocuk sahibi olma arzusuna) cevap vermek için kullanılan kadının kendi arzularından vazgeçmesinin gerekmesidir.

— *Fuhşu ve taşıyıcı anneliği destekleyenler genellikle aynı kişiler. Bedenini satmak veya kiralamak ile —çoğu zaman gönülsüzce— işgücünü satmak arasında pek de bir fark olmadığını söylüyorlar...*

— Bir işi yaparken, ne kadar köleleştirici ve istenmeyen bir iş olursa olsun, insan elini kolunu veya beynini kullanır; organik fonksiyonlarını ve bedenini yaşamsal organlarını değil... Akciğerler, sindirim sistemi veya üreme sistemi yaşamı sürdürmek için gerekli olan organlardır. İşgücünü satmak, bedenini satmakla karşılaştırılmaz. Taşıyıcı annelik yeni bir “meslek” değildir. Burada kadının hiçbir şey “yapması” gerekmez; yal-

nızca beslenmesine, sağlığına ve yaşam şekline dikkat etmesi yeterlidir. Akşam sona eren, sabah yeniden başlanan bir iş yapmaz. Taşıyıcı annenin, dokuz ay boyunca günde yirmi dört saat, kendi bedensel ve manevi varlığından soyutlanması, bedenini başkalarının arzusu için biyolojik bir araca dönüştürmesi gerekir. Günde on iki saat çalıştırılan işçi, köleleştirilmekten yakınabilir ama yine de iş dışında kendine ait bir özel yaşam alanı kalır. Kadını taşıyıcı anne olarak kullanmak, aslında her defasında benzersiz ve kendine özgü bir deneyim olan anneliği özel yaşamın içinden çekip alır ve kadını işçiye dönüştürür. Bir rahim başkasının rahmi yerine geçirilir. Hem fuhuş hem de başkaları için taşıyıcı annelik yapmak, özel yaşam ile iş yaşamını iç içe geçirdiği için birbirine benzer.

— *Ya aynı aile içinde, kız kardeşler, kuzinler, anneler ve kızları arasında olursa? Bu durumda ticaret değil de bağış söz konusu...*

— Evet bu durumda yapılan bağış gerçeğe daha yakın görünüyor. Peki ama acaba aile düzeninin getirdiği zorunlulukları ve enstest tabusunu yeterince sorguluyor muyuz burada? Kız kardeşinin embriyosunu taşıyan kadının, bir şekilde eniştesinin spermini alması gerekiyor. Kısır bir kadın kız kardeşinin yumurta hücrelerini alırsa, her iki kız kardeşin de aynı adamın spermiyle temasa geçmesi gerekiyor. Bir anne kızının çocuğunu taşıdığı anda veya tam tersi söz konusu olduğunda, bu kez de kuşaklar arası bir karışıklık ortaya çıkıyor. Bu noktada durup, tıbbın bu “çocuk arzusunu” ne pahasına olursa olsun karşılaması gerekir mi gerekmez mi diye sormak zorunda değil miyiz? Fransa’da bu uygulamalardan bahsederken, genellikle gebelik veya annelik sözcüklerini içermeyen “*gestation pour autrui*”^{*} terimi kullanılıyor. Zorlu ve bazen de tehlikeli doğum olayını açıkça dile getirmeyip, üstü kapalı bir şekilde tanımlamak için başvurulmuş bir yol bu.

* “Başkası için gestasyon.” Tıbbi dilde “gebelik” anlamına gelen ama bu sözcük kadar yaygın olmayan “gestasyon” sözcüğü kullanılıyor. Türkçede böyle bir tanımlama yok. (ç.n.)

“BEN BEDENİMİM”

— *Eskiden, “Doğurmadan anne olunmaz,” denirdi.*

— Hâlâ deniyor! “Taşıyıcı anneler” de basbayağı hamileler ve hamileliğe bağlı bütün değişimleri geçiriyorlar. Fetüsün içlerinde büyüdüğünü hissediyorlar ve bebek onu taşıyan kadının bedeniyle alışveriş yaparak büyüyor. Bebeğin beyin gelişimini annenin hormonları düzenliyor. Hamilelik sırasında gerçekleşen epigenetik* süreçler olmadan, embriyonun bebeğe dönüşmesi imkânsızdır. Bebeği üreten genler değildir. Kadın da canlı bir araç değildir. İnsanın bedensel yaşamı, kişisel, duygusal ve cinsel varlığının bir ifadesidir. Maurice Merleau-Ponty’nin dediği gibi “Ben bedenimim”.

— *Kadın bedeninin kişiselliğinin bu şekilde yadsınmasında, kadın bedenini az veya çok bilinçli bir şekilde yeniden köleleştirme, bir laboratuvar malzemesi haline getirme isteği de yok mu?*

— Ve Aziz Augustinus’un düşlediği gibi çocukların masum, şehvetten arındırılmış bir şekilde dünyaya getirilmesi isteği. Tıbbi yardım aracılığıyla çocuk sahibi olma uygulamasının da eril bir model olup olmadığını sorgulayabiliriz... Erkek için çocuk sahibi olma hep bedenin dışında gerçekleşen bir olaydır. Günümüzde biyoteknolojik yöntemler, çocuk doğurmayı dışsallaştırmaya, kadın bedeninin dışına çıkarmaya aracı olmaktadır. Ektogenez, yani fetüsün insan bedeni dışında suni bir rahimde geliştirilmesiyle ilgili araştırmaların gerçek amacının ne olduğunu da anlayabilmiş değilim. Bunlar çok masraflı araştırmalar ve bu tür bir uygulamayı kim kullanmak ister ki? Bu uygulamaların çocuklar üzerindeki etkileri nasıl olur? Epidüral anesteziyle doğum ağrısından kurtulan kadınlar, artık hamilelik deneyiminden de mi “kurtulmak” istiyorlar acaba? Pek de emin değilim bundan.

— *Yani sizce çiftler mümkün olduğunca geleneksel yöntemle çocuk sahibi olmaya devam edecekler öyle mi?*

* Epigenetik “genetiğin üstünde” anlamına gelir. DNA dizilerinde herhangi bir değişiklik olmaksızın gen anlatımında oluşan kalıtsal değişimleri ifade eder. (ç.n.)

— Tıbbi yardımla gebelik hiç de zevkli bir şey değil! Bu uygulamaların kadın ile erkek arasındaki arzuyla ilişkili çocuk arzusunu ortadan kaldıracabileceğine inanmıyorum. Cinsel arzu ile çocuk sahibi olma arzusu arasındaki ilişkiyi bir çırpıda silip atmak mümkün değil. Bunlar tensel zevkler. Ancak modern teknolojinin en sonunda varlığı bedensizleştirmeyi amaç edinmiş olması da olası.

İKİ KUŞAK ARASINDAKİ KÖPRÜ

— *Çocuk sahibi olma ahlakı tanımında kadınların daha özel bir sorumluluğu mu var?*

— Yalnızca kadınları ilgilendirmiyor bu konu. İnsanın kendi çocuklarıyla veya başka çocuklarla gelecek kuşaklara açılmasında, çok temel bir zaman ve gelecek bilinci olduğunu düşünüyorum. Bu, kültürü, politikayı, felsefeyi kapsayan muazzam bir sorumluluk. Bunu içinde duymak için çocuk sahibi olmak gerekmiyor. Her kuşak, kendinden öncekilerle kendinden sonra gelenler arasında yer alır: Böyle olmakla da hem bir “mirasçı” (bize aktarılan kalıtsal mirastan neleri korumak istiyoruz?) hem de bir “aktarıcı” (gelecek kuşaklara ne bırakmak istiyoruz?) rolü yüklenir. Bu bağlamda insan kendine “Çocuk sahibi olmanın anlamı nedir?” sorusunu pek sormaz. Oysa arkamızdan gelen kuşaklar konusunda büyük bir sorumluluk hissine sahip değilsek, bir uygarlığın, bir siyasetin anlamı konusunda düşünmemiz nasıl mümkün olabilir? Bu soruna klasik felsefede çok az yer verilmesi çok tuhaf. Kuşkusuz eğitim öteden beri felsefi bir sorun oldu. Buna karşılık çocuk sahibi olmanın etik ve politik bir sorun haline gelmesi, ancak tüp bebek, suni döllenme gibi yeni yöntemlerin geliştirilmesi ve genetik yapıyı değiştirme imkânının ortaya çıkmasıyla son dönemde gerçekleşti.

— *Kişisel özgürlük ve toplum seçimi gibi kavramlarla çelişebilecek bir sorun...*

— Biyoteknolojik yöntemler insan üzerinde değişiklik yapma ve insan üretme imkânı veriyor. “Antropoteknik” ola-

rak adlandırılan bu yeni alan, her bireyin kendi bedenini istediği gibi değiştirme özgürlüğünün (kırıksıklıkları ortadan kaldırarak gençleşme, hatta cinsiyetini veya deri rengini değiştirme) çok ötesine geçmiş durumda. Artık bizden sonra gelen soyların seçilmesi, planlanması ve genomlarının değiştirilmesine kadar vardı bu iş. Bugüne kadar, bir çocuğun dünyaya gelişi sürprizlerle doluydu. Anne ve baba, çocuklarına nasıl bir biyolojik tablo aktardıklarını bilmiyorlardı, bunu denetleyemiyorlardı. Dolayısıyla da her yeni birey kişilerüstü bir sürecin sonucunda kavuşuyordu bedenine ve özelliklerine.

— *Çocuklar “üretilmeye” başlanınca, artık bu kendiliğindenlik süreci ortadan kalkıyor yani...*

— İnsanları doğurmak yerine üretme olasılığının ortaya çıkması, Pygmalion’un fildişi heykeli misali* bir sanatkârın eserine benzeyen canlıların, düşünsel olarak “tasarlanması” imkân verir. Habermas’ın dikkati çektiği üzere bu süreç, liberal ırk ıslahının gelişmesi riskini taşır. Bu insan eliyle yapılmış olma durumu, bu şekilde “tasarlanmış” olan insanın kendi kendisi hakkındaki bilincini kaçınılmaz olarak değiştirecek ve kuşaklar arası ontolojik eşitliği ortadan kaldıracaktır. Genetik mühendisliği, genoma yaptığı müdahalelerle, aslında çocuk sahibi olma sürecine irade ve proje kavramlarını dahil etmiştir. Diğer bir deyişle, dünyaya gelecek insanların fiziksel varlığına bir sınır ifadesi getirir. Yeni doğacakların atalarından farklı oluşları, artık doğal çocuk doğumundaki gibi tesadüfi değişikliklere değil, atalardan bağımsız süreçlere bağlı olacaktır. Tarihte bir benzeri olmayan bu olanak, çok korkunç bir sorumluluğu da getirir beraberinde, çünkü bizden sonra geleceklerin özgürlüklerini etkiler. Örneğin Fransız varoluşçuluğu özgürlüğü hep bugünde sorgulamış, daha sonraki soylarla ilgilenmemiştir. Neyse, bu tamamen farklı bir tartışma konusu...

* Kıbrıslı bekâr bir heykeltıraş olan Pygmalion bir gün fildişinden bir kadın heykeli oyar. Heykel öyle mükemmel ve güzel olmuştur ki, zamanla ona âşık olur. Ona acıyan Aphrodite, heykeltıraşın duasına karşılık vererek heykeli canlandırır. (ç.n.)

— *Aslında Sartre ve Beauvoir da çok bireyciydiler.*

— Evet, bir anlamda öyleydiler. Sartre için de Beauvoir için de özgürlük “benim özgürlüğüm”dü. Bu, ölümü sorgulamak istemeyen bir düşünce şekli. Özgürlüğü, bir çocuğa yaşam verecek ve yaşamın bizden sonra da devam edeceğinin farkına vararak adım attığımız bir sonraki basamağı sorgulamadan ortaya koyar. Oysa bizler gelip geçici varlıklarız, bugünümüzü mutlak hale getiremeyiz. Bizi yaşatmaya devam edecek bir soyu kendi özgürlüğüyle kabullenmek, kendi ölümünü kabullenmek anlamına gelir. Ancak diğer taraftan üstlenilen sorumluluğu daha üst düzeyde ve daha verimli bir şekilde değerlendirmenin de bir şeklidir: “Sonsuza kadar yaşayacağım için değil, öleceğim için sorumluyum.” İnsanoğlu yalnızca kendi küçük özel yaşamıyla sınırlı değildir, birbirini izleyen kuşaklar arasında yer alır. Siyasette kültürler ve halklar arasındaki yatay ilişkiler üzerinde çok durulur ama kuşaklar arasındaki dikey dayanışma pek dikkate alınmaz. Kadınlarla ilgili felsefi düşünceler belki de bu sorunun daha çok ele alınmasında rol oynayabilir.

— *Çocuklarımızı yetiştirme şeklimiz aracılığıyla da geleceğin dünyası üzerine kafa yoruyoruz.*

— Kesinlikle. Kuşkusuz onlar kendi kararlarını alacaklar, kendilerine kalan mirası istedikleri gibi kullanacaklar. İnsan çocukları yetiştirirken hata yapabilir, iyi kötü birtakım ilkeleri onların kafalarına sokmaya çalışır. Ancak onlara aktaracak hiçbir ilkeniz yoksa çocukları yetiştirmekten söz edilemez bile. Onlara nasıl bir dünya bırakacağız? İşte insanın kendi yaşamını anlamlandırmasını sağlayacak bir soru. Eğer kendi yaşamımızı anlamlandıramıyorsak, anlamlı bir dünyayı nasıl bırakacağız? Bütün bunlar birbirinden ayrılamaz.

DEMOKRATİK CİNSİYET

— *Bundan böyle toplumsal tercihlerin gökten inmiş veya doğa tarafından dayatılan kanunları temel alması mümkün değil mi?*

— Tıbbi yöntemlerden bahsederken değinmiştik: Evrensel gibi görülen normlar bin parça oluyor. Kendimizle ilgili sorumluluğumuz eskiden düşünemeyeceğimiz boyutlara ulaşıyor; artık baş döndürücü bir özgürlükle karşı karşıyayız. Toplumla ilgili bütün önemli sorunlarda, hem açık görüşlü hem de çok dikkatli olmamız gerektiğine inanıyorum. Teknik olarak mümkün olan veya kişilerce istenen her şeye izin verilmesi, bence topluma karşı sorumluluğun reddedilmesidir. Etikten vazgeçmek demek, bütün değerleri terk etmek demektir; neyin iyi, neyin daha az iyi, neyin daha kötü olduğunu dile getirmemek demektir. İnsanların oturup kendi aralarında mümkün olan en demokratik şekilde tartışmaları ve insanoğlu için neyin daha uygun olduğuna karar vermeleri gerekecektir ve bu tartışmanın yalnızca din adamları, araştırmacılar ve filozoflarla sınırlı kalmaması gerekir. Bir uygarlık, insanların ortak eseridir. Çağımızın bu sorumluluk karşısında geri adım attığını ve bütün sorumluluğu uzmanlara bıraktığını söyleyebiliriz.

— *Bunda, son yüzyıllarda gerçekleştirilen toplumsal ilerlemelerin temelde bireysel özgürlüklerin artmasına bağlı olmasının payı var mı sizce?*

— Bireyciliğin tersine döndüğü bir nokta var. Tamamen bireyci tutumlar eğer bir toplumun ekonomik ve kurumsal çözülmesine neden oluyorsa, bundan hem toplum hem de birey zarar görür. Sizin de bildiğiniz gibi Amerikalılar silah taşımanın bireysel bir özgürlük olduğunu düşünüyorlar. Oysa bunun sonuçları toplumsal açıdan zarar getiriyor. Toplum ve gelecek kuşaklarla ilgili sorumluluk kavramı, bireysel özgürlüklerin sonsuz oranda genişletilmesine bir sınır çekmelidir. Uygarlık her an yenilenmelidir.

— *Kadın erkek ilişkileri için de aynı şey geçerli mi? Kesin bir ilerleme sağlanamaz mı?*

— Hayır, mutlaka aktarılması gereken kesin bir kazanım yoktur. Öncelikle, bizler ataerkillikten çıkmış olsak da, bunun dünyanın büyük bir kısmı için geçerli olmadığını unutmamalıyız. Erkek egemenliğine yönelim, eşitliğin yadsınması sürekli

olarak küllerinden doğan kavramlar ve kaybedilen toprakları hep yeniden kazanmak gerekiyor. Cinsiyetler arası çatışmalar belki de hiçbir zaman sona ermeyecek. İstesek de istemesek de, atadan kalma kadın tahakkümü ancak erkek egemenliğinin kavranmasıyla anlaşılabilir. Ve bu bizi dönüp dolaşıp hep cinsel ilişkinin algılanış şekline getirir. Kadınların “doğaları gereği” edilgen oldukları ve bedenlerinin emre amade bulunduğu düşüncesi sürekli olarak sorgulanmalıdır. Günümüz dünyasında kadınların karşı karşıya bulunduğu en büyük zorluk artık aile ve siyasal yaşamdaki eşitsizlik olmaktan çıkmıştır. Bu alanlarda tam bir eşitlik elde edilememiş olsa da, işler yolundadır. Ekonomik alanda da ilerleme kaydedilmektedir. Buna karşılık, kadın bedeninin kullanılabilirliği ve gerek seks gerekse çocuk edindirme endüstrisi çerçevesinde pazarlanması giderek yaygınlaşmaktadır. Bu sektörlerde ve bu pazarlarda, kadınlardan oluşan yeni bir işçi sınıfı ortaya çıkmıştır. Günümüzde kadınları asıl tehdit eden ultraliberalizmdir.

— *Kadın bedeninin her çağda “satılık” bir nesne olarak algılanmasını nasıl açıklayabiliriz?*

— Kuşkusuz bu bahsettiğim pazarlar birbirinden çok farklı ama bazı nedenlerle hepsi gelişip serpiliyor. Birkaç neden sayabiliriz: Cinsiyetçi arkaik düşünce şekline göre, kadınlar hâlâ hizmet etmeye yazgılı bir grup ve bedenlerinin de kullanılabilir olması gerekiyor; dünyanın içinde bulunduğu kriz, işsizlik ve sefalet, satabilecek bir işgücü olmayan yoksulları kendilerini satmaya itiyor; hepsinin ötesinde de, sınırsız bir şekilde büyüyen ve tüketim malzemesine dönüşebilecek her şeyden –ki buna insan bedenleri de dahil– yararlanmak isteyen bir tüketim ekonomisi var. Son olarak bir başka neden daha eklemek istiyorum. Ultraliberal ve liberter ideoloji, “seks işçileri” ve “taşıyıcı anneler” için cinsel özgürlük –kuşkusuz müşterininki– ve “kendini satma özgürlüğü” çıgırtkanlığı yapıyor.

— *Bir kez daha, frenlenmediği takdirde orman kanununa dönüşme riski taşıyan özgürlük sorununa geliyoruz...*

— Bu özgürlük motifiyle, köleleştirmenin veya sömürünün her şeklini haklı çıkarmak için sıkça başvurulan yanıltmaca-

larla bir kez daha yüz yüze geliyoruz. Bir taraftan müşterinin cinsel özgürlüğünü savunurken, aynı özgürlüğün satılmasına ve bir kişinin başkası uğruna bu özgürlükten vazgeçmesine göz yumabilmek mümkün mü? Üstelik seks hizmetini satın alan kişinin hazzı, bir miktar da kadının özgürlüğünün aşağılayıcı bir şekilde elinden alınmasına bağlı. Eğer cinsel arzu en temel özgürlüklerimizden biriye, bu satın alma özgürlüğünden dem vurmamak bir çelişki. Öte yandan, başkalarının bedenine ve kişiliğine saygı gösterilmesini şart koşan modern hukuka da aykırı; hukuk tecavüzü ve cinsel tacizi tam da bu yüzden cezalandırıyor. Bununla birlikte, insan bedeni pazarlarının ekonomik ve sosyal koşulları görmezden gelinerek, fuhşu veya “başkası için anneliği”, kendini satma “özgürlüğü” adı altında meşrulaştırmaya yeltenenler var hâlâ. Oysa insanın kendi organlarını satması, bir bütün olarak kendini köleleştirmekten başka bir şey değil. Hâlâ, herkesin kendisi uygun görüyorsa kendini “özgürce” kullandırabileceği, başkalarının hizmetine sunabileceği, hırpalatabileceği, aşağılatabileceği hatta işkence ettirebileceği savunuluyor. Yasaların erkek kadın tüm yurttaşların özgürlüğünü ve onurunu korumakla sorumlu olduğu bir bağlamda bu söylemler kabul edilemez.

— 21. yüzyılda kadınların bedeni hâlâ satılabilir, baştan aşağı örtülerin altına gizlenebiliyor...

— Özellikle kadın özgürlüğü konusunda hiçbir şey yerine oturmadı. Baştan aşağı örtünme, Akdeniz’e özgü eski pagan geleneklerden biri. İslam’ın doğuşundan çok daha önceden, 2. yüzyıldan beri varlığını sürdürüyor. Başın örtülmesine gelince, bunun uzun süre Hristiyanlara da şart koşulduğu unutuluyor.

— Belki de demokrasi kadın haklarının ve kadınlar ile erkekler arasındaki nezaketin koruyucusu olabilir...

— İki cins arasındaki ilişkilerin iyiliği, bir uygarlığın demokratik, dolayısıyla da eşitlikçi olma düzeyiyle paraleldir. Erkekler köleleştirilmişse, kadınlar daha da çok köleleştirilir. Erkeklerin zincirlerini kırıp daha adil bir dünyaya yönelebildiği yerlerde, kadınların da yazgısı aynı yönde değişir. “Kadınların

En Güzel Tarihi” yalnızca kadınların ağır özgürleşme sürecinin değil, kadın erkek tüm insanların köleleştirilmesiyle mücadelesinin de tarihi.

BİR SANAT ESERİ OLARAK BİRLİKTELİK

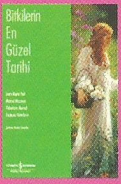
— *Eşitlikten önce kadın ile erkek arasında “gerçek” bir ilişki olması mümkün müydü?*

— Sanmıyorum. Kadınların ikincil konumda görüldüğü, kendi irade ve özgürlüklerini kullanamadıkları, eril gücü kurnazlıklarla alt etmeye çalıştıkları bir dönemde, gerçek güvene dayalı bir ilişki kurulabilmesi mümkün mü? Kadının babaya, ağabeye, kocaya tümüyle tabi olduğu dönemde, ilişkiler tamamen bozuktur. Birlikte kadının tarihini anlatıyoruz ama erkeklerin ve kadınların tarihi ancak yakın geçmişte başladı. Kadın ve erkeğin birlikte olduğu karma toplum düzeniyle yeni bir dünya ortaya çıktı. Artık erkeklerin veya kadınların geleceğini değil, bir arada yaşadıkları bir toplumun geleceğini düşünebilmek istiyorum. Bu gelecekte özgürlük öyle bir düzeye ulaşmış ki, iki kişinin birlikteliği adeta bir sanat eserine dönüşmüş. Artık kimse birlikte olmaya veya önceden belirlenmiş bir rolü üstlenmeye zorlanmıyor. Her iki tarafın da ne istediğini, ne istemediğini, ilişkiye ne kattığını kendisinin belirlediği bir ilişki yaratılıyor. Özel yaşamda gerçek bir devrime tanık olunuyor. Kuşkusuz bir modelden yoksun olan her şey gibi bunun gerçekleşmesi de çok zor. Günümüzde çift yaşamı, iki bireyliğin, bazen de iki bireyciliğin birleşmesi gibi. Herkesin kendi işi, kendi arkadaşları, kendi sosyal yaşamı var.

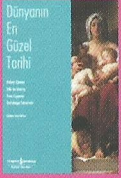
— *Bu değişimin sonunda çifte hâlâ gerek var mı, artık başka bir şeye mi geçilmeli diye düşünüyor insan...*

— Bekârlık iyidir. Yaşamın bir dönemini temsil eder. Geç yaşta boşanmalara, artık eskiye kıyasla çok daha sık rastlanıyor; birlikteliği sürdürmek için gereken ödün ve uzlaşmalar giderek kabullenilmesi daha zor hale geliyor sanki. En önemli tehlike, iki kişilik yaşamın bir aile dramına dönmesi; birlik-

telîğin Strindberg tiyatrosu veya Bergman'ın bazı filmlerinde olduğu gibi aşkın rekabete veya nefrete dönüştüğü bir cehennem haline gelmesi. Şöyle ifade etmek isterim: “Çift olmak iki ucu keskin bıçak gibidir.” Birliktelikte –iki erkek veya iki kadın arasındaki ilişkiyi de dahil ediyorum buna– çekici olan, yaşam mücadelesinde el ele vermektir, gündelik dayanışmadır. Eşimiz varlığımızın sürekli bir tanığıdır; gün içinde başımızdan geçen olayları, sıradan maceraları, sevinçleri ve üzüntüleri, başarıları ve başarısızlıkları anlattığımız kişidir o. Yaşamı birisiyle paylaşmak, insanın kendini saklamadan, maskesiz bir şekilde ortaya koyabildiği, sessizlik içinde bile olsa yakınlık hissi duyduğu, leb demeden karşısındakinin leblebi dediğini anladığı bir mahremiyet alanı yaratır. Çift, cinsel arzu ve tutkulu aşkın ötesine geçerek her şeyin üzerine çıkan, sürekli ve güvene dayalı bir ilişki kurar. Ancak bence çift eğer üçüncü kişilere, yani ortak yaşama, arkadaşlara, uzak yakın akrabalara açık değilse, birliktelik boğucu ve öldürücü bir hal alabilir. Dünyaya çift olarak açılmakta ise, tam tersi söz konusudur. Dünyaya, diğer insanlara açık olmak, baş başa konuşmaların, çiftlerin, aşka veya arkadaşlığa dayalı birlikteliklerin oluşmasına imkân verir.

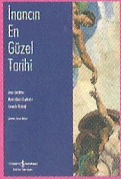
Kadın olmak ne demektir? Bir kadın olarak erkekler dünyasında nasıl yaşanır? Bu sorunun yanıtı her çağda değişiyor. Değişmeyen şey ise önyargılar: Kadın cinsi zayıftır; "ikinci cinstir"; erkekten aşağıdır; hükmedilen, boyun eğendir.

Kadın doğasının özgürce yaşanabildiği huzurlu bir dönem oldu mu hiç? Büyük büyük anneannelerimiz, aşklarını ve anneliklerini nasıl yaşıyorlardı? Erkekler eşlerinin karnını denetimleri altına almayı ilk ne zaman akıllarına koydular? Çağlar boyunca kadınlar, çocukluklarını, ergenliklerini, olgun yaşlarını ve yaşlılık yıllarını nasıl geçirdiler? Onlara ne gözle bakıldı? Bir yanda tüp bebek uygulamaları yapılırken diğer yanda "namus" cinayetlerinin işlenebildiği günümüzün çelişkili dünyasında bu konuda neredeyiz peki?

İşte kadınların büyük romanı karşınızda! Dört istisnai kadın, birçok fikrin ortaya atıldığı gözü pek sohbetlerde, mesleki terimlerden uzak yalın bir dille, tabuları yıkarak anlatıyorlar kadınlığın tarihini... Kuşaklar boyunca krallar, din adamları, babalar ve kocalar tarafından dayatılan ahlaki, sosyal ve cinsel baskılara karşı verilen sessiz savaş, uzun ama henüz sona ermemiş bir yürüyüş burada anlatılan. Bugün bile toplumda, aile içinde, çiftlerin beraberliğinde, yatak odalarının mahremiyetinde yaşananlar, eskide kaldığı iddia edilen önyargılardan gerçekten de uzak mı?

Françoise Héritier: Antropolog. Fransa'nın en önemli akademik kuruluşu olan "Collège de France"nin onursal profesörü.

Michelle Perrot: Tarihçi. Kadın tarihi uzmanı.

Sylviane Agacinski: Düşünür.

Nicole Bacharan: Tarihçi ve siyaset bilimci.

Kapak resmi: Botticelli'nin
Venus'ün Doğuşu
adlı çalışmasından ayrıntı.

KDV dahil fiyatı
12 TL

